TOPLUMSAL
Tarih
285
EYLÜL
2017

Yusuf Akçura'nın Suriye ve Filistin Seyahati Üzerine
Ozan Kuyumcuoğlu

Türk-Yunan Nüfus Mübadelesi ve Antalya

1923'te karara bağlanan nüfus mübadelesiyle, 19. yüzyılın sonlarından itibaren Antalya'nın demografik yapısında yaşanan büyük dönüşüm tamamlandı. Evren Dayar'ın kaleminden... sayfa 44

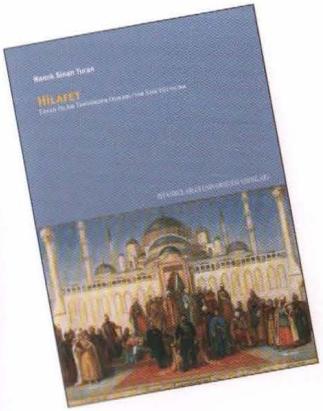
Türkiye'de Müstehcen Avam Edebiyatı (1908-1928)
Zafer Toprak

Bir Fransız Vapur Kumpanyası
Messageries Maritimes ve Kartpostalları
Murat Koraltürk

TOPLUMSAL TARİH | AYLIK TARİH DERGİSİ | TARİH VAKFI TARAFINDAN YAYIMLANIR | Fiyatı: 12 TL (KDV Dahil) | ISSN: 1300-7025

İSTANBUL BİLGİ ÜNİVERSİTESİ YAYINLARI

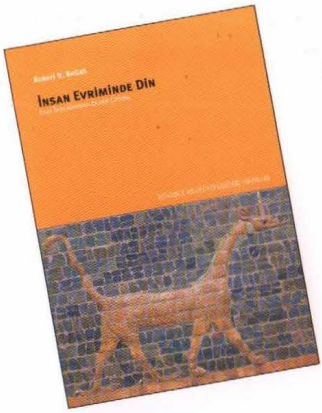
NAMIK SİNAN TURAN

HİLAFET

ERKEN İSLÂM TARİHİNDEN OSMANLI'NIN SON YÜZYILINA

608 sayfa, ISBN 978 605-399-484-8

Hilafet, İslâm tarihinin gelişme süreci içinde, farklı biçimler alan, sosyal ve siyasal boyutları çok değişik olan, üzerinde günümüze kadar tartışmalar süregelen bir kurum olarak bilinir. Prof. Dr. Namık Sinan Turan'ın bu önemli çalışması, yüzyıllar arasındaki geçişleri siyasal ve toplumsal koşullarla birlikte ele alıp, hilafet kurumunun tarihsel süreç içinde aldığı değişik biçimlere ve dönüşümlere ışık tutmaktadır. Kitap aynı zamanda Osmanlı hilafetinin biçimlenişini; dönemler boyunca oluşan kurumsal anlayışını, siyasal alana yansımalarıyla birlikte sonuçlarını da incelemeyi hedefliyor.

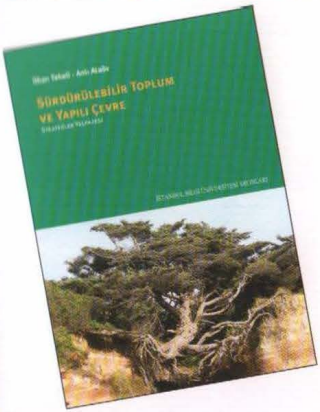
ROBERT N. BELLAH

İNSAN EVRİMİNDE DİN

ESKİ TAŞ ÇAĞINDAN EKSEN ÇAĞINA

727 sayfa, ISBN 978-605-399-485-5

Çağımızın en önemli düşünürlerinden biri olan Robert Bellah, din sosyolojisini temel aldığı bu eserinde önümüze; tarih, felsefe, antropoloji ve biyoloji gibi bilim dallarını disiplinlerarası bir yöntem ve muazzam bir entelektüel çabayla harmanlayarak yarattığı büyük bir çalışma sunuyor. Mete Tunçay'ın çevirdiği bu eserde yazar; dinin toplumsal işlevinin ancak dilin ortaya çıkmasıyla birlikte mümkün hale geldiğini savunurken, evrimin bir bütün olarak anlamının bizi çok geniş sorunlara götürdüğünü ve bunların da kaçınılmaz olarak dinle örtüşen nihai anlamlara ulaştığını ifade ediyor.

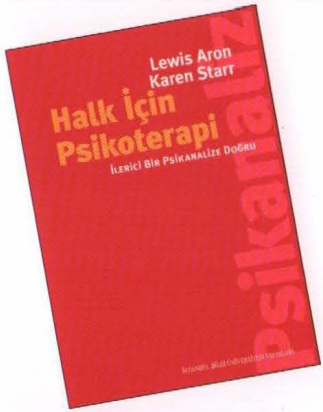
İLHAN TEKELİ – ANLI ATAÖV

SÜRDÜRÜLEBİLİR TOPLUM VE YAPILI ÇEVRE

STRATEJİLER YELPAZESİ

218 sayfa, ISBN 978-605-399-489-3

Çevre Çalışmaları dizisinin ilk kitabı olan ve akademik dünyamızın öndegelen bilim insanı İlhan Tekeli ile genç bilim insanı Anlı Ataöv'ün kaleme aldıkları bu kitapta, sürdürülebilirlik kavramının farklı tanımları ele alınırken, bu tanımların planlama pratiğine nasıl aktarıldığı inceleniyor ve bu konuda bir yöntem önerisi yapılıyor. Çalışmanın bir önemli özelliği de, sürdürülebilirliğin sağlanması konusunda, dünyada uygulanan değişik stratejilerin derlenerek, önerilen yönteme bağlı bir stratejiler yelpazesinin sistemleştirilmesi olarak öne çıkıyor.

LEWIS ARON - KAREN STARR

HALK İÇİN PSİKOTERAPİ

İLERİCİ BİR PSİKANALİZE DOĞRU

509 sayfa, ISBN 978-605-399-481-7

Psikanaliz kendini psikoterapiden farklı olarak olarak tanımlama noktasına nasıl geldi? Irkçılık, homofobi, kadın düşmanlığı ve anti-semitizm, psikoterapi ve psikanalizin yaratılmasında nasıl bir araya geldiler? Psikanaliz psikotetapi midir? Psikanaliz bir "Yahudi bilimi" midir? Yazarlar, bu kitapta, psikanaliz tarihinde yer etmiş, her biri hiyerarşik olarak tanımlanmış bir dizi ikili karşıtlığın izini sürüyor. Psikoterapistlerin, psikanalistlerin, klinik psikologların, psikiyatristlerin -ve onların danışanlarının- ve feminizm, kültürel çalışmalar, Yahudilik çalışmaları ile ilgilenenlerin okuması gereken bir kitap.

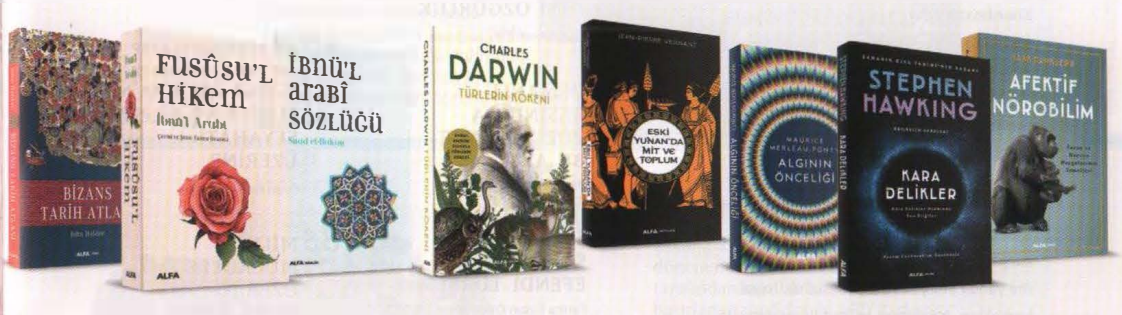
www.bilgiyay.com
Telefon: 0212 311 64 63 Faks: 0212 216 24 15
e-mail: yayin@bilgiyay.com - dagitim@bilgiyay.com

Genel Dağıtım: PUNTO

www.puntokitap.com
Telefon: 0212 496 10 50 Faks: 0212 551 30 13
e-mail: punto@puntokitap.com

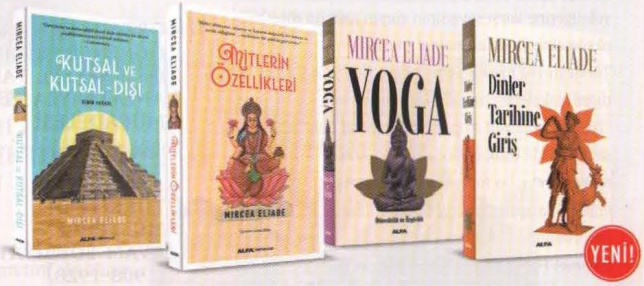
tarih, bilim, mitoloji ve dahası...

yeni çıkanlar

20. yüzyılda dinler tarihi ve din fenomenolojisi alanına damgasını vuran isim...

MIRCEA ELIADE

alternatif bir okuma alışkanlığı...

çizgi roman

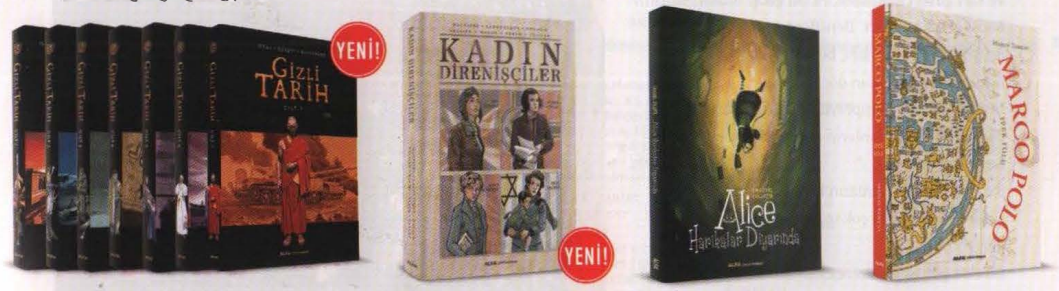
Gizli Tarih

BİLİNDİK TARİHİN GİZLİ GERÇEKLERİNİ KEŞFEDİN!

KADIN DİRENİŞÇİLER

Alice Harikalar Diyarında

MARCO POLO

İÇİNDEKİLER

MERHABA,

Geçen sayımızda Ümit Kurt'un makalesiyle Antep'in tarihine başka bir cepheden bakmıştık. Bu sayımızda da Antalya Kent Müzesi Koordinatörü Evren Dayar'ın titiz çalışması sayesinde Türk-Yunan nüfus mübadelesinin Antalya'nın tarihi ve demografisi üzerindeki etkilerini görüyoruz. Rumların kentten ayrılmak zorunda bırakılması ve bir yanda nüfusu Türkleştirme meraklılarının bu konudaki tezahüratı, "vatan toprakları üzerinde yeni bir Türk medeniyeti, feyyaz bir Türk faaliyeti" uyandıracağına inanılan mübadillerin karşılanması için yapılan coşkulu hazırlıklar, öte yanda mülk kavgası, yoksulluk, hayal kırıklıkları, Müslüman mübadillerin yanında yerli halkın şaşkın-küçümser bakışları altında kente giren Romanlar. Özetle, "halkın yekdiğerine karşı sevgisinin günün icabına göre eksilmekte ya da artmakta" oluşu...

Türkleştirme meselesiyle başlamışken, bir diğer makalede Ozan Kuyumcuoğlu bir "Türkçü"ye, Yusuf Akçura'ya Suriye ve Filistin seyahatinde eşlik ediyor ve onun Arap topraklarına, bu topraklardaki yaşama, kültüre bakışını Osmanlı Oryantalizmi çerçevesinden okuyor.

Mehmet Perinçek bizi Nâzım Hikmet'in dünyasına davet etmeyi sürdürüyor. Bu sayıda Nâzım'ın 1951 Ağustos'unda III. Dünya Öğrenci ve Gençlik Festivali'ne katılmak üzere gittiği Berlin'de yaşadıklarını, yazdıklarını, temas ettiği kişileri, onun hakkında hazırlanan istihbarat raporlarını bütün ayrıntılarıyla, "çok gizli" ibareli Sovyet arşiv belgeleri ve mektuplar, raporlar eşliğinde okuyoruz. Berlin festivali için *Pravda* gazetesine yazdığı "Yirmi Beş Bin Güvercin" başlıklı yazıda şöyle diyor şair: "Bugünlerde yerkürenin dört bir yanına 25 bin siyah, beyaz ve sarı güvercin uçuyor. Hepsi genç. Bütün hepsi cesur ve mert. Denizlerden ve dağlardan uçuyorlar... 25 bin sarı, beyaz, siyah güvercin, bugünlerde dünyanın dört bir yanına uçuyor. İngiliz-Amerikan emperyalistler ve onların uşakları bu güvercinlerin uçuşundan korkuyorlar. Korkuları anlaşılır..."

Barış için çabalayanların korku yaratmayacağı günlerin bizim için çok uzakta olmadığını umuyorum.

Ekimde görüşmek üzere,

Nihal Boztekin

04 L'ILLUSTRATION'DAN SEÇMELER
19 HAZİRAN 1909 İSTANBUL'DA DİNÎ ÖZGÜRLÜK
Hazırlayan: Edhem Eldem

08 **OSMANLI BASININDA YÜZ YIL ÖNCE BU AY**
Hazırlayan: Emel Seyhan

12 GÖZDEN KAÇANLAR
SUNULLAH EFENDİ TÜRBESİ
Fatma Füsun Özkaraman
Şeyda Arslan
Selin Uğur Akçura

18 **ORTAOKUL VE LİSE ÖĞRENCİLERİNİN GELENEKSEL TARİH ANLATISIYLA ÇETİN MÜCADELESİ**
Hasan Tahsin Özaya

24 **TÜRKİYE'DE MÜSTEHCEN AVAM EDEBİYATI (1908-1928)**
Zafer Toprak

38 BİR FRANSIZ VAPUR KUMPANYASI
MESSAGERIES MARITIMES VE KARTPOSTALLARI
Murat Koraltürk

44 **TÜRK-YUNAN NÜFUS MÜBADELESİ VE ANTALYA**
Evren Dayar

56 BİR TÜRKÇÜNÜN ARAP TOPRAKLARINA BAKIŞI:
YUSUF AKÇURA'NIN SURİYE VE FİLİSTİN SEYAHATİ ÜZERİNE
Ozan Kuyumcuoğlu

66 **MİLLÎ MÜCADELE ÜZERİNE DÖRT RAPOR**
Cevahir Kayam

70 GİZLİ RAPORLAR, YAYIMLANMAMIŞ YAZILAR VE MEKTUPLAR
NÂZIM HİKMET BERLİN'DE
Mehmet Perinçek

90 RESİMDE KILIK KIYAFET
KUDRETLİ KADINLAR NASIL GİYİNİRDİ?
Zerrin İren Boynudelik
Emine Önel Kurt
Çağla Ormanlar

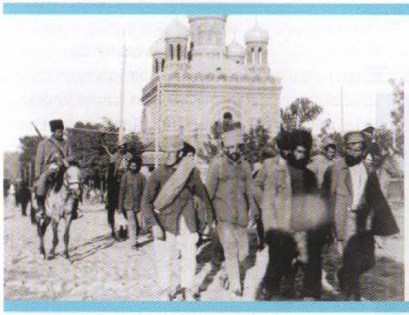

Kapak: Rumlar Antalya'dan ayrılmak için iskelede beklerken (Ekim 1922).

04 L'ILLUSTRATION'DAN SEÇMELER

Edhem Eldem, *L'Illustration*'un 19 Haziran 1909 tarihli sayısından Teğmen Shackleton'un Güney Kutbu ziyareti dönüşünü ve 19. yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu dahilinde gerçekleşmesine izin verilen, gayrimüslimlerin dinî törenlerini aktarıyor.

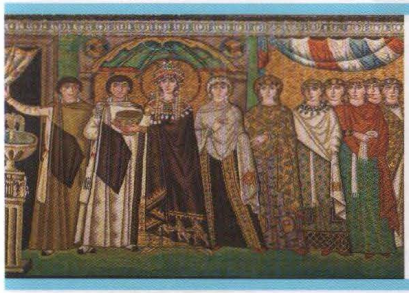
66 MİLLÎ MÜCADELE ÜZERİNE DÖRT RAPOR

Cevahir Kayam, milli mücadele döneminde müttefik devletler tarafından kurulan komisyonlarca hazırlanan raporlar ile ABD Başkanı Wilson'un görevlendirdiği General Hardbord'un hazırladığı raporların çevirilerini içeren *Dört Rapor* adlı kitabı inceliyor.

70 GİZLİ RAPORLAR, YAYIMLANMAMIŞ YAZILAR VE MEKTUPLAR: NÂZIM HİKMET BERLİN'DE

Mehmet Perinçek, Nâzım Hikmet'in 1951 yılındaki Berlin ziyaretini ele alıyor ve bu ziyarete dair gizli raporların, mektupların, bilinmeyen yazıların ilk kez okurla buluşmasını sağlıyor.

90 KUDRETLİ KADINLAR NASIL GİYİNİRDİ?

Zerrin İren Boynudelik, Emine Önel Kurt ve Çağla Ormanlar Ok, Avrupa resminde kılık, kıyafet ve güç konusunu kendi dönemlerinde ikon haline gelmiş üç önemli kadın, Teodora, I. Elizabeth ve Marie Antoinette'in kıyafetleri üzerinden aktarıyor.

TOPLUMSAL TARİH
Aylık Tarih Dergisi
Sayı: 285, Eylül 2017

TARİH VAKFI ADINA SAHİBİ
Bülent Bilmez

TARİH VAKFI
Zindankapı Değirmen Sokak No: 10
Eminönü 34134 İstanbul
(0212) 522 02 02
www.tarihvakfi.org.tr

YAYIN KURULU
Mehmet Ö. Alkan, Adil Baktıoğlu, Murat Belge, Fatmagül Berktay, Bülent Bilmez, Aydan Çelik, Doğan Çetinkaya, Esra Danacıoğlu, Selçuk Dursun, Edhem Eldem, Ahmet Ersoy, Fırat Gülü, Nurşen Gürboğa, Murat Güvenç, Mehmet Hacısalihoğlu, Murat Koraltürk, Elçin Macar, Ayşe Özil, Mustafa H. Sayar, Irvin Cemil Schick, Canay Şahin, Oğuz Tekin, Taner Timur, Meltem Toksöz, Zafer Toprak, Mete Tunçay, Ömer Turan, Nuran Yıldırım

S. YAZIİŞLERİ MÜDÜRÜ VE YAYIN YÖNETMENİ
Nihal Boztekin

YAYIN YÖNETMENİ YARDIMCISI
Püren Mutlutürk Meral

DERGİ VE KAPAK TASARIMI
Rauf Kösemen

KAPAK, SAYFA TASARIM/UYGULAMA
Hilal Rakıcı

İLETİŞİM
(0212) 513 52 35 (Dahili 11)
nboztekin@tarihvakfi.org.tr

BASKI
GD Ofset Matbaacılık ve Tic. San. A.Ş.
Atatürk Bulvarı Deposite İş Merkezi A5 Blok 4. Kat No: 407 İkitelli OSB - Başakşehir - İstanbul
Tel : 0212 671 91 00

BASKI TARİHİ
Ağustos 2017

DAĞITIM
Dünya Süper Veb. Ofset A.Ş.
100. Yıl Mah. Hüseyin Karaaslan Cad. 34204 Bağcılar - İstanbul
(0212) 440 24 24

YAYIN TÜRÜ
Yerel Süreli Yayın

ANKARA TEMSİLCİLİĞİ
(0312) 424 05 10
(0312) 424 00 50

ABONELİK
Tarih Vakfı
(0212) 522 02 02 (35)
(0212) 513 54 00 (fax)

YAYINCI SERTİFİKA NUMARASI
12102

MATBAA SERTİFİKA NUMARASI
32211

BİR YILLIK ABONE BEDELİ
Yurtiçi 130,00 TL.
ABD 170 $
Avrupa ülkeleri 150 €
Kıbrıs 260 TL.

© Toplumsal Tarih Yazı İşleri'nden ve ilgili yazardan izin alınmaksızın alıntı yapılamaz. İzin çerçevesinde yapılacak alıntılarda Toplumsal Tarih'in ilgili sayısını ve yazar ismini belirtmek zorunludur.

19 HAZİRAN 1909

İSTANBUL'DA DİNÎ ÖZGÜRLÜK

L'ILLUSTRATION

SAMEDI 19 JUIN 1909

RETOUR DU POLE SUD. — Le lieutenant Shackleton salué à son passage près de Paris par les représentants de la Société de géographie et de « L'Illustration ».

Güney Kutbu'ndan dönüş: Paris yakınlarından geçerken Teğmen Shackleton Coğrafya Derneği ve *L'Illustration* temsilcileri tarafından karşılanırken.

L'Illustration dergisinin 19 Haziran 1909 tarihli ve 3460 numaralı sayısının kapağında Teğmen Shackleton'un Güney Kutbu'ndan dönüşünde Paris yakınlarında karşılanışının görüntüsü yer almaktaydı. İrlanda'da doğmuş olan Ernest Shackleton (1874-1922), yirminci asrın başında Güney Kutbu'nu hedef alan keşif dalgasının en önemli isimleri arasında yer almıştır. Bu konudaki ilk tecrübesi, Robert Falcon Scott'un 1901-1904 yıllarında düzenlediği sefere katılmasıyla olmuştu. Sağlık nedenleriyle erken ayrılmak zorunda kaldığı bu maceradan sonra 1907-1909 yılları arasında *Nimrod* gemisiyle tekrar Güney Kutbu'na doğru yol aldı. Bu seferde Güney Kutbu'na ulaşmayı başaramadıysa da o zamana kadar varılan en güney noktaya ve manyetik kutba ulaşmayı başarmış, dönüşünde başta İngiltere'de olmak üzere gerçek bir kahraman gibi karşılanmıştı. Kuzey Kutbu nihayet 1911'de Norveçli Roald Amundsen tarafından keşfedildi. Shackleton ise 1914'te tekrar bir sefer düzenleyerek bu defa Antarktika'yı gemiyle aşmaya karar vermişti. Gemisinin buzlara kapılmasıyla kâbusa dönüşen bu seferden ancak üç yıl sonra, büyük bir hayatta kalma mücadelesi sergileyerek, dönmeyi başardı. 1921'de bu defa Arktik Denizi'ne yönelen Shackleton, bu seferinin daha başlarında bir kalp krizi geçirdi ve hayatını kaybetti.[1]

Derginin içinde yer alan iki fotoğraf ile kısa bir yazı ise İstanbul'da Fransız himayesindeki Katolik cemaatin Tanrı Yortusu için gerçekleştiği töreni konu almaktaydı. Fransızca'da genellikle *Fête-Dieu* (Tanrı Yortusu) veya *Fête du Saint-Sacrement* (Aşa-yı Rebbani Yortusu) olarak bilinen bu dini bayram, Teslis'i (*Trinité*) takip eden perşembe, yani Paskalya'dan altmış gün sonra kutlanır. Latince *Corpus Christi* adından da anlaşılacağı üzere, bu bayramın konusu, İsa'nın kanı ve vücudu ve bunları temsil eden ekmek ile şarap yoluyla gerçekleştirilen Tanrı'yla birleşmedir (*communion*). Osmanlı Türkçesinde Arapça "Tanrısal yemek" manasına gelen Aşa-yı Rebbani tabiriyle bilinen bu bayram, cemaatin papaz ve ruhban sınıfının eşliğinde bu birleşmeyi temsil eden ekmeğin (*hostie*) dört kişinin taşıdığı süslü bir tente altında gezdirilmesiyle şekillenir.

L'Illustration'da konu edilen tören, Beyoğlu'nda, daha doğrusu Notre-Dame de Sion yatılı okulunun hâlâ bulunduğu Pangaltı semtinde resmedilmişti. Derginin üzerine basa basa işlediği başlıca konu, Katolik dininin en önemli bayramlarından biri olan bu yortunun İslam ile özdeşleşmiş olan bir imparatorluğun başkentinde gerçekleştirilmiş olduğuydu. Bu da Osmanlıların –veya onların tabiriyle Türklerin– hiç de sanıldığı kadar yobaz ve hoşgörüsüz olmadığına bağlanmaktaydı. Gerçi bunu söylerken dergi bu hoşgörünün muhtemel sınırlarını da çiziyordu: Fransız sefaretinin himayesi olmasa, mekân da zaten "Avrupai" bir hal almış olan Beyoğlu/Pera olmasa, bu

törenin aynı kolaylık ve sükûnetle yapılabileceği şüpheliydi.

Söylenenler büyük ölçüde doğruydu. Katolik cemaatinin bayramlarının kutlanması en azından 16. yüzyıla kadar belgelenebilmektedir. Tahmin edileceği gibi, bu törenler Galata'da ve (daha sonra) Beyoğlu'nda sefaretlerin ve özellikle Katoliklerin hamisi konumundaki Fransız sefaretinin himayesi altında gerçekleştiriliyordu. O zamanlar da İstanbul'u ziyaret eden Batılı seyyahlar, İslam'ın başkentinin içinde gözlemlenen bu serbestiye şaşırmakta, bunu Galata tasvirlerinin en çarpıcı unsuru olarak öne çıkarmaktaydılar. Oysa buna fazla şaşırmamak gerekir. Osmanlı yönetim anlayışında belli toplulukların kendi inanç ve geleneklerine göre âdetlerini yerine getirmesine genellikle mani olunmazdı. Devletin bazı "kırmızı çizgileri" vardı, çan çalınmaması gibi; ama onun dışında toplumu homojenleştirme çabaları pek yoktu. Gerçi bu "hoşgörü" bir anda yok olup tersine de dönebiliyordu. Tören ve ayinlerine izin verilen kişiler günün birinde camî yakınında oturmaları nedeniyle veya herhangi başka bir nedenle yerlerinden olabiliyordu. Ayrıca unutmamak gerekir ki Katoliklerin ayan beyan törenlerini yapmalarına itirazı olabilecek olanlar sadece Müslümanlar değildi; Rum ve Ermeniler de bu konuda sıklıkla şikâyetçi olup, kendi dinlerine bir tecavüz olarak gördükleri bu gösterileri sınırlamaya çalışıyorlardı.

19. yüzyılda bu durum büyük ölçüde bir düzene oturdu, daha doğrusu günlük durum ve politikalardan bağımsız olarak gayrimüslim nüfusun hakları giderek açık ve kalıcı bir şekilde tanınmaya başlandı. Bu değişimde Düvel-i Muazzama adıyla bilinen büyük devletlerin Osmanlı Devleti üzerinde tahakküme varabilen bir güç kazanmış olmalarının payı büyüktü. Abdülhamid devrine gelindiğinde artık Katolik cemaatin –veya Avrupa devletlerinin himayesinde bulunan herhangi bir topluluğun– kendi "mahalleleri" olarak görülen Beyoğlu'nda istediklerini yapmasına kimse pek mani olamazdı. Acıdır ki aynı dönemde aynı himayeden istifade edemeyen gruplar her türlü şiddete maruz kalabiliyordu. 1896'da Katolik İstanbul ve Beyoğlu'nda binlerce Ermeninin sopa ve bıçaklarla öldürüldüğünü unutmamak gerekir.[2]

Derginin belirttiği gibi, Tanrı Yortusu gibi törenlerin serbestçe ve Fransız sefaretinin himayesinde yapılıyor olması her zaman Fransa'nın itibarı ve şanı için birincil önemi haiz olmuştur. Bu durum, Fransa krallığının kendini Katolik dünyasının önderi saydığı dönemlerde gayet anlaşılırdı. Ne var ki 1909 senesinde Fransa hem bir cumhuriyet, hem de 1905'te kesin olarak din ile devlet işlerini ayırmış laik bir devletti. Bu durumda derginin de belli belirsiz bir şekilde de olsa ortaya koyduğu bir çelişki ortaya çıkıyordu.

Burada konu edilen bayram ve tören Fransa'da kutlanmıyordu, ama İstanbul'da Fransız sefaretinin himayesinde gerçekleştiriliyordu. Bu da Üçüncü Cumhuriyet'in en ilginç çelişkilerinden birinin özünü oluşturuyordu: Fransa içeride laik, dışarıda Katolikti. Ülkenin okulları giderek laikleşir, eğitim sisteminin değerleri giderek din ve gelenekten uzaklaşırken, Fransa'nın yurtdışındaki eğitim kurumlarının büyük çoğunluğu dinî gruplara emanet edilmiyordu. İstanbul'daki

İstanbul sokaklarında bir Katolik töreni: Fransız Notre-Dame de Sion yatılı okulunun önünde genç kızlardan oluşan alay.

"Fransız" okullarının neredeyse tamamının bir aziz veya azize ismini taşıması bunun en basit ve somut tezahürüdür.

Dergideki yazı dikkatlice okunduğunda bu durumun Fransız politikasının başlıca aktörlerine kadar sirayet etmiş olduğu anlaşılmaktadır. İstanbul'dan henüz ayrılmış olan sefir Ernest Constans'dan bahsedilirken "kendi hislerinden bağımsız olarak" bu tür törenleri desteklediğinin belirtilmesi o zaman mana kazanmaktadır. Constans, siyasi kariyerinde merkez sola meyletmiş, hatta masonluğa intisap etmiş bir kişilikti. Başka bir deyişle bu tür tören ve değerlerin temsilcisi ve koruyucusu konumundaki muhafazakâr ve dindar kesimle alakası olmadığı gibi, onları muhtemelen "yobaz" olarak görmekteydi. Ne var ki iş Fransa'nın yurtdışında ve özellikle dini kimliklerin bu denli önemli olduğu Osmanlı topraklarında temsil edilmesine geldiğinde, kendinden uzak bu değerler birden bambaşka bir önem ve anlam kazanmaktaydı.

İstanbul sokaklarında bir Katolik töreni: Tente.

TÜRKİYE'DE TANRI YORTUSU

Bütün dini törenlerin arasında özellikle hoş ve ilginç bir görüntü sergileyen bu töreni artık Fransa'da görmek kabil değilken, Voltaire ve Beaumarchais'den beri adları hoşgörüsüzlükle birlikte anılan Türklerin arasında sükûnet içinde seyretmek mümkün. Gerçi bu tören ancak şehrin Avrupai semtinin sokaklarında, bir önceki sayımızda Bay Constans'ın[3] ayrılışından bahsederken belirttiğimiz gibi Fransız sefaretinin himayesi altında gerçekleşebiliyor. Şehrin İstanbul tarafında işler belki de çok farklı olurdu.

Bu tür dini törenler, eski sefirimizin —kendi hislerinden bağımsız olarak— Fransa'nın Osmanlı topraklarındaki itibarı, hatta şanı açısından çok önemsediği faaliyetlerin arasında yer almaktaydı. Böylece Tanrı Yortusu her sene Beyoğlu'nda etkileyici bir ciddiyetle kutlanmaktadır. Rahibeler, Fransisken rahipler, öğrencileriyle birlikte papazlar, bayrak ve sancaklar taşıyarak muhteşem bir tören düzenlerken, Müslümanlar kendilerine çok garip gelen bu dini debdebeyi ve tentesi altında ışıl ışıl parlayan Aşa-yı Rebbani'yi[4] buram buram akgünlük kokuları içinde herhangi bir düşmanlık göstermeden seyrediyorlar.

DİPNOTLAR

1 https://en.wikipedia.org/wiki/Ernest_Shackleton. Ülkemizde erişimi yasaklanmış olan Wikipedia sitesinden Tor Browser sayesinde istifade edilmiştir.

2 Edhem Eldem, "'Banka Vakası' ve 1896 İstanbul Katliamı", Fikret Adanır ve Oktay Özel, *1915. Siyaset, Tehcir, Soykırım* (İstanbul: Tarih Vakfı, 2015), s. 176-198.

3 Ernest Constans (1833-1913). 1898-1909 yılları arasında Fransa'nın İstanbul'daki büyükelçisi olarak görev yapmıştır.

4 Metinde *saint sacrement* olarak geçen bu kavram, İsa'nın kendi vücudu (ekmek) ve kanı (şarap) yoluyla müminleriyle birleşmesini (communion) simgeleyen yassı ve yuvarlak ekmek (hostie) için de kullanılmaktadır. Törende süslü bir tentenin altında bu ekmek gezdirilerek cemaatin Tanrı ve İsa ile birleşmesi temsil edilmektedir. Arapça ve Osmanlı Türkçesinde "Aşa-yı Rebbani" yani İlahi Yemek tabiri kullanılmaktadır.

OSMANLI TERAKKİ VE İTTİHAT CEMİYETİ

PARİS MERKEZİ YAZIŞMALARI KOPYA DEFTERLERİ (1906-1908)

1905'te Bahattin Şakir'in, Paris'e gelerek, Ahmet Rıza grubuna katılması ve Doktor Nazım'la birlikte Şura-yı Ümmet gazetesinin çıkartılmasını ve örgütlenme konularını ellerine almaları, 1908'de Meşrutiyet'in dağa çıkarak ilan ettirilmesinin başlangıç noktasını oluşturuyordu.

Doktor Bahattin Şakir ve Doktor Nazım'ın Paris'ten, Osmanlı Terakki ve İttihat Cemiyeti adına, kişilere örgütlenme amacıyla ve örgüt şube ve üyelerine iletişim amacıyla gönderdikleri resmi yazılar, bütün örgütlenme sorunlarını, tartışma konularını ve bu arada zihniyet yapısını ortaya koymaktadır.

İttihat ve Terakki'nin, örgütlenme, şube açılışı, illegal örgüt gazetesinin dağıtılışı, Selanik-Manastır örgütleriyle ittifak, tüzük çalışmaları, Ermenilerle ittifak, silahlanma gibi, 1906 Mart'ından 1908 Mart'ına kadarki zaman dilimindeki, yazışmaların kopyaları iki deftere çıkartılarak saklanmıştı. İttihatçılığın iktidar öncesi tarihinin birinci elden belgelerini oluşturan 570 yazışma, ilk defa eksiksiz olarak okuyucuyla buluşuyor...

Online Satış: www.tarihvakfi.com

Vakıf Merkezi
Sarıdemir Mah. Ragıp Gümüşpala Cad. No: 10
34134 Eminönü/İstanbul
Tel: (0212) 522 02 02 - Faks: (0212) 513 54 00
www.tarihvakfi.org.tr - tarihvakfi@tarihvakfi.org.tr

Ankara İrtibat Bürosu
Selanik Caddesi Tankut İş Merkezi
No 82/30 06420 Kızılay Ankara
T (0312) 424 05 10 / 424 00 50

TARİH VAKFI

Rusya Hadisatı Petersburg'da Kanlı Müsademat

1 EYLÜL 1917

TANİN

Budapeşte 30– Berlin'den iş'ar edildiğine nazaran, Petersburg'da Ağustos'un 23. gecesi pek kanlı müsademat vuku bulmuş ve bunlar şiddetçe geçen Temmuz vukuatından aşağı kalmamıştır.

Moskova'da İdare-i Örfiye

Budapeşte 30– Stockholm'den iş'ar olunuyor: Moskova'da idare-i örfiye ilan edilmiştir. Cumartesi ve pazar günleri maksımalist amele ile kadınlar tarafından şedid iğtişaşat çıkarılmıştır. Nümayişçiler Kerenski'nin şedid ve cebbarane hâkimiyetine karşı protesto etmişler ve derhal sulh akdedilmesini talep eylemişlerdir. Moskova'daki terk-i eşgale 120.000 amele iştirak etmiştir. Bütün techizat-ı harbiye fabrikaları tatil edilmiştir. Demiryolu müstahdemini dahi terk-i eşgal etmişlerdir. Kerenski daima zırhlı otomobil ile gezmeye mecbur kalmıştır. Terk-i eşgal hareketi başka şehirlere dahi sirayet etmeye başlamıştır. Ezcümle Kazan, Kiev, Saratov şehirlerinde terk-i eşgal vuku bulmuştur.

Kadınlarımız ve Hayat

2 EYLÜL 1917

TANİN

Kadınlarımızın hayat-ı içtimaiyenin muhtelif şubelerine dahil oldukları hususuyla payitahtta adedi epeyce yüksek Müslüman hanımlarının bir müddetten beri, hem de muvaffakiyetle, gerek devair-i resmiyenin bazılarında, gerek telefon şirketi, ticarethaneler gibi hidemat-ı umumiyede ifa-yı vazife ederek hayatlarını sa'yları mukabilinde bizzat kazanmakta oldukları malumdur. Harbin erkek nüfus sahasında tevlid ettiği büyük tahribat karşısında kadınların hayat-ı umumiyeye karışarak evvelce erkeklerin görmekte oldukları işlere geçmeleri bir zaruret halini kesbetmiştir. [...]

Müslüman kadını hakkında öteden beri mevcut olan telakkinin bundan böyle idamesi imkânı olmadığı için bizde de heyet-i içtimaiyemizin vasıl olduğu devre-i tekamül icabı olarak kadının hayata atılması lazım geleceği nazar-ı itibara alınmış ve bu yolda atılan ilk adımı müteakip bu hareketin süratle tevessü eylediği görülmüştür. Fakat şimdiye kadar Müslüman kadınları saha-i faaliyeti telefon memureliği ile kâtibeliğe inhisar etmiş gibidir; meslek sahibi kadın olarak ancak muallimeleri gösterebiliriz. Halbuki kadınlarımızın yapabilecekleri daha başka vazifeler bulunabileceği şüphesizdir. Sıhhiye Müdüriyet-i Umumiyesi harbin açtığı rahnelerden kendisine ait olanlarını şimdiden kapamayı düşüncrek kadınların memlekette icra-yı tababet edebilmelerini temine teşebbüs eylemiştir. [...] Bu şüphesiz, Müslüman kadınlarından hekim yetiştirmek için atılacak ilk adımdır; fakat hayat-ı içtimaiyemiz için pek mühim olan bu teşebbüs daha ziyade istikbale ait bir meseledir. Müslüman kadınların icra-yı tababet ettiklerini görmek, hanımlarımızın evvel emirde tıp fakültesine giderek müddet-i tahsiliyeyi ikmal eylemelerine yani daha dört beş seneye mütevakkıf bir keyfiyettir. Mamafih istihbaratımıza nazaran Sıhhiye Müdür-i Umumiyesi daha az zaman zarfında kadın bakteriyologlar yetiştirmeyi tasavvur eylemiş ve bu hususta şeraiti kararlaştırmıştır. İdadi tahsilini bitirmiş olan hanımlardan arzu edenler şimdiden bakteriyolojihaneye altı yüz kuruş maaşla tavzif edilecek ve azami iki sene devamdan sonra bakteriyolog muavini olarak yetiştirilecektir. [...]

İngiliz Sosyalistlerinin Sulh Şartları

4 EYLÜL 1917

İKDAM

Bern 29– Paris'ten iş'ar olunuyor: İngiliz Sosyalist Fırkası'nın şerait-i sulhiyeye dair olan raporunun hazırlanmış olduğu haberi veriliyor. İngiliz Sosyalist Fırkası, bu rapor mucibince istila edilmiş düşman memleketlerinin iadesini ve buralarda vuku bulan hasaratın bütün düvel-i muhasımanın iştirakiyle vücuda getirilecek umumi bir sermaye ile tamirini, Alsas-Loren, İrlanda ve Lehistan ile Balkanlar'da Ermenilerin meskûn bulundukları vilayetler ile Hindistan, Mısır, Cezayir gibi sair yerlerde tarz-ı idarenin bizzat ahali tarafından tayin ve intihap edilebilmek üzere rey-i am usulünün tatbiki, Irak'ın Türklere ve Afrika'daki müstemlekatının Almanya'ya iadesini talep etmektedir.

Kadın Doktorlar

6 EYLÜL 1917

SABAH

Memleketimizde öteden beri hissedilen doktor ihtiyacının bir derece tatmini için Sıhhiye Müdüriyet-i Umumiyesi tarafından kadın doktorların da icra-yı sanat etmelerine müsaade olunması tasavvur edildiğini yazmıştık. Dün içtima eden Sıhhiye Meclisi'nde bu mesele mevzu-i bahs olmuş ve kadınların icra-yı tababet etmelerine müsaade verilmesi müttefikan kabul olunmuştur. Şimdiye kadar kadınların doktorluk yapmaları memnu olduğu cihetle, tıp fakültesine talebe kabul etmeyen Maarif Nezareti'nin bu karar üzerine fakülteye kadınların da devamına müsaade eyleyeceği haber alınmıştır. Bu suretle memleketin en mühim bir ihtiyacını telafisine doğru bir adım atıldığı gibi kadınların faaliyeti için de yeni bir saha açılmış oluyor.

Memleketimizde kadın doktorların icra-yı sanat edebilmeleri hususu şimdiye kadar birkaç defa mevzu-i bahis olmuştur. Cevat Paşa'nın sadareti zamanında, kanunda "Avrupa'da tahsil edenler diplomalarını tasdik ettirdikten sonra icra-yı tababet edebilirler" kaydı mevcut olduğu ve kadınlar hakkında bir memnuiyet bulunmadığı nazar-ı dikkate alınarak kadınların doktorluk etmelerine müsaade edilmiş ve o zaman müracaat eden iki kadına tababet için ruhsat verilmişti.

İlan-ı Meşrutiyeti müteakip Sıhhiye Meclisi uzun bir mazbata yaparak kadın doktorların ailelerin samimiyeti dairesine girerek ecnebi propagandasına alet olacaklarını, binaenaleyh doktorluk yapmaları[nın] caiz olmadığını kararlaştırmıştı. İşte dün müttefikan ittihaz edilen karar ile bu memnuiyet kaldırılmış ve kadınların tababet icra edebilmeleri serbest bırakılmıştır.

Riga Muzafferiyeti Etrafında

6 EYLÜL 1917

TANİN

Berlin 5 Eylül– Riga'nın zaptı münasebetiyle Berlin'de mebani-i umumiye ve hususiye bayraklar ile donatılmıştır. Alman gazeteleri Riga şehrinin Alman tarih-i fikrisinde ne kadar mühim rol icra eylediğine işaret etmektedirler. Ezcümle Richard Wagner, Riga'da Alman Tiyatrosu'nun orkestra reisi bulunmuş ve meşhur eseri Rienzi ilk defa Riga'da vaz-ı sahne edilmiştir. [...]

Riga'nın zaptı münasebetiyle Berlin'de ve umum Brandenburg Vilayeti'nde mektepler tatil edilmiştir. Alman matbuatı Riga'nın zaptını büyük bir sürur ile karşılamıştır. Lokal Anzeiger diyor ki: "Almanya'nın her tarafından bir avaze-i sürur ve zafer yükseliyor. Rusya'nın en büyük ve güzel şehirlerinden biri Rusya'nın en büyük limanı ile birlikte Alman askerleri tarafından zapt edilmiştir." [...]

Kerenski ile Kornilov Arasında

6 EYLÜL 1917

TANİN

İngiliz gazeteleri Kerenski ile Kornilov arasında muhasede olduğunu ve bunun asarının bilhassa Moskova Kongresi'nde görülmüş olduğunu alenen mevzu-i bahs ediyorlar. Kerenski'ye en ziyade sol taraf fırkaları teveccüh gösteriyorlar. Kornilov ise sağ cenah fırkalarının müzaheretine mazhar olmaktadır. Moskova Kongresi'nde Kornilov burjuvazi fırkaları tarafından hararetle karşılandığı halde sol taraf fırkaları sakit durmuşlardır. Kerenski ise sol taraf fırkaları tarafından alkışlanır iken sağ cenah muhafaza-i sükût etmiştir.

Kornilov aynı zamanda İtilaf Devletleri'nin müzaheretine mazhar olmaktadır. Çünkü İtilaf Devletleri Rus ordusunun yeniden hayat bulmasını Kornilov'dan bekliyorlar. Times gazetesi Rusya'yı bu günkü müşkülattan kurtaracak şahsın Kerenski olmasını meşkuk bulunduğunu ve bilakis Kornilov'un dermeyan eylediği tekliflerin pek ümitbahş olduğunu ve Kerenski'nin Kornilov kadar azimkâr olmadığını beyan ediyorlar.

Rusya'da Nikâh-ı Medenî

6 EYLÜL 1917

TANİN

Bern 4– Bund gazetesinin Petersburg'dan aldığı malumata göre hükümet-i muvakkate Rusya'da nikâh-ı medenînin meşruiyetini tanımıştır.

Rusya'da Mukabil İhtilal

12 EYLÜL 1917

İKDAM

Viyana 10– Fransa'dan tereşşuh eden malumata nazaran Rusya'da vahim hadiseler hazırlanmaktadır. Lenin taraftarları Kerenski aleyhindeki mücadelelerine yeniden başlamışlardır. Besarabya, Podolya eyaletlerinde mukabil ihtilal baş göstermiştir. Potilov Fabrikası terk-i eşgal ve kömür fıkdanı hasebiyle sed olunacaklar, bütün Rusya şimendiferleri münakalatı da tatil edilecektir.

Kerenski'nin Beyannamesi

13 EYLÜL 1917

TANİN

Stockholm 10– Petersburg Ajansı'ndan: Kerenski atideki beyannameyi neşretmiştir: "Dün Duma azasından Lvov, Petersburg'a gelerek kendi keyif ve arzusuna göre yeni bir kabine teşkil edecek olan Kornilov tarafından, bütün zimam-ı idareyi kendisine tevdi etmemi bana ihtar eylemiştir. Müteakiben bizzat Kornilov dahi karargâh-ı umumi ile telgrafla icra ettiği mükaleme neticesinde bu ihtarı teyid etmiştir. Şahsım vasıtasıyla hükümet-i muvakkateye tevcih edilmiş olan bu ihtarı memleketin bulunduğu müşkül vaziyetten bi'l-istifade hürriyet fütuhatına muhalif bir idare tesis etmek isteyen bazı mahafil halkın bir teşebbüsü suretinde telakki ettiğim bir cihetle hükümet memleketin ve idare-i cumhuriyetin menfaati namına, ihtilal ile kazanılmış olan hukuk-i halka vaki olacak herhangi sü-i kasdı daha bidayette bastırabilmek için icap eden tedabir-i acileyi ittihaza beni memur eylemiştir. Aynı zamanda Kornilov'a Petersburg'a müntehi yolları sed eden Şimal orduları başkumandanı General Klembovski'ye başkumandanlığı tevdi eylemesini ve General Klebovski'ye de Peskof'da kalmakla beraber başkumandanlığı muvakkaten deruhte eylemesini emrediyorum. Saniyen Petersburg ve civarında idare-i örfiyeyi ilan ediyorum. Selamet-i memleket namına halkı sükûn ve intizamı muhafaza etmeye ve ordu ve donanmayı da harici düşmanlara karşı vatanın müdafaası hakkındaki vazifesini kemal-i sükûnet ve sadakat ile ifa etmeye davet ediyorum."

Düşmanlarımızın Mukaseme Planları

14 EYLÜL 1917

SABAH

İtilaf memleketlerinin diplomasi mahafili ile sıkı temas muhafaza eden, birçok hususlarda düşmanlarımızın hariçte neşretmek istedikleri fikirlere tercüman olan ve Fransa'da binlerce kariye malik bulunan Journal de Jenöv (Geneve), Alman Başvekili'nin memleketimiz hakkındaki düşman emellerine dair vuku bulan ifşaatının tesirini tahfif etmek için bir makale yazmıştır. Bu makalede diyor ki: "Anadolu'nun

taksimi hakkında 4 Mart 1915 tarihinde akdedilen mukavele sırf askeri bir mahiyeti haizdi. O sıralarda Türkiye'nin inkıraz bulacağına kimse şüphe etmiyordu. Çanakkale taarruzu 1915 Şubatının yırmisinde başlamıştı. Bunun için serbest kalacak Osmanlı arazisinin taksimi hakkında bir itilaf zemini bulmak lazım geliyordu. Mamafih o zaman bile kati bir taksim planı yapılmamıştı ve yapılmış olamazdı. Çünkü Bulgaristan, İtalya ve Yunanistan'ın İtilafa iltihakı ümit ediliyordu. Birçoklarını memnun edecek bir define olan Osmanlı arazisinden yeni müttefiklere de bi't-tabi pay ayırmak lazımdı. Türkiye hakkında mukavele üç dört defa baştanbaşa tadil edilmiş ve katı itilaf bundan çok sonra akd olunmuştur. İstanbul'un Rusya'ya terki ancak bu katı itilaftaki esaslar cümlesinden idi. Şurasına şüphemiz yoktur ki İmroz ve Tenedos adaları hiçbir zaman Rusya'ya vaad edilmemiştir.

Türkiye'nin mukasemesi İtilaf Devletleri'nin açıktan açığa iltizam ettikleri bir harp gayesi idi. Çünkü bu suretle daimi bir karışıklık ve gürültü menbaı ortadan kaldırılmış olacaktı. Bu gün işler değişmiştir. Türkiye hiçbir zaman ihtimal verilmeyeceği kadar kuvve-i hayatiye sahibi olduğunu bu harpte ispat etmiştir. Türkiye'nin acz ve za'fı, mutlaka mukasemeye uğramasını icap ettiriyordu. Avrupa'nın rahat ve sükünetinin teminine müstenid olan bu lüzum artık eskisi kadar şiddetli değildir. Zaten mukaseme planının husulü de adeta imkânsızdır."

Finlandiya Sosyalist Kongresi'nin Kararı

14 EYLÜL 1917

TANİN

Stockholm 13– Finlandiya Sosyalistleri Kongresi tarafından Finlandiya ile Rusya arasındaki münasebata dair ittihaz olunan kararın metni Petersburg'da neşredilmiştir. Kararda Finlandiya ahalisinin Ruslar ile kendisi arasında bir karabet görmediği ve Finlandiya'nın müstakil bir cumhuriyet olmak üzere hür Rusya ile birlikte hür olarak yaşamak istediği beyan edilmiştir

Kumar Hastalığına Karşı Tedbirler

15 EYLÜL 1917

SABAH

Memleketimizde müstevli bir şekil almaya başlayan kumar hastalığına karşı hükümet tarafından bazı tedbirler ittihazına başlandığını haber aldık. Bu cümleden olarak Beyoğlu'nda evlerinde daimi surette kumar oynatan bazı kadınlar zabıta marifetiyle Anadolu'ya gönderilmiştir.

Beyoğlu'nda birçok kadınlar güya aile oyunu şeklinde olmak üzere oyun oynatmak için evlerini açmakta ve burasını mükemmel bir kumarhane gibi işletmektedirler. Salonlarda gezmek hevesi arkasında koşan birçok tecrübesiz beyler bu evlerin zahiri kibarlığına, kadınlarının sahte nezaket ve asaletine kapılarak ellerinde avuçlarında bulunan parayı verdikten maada kumar illetine, şifayab olamayacak bir surette, tutuluyorlar. Bu evlerde pek nadiren kazananlardan da kazançlarını bu kibar kadınlar bin türlü cilvelerle ellerine geçirmektedirler.

Hükümet bu gibi tuzaklara karşı ne kadar şiddetle hareket ederse yeri vardır.

Votka Deposuna Hücum

15 EYLÜL 1917

TANİN

Berlin 14– Rusya'nın Samara Vilayeti'nde askerler Hükümet İnhisar İdaresi'ne ait votka deposuna hücum ederek 20.000 kova votka gasp etmişlerdir. Herkesin külliyetli miktarda votka içmesinden dolayı bütün ahali mest-i lâ-ya'kıl olmuş ve ne yaptığını bilmemiştir. Sarhoş ahali depoyu ihrak etmişlerdir. Vuku bulan hadisat esnasında iki yüz kişi telef olmuştur.

Başkumandan Kerenski'nin Beyannamesi

16 EYLÜL 1917

TANİN

Stockholm 13– Petersburg Ajansı bildiriyor Yeni Başkumandan Kerenski bu gün ordu ve donanmaya hitaben neşrettiği bir beyannamede diyor ki: Sabık Başkumandan Kornilov ve bir avuç general tarafından tertip edilmiş olan müsellah bir isyan teşebbüsü tamamıyla akim kalmıştır. Müttehimler Divan-ı Harb-ı Örfiyeye sevk edileceklerdir. İsyanın kan dökülmeksizin bastırılması, Rus ahalisinin hiss-i temyiz ve makuliyetini ispat etmiştir. Müthiş bir düşman karşısında bulunan ordu ve donanma ile generalleri, amiralleri, zabitleri ve efradı vatana, meşru hükümete karşı vazifelerine sadık kalmışlardır. Altı aylık hür bir hayat-ı siyasiye şu dakikada mülahazasızca ve ifratkârane metalibin hükümeti sarsmaktan başka bir netice vermeyeceği kanaatini herkeste hasıl etmiştir. Şu anda milletin bütün kuvvetleri harici düşmana karşı müdafaa hususunda bir noktaya toplanmalıdır.

Müsademe Başlamış

16 EYLÜL 1917

SABAH

Stockholm 14– Finlandiya gazetelerinin verdiği malumata göre Kerenski ile Kornilov askerleri arasında ilk müsademe pazartesi gecesi vuku bulmuştur. Top gürültüleri hemen Petersburg önünden işitilmiştir.

Amele ve Asker Cemiyeti'nin Mühim Mukarreratı

18 EYLÜL 1917

TANİN

Demokratik Bir Sulh Teklifi

Stockholm 16– Petersburg Ajansı 12 tarihiyle bildiriyor Petersburg Sovyet Meclisi'nin dün akşam akdettiği umumi içtimada Bolşevik Fırkası'na mensup Kamenev'in teklifi üzerine 115 reye karşı 279 rey

ile atideki kararı ittihaz etmiştir. Azası hükümet-i muvakkatenin sinesinde bulunmakta olan fırka ve kitleler ve bilhassa Kadetler tarafından tertip edilmiş olan Kornilov mukabil ihtilal harekâtını nazar-ı dikkate alan Sovyet Meclisi Askeri Başkumandanlığı ile hükümet kuvvet ve nüfuzunun mukabil ihtilal ve suikastlarına bir kere daha bir ocak olmaması için bundan sonra burjuvalar ve mukabil ihtilalideki iştirakleri her türlü şüpheden azade bulunan Kadetlerin her türlü nüfuzuna nihayet vermek lazım geldiğini beyan eyler.
Gayr-ı kabil-i idame olan bu vaziyete bir hat çekmek için Sovyet Meclisi ihtilalci amele ile köylü murahhaslarından mürekkep olacak ve atideki esaslara istinad edecek bir idare tesisine lüzum göstermektedir. Mezkûr esaslar şunlardır: 1- Bir demokrasi cumhuriyeti ilanı; 2- Emval-i menkulenin blla tehir Köylü Komitesi'ne bila bedel iadesi; 3- Sanayi mahsulatına ve istihsalat tevziatına amelenin murakabesi; neft, maden kömür gibi mühim sanayinin millileştirilmesi; memleketi kati bir inhilal-i iktisadiden kurtarmak için büyük sermayeler ve emlakin bi aman bir vergiye tabi tutulması; 4- Umum gizli muahedelerin keenlemyekün olduğunun ilanı; 5- Umum memleketlere umumi ve demokratik bir sulh teklifi; 6- Aynı zamanda atideki tedbirlerin iradesi ısdar edilecektir: Evvela amele sınıflarıyla teşkilatı aleyhindeki umum tazyikatın ilgası, cephede idam cezasının refi, umum demokratik ve askeri cemiyetlerin siyasî propagandada bulunmak hususunda haiz bulundukları hürriyet-ı mutlakanın tesis ve iadesi, ordu kumandanlığından umum mukabil ihtilal unsurlarının izalesi; saniyen: Mahalli teşkilatlara komiser intihabı hakkı; salisen: Milletlerin hayat-ı siyasiyelerini istedikleri gibi tanzim hakkının verilmesi, yani Finlandiya ve Ukrayna'nın metalibini tatmin etmek; rabian: Duma Meclisi ile Şura-yı Devlet'in dağıtılması ve Müessesan Meclisi'nın derhal içtimaa daveti; hamisen: İçtimai sınıflar imtiyazatının ilgası ve umum halkın kanun nazarında müsavatı.

Rusya'da Cumhuriyet İlanı

18 EYLÜL 1917

İKDAM

Stockholm 16-- Petersburg: Hükümet-i muvakkate neşr eylediği bir beyannamede Rusya'da Idare-i Cumhuriyet ilan etmiştir.

Harp Kabinesi Teşkil Edildi

18 EYLÜL 1917

TANİN

Amsterdam 16-- Reuters Ajansı Petersburg'da istihbar ediyor: Uzun mükalemattan sonra beş kişiden mürekkep harp kabinesi teşekül etmiştir. Kerenski Baş Vekil.

İngiltere Cumhuriyet Aleyhinde

20 EYLÜL 1917

TANİN

Viyana 17– Rotterdam'dan iş'ar olunuyor: Ingiltere'nin Petersburg Sefiri Buchanan, hükümet-i metbuası tarafından Rusya'da cumhuriyet ilanına mani olmak emrini almış idi. Sefir buna muvaffak olamadığı cihetle muhafaza-i mevki edebilmesi imkânı kalmamıştır.

Süfrajetlerin Nümayişi Sylvia Pankhurst

20 EYLÜL 1917

TANİN

Amsterdam 19– Londra'da münteşir World gazetesinin 31 Ağustos 1917 tarihli nüshasında şu havadis görülmüştür: Meşhur hukuk-ı nisvan müdafilerinden Madam Sylvia Pankhurst ile taraftarı olan diğer kadınlar son günlerde Ingiliz Parlamentosu civarında derhal sulh akdedilmesi için nümayişler tertip etmişlerdir. Nümayişçiler üzerlerinde sulh lehinde ibareler yazılı bayrakları ve levhaları hamil bulunuyordu. Büyük bir bayrağa şu cümleler yazılmıştı: "Siperlerdeki oğullarımız sulh istiyorlar."

İtalya'da Mühim Hadisat

21 EYLÜL 1917

TANİN

Lugano 19– Italya-Isviçre hududu sed edilmeden akdem Torino'dan İsviçre'ye avdet eden Isviçrelilerin beyanatına nazaran şehr-i mezkûrda Italyan Otomobil Fabrikası amelesi tarafından yapılan terk-i eşgal neticesi olarak kanlı iğtişaşat vuku bulmuştur. Mezkûr fabrika amelesinin ücretlerinin tezyidi hakkında dermeyan ettikleri taleplerin reddedilmesi üzerine şehr-i mezkûrdaki diğer amele dahi mezkûr fabrika amelesiyle müttehid olduğunu ilan eylemiştir. Bunun üzerine 80.000 amele "Yaşasın Sulh", "Ekmek İsteriz" diye bağırarak şehrin içinde alay ile dolaşmışlardır. Bilhassa "Ekmek İsteriz" sedası son günlerde diğer feryatların cümlesine hâkim olmuştur. Ekmek fıkdanından dolayı hiddet ve infial fevkalade kesb-i şiddet eylemiştir. Memurin-i hükümet kuvve-i askeriye celb etmiş ise de askerler taş yağmuru ile karşılanmıştır. Bunun üzerine askere ateş emri verilmiş velakin asker bu emre itaatten istinkaf eylemesi üzerine mitralyöz, jandarma topçu kuvvetleri celb edilmiştir. Bunların mürettebatı dövüşmeye arzukeş görülmüştür. Bunun neticesi olarak sokaklarda müthiş müsademat olmuştur. Maktullerin miktarı 500 kişiye baliğ olmaktadır. Mecruhinin miktarı binlerce tahmin olunuyor. Cuma ve cumartesi günleri Torino, Milano, Floransa'da birçok tevkifat-ı siyasiye vuku bulmuştur. Yüzlerce tevkifatın cephe-i harpteki sulh harekatıyla alakadar olduğu söyleniyor.

Hindistan'da Kanlı İhtilaller

24 EYLÜL 1917

SABAH

Milli Ajans'ın Musul muhabirinden: Şimali Hindistan'da kanlı ihtilaller vukua geldiği ve Afganlıların Ingilizlere şiddetle taarruz ettikleri bir menba-ı mevsûktan istihbar edilmiştir.

SUNULLAH EFENDİ TÜRBESİ

Gözden Kaçanlar'ın bu sayısında tanıtılan Sunullah Efendi Türbesi, belki her gün önünden geçtiğimiz ve sorgulamadan baktığımız bir yapının aslında gözüktüğü kimliğe sahip olmayabileceğini gösteriyor. Gözden Kaçanlar için Sunullah Efendi Türbesi'ni yazan İTÜ Fen Bilimleri Enstitüsü Restorasyon Programı yüksek lisans öğrencileri Fatma Füsun Özkaraman, Şeyda Arslan ve Selin Uğur Akçura'ya teşekkür ederiz.

istanbul@arkeologlardernegist.org

Sunullah Efendi Türbesi güneybatı cephesi Kovacılar Sokak görünüşü.

Fotoğraf: Fatma Füsun Özkaraman, 2017

SUNULLAH EFENDİ TÜRBESİ*

FATMA FÜSUN ÖZKARAMAN
ŞEYDA ARSLAN
SELİN UĞUR AKÇURA

İstanbul'un Fatih ilçesi Zeyrek semtinde, Kovacılar Sokak'ta bulunan Sunullah Efendi Türbesi, Tezgahçılar (Hüsam Bey) Camii'nin güneydoğu bahçesinde yer alır. Kadınlar Pazarı, Çinili Hamam, Sedat Hakkı Eldem'in SGK yapıları, Gazanfer Ağa Medresesi ve Bozdoğan Sukemeri gibi pek çok kültürel varlık tarafından çevrelenmiş durumdadır. Cephesine bitişik bulunan niteliksiz yapılar ve sokak kotunun yükselmesi, türbenin algılanmasına engel olur. Yapı günümüzde atıl durumdadır ve caminin deposu olarak kullanılmaktadır.

Sunullah Efendi, Kanuni Sultan Süleyman devrinin tanınmış âlimlerinden olan Iskipli Molla Cafer Çelebi'nın oğludur. 1553 yılında doğmuş, dört defa şeyhülislam olmuş ve 10 Nisan 1612 tarihinde vefat etmiştir.

Türbenin bahçesinde yer aldığı caminin minberinin Sunullah Efendi tarafından yaptırıldığını, kabrinin de cami haziresinde bulunduğunu Ayvansarayi Hüseyin Efendi'nin *Hadikatü'l-cevami* isimli eserinden öğreniyoruz. Bu kitap 17. yüzyıl İstanbul'unun cami ve mescitlerini çevrelerindeki yerleşim dokusu ile birlikte kaydetmektedir. Yine *Hadikatü'l-cevami* ve Evliya Çelebi'nın *Seyahatname*'sinde caminin yandığı ve Hüsam Bey tarafından 1661-62 yıllarında onarıldığı bilgisi bulunmaktadır. Bu sebeple, onarım tarihinden itibaren yapının Hüsam Bey Camii adıyla anıldığı düşünülmektedir. Sunullah Efendi Türbesi ile ilgili araştırmamızda, türbenin yapım tarihi ve banisi hakkında yazılı kaynağa ulaşılamadığından, camiyle ilgili yazılı kaynaklara başvurulmuş, İstanbul Vakıflar I. Bölge Müdürlüğü Arşivi'nden yararlanılmıştır.

Yapılar, 1875 tarihli Ayvердi haritasında da aynı bahçe içerisinde cami ve türbe olmak üzere işaretlenmiştir. 1913 tarihli Alman Mavileri haritalarında sekizgen planlı yapı mahalle mescidi olarak geçerken, 1933 Pervi-

Sunullah Efendi Türbesi, Tezgâhçılar Camii, Türbe ve Hazire'nin üstten fotoğrafı.

Fotoğraf: Şeyda Arslan, 2015.

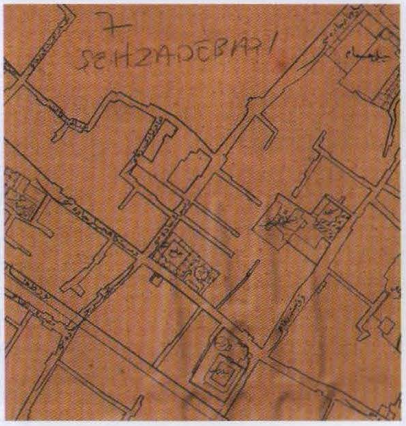
titch sigorta haritalarında da yine cami ve türbe adlandırmaları kullanılmıştır.

Günümüzde Sunullah Efendi Türbesi olarak bilinen yapı içerisindeki kabir, el-Hac Halil el-Rıfkı Efendi'nin eşi Şerife Hatun'a aittir. Halil Efendi, 1911 yılında 1908 Çırçır yangınında büyük zarar gören Hüsam Bey Camii'ni yeniden inşa ettirmiştir. Türbenin bahçesinde ise Sunullah Efendi ve babası Molla Cafer Çelebi'ninkiler de dahil olmak üzere dokuz adet kabir bulunmaktadır.

PLAN ÖZELLİKLERİ

Türbe sekizgen planlıdır. Çevresindeki bahçe kotunun yükselmesi nedeniyle içindeki ve dışındaki özgün kotlar bilinmemekte olup, içerisine iki basamakla inilmektedir. Yapı aslında tek hacimlidir, sonradan yapılan muhdes betonarme döşeme ile zemin üzerinde birinci kat oluşturulmuştur. Bu betonarme döşemeyi zemin katta bir kolon ve ona bağlantılı üç kiriş taşımaktadır. Zemin katta kuzeydoğu-güneybatı doğrultusunda yerleştirilmiş ve kontrplakla çevrelenmiş sanduka ve mezar taşı bulunmaktadır. Zemin katta üç kenarında, ikisi dolap olarak kullanılan nişler vardır. Yapının güneydoğu ve doğu cephelerine bitişik olan betonarme gasilhaneye ulaşım bahçeden sağlanmaktadır. Üst kata yapı içerisinden betonarme bir merdivenle çıkılmaktadır. Burada

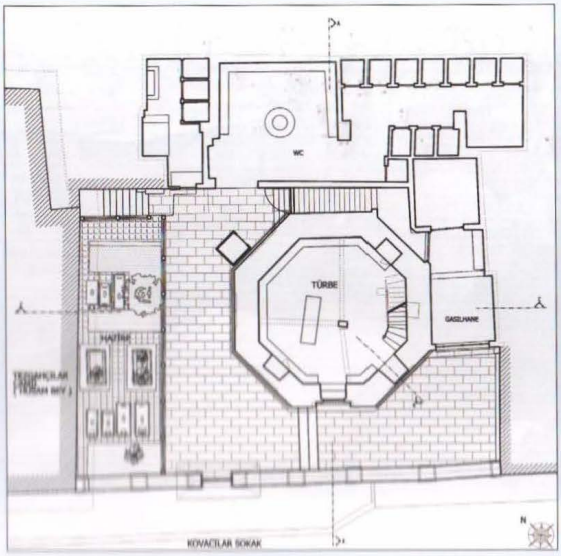

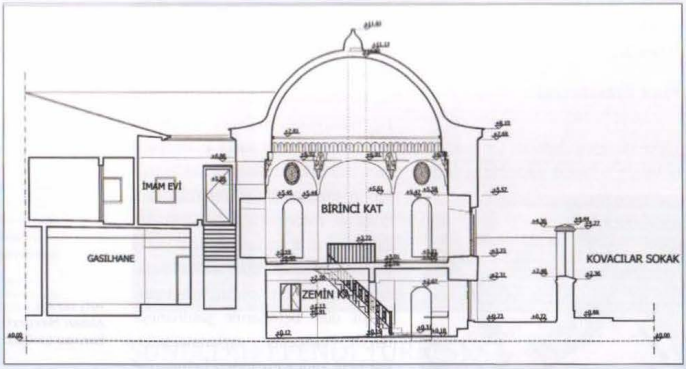
1913 tarihli Alman Mavileri haritası (solda).

1875 tarihli Ayverdi haritası.

Sunullah Efendi Türbesi, rölöve çizimleri. zemin kat planı.

Çizim: Fatma Füsun Özkaraman, Şeyda Arslan ve Selin Uğur Akçura

beş kemerli pencere açıklığı ve iki kemerli niş bulunmaktadır. Pencerelerin doğramaları plastik esaslıdır ve üzerlerindeki altı adet revzenin de özgün olmadığı düşünülmektedir. Yapının iç duvarları çimento esaslı sıva üzeri boyadır. Güneydoğu ve doğu cephelerindeki ek yapı birinci katta da devam etmekte ve müezzin lojmanı olarak kullanılmaktadır. Söz konusu eklentinin birinci katına türbenin kuzeydoğu cephesine bitişik bir merdivenle ulaşılmaktadır.

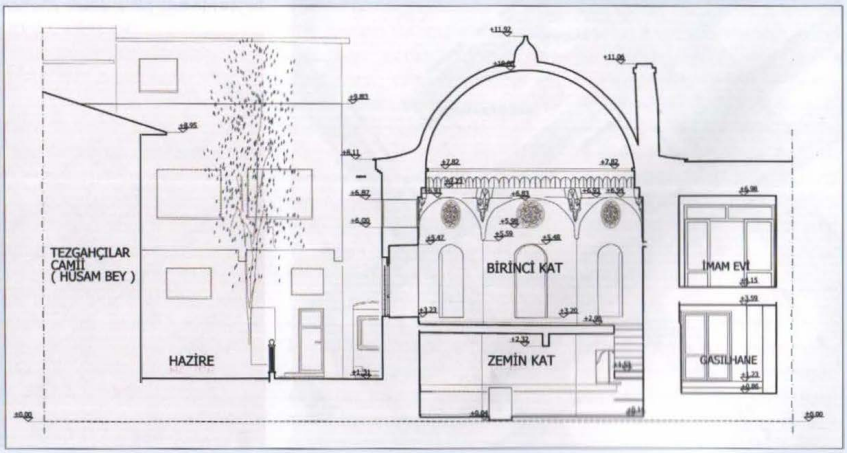
CEPHE ÖZELLİKLERİ

Yapının plan şeması nedeniyle var olan sekiz cephesinden ikisi ek yapı tarafından kapatılmaktadır. Kuzeydoğu cephesi de eklenti merdiven nedeniyle sadece kısmen okunabilirken diğer cepheleri açıktır. Küfeki taşından yapılan cephe üç farklı pencere sırasıyla düzenlenmiştir.

Cephenin alt seviyesindeki geniş küfeki taş kemerler, kapı açıklığı ve güney yöndeki kemer dışında, duvar örgüsüyle bütünleşiktir. Güneybatı yönünde bulunan kapı kemeri, işlevini algılatacak biçimde, diğer kemerlere göre daha büyük yapılmıştır. Giriş, sonradan eklenen bir demir kapıdır. İkinci sırada kemerli, üçüncü sırada dairesel pencereler vardır; güneybatı cephesindeki girişin dışında kalan tüm cephelerde, pencere açıklıklarının tam altında küfeki kat silmesi bulunmaktadır.

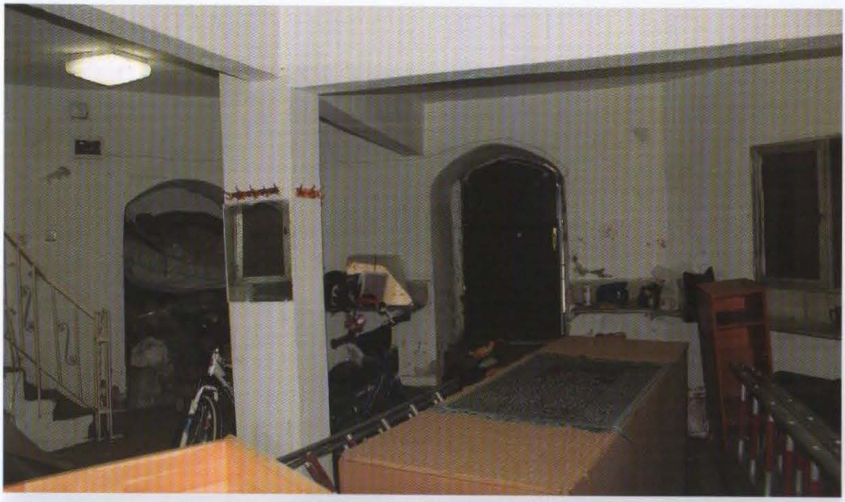
Sunullah Efendi Türbesi, rölöve çizimleri, AA kesiti.

Çizim: Fatma Füsun Özkaraman, Şeyda Arslan ve Selin Uğur Akçura

Sunullah Efendi Türbesi, rölöve çizimleri, CC kesiti.

Çizim: Fatma Füsun Özkaraman, Şeyda Arslan ve Selin Uğur Akçura

Sunullah Efendi Türbesi, zemin kat sanduka, muhdes betonarme döşeme, kolon ve merdiven.

Fotoğraf: Selin Uğur Akçura, 2015.

Sunullah Efendi Türbesi, üst kat niş, pencere açıklıkları ve mukarnaslar.

Fotoğraf: Şeyda Arslan, 2015.

1908 yılı Çırçır yangını sonrası (en altta).

Le grand Incendie de Stamboul du 23. Août 1908 Constantinople

YAPIM SİSTEMİ

Türbenin içerisindeki çimento esaslı sıva, yapım sistemini gizlemektedir. Dış cephede kesme küfeki taşı bulunur ve yığma kâgir duvarlar içerisinde bugün görülen eklentı kolon, merdiven ve döşeme betonarme sistemiyle yapılmıştır. Sekizgen plandan kubbeye geçişte yer alan mukarnaslar da sıvalıdır. Tuğla altyapılı olduğu düşünülen mukarnaslar, zaman içinde müdahale görerek geometrik şekillerini epeyce kaybetmiştir.

Yığma duvarlar üzerine oturan kubbe kurşun kaplıdır. Yapılan rölöve ölçümleriyle kubbenin geleneksel yapım sistemlerine göre fazla ince olduğu görüldüğünden, kubbenin de betonarme bir sistemle yeniden yapılmış olduğu düşünülmektedir.

Yapıdaki özgün ve muhtemelen türbenin ilk kullanımına ait olduğu düşünülen kısımlardan biri de, güneydoğu duvarında bulunan, özgün yapım tekniğiyle küfeki taşından örülmüş olan bacadır.

DEĞERLENDİRME

Sunullah Efendi Türbesi'nin içinde neden kendisinin değil de başka birinin eşi olan Şerife Hanım'ın medfun olduğunu şu anki bilgilerimizle henüz çözememiş durumdayız. Ancak bu,

Saraçhane, 1911 sonrası; Tezgahçılar Mescidi, Şeyhülislam Sunullah Efendi Türbesi.

SALT Araştırma arşivi

dışarıdan nispeten gösterişsiz olan yapının ortaya çıkardığı tek problem değildir. Sekizgen formuyla her ne kadar türbe tipolojisinde yaygın bir biçime sahip olsa da, güneydoğu duvarındaki bacanın varlığı birtakım soruları ortaya çıkarmaktadır. Yapıyla ilgili bulunabilen en eski tarihli görsel kaynak olan, Çırçır yangını sonrasına ait 1908 tarihli fotoğrafta baca görünmektedir; yapım sistemi açısından da değerlendirildiğinde bacanın özgün olduğuna kesin gözüyle bakılabilir. Ancak türbe tipolojilerinde baca yoktur. Ayrıca bir kat silmesinin bulunması da yapının iki katlı olma ihtimalini düşündürür ve bu durumda yapının özgün işlevinin türbe olması şüpheli gözükmektedir. Bacanın bulunduğu cephenin olası bir mihrap duvarı yerinde ve camının zaten yanı başında olması gibi veriler doğrultusunda restitüsyon araştırmaları devam ettirildiğinde sıbyan mektebi, tekke, tevhidhane gibi yapı ihtimalleri de değerlendirilmiştir, ancak bu konuyu açıklığa kavuşturacak verilere ulaşılamamıştır. Tüm bu değerlendirmeler sonucunda yapının restorasyonu sırasında, eserin ilk yapımının ve geçirdiği dönemlerin tespit edilmesini amaçlayan mimarlık tarihi çalışmalarına devam edilerek, yanıtlanmayan sorulara cevap aranmalıdır.

Sunullah Efendi Türbesi, Türbe giriş kapısı, Hazire ve Tezgahçılar Camii.

Fotoğraf: Fatma Füsun Özkaraman, 2017

DİPNOT

* Sunullah Efendi Türbesi Restorasyon Projesi, 2015-2016 akademik yılı güz döneminde Fatma Füsun Özkaraman, Şeyda Arslan ve Selin Uğur Akçura tarafından İTÜ Fen Bilimleri Enstitüsü Mimarlık Anabilim Dalı Restorasyon Programı çerçevesinde Prof. Dr. Kutgün Eyüpgiller, Prof. Dr. Yeşim Kahya, Dr. Öğr. Üyesi Dr. Deniz Mazlum, Doç. Dr. Zeynep Eres Özdoğan, Doç. Dr. Gülsün Tanyeli, Doç. Dr. Yıldız Salman, Doç. Dr. Işıl Pula'nın Pekmezci yürütücülüğünde Koruma Stüdyosu Projesi olarak hazırlanmıştır.

SON SÖZ*

ARKEOLOGLAR DERNEĞİ İSTANBUL ŞUBESİ

Sunullah Efendi Türbesi gibi mütevazı bir yapıyla ilgili olarak daha yapılacak çok şeyin olduğunu gösteren bu çalışmanın devamının gelmesini ve bacalı türbenin aslında hangi kullanım amacıyla yapıldığını öğrenmeyi umuyoruz.

* Bu yazı dizisi Arkeologlar Derneği İstanbul Şubesi adına Zeynep Kuban ve Yiğit Ozar tarafından hazırlanmaktadır.

YEREL YÖNETİMLERDE KÜLTÜREL MİRASIN YÖNETİMİ VE KÜTÜPHANELER SEMPOZYUMU

Bursa Büyükşehir Belediyesi 6-8 Eylül tarihleri arasında Türk Kütüphaneciler Derneği Bursa Şubesi'nin de desteğiyle "Yerel Yönetimlerde Kültürel Mirasın Yönetimi ve Kütüphaneler" temalı uluslararası bir sempozyum düzenliyor. Sempozyumda kütüphaneler ve kütüphanelerin geleceği ile kültürel miras ve kent bellekleri oluşturma konuları tartışılacak.

"Yerel Yönetimlerde Kültürel Mirasın Yönetimi ve Kütüphaneler" sempozyumunda "Kütüphaneler ve Geleceği" başlığı altında kütüphane türleri, kütüphane hizmetleri, yasal düzenlemeler ve standartlar; kent/şehir/belediye kütüphaneleri, yazma ve nadir eser kütüphaneleri, halk ve çocuk kütüphaneleri, oyuncak kütüphaneleri, ihtisas kütüphaneleri; kütüphanelerde bilginin ve bilgi kaynaklarının sağlanması ve düzenlenmesi; bilgi erişim sistemleri, dijitalleştirme ve dijital uygulamalar; şehir planlamada kütüphanelerin konumu ve önemi, kütüphane binalarının tasarımı-modern/ekolojik mimari; yenilikçi ve yaratıcı kütüphane hizmetleri, bilgi hizmetlerinde pazarlama, tanıtım ve sosyal medya; yaşam boyu öğrenme kavramı ve bilgi okuryazarlığı becerilerinin bireylere kazandırılması; kütüphane, kullanıcı ve bilgi kaynaklarının kullanımı, etki araştırmaları üzerine konuşulacak. "Kültürel Miras/Kent Bellekleri Oluşturma" başlığı altında ise kültürel miras ve kent belleği; yerel yönetimlerin kültürel miras ve kültürel bellek sorumluluğu; yerel yönetimlerde kent belleği oluşturma/kent kültürü için sözlü tarih çalışmaları; geçmişte kütüphaneler (seyyah notları, salnameler, vakfiyeler); yerel kültür varlıklarının/somut olmayan kültürel mirasın tanımlamasında kütüphaneler ve yerel yönetimlerin bilginin toplumsallaşmasındaki rolü üzerinde durulacak.

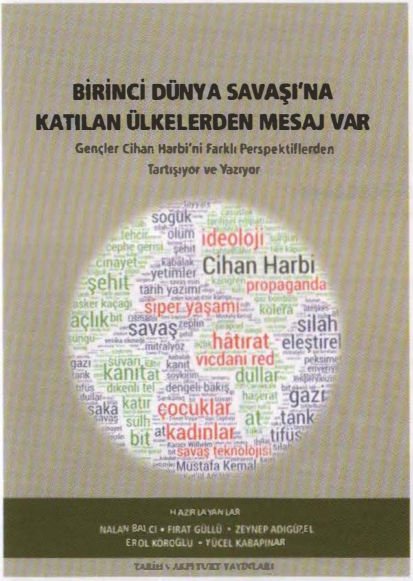
6 Eylül günü açılış konuşmalarının ardından Hacivat-Karagöz gölge oyununa yer verilecek, devamında açılış konferansları ile sempozyuma başlanacak. "Kültür, Kültürel Miras, Kent Belleği ve Yerel Yönetimler-I" başlıklı birinci oturum Prof. Dr. Tuba Karatepe'nin başkanlığında, ikinci oturum ise, "Yenilikçi ve Yaratıcı Kütüphane Hizmetleri" başlığında ve Prof. Dr. Aykut Arıkan'ın oturum başkanlığında gerçekleşecek. Bu iki oturumu Prof. Dr. Mustafa Sağsan başkanlığındaki "Yaşamboyu Öğrenme ve Bilgi Okuryazarlığı" başlıklı üçüncü oturum takip edecek.

İkinci gün, Prof. Dr. Coşkun Polat başkanlığında "Yazma Eser Kütüphaneciliği"; Doç. Dr. Asiye Kakırman Yıldız başkanlığında "Bilgi Hizmetlerinde Pazarlama ve Halkla İlişkiler"; Prof. Dr. Bronislawa Woźniczka-Paruzel başkanlığında "Dijital Çağda Bilgi Düzenleme ve Erişim"; Prof. Dr. Agnese Galeffi başkanlığında "Okuma Kültürü Kazandırma ve Kütüphaneler" başlıklı oturumlar yapılacak. Sempozyumun üçüncü ve son gününde ise Prof. Dr. Nebi Özdemir başkanlığında "Kültür, Kültürel Miras, Kent Belleği ve Yerel Yönetimler II"; Prof. Dr. Mauro Guerrini başkanlığında "Bilgi Erişim Sistemleri, Dijitalleştirme ve Dijital Uygulamalar"; Prof. Dr. Zeynep Ahunbay başkanlığında "Şehir Planlamada Kütüphanelerin Konumu ve Önemi, Kütüphane Binalarının Tasarımı-Modern/Ekolojik Mimari" ve Prof. Dr. Ali İhsan Karataş başkanlığında "Derme Geliştirme ve Yönetim" başlıklı oturumlar izlenebilecek. Sempozyum bitiminde 9 Eylül Cumartesi günü, Osmanlı sivil mimarisinin en görkemli köy yerleşimi olarak görülen Cumalıkızık köyüne bir gezi düzenlenecek.

Katılımın ücretsiz olduğu sempozyuma dair ayrıntılı bilgi http://kmyks.bursa.bel.tr/ adresinden alınabilir.

ORTAOKUL VE LİSE ÖĞRENCİLERİNİN GELENEKSEL TARİH ANLATISIYLA ÇETİN MÜCADELESİ

Tarih Vakfı eğitim alanında yaptığı projelere devam ediyor. Birinci Dünya Savaşı'na Katılan Ülkelerden Mesaj Var, Gençler Cihan Harbini Farklı Perspektiflerden Tartışıyor ve Yazıyor *adlı kitap iki yıllık bir projenin ürünü. Proje çerçevesinde bir grup öğrenci ve öğretmen bir araya gelip çeşitli ülkelerin ders kitaplarından Birinci Dünya Savaşı bölümünü analiz etti ve ardından, hayallerindeki ders kitabına girebilecek alternatif bir Birinci Dünya Savaşı tarihi yazdılar.*

HASAN TAHSİN ÖZKAYA

Kitabın başlığında "gençler" diye tanımlanan grup aslında çoğunlukla ortaokul öğrencileri; az bir kısmı da liseliler, yani yaşları 13-17 arasında. Eğitimci Fırat Güllü ve akademisyenler Erol Köroğlu ile Yücel Kabapınar'ın danışmanlığındaki projeye İstanbul'da yer alan 10 özel okuldan 72 öğrenci ve 32 öğretmen katıldı. Öğrencilerin yazdığı ders kitabının her bölümünün başında öğretmen ve öğrenciler tarafından yazılan önsözler yer alıyor. Bu kısımlarda öğrenciler ve öğretmenler proje sürecini değerlendirdi. Bu değerlendirmelerden bazı kesitler şöyle:

"Projenin bize kazandırdığı en önemli değer, hiç şüphe yok ki BARIŞ oldu. Proje çalışmalarımız sırasında taradığımız kaynaklar ve elde ettiğimiz bilgiler bize, kitaplarda istatistik olarak verilen kayıpların hepsinin bizler gibi etiyle kemiğiyle, duyguları ve düşünceleriyle insan olduğunu gösterdi ve insan hayatının ne kadar değerli olduğunu bizlere hatırlattı."

"Bu çalışma tarih dersini hiç olmadığı kadar heyecan verici hale getirdi; tarih denen bilimin sadece ezber ve tozlu bir kitap değil de hayatın kendisi olduğunu anlattı bize. Gerçek tarih anlayışı ile karşılaşmak önemli bir kapı açtı önümüzde. Biz değiştik, umarım toplum da süreç içinde değişir."

"Bu projede bana yalnızca geçmişteki olaylara nasıl farklı perspektiflerden bakacağım, farklı fikirlere nasıl yaklaşacağım öğretilmedi, aynı zamanda hayata nasıl eleştirel bakacağım, olayları nasıl sorgulayacağım da öğretildi."

"Tarihe adını yazdırmış ünlü komutanların, politikacıların kaynakları oldukça fazlayken, kimsenin tanımadığı bir Anadolu köylüsü veya sivil bir İngiliz vatandaşına ait yazıya geçirilmiş kaynak bulmak takdir edersiniz ki zordu... Sevgili okurlarımız, umarız siz de her satırında emeğimizin geçtiği bu araştırmamızı okurken bizim gibi, bir tarihsel olayın çok boyutluluğuna hayran kalır, tarihi eğlenerek öğrenirsiniz."

Hem tarih metodolojisi hem de pedagojik açıdan çok değerli olan bu kazanımları öğrencilerin edinmesine rehberlik eden öğretmenlerimizi ve akademisyenleri içtenlikle tebrik etmemiz gerekli. En büyük takdiri elbette öğrenciler hak ediyor. Yaklaşık iki yıl boyunca bazen hafta sonları, bazen okul sonrası saatlerde, bazen de evlerinde çalışarak bu değerli ürünü ortaya çıkardılar. Peki böylesine önemli kazanımların elde edildiği süreç nasıl planlandı ve yürütüldü? Öncelikle süreci özetleyelim, ardından da proje kitabımızın detaylarından bahsedelim.

ORTAOKUL ÖĞRENCİLERİ NASIL GENÇ TARİHÇİLERE DÖNÜŞTÜ?

Bu proje aslında bir devam projesi olarak görülebilir. 2013-2014 yıllarında Tarih Vakfı, lise öğrencileriyle bir proje gerçekleştirdi: "Gençler Birinci Dünya Savaşını Tartışıyor: Farklı Ülkelerin Ders Kitaplarında Cihan Harbi". 6 okuldan lise öğrencileri 12 farklı ülkenin tarih ders kitaplarının Birinci Dünya Savaşı ile ilgili bölümlerini Türkçeye çevirdiler ve kendi oluşturdukları ölçütleri kullanarak bu kitapları analiz ettiler. Ulaşıkları sonuçları kamuoyu ile paylaştılar. Bu proje sayesinde farklı ülkelerin ders kitaplarını karşılaştırma fırsatı buldular. Elde birikmiş yöntemler ve çok kıymetli malzemeler bu projenin temellerini atmış gibi görünüyor, fakat burada çıta daha yükseğe konmuş.

2014-2015 yılının özeti şöyle: Alanında ileri gelen akademisyenler ile projeye gönüllü olan öğretmenler bir araya geldi ve akademisyenler öğretmenlere milli eğitim, ders kitabı yazımı, Birinci Dünya Savaşı tarihi, Türk Edebiyatı ve Birinci Dünya

Savaşı konulu sunumlar yaptılar. Ardından öğrencilerle yapılan atölye çalışmasında öğrenciler bir ders kitabında yer alan metin, görsel, harita gibi unsurları analiz etmeyi öğrendiler ve ders kitabının Birinci Dünya Savaşı bölümünü incelerken kullanılacak kriterleri belirlediler. Daha sonra elde ettikleri kriterleri kullanarak, her okul farklı ülkelerin ders kitaplarını analiz etti. Kitapları incelenen ülkeler İngiltere, Avusturya, Almanya, Bulgaristan, ABD ve Türkiye. Elde edilen sonuçlar, akademisyenlerin de katıldığı bir panelde kamuoyu ile paylaşıldı.

Projenin ilk yılında göze çarpan kazanımlardan bazıları şunlar: Hep istediğimiz ama pek zor gerçekleştirilen üniversite ve okul birlikteliği mümkün oldu. Akademisyenler hem öğretmen eğitimlerinde hem projenin planlanması ve uygulanmasında hem de öğrenci sunumlarında yer alarak tarih eğitiminin geliştirilmesi için yapılan bu çalışmaya önemli katkılar sundular. Öğrenciler ve öğretmenler hem ders kitabı hazırlama hem de Birinci Dünya Savaşı konularından donanımlı hale geldi, analitik ve eleştirel düşünme becerilerini geliştirdiler. Başka dünyalarda başka ders kitaplarının mümkün olabildiğini görüp, karşılaştırmalı bir perspektife sahip oldular. Birinci Dünya Savaşı konusunun hem içerik olarak hem de pedagojik açıdan farklı ülkelerde farklı şekillerde öğretildiğini gözlemleme fırsatı buldular. Bu süreç öğrencilere hem tarihi bir olayın anlatısının hem de eğitim öğretim yöntemlerinin ülkeden ülkeye farklılaşabileceğini gösterdi. Farklı ders kitaplarıyla aynı konuyu farklı bakış açılarıyla, farklı içerikle ve farklı eğitim yöntemleriyle ele alabildiler. Ortaokulda iken böyle bir projenin parçası olsaydım, şu an nerede olurdum bilemiyorum. Bu projeye katılan öğrenciler gerçekten çok şanslı

Proje danışmanları Erol Köroğlu ve Yücel Kabapınar kitaba yazdıkları giriş yazılarında öğrencilerin bütün bu süreçlerde büyük bir şevkle çalıştığından bahsetmişler. Sanırım bu enerjiden etkilenen danışmanlar ve öğretmenler projenin ikinci yılında yani 2015-2016'da daha büyük bir hedef koymuş: "Bu kadar ders kitabı inceledikten sonra bizim öğrenciler bir ders kitabı için Birinci Dünya Savaşı bölümü yazsınlar" demiş.

Bu büyük hedefe ulaşabilmek için öğrenciler öncelikle Yücel Kabapınar'ın gerçekleştirdiği Kanıt Temelli Tarih Öğretimi Atölyesi'ne katıldılar. Yücel Hoca kitabın başında yazdığı makalede "kanıt temelli tarih öğretimi"ni detaylı biçimde anlatıyor. Buna göre, kanıt temelli tarih öğretiminin iki temel boyutu, hedefi var: "Öğrenci merkezli bir öğrenme ortamı ve öğrencinin kendi öznel düşünce ve değer yargılarını, bakış açılarını kendisinin oluşturması", "tarihçilerin araştırma, analiz ve yorumlama süreçlerinin öğrenciye tanıtılması ve öğrencide bu süreçlere ilişkin deneyim ve becerilerin oluşturulması". Bu yöntem öğrencileri iyi tarihçilere dönüştürmeyi hedefliyor. Fen derslerinde öğrenciler deney yapabiliyorlarsa tarih derslerinde de tarih yazabilmeliler diye düşünmüş sanırım birileri; çok da iyi etmiş. Bu yöntem pedagojik açıdan dünyanın birçok yerinde geçer akçe olan "oluşturmacılık" ile modern tarihyazımının önemli ilkelerini bir araya getiriyor. Öğrenciler tarihçinin malzemeleri olan birinci ve ikinci elden kaynaklarla çalışmayı öğreniyor ve ayrıca tarihi olayların hem çok boyutlu olduğunu hem de aynı olayın farklı bakış açılarından farklı şekillerde değerlendirilebileceğini tecrübe ediyorlar. Tarihçiler aynı olayla ilgili bazen farklı kaynakları kullanarak bazen de aynı kaynakları farklı şekillerde yorumlayarak farklı sonuçlara varabiliyorlar. Proje kitabını okurken beynimin derinliklerinde, üniversitenin ilk yılından bu yana bana seslenen E.H. Carr'ın şu sözü yankılandı: "Tarih, yorum demektir." Niteliklı bir tarih okuru için bu yeni bir bilgi değil ama 7-8-9. sınıflarda Türkiye'de tarih dersi okuyan öğrenciler için oldukça sarsıcı bir gerçeklik.

Kanıt Temelli Tarih Öğretimi atölyesinin ardından öğrenciler tarihyazımında yazılı ve görsel kaynakların kullanımı üzerine etkinlikler yaptılar ve bunun anlatıyı nasıl etkilediği üzerine çıkarımlarda bulundular. Aynı atölyede Erol Köroğlu öğrencilere "Eleştirel Okuma Yazma Üzerine" başlıklı bir sunum yaptı. Eleştirel düşünme, okuma, yazma bu projenin öğrencilere kazandırdığı en önemli becerilerden biri. Bu beceriye sahip olduklarını öğrenciler hem içerik seçimlerinde hem de yazdıkları önsözlerde açıkça gösterdiler. Bu sayede demokratik toplumlarda olması gereken önemli bir yurttaşlık vasfına da sahip oldular. Daha sonra 7-8. sınıf Sosyal Bilgiler ve İnkılap Tarihi kitaplarını parçalarına ayırıp, yeniden kurguladılar

ve kurgulama sırasında yeni kaynaklar da ekleyebildiler. Ürettikleri yeni kurguları birbirlerine sundular. Bu kurgulama işini yaparken bir yandan da Yücel Kabapınar ile "Farklı Perspektiften Tarih Ders Kitaplarına Bakmak: Ezber, Tarih Dersinin Kaderi midir?" başlıklı atölyeyi gerçekleştirerek "Tarih ders kitaplarının eğitimde rolü nedir?", "Bir konu hakkında farklı görüşleri içeren birinci ve ikinci elden kaynaklara dayandırılarak hazırlanmış, kanıt temelli bir ders kitabının sağlayacağı katkı nedir?" sorularına cevaplar aradılar. Ve son büyük görev bu noktada geldi: Birinci Dünya Savaşı ile ilgili temalar belirlendi, okullara paylaştırıldı ve öğrencilerden bu temalar hakkında kanıt temelli tarih öğretiminin özelliklerini taşıyan ders kitabı bölümleri yazmaları istendi. Çok büyük emekler verilerek yazılan özgün ve eleştirel tarih metinleri, bunları yazan genç tarihçiler tarafından 29 Mayıs 2016'da bir toplantıda kamuoyu ile paylaşıldı. Toplantıyı akademisyenler de izlediler ve sonunda düzenlenen panelde öğrencilerin sundukları metinler ve proje ile ilgili görüşlerini paylaştılar.

HERKES İÇİN ALTERNATİF BİRİNCİ DÜNYA SAVAŞI TARİHİ

Erol Köroğlu'nun deyişiyle "yurttaş tarihçiler"in yani projeye katılan öğrencilerin ortaya çıkardığı alternatif Birinci Dünya Savaşı tarihinin konu başlıkları ve bu bölümleri yazan okullar şöyle:

- Cephe Gerisinde Hayat: Kadınlar (Özel FMV Işık Ispartakule Okulu)
- Cephe Gerisinde Hayat: Çocuklar (İELEV Eğitim Kurumları)
- Savaş Teknolojilerinin Savaşa Etkisi (VKV Koç Özel Lisesi; TVO Özel Şişli Terakki Tepeören Anadolu Lisesi)
- Siper Savaşı ve Siper Yaşamı (TVO Özel Şişli Terakki Lisesi; Ulus Özel Musevi Ortaokulu ve Lisesi)
- Propaganda ve İdeoloji (Özel ALEV Ortaokulu ve Lisesi; Özel ALKEV Ortaokulu)
- Savaş Karşıtı Görüşler: Barış (Özel Enka Ortaokulu)
- Yaşayanların Gözünde Cihan Harbi (Özel Sezi Ortaokulu ve Lisesi)

Yurttaş tarihçilerin bir ders kitabı olarak yazdığı Birinci Dünya Savaşı tarihinin içeriği bizim kitaplarımızda yer alan içerikten oldukça farklı. Bizim ders kitaplarımızda savaşın sebepleri yer alır, sadece bizi ilgilendiren cephelerdeki savaş sayılar verilerek anlatılır, kazandığımız cephelerle ilgili kahramanlık öyküleri dahil edilir, kaybettiğimiz cepheler hızlıca geçilir, savaşın sonuçları ve anlaşma maddeleri ezberletilir. Bu tip bir kurgu diğer savaşlar için de geçerlidir. Türkiye'deki tarih eğitiminin belki de en büyük sorunlarından biri budur: Savaşı hafifletmek, sıradanlaştırmak, olağanlaştırmak, gurur duyulacak bir olgu haline getirmek. Birinci Dünya Savaşı insanlığın o zamana kadar gördüğü en büyük savaşlardan biriydi, yaklaşık 9 milyon insanın ölümüne sebep olan bir felaketti. Şu an ortaokulda ve lisede okutulan ders kitaplarında böyle bir bakış açısı ya da buna dair bir kazanım yok ama genç yurttaş tarihçilerin yazdığı kitabın her bölümünde savaşın olumsuz etkilerinden izler bulabilirsiniz. Burada öğrencilerin proje sürecinde aldığı eğitimin, yaptıkları etkinliklerin ve inceledikleri kitapların mutlak etkisi var. Kitapta yer alan belgeler bizim ders kitaplarında adları pek geçmeyen sıradan insanların öykülerine odaklanıyor: çocuklar, kadınlar, sıradan askerler. Öğrencilerin belge seçimleri genellikle savaşın olumsuz yönlerini vurgular nitelikte olmuş. Yani başımızda bir iç savaşın devam ettiği ve siyasi liderlerin savaş naraları attığı bir dönemde yazılan bu Birinci Dünya Savaşı tarihi herkese bir ders niteliğinde. Eğer gerçekten savaş karşıtı ve barışsever nesiller yetiştirmek istiyorsak ders kitaplarımız da böyle olmalı. Ders kitabı yazma işini öğrencilere bıraktığımızda onlar savaşın ne büyük bir felaket olduğunu çokboyutlu şekilde anlatmayı seçerek kendi taleplerinin de bu olduğunu gösterdiler. Kitabın hem sıradan insanların öykülerini içermesi hem de teknoloji, propaganda, siper yaşamı gibi başlıkları içermesi öğrencilerin modern tarihyazımı temalarını da yakalayabildiğini gösteriyor. Bugünlerde Birinci Dünya Savaşı ile ilgili yazılan kitaplarda ya da ders kitaplarında bu konulara mutlaka yer veriliyor. İngiltere, ABD gibi ülkelerdeki iyi ders kitapları ile bu anlamda büyük oranda benzerlik gösteriyor. Kitapta kullanılan pedagojik yaklaşım ise tamamen öğrenci merkezli. Bir giriş metni, başlıkla ilgili genel bilgilendirme sağlıyor. Ardından öğrenciler elde ettikleri belgeleri kendi dertlerini anlatacak şekilde gruplayıp alt başlıklar oluşturuyor. Her alt başlıkta bir ya da birkaç yazılı ya da görsel belge var. Kitabı okuyan öğrencilerden bu belgeleri inceleyerek değerlendirmelerde bulunmaları, tartışmaları, karşılaştırmaları, yazı yazmaları ya da başka türlü araştırmalar yapmaları isteniyor. Bütün belgeler incelenip verilen yönergeler yerine getirildikten sonra bu etkinlikleri yapan kişinin kafasında ilgili konuya dair genel bir anlama ve öğrenme süreci gerçekleşmiş oluyor. Ezber yok; anlama var, sonuç çıkarma var, başkasının yargısına tabi olmak değil kendi yargını oluşturma çabası var. Hem hedeflenen pedagojik yaklaşım hem de içerik bakımından uluslararası standartlara sahip bir iş olmuş. Uluslararası geçerliliği olan IB

(International Baccalaureate) ya da AP (Advanced Placement) programlarının kitapları, sınavları ve müfredatları ile çok ciddi benzerlikler var ve bu çok sevindirici bir durum.

Diğer taraftan öğrencilerin zorlandığı noktalar da olmuş. Yukarıda bahsedilen başlıklarla ilgili Türkçe kaynak bulmakta zorlanmışlar. Yabancı dillerde buldukları kaynakları Türkçeye çevirerek kullanmışlar. Vicdani ret gibi bazı kavramları yanlış anladıkları için, buldukları belgeler bazen sorunsallarını cevaplamakta yetersiz kalmış. Neredeyse bütün okulların yaşadığı bir sıkıntı da aynı konu ile ilgili farklı bakış açılarını gösteren belgeler bulamamaları.

Projeye katılan öğrencilerin çoğunun ortaokul öğrencisi olduğunu düşünürsek bu anlaşılır bir durum. Birinci Dünya Savaşı'nın sebepleri de çalışılan başlıklardan biri olsa işleri daha kolaylaşırdı, çünkü bu konu tarihçilerin de tam olarak uzlaşamadığı bir konu ve farklı bakışaçıları ile ilgili kaynaklar bulmak daha kolay olabilirdi. Benim öğretmenlik tecrübelerim ve çıkan üründe gördüğüm bazı eksiklikler gösteriyor ki bu proje bu yaş grubuna biraz fazla gelmiş. Özellikle ders kitabı yazma kısmının lise öğrencileri daha rahat altından kalkabilirdi. Diğer taraftan bunun öncü bir çalışma olduğunu da unutmayalım. Belki bir sonraki projede farklı bir konu hakkında lise ve hatta üniversite öğrencileri ile çalışılabilir.

Hem proje hem de kitap çok ciddi bir birlikte çalışma örneği. Tarih eğitiminin farklı uçlarında yer alan öğrenci, öğretmen ve akademisyenlerin bir ürünü; çok iyi bir kolektif çalışma örneği. Öğrenciler iki yıllık süreçte hem kendi okullarından hem de başka okullardan öğrencilerle birlikte çalışarak, araştırarak, tartışarak bu kitabı ortaya çıkardılar. Bu sürecin öğrencilerin kişisel gelişimlerine, iletişim becerilerine ve öğrenme alışkanlıklarına çok sayıda olumlu katkısı olduğu şüphesiz.

Peki, bu kitap ne işimize yarar? Bu kitap çok dolu bir proje kılavuzu olarak görülebilir. Kitabın başında projeyi yürüten öğretmen ve akademisyenlerin çok detaylı ve nitelikli yazıları var. Fırat Güllü ve Nalan Balcı projeyi koordine eden öğretmenler. Bütün süreci nasıl planladıklarını, yürüttüklerini, süreç ve çıkarı ürün ile ilgili değerlendirmelerini "Tarih Dersini Demokratikleştirmek: Gençler Cihan Harbini Tartışıyor ve Yeniden Yazıyor" başlıklı yazılarında bulabilirsiniz. Erol Köroğlu'nun "Eğitimin Krizi, Eleştirel Okuryazarlık ve Yurttaş Tarihçiliği" başlıklı yazısı hem keyifle okunan hem de öğreten, düşündüren, umut veren bir yazı. Yücel Kabapınar'ın "Genç Tarihçiler Olarak Öğrenciler Kanıt Temelli Öğretim Temelinde Birinci Dünya Savaşını Yeniden Yazıyor/Yorumluyor: Bir Projenin Öyküsü" başlıklı yazısı mükemmel bir kılavuz. Yücel Hoca projenin özellikle ikinci kısmını yani kitap yazma kısmını çok detaylı biçimde anlamış, süreçte kullanılan bazı materyalleri de paylaşmış. Ayrıca her okuldan öğretmen ve öğrencilerin yazdıkları önsözler de bu projenin diğer katılımcılar tarafından kapsamlı bir değerlendirmesini oluşturmuş. Öğrenci ve öğretmenlerin hangi becerileri edindiği, nerede zorlandıkları, en çok hangi kısımları sevdikleri, bu projenin onlara neler kattığı gibi soruların cevapları bu önsözlerde yer alıyor.

Bu kitap hem ortaokulda hem de lisede bir yardımcı kitap olarak kullanılabilir. Öğrencilerin bulduğu yazılı ve görsel belgeler, öğrencilerin sordukları sorularla birlikte derslerde kullanılabilir ya da bir belge havuzu gibi yararlanılıp farklı etkinlikler üretilebilir.

Şunu da unutmamak gerekiyor ki bu proje ve kitap çok önemli bir eksikliği bir kez daha hatırlatıyor: Eleştirel, demokratik, modern ya da alternatif şekilde tarih öğretmek ve öğrenmek isteyenlerin yaşadığı kaynak sıkıntısı.

Tarih Vakfı daha önce yaptığı başka bir proje ile 9 ve 10. sınıf öğretmenleri ve öğrencileri için bir kapı açtı. *Uygarlıklar Tarihi I-II* kitapları alanında uzman öğretmenler tarafından yazıldı. Müfredat ile ilgili çok sayıda belge ve etkinlik içeren bu kitaplar alternatif kaynaklara ulaşmak isteyen öğrenci ve öğretmenlere çok yardımcı oldu. Lisede tarih derslerinin programları yenilendi, henüz kitapları

görmedik ama ortaya çıkan programların metodoloji açısından eskilerinden çok farklı yok. Alternatif kaynak ve yöntemlere en az eskisi kadar ihtiyaç olacak. "Gençler Cihan Harbini Farklı Perspektiflerden Tartışıyor ve Yazıyor" projesinin sağladığı bilgi birikimi ve tecrübe ile bu kitaba benzer kitaplar oluşturulabilir. Burada tarihçiler, eğitimciler ve öğretmenler birlikte çalışarak yüz binlerce öğrenciyi resmi tarih anlayışının tek/biricik bakış açısından, taraflı anlatısından, öteki yaratan, savaşı yücelten ya da sıradanlaştıran ders kitaplarından kurtarabilirler. Yeni programlara uygun ders kitapları da çıktıktan sonra böyle bir çalışmaya başlanabilir. Bu noktada sözü Erol Köroğlu'na bırakıyorum ve kitapta yer alan yazısından bir bölüm aktararak yazıma son veriyorum:

"Öğrenci gruplarımızın bu gruba giren çalışmalarını, dört başı mamur tarih yazıları, dergilerde yayımlanabilecek makaleler olarak düşünmeyin. Hatta ders kitaplarıyla doğrudan ilişkili olarak yazıldıkları halde, ders kitaplarındaki anlatıların yerine geçebilecek seçenekler olarak da görmeyin. Öğrencilerimizin çalışmaları genelde tarih çalışmalarına maruz kalan, önüne geleni pasifçe dinlemesi ya da okuması beklenen okurların ürettiği bir tepki. Öğrencilerimiz bu süreçte 'yurttaş tarihçiler' oldular. (..) Öğrencilerimiz hepimize, tüm Türkiye toplumuna ve eğitim dünyasına bu çalışma üzerinden, ders kitabı ya da başka türden herhangi bir çalışmanın tek sesli anlatısına mahkûm olmadığımızı, tarihe sadece otoriter metinlere maruz kalarak ve boyun eğerek ulaşmanın bir kader olmadığını ilan ediyorlar. Öğrencilerimizin içinden geçtiği bu öğrenme ve üretme süreci okullarla sınırlı kalmak zorunda da değil. Her yaştan yurttaşın tarihle çoğul kaynaklar üzerinden ve hep eleştirel olarak yüzleşmesi gerekiyor. Öğrencilerimizin çalışması tüm yurttaşlara bir çağrı.

Bu anlayış eğitim dünyasında kabul görür ve tekil-tekli anlatıların bir zorunluluk olmadığı anlaşılırsa, çok daha verimli ve keyifli bir toplumsal ve insanî bilimler eğitimi mümkün kılınabilir. Böyle bir eğitim, içinde yaşadığımız topluma ve toplumsallığın ta kendisine inancımızı, güvenimizi ve sevgimizi inşa edebilecek güvenilir bir yol olacaktır."

HASAN TAHSİN ÖZKAYA
TARİH ÖĞRETMENİ

ŞİRİN TEKELİ ANISINA ARAŞTIRMA ÖDÜLÜ

Sabancı Üniversitesi Toplumsal Cinsiyet ve Kadın Çalışmaları Merkezi (SU Gender), 13 Haziran'da aramızdan ayrılan, Türkiye'deki feminist hareketin öncülerinden, yazar, çevirmen, akademisyen, aktivist ve Tarih Vakfı mütevellisi Şirin Tekeli anısına bir araştırma ödülü vermeye başlıyor

Bu ödül, Türkiye'de toplumsal cinsiyet odaklı araşırmaları desteklemek ve teşvik etmek amacıyla verilecek ve doktora öğrencileri ile doktora derecesini tamamlamasının üzerinden en fazla 15 yıl geçmiş tüm araştırmacılara açık olacak. Önerilen araştırmalar, uluslararası akademik kriterler temel alınarak, üniversitelerarası bir seçici kurul tarafından değerlendirilecek. Ödülün 2017 Seçici Kurulu'nda yer alan isimler Yeşim Arat, Fatmagül Berktay, Sibel Irzık, Deniz Kandiyoti ve Ayşe Öncü.

Şirin Tekeli Araştırma Ödülü'nün başvuru koşulları ise şöyle:

· Önerilecek olan araştırma konusu özgün ve Türkiye'de toplumsal cinsiyet odaklı olmalıdır

· Başvurunun dili Türkçe olmalıdır.

· Araştırma önerisinde araştırmanın içeriği ve önemi, teorik çerçevesi, kullanılacak olan metodoloji ile var olan akademik yazına katkısı açıkça tartışılmalıdır.

· Araştırma önerisi başlık, dipnotlar ve kaynakça hariç (12 punto ve çift satır aralıklı) 10 sayfayı aşmamalı; dipnotlar ve kaynakça sayfa altına değil başvuru sonuna eklenmeli, APA alıntı sistemi kullanılmalıdır.

· Araştırma önerisine ek olarak 500 kelimelik bir özet ve başvuru sahibinin özgeçmişi ayrıca sunulmalıdır. Özgeçmişte başvuru sahibinin adı, soyadı, (varsa) kurumu, telefon, yazışma ve e-posta adresini içeren iletişim bilgileri ile (varsa) sunulan araştırmaya başka kaynaklardan alınmış olan destek ve ödüller açıkça belirtilmelidir.

· Ödül ortak araştırma projelerine açıktır; ancak bir araştırmacı tek bir (bireysel veya ortak) araştırma önerisiyle başvurabilir. Ortak olunan araştırma projesi adına başvuran kişi, diğer ortak araştırmacıdan başvurunun uygunluğuna dair yazı almalıdır.

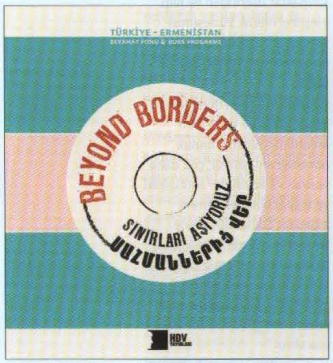
· Öneri, özet ve özgeçmiş ayrı Word dosyaları olarak gönderilmelidir.

· Başvuruyu destekleyecek iki adet referans mektubu, son başvuru tarihinden önce referansı yazan kişiler tarafından e-posta ile sirintekeliodulu@sabanciuniv.edu adresine başvuru sahibinin ismi açıkça belirtilerek iletilmelidir.

· Ödülün verilmesinden bir yıl sonra düzenlenecek çalıştayda ödül alan araştırmacılardan projelerinin çıktılarına dair sunum yapmaları beklenecektir.

· Son başvuru tarihi 1 Kasım 2017'dir. Sonuçlar Aralık 2017'de duyurulacaktır.

HRANT DİNK VAKFI TÜRKİYE-ERMENİSTAN SEYAHAT FONU BAŞVURULARI BEKLİYOR

Hrant Dink Vakfı, Gümrü Gençlik Girişim Merkezi işbirliği ile ıkı komşu ülke halkları arasında doğrudan temasları artırmaya ve her alanda işbirliklerini teşvik etmeye devam ediyor.

"Sınırları Aşıyoruz" programı kapsamında yürütülen Türkiye-Ermenistan Seyahat Fonu, 2017-2019 döneminde Birleşik Krallık Hükümeti Çatışma, İstikrar, Güvenlik Fonu desteği ile 150 kişinin daha belirli bir amaç ve program doğrultusunda komşu ülkeye yapacakları ziyaretlerin gidiş-dönüş seyahat masraflarını karşılamaya devam edecek. Yeni dönem için son başvuru tarihi 1 Ekim 2017.

Hrant Dink Vakfı tarafından Nisan 2014'te başlatılan Türkiye-Ermenistan Seyahat Fonu'ndan bugüne dek 590 kişi yararlanmaya hak kazandı. Birçok farklı şehirden müzik grupları, mimarlık, uluslararası ilişkiler, siyaset bilimi öğrencileri, kadınların güçlendirilmesi alanında çalışan sivil toplum gönüllüleri, yönetmenler, fotoğrafçılar, müzisyenler, araştırmacılar ve daha birçok farklı faaliyet alanından kişiler, Türkiye-Ermenistan Seyahat Fonu ile komşu ülkeyi ziyaret etme fırsatı buldu.

Diyalog ve işbirliği amacıyla komşu ülkeyi ziyaret etmek isteyen herkes, çevre, edebiyat, spor alanlarında faaliyetler yapmak; eğitim ve dil öğrenme gibi olanakları değerlendirmek; sivil toplum ya da her türlü meslek gruplarında işbirlikleri geliştirmek; kültür-sanat alanında ortak üretimlerde bulunmak; atölye, sergi, konser, toplantı, panel ve benzeri etkinlikler düzenlemek ya da bu etkinliklere katılmak için Türkiye-Ermenistan Seyahat Fonu'na başvurabiliyor.

Seyahat Fonu yararlanıcılarının, komşu ülke ile ilgili izlenim ve deneyimleri "Sınırları Aşıyoruz" internet sitesinde yayınlanıyor. Ayrıntılı bilgi için seyahatfonu@hrantdink.org'a başvurulabilir.

TARİH VAKFI'NDAN

HABERLER

"EMEK VE CUMHURİYET: TÜRKİYE İŞÇİ SINIFI TARİHİ'NE ELEŞTİREL BAKIŞLAR (1923-1980)"

Tarih Vakfı, DİSK ve TÜSTAV ortaklığında 28-29 Ekim 2017'de İstanbul'da gerçekleşecek "Emek ve Cumhuriyet: Türkiye İşçi Sınıfı Tarihi'ne Eleştirel Bakışlar (1923-1980)" konferansında, Türkiye işçi sınıfı ve emek-sermaye mücadelelerinin ulus-devlet kuruluş süreci, uluslararası güç mücadeleleri, etnik, mezhepsel, dinsel bölünmeler ve toplumsal cinsiyet etrafında nasıl şekillendiği; Cumhuriyet tarihinin temel süreçlerinden nasıl etkilendiği tartışılacak.

Birinci oturumda Stefo Benlisoy "Nevşehirli, Doktor, Eğitimci, Sendikacı: Doktor Arhangelos Gavril Kimdi?", Aslı Yılmaz Uçar "1920'lerde Memur Emeği" ve Nurşen Gürboğa "İstanbul Kent Tarihine Vapurdan Bakmak: Şirket-i Hayriye İşçilerinin Yerleşim Örüntüleri, 1900-1945" başlıklı konuşmaları yapacak.İkinci oturumda Çağlar Dölek "Erken Cumhuriyet Ankarasında Emeği Zapt Etmek: Altındağ'da Mekân, Sınıf ve Devletin Tarihsel Kurulumu", Özgün Millioğulları Kaya, "İktisadi Devlet Teşekkülerinde Kadın İstihdamı", Egemen Yılgür "Tütün İşçileri ve TKP" üzerine konuşacak.

Üçüncü oturum, Sinan Yıldırmaz'ın "İşçilerin Kütüphanesi: Türkiye'de İşçilerin Entelektüel Hayatı (1946-1961)", İhsan Seddar Kaynar'ın "1948 Lefke Madenci Grevi: Halkların 125 Günlük Ortak Mücadelesi", arış Alp Özden'in "Üretimin ve Emek Kontrolünün Değişen Biçimleri: Tekstil İşçileri Örneği" ve Murat Metinsoy'un "Savaş ve Milli Şeflik Rejimi Kıskacında İşçi Sınıfının Gündelik ve Enformel Mücadeleleri" başlıklı konuşmalarıyla gerçekleştirilecek. 29 Ekim günü başlayacak dördüncü oturumda, Muzaffer Kaya "'Bizim de Sözümüz Var' 1961-1963 İşçi Eylemleri ve Grev Hakkının Yasalaşması", Hande Malgaç-Emek Önder Ünlü "Teşekkül ve Tatbik: Anayasa ile Yasa arasında Grevler (1961-1963)" ve Kerem Hocaoğlu "1965'ten 1973 Seçimine Kadarki CHP'nin İşçi Söylemi" üzerine konuşacak.

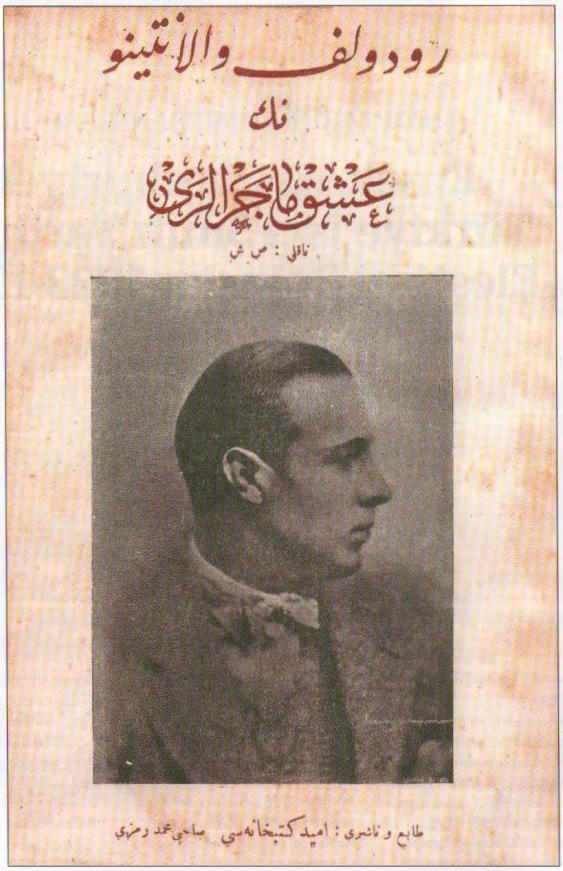
Beşinci oturumda Ali Haydar Soysüren "12 Mart 1971 Muhtırası Bağlamında Disk'in Askerle İmtihanı", Süreyya Algül "1970'ler Türkiye'sinde Sosyal Muhalefetin Öncüsü Olarak DİSK ve Türkiye Siyaseti" ve Zafer Aydın "Sendika Seçme Özgürlüğü ve Fabrika İşgalleri"; altıncı oturumda Recep Koray Yılmaz "Sermaye İlişkisinin Farklı Momentlerinde İşçi Sınıfı: Arçelik Örneği", Suna Can Özbulduk "Türkiye Sineması Sendikal Örgütlenme Tarihi: Sine-Sen Örneği", Tuğba Demirci "Sinemada Kadın Emeği" ve Görkem Doğan "CHP İçin Ortanın Solu, Türk İşçi Hareketi İçin Sosyal Demokrat Düzen: CHP'nin Türk İş'e Yönelim Verme Çabası"; yedinci oturumda Can Şafak "Morrison'un İnşaat İşçileri", Halı Erdem "Türkiye İşçi Sınıfı Tarihine Eleştirel Bakışlar 1923-1980", Masis Kürkçügil "Asis Deneyimi ve Elka Grevi Dersleri" ve Hamdi Maskar "Federal Almanya'da Göçmen İşçiler ve TKP" başlıklarıyla birer konuşma yapacak.

TÜRKİYE'DE MÜSTEHCEN AVAM EDEBİYATI (1908-1928)

ZAFER TOPRAK

Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'e müstehcen avam edebiyatı bir toplumsal dönüşümü simgeliyordu. Bu tür edebiyatta içerik biçime baskın çıkıyor, bilinçaltına itilmiş özlemler satır aralarında ifadesini buluyordu. Müstehcenlik, özgürlüğün bir tür dışavuruşuydu. Fındıkçı Nigar'ıyla, Cilveli Rana'sıyla, Kahpe Feride'siyle, Pamuk Müjgan'ıyla ve nihayet Fırlama Tevfik'iyle müstehcen edebiyat, kaotik bir evreye, Türkiye'de geçiş dönemine özgü bir edebiyattı.

Sad. Sin. (nakli), *Rudolf Valantino'nun Aşk Maceraları* (İstanbul: Ümid Kütüphanesi, 1927). "Uğrunda yüzlerce kadının intihar ettiği dünyanın en güzel adamı ve sinema sanatının en parlak yıldızı olan Rudolf Valantino'nun aşk maceraları"

Cihan Harbi ertesi, tüm dünyada olduğu gibi Türkiye'de de günlük yaşamda köklü dönüşümler yaşanıyordu. Bu dönüşümlerin temelinde çözülen aile ilişkileri, toplumsal buhran, yaşanan kaotik ve travmatik ortam vardı. Osmanlı kültür kodları sürekli sorgulanıyor, toplum "yeni hayat"a uyum sağlamakta güçlük çekiyordu. Bunalım ortamı beraberinde ahlak sorunlarını da getirmişti. Türkiye'nin daha yeni tanıştığı gösteri sanatları ve yazılı kültür alışılmadık sorunlara gebeydi. Erken Cumhuriyet'in kadrolarının ahlak buhranıyla ilgilenebileceği vakit henüz gelmemişti. Yeni bir ulus devlet inşa ediliyordu; siyasetin önceliği vardı; hukuk reformlarıyla yeni bir siyasal düzen getiriliyordu. Öte yandan İstanbul, tarih boyu Osmanlı hanedanına başkentlik edişi nedeniyle yeni rejime uyum sağlamakta güçlük çekiyor, kozmopolit yapısını koruyordu. Üstelik işgal görmüştü; Rus devriminden kaçanlara ev sahipliği yapmıştı. Ankara'nın nazarında ise her türlü musibetin kaynağı İstanbul'du. Savaş sonrası ahlakî çöküntü de bu kentte başgöstermişti. Ankara'nın kendine özgü kültür normlarının ülke çapında kabul görmesi zaman alacaktı. İstanbul'un kaotik yapısı bir süre daha devam edecekti. Cihan Harbi'nden beri gündemde olan travma, kadının konu-

munu ve kadın algısını da dönüşüme uğratmıştı. II. Meşrutiyet'le birlikte gündeme gelen "hürriyet" anlayışı hemen hemen her alanda başıboş bir biçimde gelişim gösteriyordu.

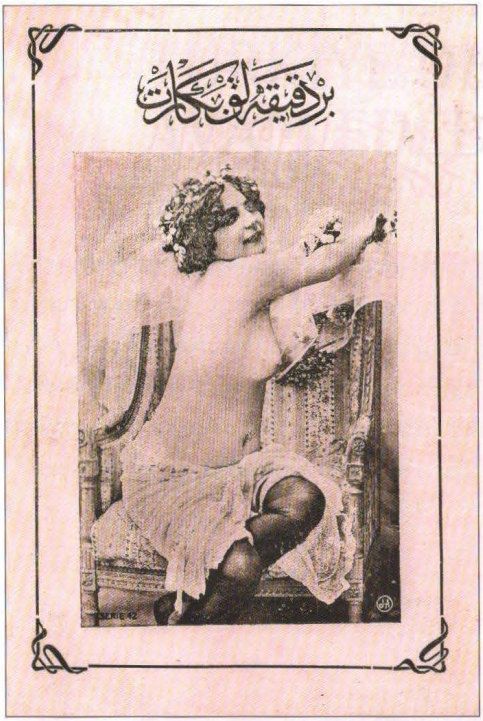
SİNEMA VE TİYATRODA "MUAŞAKA"

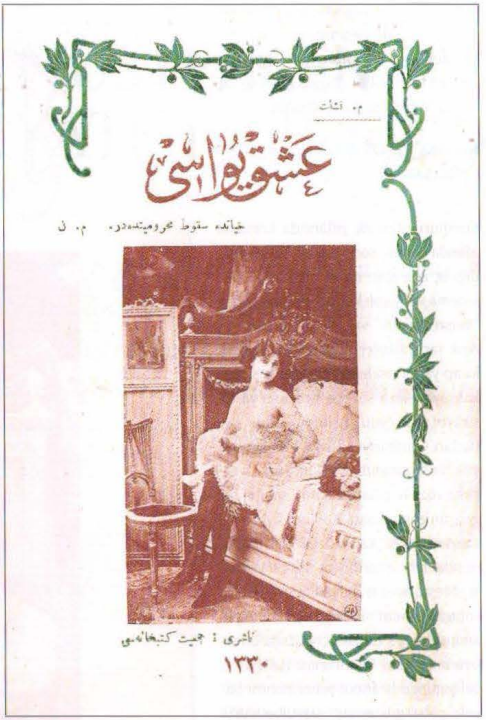
Cumhuriyet'in ilk yıllarında kamusal alanda ahlak sorununun başgösterdiği üç ana alan vardı. Bunlar tiyatro, sinema ve "yazılı kültür"dü. Ana sorun "müstehcenlik" ve "mazır" neşriyattı. Açık saçık filmler, tiyatro oyunları ve kitap ya da risaleler İstanbul'la sınırlı kalmıyor, kısa sürede Anadolu'ya da sirayet ediyordu. Aslında sahne sanatları Cumhuriyet Türkiye'si için büyük bir kazanımdı. Nitekim Türk tiyatrosu 1920'li yıllarda hatırı sayılır bir gelişim göstermişti. Kadının tiyatroda sahneye çıkışı, kadın özgürlüğü bağlamında ayrıca bir önem arz ediyordu. II. Meşrutiyet'te büyük mücadeleler sonucu kadın sokağa çıkabilmişti, ama sahneye çıkmak çok daha engebeli bir yoldu. Tiyatronun Türkiye'de gelişiminde İstanbul Şehremaneti büyük çaba göstermiş, Darülbedayi'yi kurmuştu. "Yeni hayat"ın en bariz göstergelerinden biri tiyatro olmuştu. Ama ahlak açısından sahneye konan oyunların içerikleri tartışılır nitelikteydi. Direklerarası'ndan Darülbedayi'ye geçerken tiyatronun çok fazla bir yol kat ettiğinden söz edilemezdi. Çoğu kez Fransızların fuhuş ve zina içerikli piyesleri adapte ediliyor, seyircinin önüne konuyordu. Tek farkı, çok daha "monden" bir dünyadan esinlenmiş konuları içermeleriydi. Ne de olsa İstanbul kendi burjuvazisini yaratmıştı. Bundan böyle biteviye aile geçimsizlikleri, bayağı aşk öyküleri, karı koca ihanetleri daha bir süre Türk tiyatrosunun ana konularını oluşturacaktı.

Sinemanın da yarattığı ahlak sorunları tiyatrodan farksızdı. 20'li yıllarda dünyayı kuşatacak olan sanat türü sinemaydı. "Yedinci sanat" dır durak bilmiyordu. Diğer sanat türlerine oranla çok daha kolay bir biçimde geniş kitlelere ulaşabiliyordu. Sinema, Batı'nın yoğun sermaye ortamında yeşermişti. Önemli bir "teknoloji"si vardı; bilgi, beceri istiyordu. Ancak Türkiye'de film üretmek için çok erkendi. Birkaç yerli film girişimi olduysa da piyasada hâkim olan filmler yabancı menşeliydi. Bu arada belli başlı kentlerde sinema salonları açılmaya başlamış, tutku yüklü "muaşaka" filmleri kısa sürede ülkeyi istila etmişti. İşte bu filmler, ahlak zabıtası işlevini üstlenen çevrelerce önemli ölçüde yadırganacaktı. Genel kanı bu filmlerin genç nesiller, özellikle genç kızlar üzerinde olumsuz etkilerinin görülmesiydi. *Fahişeler Hayatı ve Redaet-i Ahlakıyye* adlı eserinde Dersaadet Polis Mektebi Müdürü Mustafa Galip, gençliği fuhuşa sevk eden nedenler arasında gösteri sanatlarını kaydediyordu.[1] Yazara göre, tiyatrolar ve sinemalar "muhitimiz zihniyetinin hazmedemeyeceği derecede açık filim ve mevzuları" gündeme getiriyordu. Sinema ve tiyatro kanı kaynayan "bâkir dimağlar" üzerinde şehveti ve duyguyu tutuşturucu etki yapıyordu. Nitekim filmlerin adları bile bu tür bir yozlaşmayı çağrıştırıyordu. *Aşk ve Para* [L'Homme à l'Hispano, 1926], *Bir Aşk Gecesi* [Une nuit d'amour 1927], *Çıplak Kadın* [La Femme nue, 1926], *Sonya'nın Aşkı* [Les Amours de Sunya, 1927], *Sahra Kızı Barbara* [Bar-

S(in). Hidayet, *Karyolada Tatlı Dakikalar* (İstanbul: Zarafet Matbaası, 1328 [1912]). "Bir iki saniye sonra onun mini mini memelerini öpüyordum. Artık karyoladaki tatlı dakikalarla yaşıyordum."

S(in). Hidayet, *Bir Dakikalık Bekâret* (İstanbul: Zarafet Matbaası, 1330 [1914]).

"Saime, o zavallı kız, kendisinin felakete doğru sürüklenmek istenildiğini anlıyorsa da harekete geçmişti; onu men etmek kabil olamıyordu."

M. Neş'et, *Aşk Yuvası* (Dersaadet: Hürriyet Matbaası, 1330 [1914]).

"Yanağını dizimin üzerine koyduğun zaman ne tatlı hayallere, ne derin ümitlere dalmış birbirimize ne vaatler, ne temenniler tevdi etmiştik. Kim bilirdi senin bu kadar zalim, bu kadar merhametsiz olacağını..." (sağda)

barra fille de desert, 1927], *Elveda Gençlik* [Adieu Jeunesse, 1926], *Bir Kadın İçin* [Tout pour une femme, 1926], 20'li yıllarda sinemalarda oynatılan tutku dolu, ancak yaş sınırı getirilmemiş "açık saçık" filmlerdi. En büyük özenti film artistlerineydi. Aktris olmak, artık Türkiye'de her genç kızın gönlünde yatıyordu. Genç kızların her gece rüyalarına dönemin jönü Rudolph Valentino giriyordu. O tarihlerde yayımlanan *Rudolf Valentino'nun Aşk Maceraları* başlıklı kitabın başlık altında "Uğrunda yüzlerce kadının intihar ettiği dünyanın en güzel adamı ve sinema sanatının en parlak yıldızı olan Rudolf Valantino'nun aşk maceraları" yazıyordu.[2]

O tarihlerde henüz filmler için sansür gündemde değildi, ama yine de sinemayı ve tiyatroyu yargılamak gösteri sanatlarına yapılmış bir haksızlık sayılırdı. Ahlak kaygıları bir yana, tüm bu olumsuz yorumlara karşın tiyatro ve sinema, kadının özgürlük alanını genişletici bir rol oynayacaktı.

"YAZILI KÜLTÜR" VE AHLAK SORUNU

Ahlak sorununun o günler için diğer bir boyutu "yazılı kültür"dü. 1908-1928 arası Türkiye'de o gün için müstehcen sayılabilecek her türlü kitap, risale, kartpostal serbestçe yayımlanıyordu. Daha doğrusu mevzuatta bu konuda bir boşluk vardı ve savaşlar nedeniyle yönetim gerekli müdahalede bulunamamıştı. Bu dönemin "muzır neşriyat"ının tüm olumsuzluklarına karşın olumlu sayılabilecek bir yönü de vardı. Tirajlara bakıldığında bu tür neşriyat Türkiye'de okuryazarlığı teşvik eder olmuştu. Her kitap ya da risale birkaç baskı yaptı. Kanonik yazına oranla çok daha fazla satıldılar, okundular. Elden ele dolaştılar. Toplumsal cinsiyet tarihimizin ilginç bir yönünü müstehcenlik oluşturdu.

Tanzimat'la birlikte Türkiye'de kadın artık edebi bir metaya dönüşmüştü. Batı'dan özenilerek alınan roman türünün ülkede yer etmesi, yeni nesil bir yazar kesiminin oluşmasına neden olmuştu. 19. yüzyılın sonlarına doğru Servet-i Fünun ya da Edebiyat-ı Cedide gibi Batı'ya yönelik edebiyat kadın, tutku, sevgi gibi temaları içeriyordu. Bundan böyle Osmanlı edebiyatında kadın kahramanlar, Batı'dakine benzer bir biçimde özgürlükten yana ağırlıklarını koyuyorlardı. Her ne kadar Tanzimat edebiyatımızda Ahmed Midhat, Namık Kemal, Samipaşazade Sezai gibi yazarlar kadını öne çıkarmış, kadın haklarına zaman zaman sütunlarında yer vermişlerse de; izleyen Servet-i Fünun bu alanda daha baskın çıkmıştı. Erkeğe başkaldıran, tutkun erkeği kendine ram eden kadın artık roman kahramanıydı. Kadın, Servet-i Fünun'la saygınlık kazanmış, birey olarak gerçek hayatta olmasa bile, yazılı kültürde toplumsal yaşamın bir parçası olmuştu. Duygularıyla, düşünceleriyle tüm kişilikleriyle somut kadın tipleri edebiyatımızda ilk kez Servet-i Fünun romanında görülecekti.

II. Meşrutiyet'le birlikte kadının kazanımları önemli ölçüde gerçek

yaşama yansıdı. Hürriyet'in ilanıyla (1908) birlikte kadın sorunu geniş bir kesimce tartışılmaya başlandı. Batı'daki feminist gelişmelere benzer bir biçimde kadın hak ve özgürlükleri tüm Meşrutiyet yıllarının gündemini işgal etti. Kadın bundan böyle anayasal düzenin bir parçasıydı. Gazete ve dergiler kadın sayfalarına yer veriyor, kadın dergileri çıkıyor, kadın sorunu ve feminizm üzerine düzinelerce kitap ve risale yayımlanıyordu. Kadın dernekleri bilfiil Osmanlı kadınını pasif konumdan çıkartıp aktif olmaya sevk etmişti. Kadınlar Hilal-i Ahmer'de erkeklerle birlikte aynı mekânı paylaşacaklardı. Kamu görevleri kadınlara açılacak, Cihan Harbi yıllarında kadınlar askere alınarak geri hizmetlerde görev yapacaklardı.

Ancak bazı çevrelerde tüm bu gelişmeler kadının mahremiyetine büyük bir darbe olarak yorumlandı. Kadının toplumsallaşması Batı özentisi olarak değerlendirildi. Moda, süs, makyaj, ziynet eşyası kıt kanaat geçinen Osmanlı ailesini "monden" kılarken aile bütçesine de önemli bir yük getirmişti. *Türk Kadınlığının Tereddisi Yahut Karılaşmak*[3] o yıllarda bu tür sorunlara değinen kitaplardan biriydi.

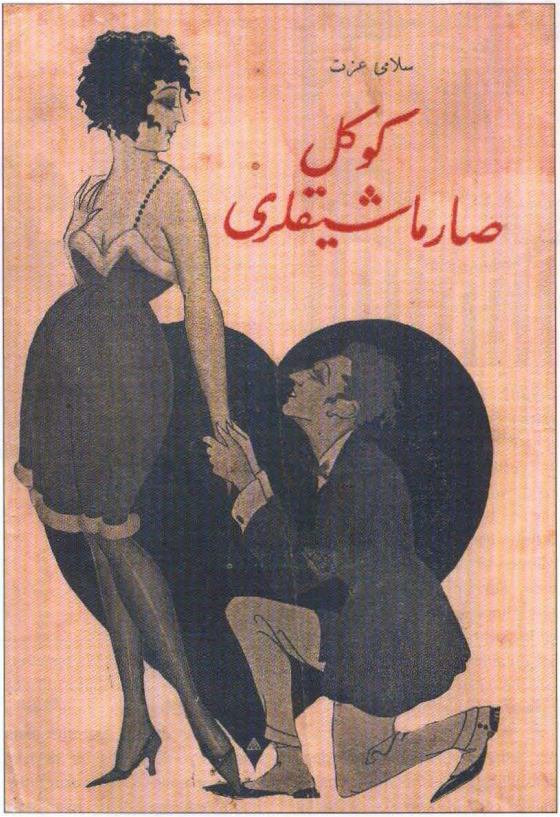
"AHLAK-I NİSVANİYYE" VE BATI TAKLİTÇİLİĞİ

1911'de, Mim. Sin. rumuzlu bir yazarımız *Alafranga Bir Hanım*[4] adlı "ahlak-ı nisvâniyyeyi musavver" romanını "aile reislerine ithaf" etmişti. Gündemde yine aynı sorun vardı. Batı taklitçiliğiyle yozlaşan bir yaşamın neden olduğu çöküntüyü vurgulayan yazar, Osmanlı kadınının yozlaşmasını şu satırlarla eleştiriyordu:

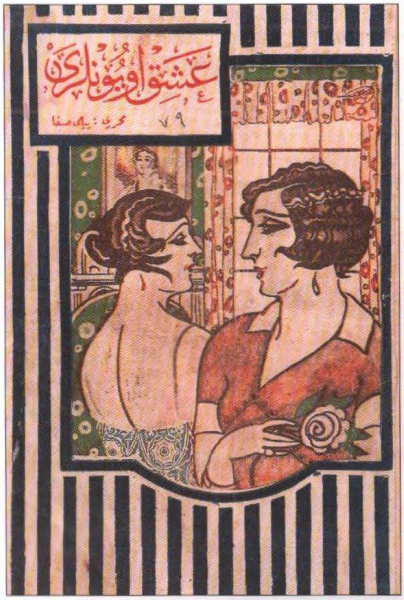
> Fakat bir milletin teâlîsi, milliyetin terakkisi ve ona olan muhabbet ve fedakârlıkla kâbil olabilir. Bizde ise milliyet maalesef bir tarafa bırakılarak milel-i garbiyye medeniyetine itbâ' etmek [bağımlı olmak] modası pek ziyade ilerlemiş ve illet hükmüne giren şu moda erkeklerimizin müsamahaları ve Avrupa kadınlarına ibtilâ'ları [düşkünlükleri] yüzünden umumiyetle kadınlarımıza da sirayet etmiş ve herkesçe malum olan birçok semtler Ulah mahalleri hâlini almış ve Fransız kadınlarının ahlak ve adâbı bizimkiler tarafından düstur-ı layetegayyer [değişmez ilke] ittıhazla bundan mütevellid israf ve moda ve süs ve ziynet gibi bir takım mesârif-i fevkalâde nice hanelerin sönmesini ve servet-i umumiyyemizi ihlâl etmiştir [halel getirmiştir].

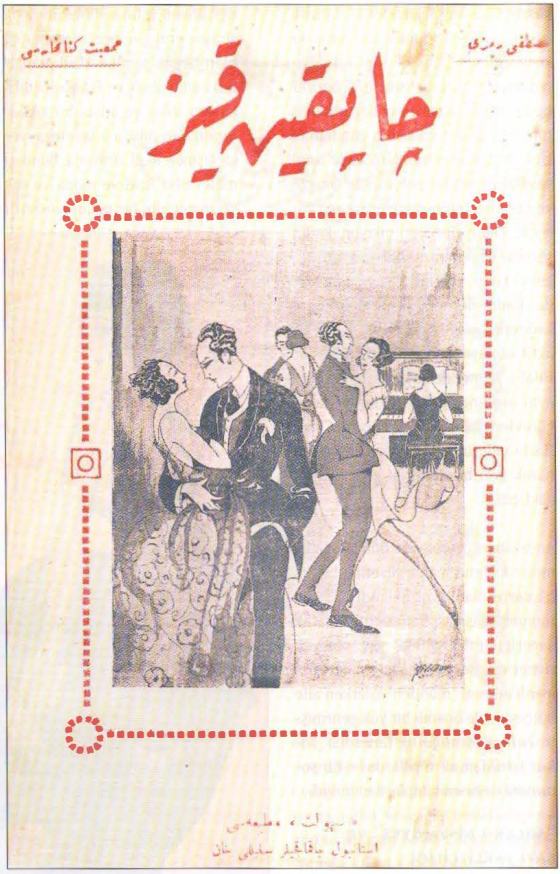
Kısaca bir milletin yükselmesi ona olan bağlılıkla, sevgiyle orantılıydı. Oysa ülke Batı medeniyetine bağımlı kılınmıştı. Erkeklerin müsamahakârlığıyla kadınlarda moda tutkusu bir illete dönüşmüş, Avrupa kadınlarına özenilen bu muhitler birer fuhuş yuvasına benzemişti. Fransız kadınlarının ahlak ve adabı canı gönülden benimsenerek moda, süs, ziynet eşyası kadınların tutkusuna dönüşmüştü. Bu müsrif kadınlar sonuçta birçok hanenin sönmesine neden olmuştu.

Ancak aile reislerine yapılan tüm bu uyarılara rağmen Batı özentisine ket vurulamıyordu. Bu özentinin kültürel boyutu ise müstehcen avam edebiyatıydı. Muzır neşriyat elden ele dolaşıyor, geniş bir okur kitlesi oluşturuyordu. Meşrutiyet yıllarında siyasî bir sansür olmasına karşın "müstehcen edebiyat"a pek ilişilmedi. Yayınevleri bu tür eserlere "üryan", çıplak kapak atmakta bir beis görmedi. *Damad Beyim!!!*[5], *Sefalethaneler*,[6] *Sevgilimde Bir Gece*,[7] *Kariyolada Tatlı Dakikalarım*,[8] *Bir Dakikalık Bekâret*,[9] *Düğün Gecesi Sağır Güveyin Muaşakası*,[10] *Bir Bâkirenin Gebeliği*,[11] *Hâdiye Boşandıktan Sonra*,[12] *Mihriban*,[13]

Selami İzzet, *Gönül Sarmaşıkları* (İstanbul: Orhaniye Matbaası, 1925-1341). "Sevgilimin gözlerine bakıyorum, gözlerinin içine bakıyorum... Gönlüne, ruhuna nüfuz etmek istiyorum."

Peyami Safa, *Aşk Oyunları* (İstanbul: Orhaniye Matbaası, 1340-1342 [1924-1926]). "Aşk bir futbol oyunudur. İkisini biri birinden ayıran şey, birinin manevi, ötekinin uzvi olmasıdır."

Mustafa Remzi, *Çapkın Kız* (İstanbul: Cemiyet Kütüphanesi-Suhulet Matbaası, 1341 [1925]). [Asrımızdaki görenek tesirinin genç kızlar üzerinde yaptığı feci tahribat-Dans iptilası, Aşk... Mukavemet edilemeyen bir aşk...] (sağda)

Üryan,[14] *Üçünün En Bahtiyarı*,[15] *Fehim Paşa ile Margerit*,[16] *Kâbus İçinde*,[17] *Metres Hayatı*,[18] *Aşk Yuvası*,[19] *Şefika'nın Nedameti*,[20] *Aşk Entrikaları!!!*[21] bu dönemde yayımlanan sayısız müstehcen kitaptan birkaç örnekti. Meşrutiyet'te en ilginç çevirilerden biri de aşk sanatını anlatan ünlü *Kamasutra*'ydı. *Kamasutra* 1913 yılında iki kitap olarak Türkçeye kazandırıldı. O günün koşullarını göz önünde bulunduran çevirmenler bazı bölümleri Fransızca olarak bırakmayı tercih etmişlerdi.[22]

Art arda savaşların neden olduğu yoksulluk, sefalet, toplumsal bunalım ve çöküntü kısa sürede kadını "meta"laştırmıştı. Önceleri bir tür Osmanlı'ya özgü müstehcen edebiyatta görülen aşk, ihtiras, şehvet gibi temalar, Cihan Harbı yıllarında bilfiil fuhşun yaygınlaşmasıyla farklı bir boyut kazandı. Nitekim İttihat ve Terakki, giderek vahim bir soruna dönüşen fuhşu denetleyebilme kaygısıyla son derece liberal bir genelev mevzuatı çıkarma gereği duydu.

Müstehcen avam edebiyatı, yazarla okur arasındaki çok daha sıkı bir diyalogun ürünüydü. Kadın-erkek ilişkilerinde nesillerin özlemleri bu tür eserlerin yazılmasında temel etmen olmuştu. Eserin başarısı satış hasılatıyla orantılıydı. Yazar okura tabiydi; beklentiler doğrultusunda ürün veriyordu. Diğer bir deyişle, yazarı yönlendiren, geniş okur kitlesinin özlemleriydi. Uzun yıllar baskı altında tutulan kadın-erkek ilişkileri, Meşrutiyet'in özgürlük ortamında serbestçe ifade edilebilir olmuştu. Servet-i Fünün'un romantik ilişki bağları Meşrutiyet nesli için yeterince gerçekçi değildi. Meşrutiyet'le birlikte Osmanlı bireyselleşiyordu, kendisini birey olarak algılıyordu. Siyasete giriyor, başkaldırıyor, savaşıyordu. Vatanı için cepheden cepheye koşuyordu. Artık her iki toplumsal cinsiyet günbegün ölümle burun burunaydı. Meşrutiyet sonrası kadın-erkek ilişkileri de bu bağlamda biçimlendi. Osmanlı kadını-erkeği gazetelere ilan vererek evlenmekte beis görmedi. Yeni Osmanlı kadını ise giderek kendi bedeninin bilincine varıyordu. Peçe, yaşmak atılıyor; çarşaf kısvesi altında Paris moda evlerinin, o günkü terimiyle "modistra"larının hatları izleniyordu. Fani dünya bundan böyle yaşamaya değerdi. Ölümle burun buruna gelinen bir dönemin ardından geleneğe dönüş olanaksızdı. Birçokları için hayat çok kısaydı.

Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'e müstehcen avam edebiyatı bir toplumsal dönüşümü simgeliyordu. Bu tür edebiyatta içerik biçime baskın çıkıyordu. Bilinçaltına itilmiş özlemler satır aralarında ifadesini buluyordu. Müstehcenlik özgürlüğün bir tür dışavuruşuydu. Fındıkçı Nigar'iyla, Cilveli Rana'sıyla, Kahpe Feride'siyle,

Boğaz tokluğuna yaşayan, çoğu kez geçim derdine düşen o dönemin yazarları henüz bir devlet memuriyeti elde edememişlerdi. Müstear adla da olsa eli kalem tutan yazarlar bu tür öyküler, müstehcen edebiyat eserleri ya da polisiye, cinaî risaleler yazmak zorundaydılar.

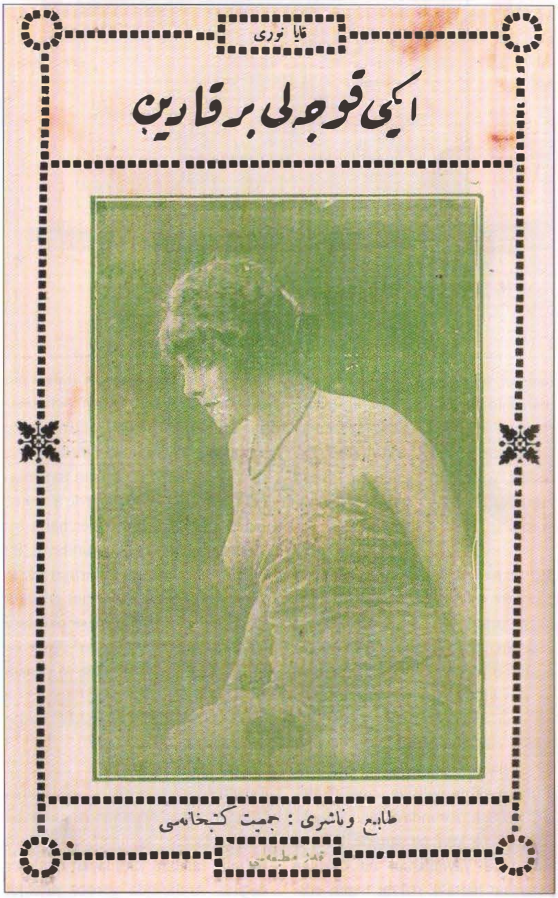
Pamuk Müjgan'ıyla ve nihayet Fırlama Tevfik'iyle müstehcen edebiyat, kaotik bir evreye, Türkiye'de geçiş dönemine özgü bir edebiyattı; kanon edebiyata bir başkaldırıydı.

MÜSTEHCEN EDEBİYAT VE CUMHURİYET

II. Meşrutiyet'le birlikte başlayan müstehcen neşriyat, Mütareke ve Cumhuriyet'in ilk döneminde artarak etkinliğini sürdürdü. Geniş bir okur kitlesi bulan bu "avam edebiyatı" dönemin modasına uygun olarak "milli roman" tanımlamasıyla okurlara sunuluyordu. Çoğu kez bir ya da iki formalık bu öykü-roman karışımı eserler cüretli kapak resimleriyle, poşete girmeksizin okura ulaşıyordu. Her hafta bir roman ilkesiyle 1970'li ve 1980'li yılların Türkiye'sindeki "beyaz" ya da "pembe" dizileri hatırlatan bu eserler, içerik açısından o günün kıstaslarıyla "porno" sayılabiliyordu. Müstehcen avam edebiyatı 1920'li yılların sonlarında yasaklanıncaya kadar devam etti.

Hızlı toplumsal-kültürel dönüşümlerin gündemde olduğu bir ortamda hükümet ilk zamanlarda müstehcenle ilgilenecek durumda değildi. Cumhuriyet'i kuran kadroları, çözüm gerektiren çok daha ivedi sorunlar bekliyordu. Neyin müstehcen olduğunu belirlemek ayrıca bir sorundu. Bu sorunu gündeme getiren yazarlardan biri Osman Cemal'di. *Resimli Ay*'da kaleme aldığı "Açık yazı ve resimler gençleri nasıl bozuyor?" başlıklı yazısıyla okurlara uyarıda bulunan yazar, bunun genç nesiller için arz ettiği tehlikeye dikkat çekiyordu.[21] Ona göre açık saçık, genel ahlaka aykırı sayılabilecek, ülkenin toplumsal düzenini ihlal eden ve aile hayatını bilerek ya da bilmeyerek tehdit altına sokan bu edebiyat türü değişik düzeylerde tecelli ediyordu.

Müstehcen edebiyat Cumhuriyet'in ilk yıllarında da etkinliğini sürdürdü ve okur kitlesini giderek genişletti: *Üçü Bir Yatakta*,[24] *Sokak ve Çayır Kızları*,[25] *Sevişenler*,[26] *Gönül Oyuncağı*,[27] *Dertli Geceler*,[28] *Şişli Hayatı*,[29] *Hiç Biri*,[30] *Yılan, Kibir!..*,[31] *Ben, Sen, O*,[32] *Görümce—Bir Görümce Yedi Kaynanaya Bedeldir*,[33] *Aşk Oyunları*,[34] *Gönül Sarmaşıkları*,[35] *Damat Bey*,[36] *Yasemince Güzeli*,[37] *İki Kocalı Bir Kadın*,[38] *Siyah Benli Kadın*,[39] *Kahpe Feride*,[40] *Baştan Çıkan Halime-Önce Tatlı Bir Zevk, Sonra Acı Bir Mevt*,[41] *Girdaba Doğru...*,[42] *Mahmure'nin Gebeliği*,[43] *Şimdiki İzdivaçlar*,[44] *Ferdane-Mukadderat Böyle İmiş*,[45] *Gençlik Demetleri: Bir Gönül Masalı*,[46] *Pastacı Kız*,[47] *Gece Sefası*,[48] *Günahsız Fahişe*,[49] *Fatma'nın Günahı*,[50] *Prensesin Maceraları*,[51] *Benli Leyla*,[52] *Dul Kadının Esrarı*,[53] *Selma'nın İlk Kocası*,[54] *Kudurtan Geceler*,[55] *Çapkın Kız*[56] bu yıllarda yayımlanan "facia-i aşk" serilerinin ilginç örnekleriydi.

Kaya Kadri, *İki Kocalı Bir Kadın* (İstanbul: Cemiyet Kütüphanesi-Kader Matbaası, 1340 [1924]). "Hanımın bikri başkasına izale ettirilmiş, lekesi sildirilmek için bize nikâh edilmişl..."

Haydar Galib, *Sultan Hamid'in Çapkınlıkları* (İstanbul: Türk Neşriyat Yurdu Şark ve Maarif Kütüphaneleri, 1928). "Sultan Hamid'i seven, hele kollarının arasına giren nice Çerkez kızlarının bu sevdalarını hayatlarıyla ödediklerini bilenler çoktur."

Bundan siyasî bir figür olan II. Abdülhamid de payına düşeni almıştı. Haydar Galib'in kaleminden çıkan *Sultan Hamid'in Çapkınlıkları*, haremde padişahın pençesine düşen Mestinaz'ın hazin öyküsünü anlatıyordu.[57]

Bu tür sayısız öykünün ve romanın şüphesiz edebi değeri yoktu, ama talep ortadaydı. Boğaz tokluğuna yaşayan, çoğu kez geçim derdine düşen o dönemin yazarları henüz bir devlet memuriyeti elde edememişlerdi. Müstear adla da olsa zamanın eli kalem tutan yazarları bu tür öyküler, müstehcen edebiyat ürünleri ya da polisiye, cinaî risaleler yazmak zorundaydılar. Satışlar yükseldikçe kısa bir sürede kaleme alınan ve yayımlanan bu öyküler yazarının haftalık rızkını temin ediyordu. Özellikle Hüseyin Rahmi'nin bu tür edebiyatta kalem oynatması, hatta mahkemelik olması, genç yazarları cesaretlendiriyordu. Ama yine de Hüseyin Rahmi'nin romanlarında bir edebî boyut vardı. Yayıncı, okuru yitirmemek için her hafta bir kitapçık yayımlamak zorundaydı. Bu nedenle birçok öykü birbirinin tekrarı sayılabiliyordu. Dönemin en ünlü dizilerinden *Bin Bir Buse* okurlara şu satırlarla tanıtılıyordu: "Tam ismiyle müsemma şen, şuh ve çapkın bir hikâye külliyatıdır. Her perşembe günü, otuz iki sahifelik küçük bir kitap hâlinde neşrolunur."[58]

Tabii bu dönemde yazılan aşk-ihtiras öyküleri ve romanlarının tümü bu tür alelacele yazılan, müşterinin haftalık talebini karşılayan risaleler değildi. Aralarında görece nitelikli olanları da vardı. Mehmed Rauf, Selahaddin Enis, Selami İzzet, Burhan Cahit nispeten daha edebi ürünler ortaya koyacaklardı. Selahaddin Enis'in *Zaniyeler*'i bunlardan biriydi.[59] *Sara*,[60] *Bataklık Çiçeği*, *Cehennem Yolcuları*'nı da kaleme alan Selahaddin Enis, *Zaniyeler*'de Cihan Harbi yıllarının toplumsal çöküntüsünü çarpıcı bir üslupla ele alıyordu. Giriş kısmında yer alan tanıtım yazısında belirtildiği gibi, eserde "Harb-i Umumi" devrinin yüz kızartıcı "bütün rezâil ve mesâvisi [rezalet ve kötülükleri], yüksek tabakaların bedmest [sarhoş] ve hayâsız âlemleri en kuvvetli hatlarla" tasvir edilmişti.[61] Bu tür eserlerin edebi değeri tartışılsa da gerçekçiliği toplumsal tarihçiler için eşi bulunmaz bir referans kaynağıydı. Nitekim Selahaddin Enis zamanla "Türkiye'nin Zola'sı" diye ün salacaktı.[62]

HÜSEYİN RAHMİ VE GERÇEKÇİ ROMAN

Bu yıllarda müstehcenliği "porno"ya vardırmayan, benzer sorunlara eğilen yazarlar da yok değildi. Hüseyin Rahmi'nin *Hakka Sığındık*, *Billur Kalp*, *Tebessüm-i Elem*, *Gönül Bir Yeldeğirmenidir*, *Toraman*, *Cehennemlik* ve *Muhabbet Tılsımı* adlı eserleri Cihan Harbi'nin neden olduğu yoksulluk ortamında baştan çıkan kadınlara, savaş zenginleriyle yoksul halk arasındaki çelişkiye, savaş sonucu çalışmak zorunda kalan kadının türlü yollardan tuzağa düşürülmesine, konaklarda baş gösteren gayrimeşru ilişkilere, servet ve çıkar kaygısına dayanan evliliklere, cinsi kudurganlık ve sapıklıklara yer veriyordu.

Cevdet Kudret, *Hüseyin Rahmi Gürpınar* adlı biyografik eserinde istibdat devrinde toplum hayatındaki çözülüşün "hürriyet, müsavat, adalet" parolasıyla açılan Meşrutiyet devrinde de sürüp gittiğini, o parolanın sadece bir yaldızdan ibaret olduğunu, bilgisizlik ve boş inançların istibdat devrinde toplum hayatındaki çözülüşün elinde tutsak olan halkın, tıpkı II. Abdülhamid devrinde olduğu gibi, yine aldatıldığını vurguluyordu.[63]

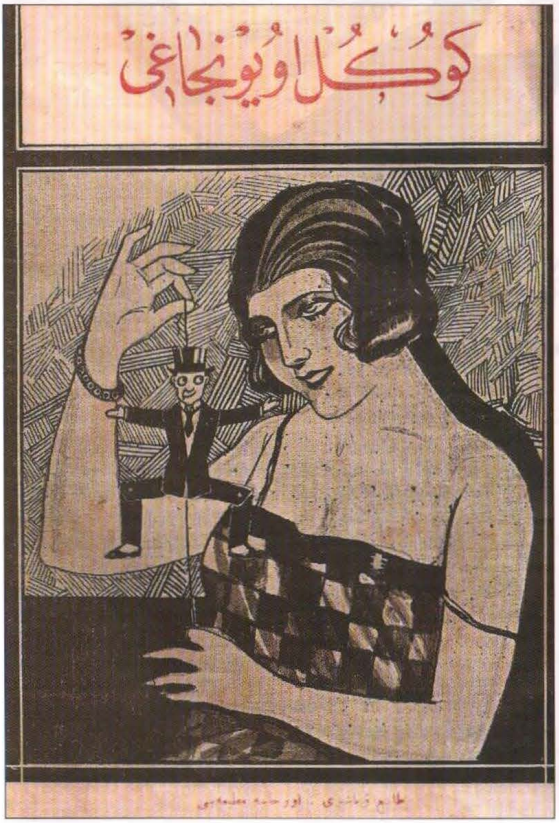
Cevdet Kudret, Hüseyin Rahmi'nin bir yandan bu kötülüklerin nedenine eğildiğini, öte yandan sınıfsal farklılığı ve güçlü ile zayıf, hâkim ile mahkûm arasındaki çatışmayı işlediğini söylüyordu. Özellikle Cihan Harbi yıllarında maddi ve manevi bütün değerlerin alt üst oluşu bu farkı büsbütün derinleştirmiş, hayatta yüksek bir örnek göremeyen insanlar, manevi bir boşluk içinde ahlakça yuvarlanmaya başlamışlardı. Bundan böyle Hüseyin Rahmi'nin ilk romanlarında görülen züppe tipi, yerini ahlaksız zamparaya bırakmıştı. Hüseyin Rahmi, *Ben Deli Miyim?*, *Kokotlar Mektebi*, *Utanmaz Adam* gibi son birkaç büyük eserini bu ahlak çöküntüsünün gittikçe bireysel olmaktan çıkıp toplumda yaygın bir hal almaya başlamasına, hayat kavgasında tek ölçünün çıkar, tek amacın da haz elde etmek olduğunu ilke edinen ve başarı kazanmak için ahlaksızca yaşamayı bir zorunluluk ve kural halinde gören insanların didişmesine hasrediyordu.

İSTİMNA BİL-YED İSTİŞHA BİL-YED

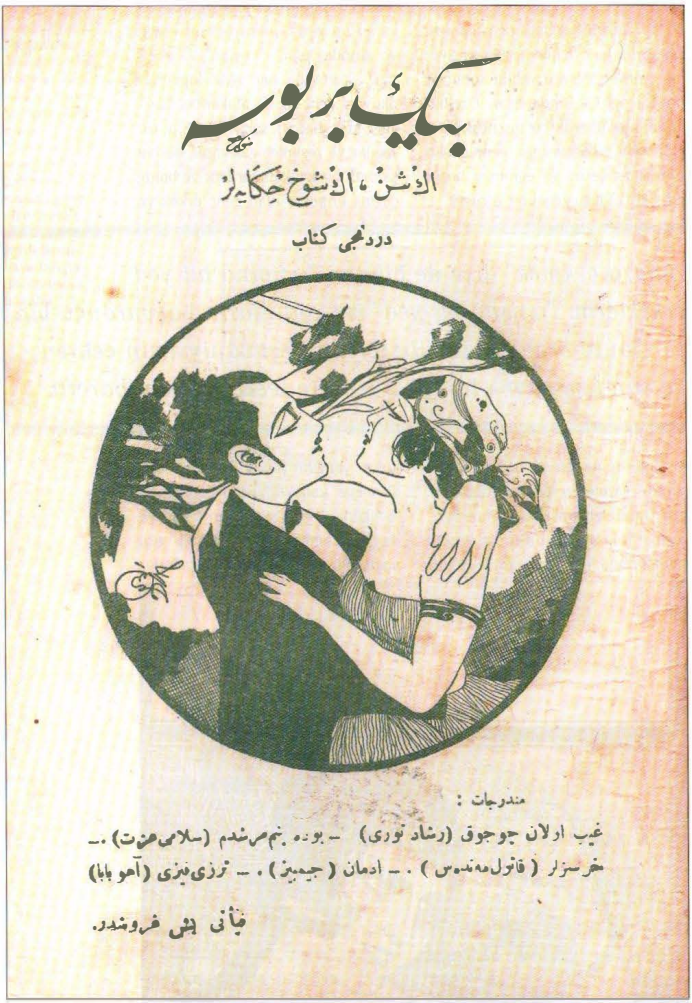
Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'e "müstehcen" avam edebiyatı türlü türlüydü. Aralarında bugünkü kıstaslarla pornografik sayılabilecek bir kesimi de vardı. Bunlarda yer alan "şehvetengiz" resimler ve çıplak kartpostallar genç neslin benzini sulandırıyordu. Yurtdışından getirilen "üryan" kadın kartpostalları gençler arasında elden ele dolaşıyordu. Bu tür literatürle yetinen, tatmin olan bir gençlik türemişti. Daha 1912 yılında Avzanzade M. Süleyman, *Gençlerde İstimna Bil-yed*[64] başlıklı risalesini yayımlamış, bu eser en az üç baskı yapmıştı. Onu *Sinn-i Rüşde Vasıl Olmuş Olanlar İçin-Hayat-ı Tenasüliyye Hakkında Musahebât-ı Mahremâne* izlemişti.[65] Durum daha da vahim bir evreye girince bu kez Mehmed Ali'nin, *İstimna Bil-yed-İstişha Bil yed* başlıklı risalesi 1924 yılında gün yüzüne çıkmıştı.[66] "Abaza çekmek" diye de bilinen "istimna bil-yed" erkeklerin, "istişha bil-yed" ise kadınların başvurduğu bir tür "auto-erotizm"di. "Hissiyyad-ı şehvaniyyenin cebren ve sun'i ve gayr-ı tabii bir surette teskini"nden ibaretti. Doktorlar bu eylemin her iki cinsiyet de için son derece vahim sonuçlar doğuracağı kanısındaydılar. Özellikle yatılı okullarda bu tür neşriyatın elden ele dolaşmasının, genç neslin ruhsal dengesini ve eğitimini bozar nitelikte olduğu genel bir görüştü.

"Abaza çekmek" diye de bilinen "istimna bil-yed" erkeklerin, "istişha bil-yed" ise kadınların başvurduğu bir tür "auto-erotizm"di. "Hissiyyad-ı şehvaniyyenin cebren ve sun'i ve gayr-ı tabii bir surette teskini"nden ibaretti.

Risalelerin neden olduğu ilgi kısa sürede gazeteleri de bu yola sevk etti. Gazeteler tiraj rekabetinde benzer bir yola sapmıştı. Günlük gazete sayfalarında "eti, canı yerinde, vücudunun mahrem kısımları meydanda küheylân gibi" kadın resmini gören ve altında "pılıç", "ceylan", "lop inciri", "turfanda nar" gibi lejantları okuyan genç nesli afakanlar basıyor, ateş bacayı sarıyordu. Bu tür yazılar ve resimler galeyanla derhal şiddetli bir istek duyuruyor ve buluğ çağına ermekte olan genç erkek ve kızlar yangını yapay yollarla söndürmeye kalkıyorlardı. "Bahname", "Şevkengiz" gibi geçmişten kalan ya da yeni "Zambak", "Kaymak Yağı" gibi adaba ve genel ahlaka aykırı "ede-

Selami İzzet, *Gönül Oyuneağı* (İstanbul: Orhaniye Matbaası, 1926). "Zavallı Kukla ..! İşlerin artık koptu, benim için lüzumsuz bir oyuncaksın. Hani çocukların heveslerini aldıktan sonra bir köşeye attıkları oyuncaklar vardır. İşte sen de benim için tıpkı böylesin..."

Bin Bir Buse-i En Şen, En Şuh Hikâyeler-Dördüncü Kitap (İstanbul: Orhaniye Matbaası, 1339 [1923]). "Nevin'i belinden yakalayarak odama çıkardım. Şafak söktüğü zaman daha uyumamıştık. Güneşin ilk ziyası ile gözümüzü kapadık..."

biyat" aile hayatını da olumsuz etkiliyordu. Kimi süreli yayınlarda yer alan yazılarda temcit pilavı gibi her kocalı kadına bir de âşık gerek anlamına gelecek yazıların yer alması, cahil, tecrübesiz, görgüsüz, biraz da havaî, hafif meşrep ve hayalperest kadınların bu yazılanları asrın icabı ya da hayatın gerçeği olarak kabullenmesine neden oluyor, pek çok aile felaketine neden oluyordu.

ZEKİ MESUD VE YENİ HAYAT

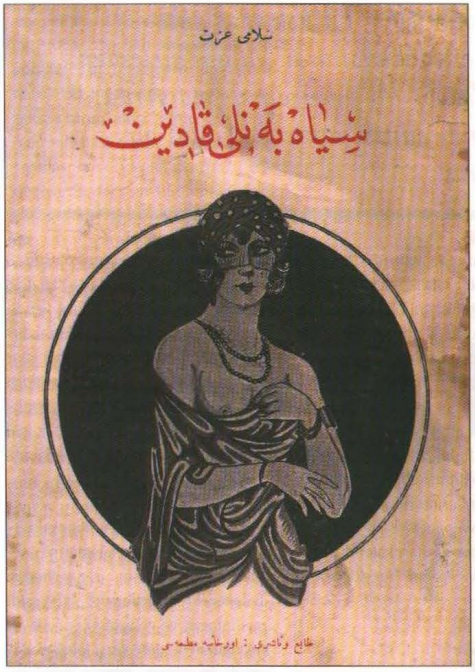
Zeki Mesud da *Hayat* dergisinde yayımladığı "Muzır Neşriyat" başlıklı yazısında[67] benzer kaygıları dile getiriyordu; İngiltere'nin örnek alınması gerektiğini söylüyor, basın özgürlüğünün mahremle sınırlı olduğunu, bu tür yayınlara yer verilmesine cevaz vermeyeceğini hatırlatıyordu. İngiltere ulu orta bu tür yayınların tahripkâr yönünü görmüş, pornografiyi yasaklamıştı. Klasik özgürlüklerin beşiği olan İngiltere'de basın, tüm diğer ülkelerdekinden daha serbesti. İşte böyle bir ülkede dahi genel ahlak ve toplumsal düzeni korumak için insanların şehvet ve "behimi"ni, hayvanî duygularını tahrik eden konuların yayımlanması sınırlanmıştı.

Türkiye'de de bu konuda önlem alınmalıydı. Dergiler cinayet haberleri ve şehvet dolu hikâyelerden geçilmiyordu. Son zamanlarda giderek yoğunlaşan bu edebiyat türü özellikle gençlik üzerinde tahripkâr etkilerde bulunuyordu. Zeki Mesud "Eski hayat telakkilerini bıraktığımız ve 'yeni hayat'a intibak etmeğe çalıştığımız bir devirde atacağımız adımların çok hesaplı, düşüncelerimizin ve fikrî meşguliyetlerimizin çok daha ciddi olması lazımdır" diyordu. Olgun insanlar iyiyi kötüyü ayırt edebiliyorlardı; fakat küçükler için, gençler için bu böyle değildi. Şehvet ve cinayet neşriyatı cinsi teşekkülleri itibariyle yaşlarının en buhranlı dönemlerini yaşayan bu kesimin sinirlerini ve hayallerini zehirliyordu.

"Perversion"a maruz kalan bu insanları tabiatın şen ve salim yollarına sevk etmek için onlara nasihatte bulunmak ya da bir dizi yasağa başvurmak yeterli değildi. Yegâne çare, malul ruhlarını besleyen şehvet ve cinayet güdülerinin kendilerine ulaşmasına manı olmak idi. Bu suretle hem meydana gelmiş olan marazî hallerin gelişimi, hem de zuhur etme istidadında bulunan hastalıkların önü alınmış olurdu.

Zeki Mesud, ünlü Fransız filozofu ve ahlakçısı Jean de La Bruyère'in adaba aykırı yayın ve gösteriler için yazdıklarına gönderme yaparak, insanların sefahate dalmaktan ve günahkâr olmaktan çekinmediğini, bu nedenle kendilerini izleyip, engellenmeleri hususunda yorulmadan çaba sarf etmek gerektiğini, sansür uygulanmazsa durumun daha vahim olacağını söylüyordu.[68]

Zeki Mesud'a göre, bir toplumda malul ruhlu kimselerin çoğalması o toplumun düzenini bozardı. Toplumun siyasi, iktisadî ve toplumsal bir dizi umdesi vardı. O toplumun varlığını koruyabilmesi ve gelişimi için bireylerin bu umdelere riayet etmesi gerekiyordu. Devletin siyasal düzenine karşı durmak, bu kutsal yapının fikirlerini tanımamak nasıl vatandaşlık sıfatına aykırı ve hatta cezayı gerektiren bir fiil ise, onun toplumsal

düzenine riayet etmemek de aynı mahiyeti haiz olan ve mesuliyet gerektiren bir hareketti. Birey ve devlet arasındaki ilişkiyi en geniş ve her açıdan gören İngilizler, bu tür yayınların toplum içinde ne denli tahripkâr etkiler yaptığının bilincinde olarak genel ahlaka aykırı yayın için yasal sınırlamalar getirmişlerdi. Bu doğrultuda aile mefhumuna ait kesitler, cinsi münasebetler hakkında telakkiler için muzır görülecek pornografik neşriyat ve gösterileri men etmenin yolu vardı. İnsan seciye ve zekâsı gelişmeden behimi ve şehvani hislerin şahsiyete hâkim olması toplumsal çöküntüye neden oluyordu. Yüksek ve güçlü bir konum elde etmek isteyen bir toplumsal kuruluş bu soruna ivedilikle eğilmeliydi. "İnkılâp" idealini gerçekleştirme görevini deruhte edecek olan yarınki neslin işi, o günkü neslin işinden daha ağır olacaktı. Ülkenin yarınki neslinden daha sürekli bir çaba, daha sorumlu bir vatanperverlik, daha disiplinli bir düzen bekleniyordu. Gençliğin bedenen, fikren ve ruhen görevinin ehli olacak surette yetiştirilmesi her ülke vatandaşının en kutsal vatan borcuydu. Bu nedenle "marazi ruh"ların amili olan ve onları besleyen açık saçık neşriyata biran önce son verilmesi gerekiyordu.[60]

İşte Türk toplumu da "yeni hayat"a girerken bu alanda süratle yürümek ve yükselmek arzusunda olduğu için toplumsal düzenle yakından bağlantıları olan, ciddi önlemler almak zorundaydı. Birkaç yıldır yoğunluk ve şiddetini artıran dergilerdeki cinai ve şehvani öykülerin gençlik üzerinde yaptığı tahripkâr etkiler gözle görülecek derecede barizdi. İyiyi kötüyü ayırt edebilecek, manevi yönü güçlü yetişkinlerin bu tür ortamlarda kendilerini korumaları mümkündü; fakat küçükler için böyle değildi. Şehvet ve cinayet neşriyatı toplum yaşamının bir parçası olmaya hazırlanan gençleri için için zehirliyordu. Buluğ çağlarındaki konumları itibariyle en buhranlı dönemlerini yaşayan kızlara, erkeklere her şeyden önce ciddi düşünceler aşılayarak tabiattaki hayvanî eğilimleri bastıracak imkânları hazırlamak gerekirken, yayın âlemi bunu yapmadığı gibi gençlerin kaynaşmakta olan sinirlerini ve hayallerini büsbütün çığırından çıkaracak bir ortam hazırlıyordu. Yayıncıların, belki kişisel çıkar saikiyla böyle davrandığı biliniyordu. Ancak, gerçek vatandaşlık, gerçek ülke sevgisi genel menfaatin, kişisel yarara feda edilmemesini gerektiriyordu.

Bu tür yayınlar belki dünyanın diğer yörelerinde de vardı. Yalnız o ülkelerde eğitim ve yayın dünyası o denli genişti ki her kesimden insanlar için ayrı ayrı kitaplar, dergiler, gazeteler çıkıyor ve toplumsal konumu ve ahlak anlayışları gelişmiş aile reisleri bunların hangilerinin okunabileceğini, hangilerinin aile içine sokulabileceğini takdir konusunda güçlük çekmiyorlardı. Avrupa'da ailece okunan ve okunduğu bilinen hiçbir gazete ya da dergi bizdeki gibi cinayetlere yer vermiyor ve şehvet duygularını kamçılamıyordu.

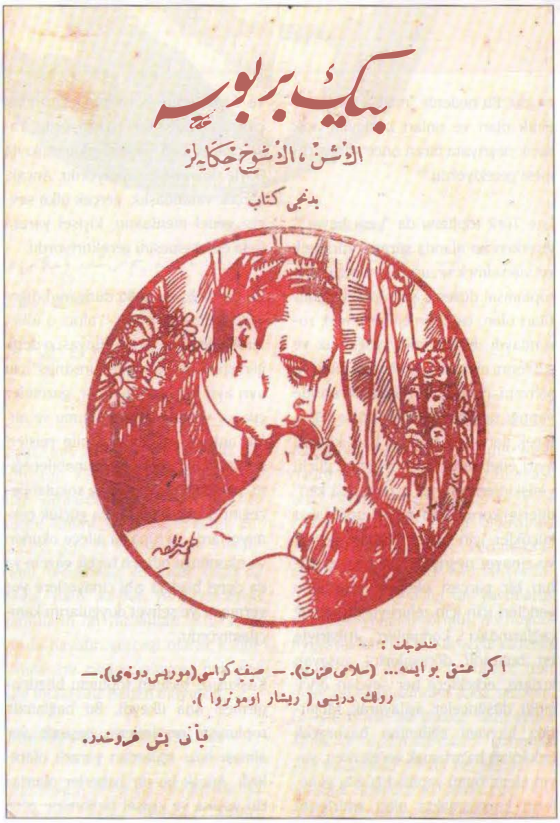
Kuşkusuz, basının toplumu bilgilendirmesi ana ilkeydi. Bu bağlamda toplumsal rezaletlerin basında yer alması bazı açılardan yararlı olabilirdi. Ancak bu tür haberler okurların yaşına ve kişisel birikimine göre

Selami İzzet, *Siyah Benli Kadın* (İstanbul: Orhaniye Matbaası, 1925-1341). "Bana hükümdar nazarıyla değil, bir aşık gözüyle bak, füsunkâr mahlukl Her şeyin beni efsunlandırdı. Gıcıklayan gözlerin, zengin saçların, huri dudakların, inci dişlerin, dolgun göğsün, sesin, raksın, dedim ya her şeyin beni çıldırtıyor. (solda)

***Bin Bir Buse-En Şen, En Şuh Hikâyeler-Beşinci Kitap* (İstanbul: Orhaniye Matbaası, 1339 [1923]). "Vücudu çok güzel. Yaşı uzaktan on dokuz, yirmi gibi gösteriyor; çok mütenasip. Hele o aktris gibi oynaklıkları vücuduna letafet veriyor..."**

Ülkenin üzerine "millî duygulardan uzak" bir aşk edebiyatı çökmüştü. Şairler hep aynı teraneyi okuyorlardı. Vatanî hislerden, millî duygulardan uzak bir aşk edebiyatı tutturulmuş gidiyordu. Ozanların şiirlerinde hasta bir ruh iniltisi vardı. Mısraları bir "Âşık Kerem" bedbahtlığı örtüyordu.

değişik etkilerde bulunurdu. Bu tür haberler insanları uyardığı gibi tam tersine teşvik de edebiliyordu. Ayrıca, hayat salt şehvanî duygulardan ibaret sefil ve maddî bir olgu muydu? Özellikle Türkiye'nin içinde bulunduğu konum açısından bu husus önem arz ediyordu. Türk devrimi geçici ve maddî zevkleri aşağılayarak, yüksek, nurlu hazları, ebedî bir hayatı hedefleyerek gerçekleşmişti. Türk halkı ilerlemeye, irfana susamış bir konumdaydı. Evet, toplumda okuryazar oranı düşüktü. Ama insanları okuryazar kılmak için kaba ve behimî hisleri tahrik edecek cinayet ve şehvet öykülerini okutmak ve yaşamın merkez sıkletini o doğrultuda şekillendirmek, onları "levsiyyat"la, kirli, pis işlerle oyalamak katiyen caiz olamazdı. Basının bu sapık konumunu göz ardı ederek halkı suçlamak yersizdi. Eli kalem tutan, halka yazılarını okutmak durumunda bulunan aydınlarımızın onun bin bir derdine deva olmak, bilgi ihtiyacını tatmin edecek yazıları kaleme almak dururken Avrupa'da "Apaşlar"ın ve anormallerin edebiyatını oluşturan yazılarla meşgul olmaları ülke için büyük bir günahtı. Bu günaha kendiliklerinden son vermedikleri takdirde devletin müdahalesi kaçınılmaz olurdu. Nitekim yukarıda belirtildiği gibi İngiltere'de bu zarureti duymuşlar ve onun için halk ve gençlik için sakıncalı görülen yazılar takibata alınmıştı.

Bin Bir Buse-En Şen, En Şuh Hikâyeler-Yedinci Kitap **(İstanbul: Orhaniye Matbaası, 1339 [1923]). "Ellerim ona sarılmak için titriyor, dudaklarım öpmek için yanıyor... Ben de her erkek gibi, ilk görülen kadına hücuma müheyya bir erkeğim."**

Devlet, vatandaşların toplumsal terbiyeleri ve yaşam telakkilerinin şekillenmesiyle hiç şüphesiz yakından ilgilenecekti. Toplumun bünyesini zayıflatacak ve gelişimini engelleyecek olan nedenlere karşı lakayt kalamazdı. Bu gibi sorunlarda bireylerin ve zümrelerin özel arzuları, çıkarları genel menfaat ışığında ele alınmalı ve gerektiğinde bastırılmalıydı. Devlet kendi eğitim kurumlarının sağladığı terbiyeye dışarıdan herhangi bir müdahaleye göz yumamazdı. Devrimin kurmak istediği toplumsal düzen yalnız siyasî cepheden değil, toplumsal açıdan da savunulmalıydı. Ülke, yarınki nesilden sürekli bir çaba, köklü bir vatanperverlik, "inzibatî", gözetim altında bir düzen bekliyordu.

REFİK SIDKI VE "TÜRK İNKILÂBI"

İnkılâblar Muvacehesinde Türk İnkılâbı[79] adlı eserinde yana yakıla "millî edebiyat"ın olmayışından yakınan Refik Sıdkı, Türk edebiyatının bir çölü andırdığını söylüyordu. Ülkenin üzerine "millî duygulardan uzak" bir aşk edebiyatı çökmüştü. Şairler hep aynı teraneyi okuyorlardı. Vatanî hislerden, millî duygulardan uzak bir aşk edebiyatı tutturulmuş gidiyordu. Ozanların şiirlerinde hasta bir ruh iniltisi vardı. Mısraları bir "Âşık Kerem" bedbahtlığı örtüyordu. İstanbul Darülfünunu'nda Türk Edebiyatı Ta-

rihi müderrisi Köprülüzade Fuad, bir yazısında bu acıklı hale temas ediyor, "Meş'um Mütareke devresinde memleket müstevlilerin korkunç ve zalim esareti altında inlerken edebi mecmualarda sütun sütun Sadabat şarkıları"nın yayımlandığını kaydediyordu; "Bugün hür ve müstakil yaşadığımız topraklar üstünde yeni bir hayat yaratmak istediğimiz bir esnada, şiirlerimiz bedbin ve tamamıyla marazi bir hâl ile malûl"dü. Köprülü "Hayatla bu kadar alakasını kesmiş bir edebiyat sahte ve marazî değildir de nedir?" diye soruyordu. Bu engeller bir an önce ortadan kaldırılmalıydı.

Şiirin yanı sıra düzyazıda da durum farksızdı. Roman sahasında "milli hayat"ı temsil eden eser sayısı parmakla sayılacak kadar azdı. Müstehcen neşriyat almış başını gitmişti. Son zamanlarda "milli roman" diye yeni yetme bir dizi yazarın ortaya koyduğu eserler, "milli hayat"ı hiçbir şekilde yansıtmıyordu. Eserlerde konu, ufak tefek değişikliklerle hep aynıydı. Edebî değeri olmayan bu "sözde" romanlarda hayatın en kirli ve en entrikalı safhaları anlatılıyordu. Unutmamak gerekirdi ki hayat hiçbir zaman romanlardaki gibi acı ve iğrenç değildi. Bunların ahlak üzerinde yapabileceği tahribatın haddi hesabı yoktu. Özellikle cahil tabakanın maneviyatı üzerinde çok kötü etkileri olacaktı. Bu nedenle bu tür "macera ve dehşet edebiyatı" ailelerin haremine sokulmamalıydı. Türk inkılabının doğal gidişatı bunu gerektiriyordu.

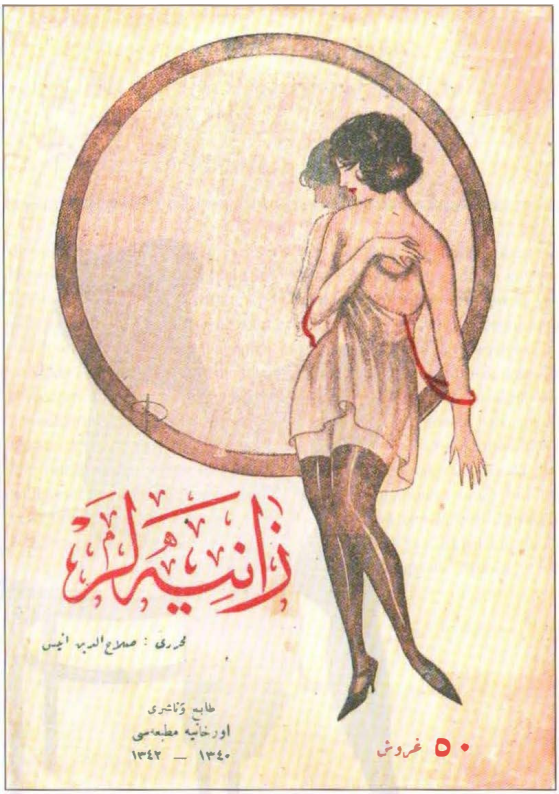
Tiyatro eserlerinde de durum farklı değildi. "Yeni hayat"ın değişik safhalarını canlandıracak piyesler, idealizmi ortaya koyacak eserler yoktu. Birçokları Fransızcadan çevrilmişti. Ama Fransız edebiyatının yüksek değerler taşıyan oyunları göz ardı ediliyordu. Ne kadar "avam" oyun varsa onlar seçilip seyircinin karşısına çıkılıyordu. Sahneye konan fuhuş ve zina piyeslerinin fesatlıklarına değinen dönemin "Şair-i Azam"ı Abdülhak Hamid, eğitim düzeylerinin yüksek oluşu nedeniyle bu tür piyeslerin, Avrupa halkları üzerinde etkisinin olmadığını söylüyordu. O nedenle Batı'da gülüp geçilen eserler Türkiye'de "ahlaksızlık dersleri"ne dönüşüyordu. Şair-i Azam, gençler için artık "millî hayat"ı tasvir edecek, insanlara ideal aşılayacak eserlere gerek duyulduğunu söylüyordu. Ülke "inkılâbın idealleri"ni tasvir edebilecek eserlere muhtaçtı.

Selahaddin Enis, *Zaniyeler* (İstanbul: Orhaniye Matbaası, 1339 [1923]). *Zaniyeler* Cihan Harbi yıllarının toplumsal çöküntüsünü çarpıcı bir üslupla ele alıyordu.

SONUÇ

Cumhuriyet'in ilanı, arifesi ve ertesi gündeme gelen müstehcen avam edebiyatı bir anlamda dönemin sorunlarını yansıtıyordu. Nitekim unutulup giden, edebiyat tarihimiz açısından sıra dışı bir nitelik taşıyan, sayıları yüzleri aşan 1910'lu ve 1920'li yılların avamedebiyatı ürünleri, toplumsal ve beşeri bilimler açısından bugün önemi yadsınamayacak bir tarihsel kaynağa dönüşecekti. Son dönem Osmanlı toplumundaki çözülüş süreci ve Cumhuriyet'in ilk neslinin karşılaştığı toplumsal sorunlar bu öykülerin ve romanların ana temalarıydı. Geleneksel Osmanlı ailesinden, konaktan, yalıdan, köşkten Şişli'ye, Nişantaşı'na, apartmanlara, Adalarda yazlıklara, Cumhuriyet'in yaşam biçimine doğru bu eserler

Selahaddin Enis, Sara (İstanbul: Orhaniye Matbaası, 1342-1339 (1926-1923]). Selahattin Enis natüralist bir yazardı. Zamanla "Türkiye'nin Zola'sı" diye ün salacaktı.

sayesinde iz sürmek mümkün olabiliyordu. Son dönem Osmanlı ve ilk dönem Cumhuriyet'in gece hayatı, eğlence yerleri, zarafet, güzellik, şıklık normları, alafranga giyim kuşam, sofra adabı ve muaşeret, bu eserlerde ayrıntılarıyla yer almaktaydı.

1927'de toplanan Cumhuriyet Halk Fırkası Kurultayı bu açıdan bir dönüm noktası oldu. Cumhuriyet düzeninin kuruluşunda önemli bir yol kat edilmişti. Rejim görece oturmuş, kültürel sorunlara eğilme vaktı gelmişti. Bu arada müstehcenle ilgilenmek gerekecekti. "Milli roman" adı altında yaşamın "en kirli ve en entrikalı" evrelerini dile getiren edebiyata engel olunacaktı. Bu arada Milletler Cemiyeti sorunla uluslararası düzeyde ilgilenmeye başlamıştı. İstanbul valisi Raşid Bey yazar, çizer, şairleri toplayarak kendilerine nasihatte bulunmuş, ama basın dünyası bildiğini okumayı sürdürmüştü.

Nihayet hükümet bu uyarıları kale almış ve harekete geçmişti. "Gençlerin ahlakını bozacak neşriyat" olarak nitelenen yayın etkinliklerinin önüne geçmek üzere Maarif Vekâleti bir kanun tasarısı düzenlemişti. *İkdam* gazetesi bu tasarıyı tanımlarken basın özgürlüğünün gözetildiğine dikkat çekiyor, "Mezkûr layiha-i kanuniyye hürriyet-i matbuatı takyîd edecek hiç bir maddeyi muhtevi değildir" diyordu. Kanun tasarısı Almanya'da, Reichstag'ta kabul edilen bir kanundan alınmıştı; amacı on sekiz yaşından küçük olan çocukları muzır neşriyattan korumaktı. Hazırlanan mevzuata göre, basım öncesi bu tür risale ve resimli dergiler yazar ve kitapçıların da dahil olacağı bir heyet tarafından incelenecekti. Bunlar arasından "muzır neşriyat" ayıklanacak, risale ve gazete sahibine ihtarda bulunulacak ve tekerrürü durumunda cezai kanuni işlem uygulanacaktı." Yasa "Küçükleri Muzır Neşriyattan Koruma Kanunu" olarak 7 Temmuz 1927 günü *Resmî Gazete*'de yayımlanarak yürürlüğe girdi.

DİPNOTLAR

1 Mustafa Galib (Dersaadet Polis Mektebi Müdürü Hizmet-i Ef'iliyye ve Terbiye-i Meslekiyye Muallimi), *Fahişelik Hayatı ve Redaet-i Ahlakiyye* (Mahmud Bey Matbaası, 1338 [1922]). "Bugün İstanbul'u pençe i kahrında ezen safahat ve müteradifi olan sefaletin azimet-i intişarı bütün mütefekkirin sunuf-i halkın herhangi tabakasına mensup olursa olsun her ferdi elim ve elim olduğu kadar hazin bir surette düşündürecek esbab-ı kafiye cümlesindendir. Kaleminin bütün kudret i manastyle payitahtı birçok servetlerini menâbi'-i gayr-ı meşruaya tahsis edip sarf ederken diğer taraftan zaruret-i hayatın kurbanları nazar-ı dikkati celb bir surette tekessür ve tezayüd ediyor. Ve bu netice-i vahimeden memleketin mukadderatı emin ve asayişi suret-i münîfede müteessir olmakla beraber bilhassa İstanbul ahali-i müslimesi bir gayya-ı müsibete doğru yuvarlanıp gidiyor. Zaruret ve ihtiyaçlarla varid olan delail-i kaviyyeden olmakla beraber memleket muhitinin ahlaken tefessüh-i tammı uğraması da en asaslı müessirlerden biridir. Envaz-ı ahlakıyyenin memleketin bünye-i içtimaiyyesi üzerinde ika' et tiği muhrib tesirleri düşünürken evvela varid i hatır olacak keyfiyet fuhuş mesele-i müzminesidir."

2 Sat Sin. (nakl.), *Rudolf Valantino'nun Aşk Maceraları* (İstanbul: Ümid Kütüphanesi, 1927).

3 Selahaddin Asım, *Türk Kadınlığının Tereddîsi yahut Kanlaşmak* (İstanbul: Türk Yurdu Kütüphanesi, t.y.). Tereddî sözcüğü Fransızca *déchéance* anlamına kullanılıyordu. Kitabın başlangıç bölümü şu satırla başlıyordu: "Hemen herkesçe malumdur ki Türk ve İslam kadınlığı ruhen ve ictima'en pek elim bir hüzâl (hikinlik) ve inhitâta (düşkünlük) düştü."

4 M.S., *Alafrunya Bir Hanım-Ahlak-ı Nisvâniyyeyi Muzırrer Romandır* (İstanbul: Artin Asaduryan ve Mahdumları Matbaası, 1329 [1913]).

5 Sudi Süleymanof, *Damad Beyim!!!* (İstanbul. Cemiyet Kütüphanesi, 1330 [1914]).

6 Mehmed Tahir, *Sefalethaneler* (İstanbul. Tevsi-i Tıbâat, 1328 [1912]).

7 Sudi Süleymanof, *Sevgilimle Bir Gece* (İstanbul: Cemiyet Kütüphanesi, 1330 [1914]). "Lamba odanın içini hafif bir surette aydınlatıyordu. Bir iki saniye sonra onun minimini memelerini öpüyordum. Artık karyoladaki tatlı dakikalarla yaşıyordum. Odanın içeriği derin bir sükünete gark olmuştu. Onun sinirleri gevşemiş, biraz evvelki o iri siyah gözleri küçülüyordu. Başı dönmüş, kendini kaybetmiş, karyoların içinde kıvranıyordu. Şimdi odanın içerisinde karyoların hafif gıcırtısından ve dışarıdan gelen bir kadın sesinden; Amanl.. Amanl.. diye inlediğinden başka bir şey duyulmuyordu." Sûri) Hidayet, *Karyolada Tatlı Dakikalar* (İstanbul: Zarafet Matbaası, 1328 [1912]).

9 "Salme, o zavallı kız, kendisinin felakete doğru sürüklenmek istenildiğini anlıyorsa da harekete geçmişti. onu men etmek kabil olamıyordu. Bilerek idama mahkûm olanlar gibi ağır adımlarla karyolaya doğru ilerledi Karyoladan iki kuvvetli el açılmış onu sahipsizlikla bekliyordu. Karyolaya yaklaştığı zaman onu bir süratle onu kolları arasına alan gençten uzaklaşmak istediyse de vakit geçmiş, ateş saçağı sarmış bulunuyordu. Çarnaçar teslim oldu. O da karyolaya uzandı. [...] Birkaç dakika sonra odanın sükûnetini ihlâl eden eninler ve onu takip eden şiddetli

teneffüslerden başka bir şey işitilmiyordu. Yarım saat sonra Saime'den o saf bekâret uçmuş, bir daha avdet etmemek üzere uçmuştu..." S(in). Hidayet. *Bir Dakikalık Bekâret* (Istanbul: Zarafet Matbaası, 1330 [1914])

10 Mim. Sın., *Duğun Gecesi Sağır Guveyin Muaşakası* (Mesai Matbaası, 1330 [1914])

11 Ayın. Hasan, *Bir Hakirenin Gebeliği* (Istanbul: Hürriyet Matbaası, 1330 [1914]).

12 Hakkı Senih, *Iladiye Boşandıktan Sonra !!!* (Istanbul: Şems Matbaası, 1330 [1914]).

13 Sudi Süleyman, *Mihriban Kumar Telaketlerinden* (Istanbul: Cemiyet Kütüphanesi, 1331 [1915]).

14 Mim. Alişan, Üryan (Dersaadet: Hürriyet Matbaası, 1330 [1914])

15 Mim. Sın., *age*

16 Ahmed Naci, *Fehim Paşa ile Marşerit Gençlik Esrarı* (Meşrutiyet Kütüphanesi, 1330 [1914])

17 Kâşif Dehri, *Kâbus İçinde* (Istanbul: Ihmad Kütüphanesi, t.y.).

18 Aleksandr Düma Fıtz, *Metres Hayatı*, mütercimi R. Adil (Dersaadet: Keteon Bedrosyan Matbaası, 1329 [1913]).

19 M. Neş'et. *Aşk Yuvası* (Dersaadet: Hürriyet Matbaası, 1330 [1914])

20 Kırımlı Sudi Süleyman, *Şeşika'nın Nedameti* (Istanbul: Cemiyet Kütüphanesi-Mesai Matbaası, 1330 [1914])

21 R. Adil, *Aşk Entrikaları!!* (Dersaadet: Mesai Matbaası, 1331 [1915])

22 *Kamasutra, Sevmek Sanatı*, 2 kitap, mütercimi, Ahmed Sahab (Dersaadet: Şark Kütüphanesi, 1329 [1913]). "Milel-i kadimede aşka ve sevdanın tarz-ı telakkisi ve mer'i olan adât ve temâlât ile âşık ve ma'şûkanın İseviler kadını yekdiğerine karşı ibraz ettikleri etvârı İtavırları] ve bizim muhitte cereyan eden halât ve evzâ'ı İhalleri] musavver ve en büyük şairlerle etıbbanın bu hususta yazdıkları en parlak neşâlıd İşiirleri ve mütâlaatı havi bir eserdir."

23 Osman Cemal, "Açık Yazı ve Resimler Gençleri Nasıl Bozuyor?", *Resimli Ay*, sene 1, sayı 9, Teşrinievvel 1340 [1924], s. 35-37.

24 Mehmed Asaf, *Ürü Bir Yaiakta* (Istanbul: Cemiyet Kütüphanesi-Necm-i Istikbal Matbaası, 1927)

25 Safaeddin Rıza, *Sokak ve Çayır Kızları* (Istanbul: Sühulet Matbaası, 1341 [1925]). s. 2. "Bu kitabı niçin yazdık? Harsî ve milli inkılâblarımızla adım atan içtimaî ve asrî inkılâblarımız arasında kadınlık inkılâbı maalesef[hazmedilememiştir: layıkıyla anlaşılamamıştır. Biz kadınlıkta inkılâbı şekli ve bedeni değil ilmî ve ruhî olarak görmek istercliz. Mâalesef kadınlarımız ve kızlarımız inkılâbı, asrîliği; tırnakparlatmak, dudak boyamak. dans etmek suretinde temsil eylemişlerdir."

26 Selami İzzet, *Sevişenler* (Istanbul: Orhaniye Matbaası, 1341 [1925]).

27 Selami İzzet, *Gönül Oyuncağı* (Istanbul: Orhaniye Matbaası, 1926)

28 Selami İzzet, *Dertli Geceler* (Istanbul : Orhaniye Matbaası, 1341 [1925])

29 Orhan Midhat, *Şişli Hayatı* (Istanbul: Kitabhane-i Sudi, 1339 [1923]).

30 Suad Dervış, *Hiç Bir* (Istanbul: Kitabhane-i Sudi, 1339 [1923])

31 Selami İzzet, *Yılan, Kibrit*... (Istanbul: Orhaniye Matbaası, 1926).

32 Server Bedii, *Ben, Sen, O* (Istanbul: Orhaniye Matbaası, 1926)

33 Kaya Nuri, *Görümce-Bir Görümce Yedi Kaynananın Bedelidir (Esrar-ı Aşk)* (Istanbul: Suhulet Matbaası, 1340 [1924]).

34 Peyami Safa, *Aşk: Oyunları* (Istanbul: Orhaniye Matbaası, 1340-1342 [1924-1926]).

35 Selami İzzet, *Gönül Sarmaşıkları* (Istanbul: Orhaniye Matbaası, 1341 [1925])

36 Süleyman Remzi, *Damad Bey* (Istanbul: Cemiyet Kütüphanesi-Suhulet Matbaası, 1341 [1925]).

37 Selami İzzet, *Yaşamineri Güzeli* (Istanbul: Orhaniye Matbaası, 1926)

38 Kaya Nuri, *İki Kocalı Bir Kadın* (Istanbul: Kader Matbaası, 1340 [1924])

39 Selami İzzet, *Siyah Benli Kadın* (Istanbul: Orhaniye Matbaası, 1341 [1925]).

40 Kaya Nuri, *Kahpe Feride (Esrar-ı Aşk) Su Testisi Su Yolunda Kırılır!* (Istanbul: Kader Matbaası, 1340 [1924]), s. 24
Mükerrem kahlebaktı:
– Feride'yi siz mi vurdunuz.
– Evet. Çünkü on seneden beri benim dostum olduğu halde başkasıyla gecelik kaldığını gördüm. Kıskandım ve vurdum.
– Demek kahpe idi.
– Resmen vesikalıydı. Mükerrem.
– Kahpe cezasını buldu. Deyince.
Komiser gülerek: Su testisi su yolunda kırılır – dedi.

41 Kaya Nuri, *Baştan Çıkarı Halime Önce Tatlı Bir Zevk. Sonra Acı Bir Meut* (Istanbul: Suhulet Matbaası, 1341 [1925]). "Aksaray'ın Taşkasap Mahallesi'nde Maliye kâtiplerinden Hakkı Bey'in on sekiz yaşında güzellikte hasnâ İfazlasıyla namuslul, vücutıça müstesna Halime ismindeki kızı muhitinin nazarlarını kendisine celp ettiği gibi tekmil Istanbul afakında nâmı çalkanıyor; Istanbul'un küllânbeyleriıden çapkın erkeklerine, şâbb emred [henüz sakalı, bıyığı çıkmamış olan] delikanlılardan ağırbaşlı insanlarına varıncaya kadar herkes Halime ismiyle meşgul bulunuyordu."

42 Şükrü Nahid, *Girdaba Doğru*... (Istanbul: Cemiyet Kütüphanesi Suhulet Matbaası, 1341[1925]).

43 Kaya Nuri, *Mahmure'nin Gebeliği* (Istanbul, Kader Matbaası, 1340 [1924]).

44 Ismail Avni, *Şimdiki İzdivaçlar* (Istanbul: Suhulet Matbaası, 1341 [1925])

45 Kaya Nuri, *Ferdane Mukadderat Böyle İmiş* (Istanbul. Suhulet Matbaası, 1341 [1925])

46 *Gençlik Demetleri: Bir Gönül Maalı* (Istanbul- Necm-i Istikbal Matbaası, 1926). [Gençlik Demetleri: Her perşembe karilerine bu tarzda müstakil bir kitap ıakdim edecektir. Bu kitapta Edhem İzzet, Esad Mahmud ve Vedat Örfi beylerin hikâyeleri.]

47 Mustafa Remzi, *Pastacı Kız* (Istanbul: Cemiyet Kutüphanesi-Suhulet Matbaası, 1341 [1925]).

48 Melih Rakım, *Gece Seğası* (Istanbul: Orhaniye Matbaası, 1928).

49 Mustafa Remzi & Suad Hanım, *Günahsız Fahişe* (Istanbul: Cemiyet Kütüphanesi-Suhulet Matbaası, 1341 [1925])

50 Suad Dervış, *Fatma'nın Günahı* (Istanbul: Kütüphane-i Sudi, 1340 [1924])

51 Selami İzzet, *Prenseain Maceraları* (Istanbul-Orhaniye Matbaası, 1927).

52 Mehmed Asaf, *Benli Leyla* (Istanbul: Kütüphane-i Sudi, 1923)

53 Mustafa Remzi, *Dul Kadının Esrarı* (Istanbul: Cemiyet Kütüphanesi-Suhulet Matbaası, 1341 [1925]). "Erkek hırsı kocalı bir kadını nasıl düşürüyor?... Dul kadın olmakhğın sırrı aşkın işlettiği cinayetler... Erkeğin kadın karşısında mağlubiyeti..."

54 Mustafa Remzi, *Selma'nın İlk Kocası* (Istanbul: Cemiyet Kütüphanesi Ahmed Kâmil Matbaası, 1927).

55 *Kudurtan Geceler* (Istanbul. Necm-i Istikbal Matbaası, 1339-1341 [1923-1925]). [Bu kitapta Edhem izzet ve Vedad Örfi Beylerin hikâyeleri.]

56 Mustafa Remzi, *Çapkın Kız* (Istanbul: Cemiyet Kütüphanesi-Suhulet Matbaası, 1341 [1925]) [Asrımızdaki görenek tesirinin genç kızlar üzerinde yaptığı feci tahribat-Daris ıpilası, Aşk... Mukavemet edilemeyen bir aşk...]

57 Haydar Galib, *Sultan Hamid'in Çapkınlıkları* (Istanbul: Türk Neşriyat Yurdu Şark ve Maarif Kütüphaneleri, 1928). "Yıldız'da, aylarca, Mestinaz'ın ismini kimse ağzına alamadı. Herkes biliyordu ki, o, gitti... Nereye? Sükût! Sultan Hamid'i seven, hele kollarının arasına giren nice Çerkez kızlarının bu sevdalarını hayatlarıyla âdeddiklerini bilenler çoktur; lakat ne yazık ki tarih, bu cinayetlerin tefertüatını tespit edecek vesikalardan mahrumdur ve böyle nice Mestinaz'ların esrar hayatı, Yıldız Saray'ının kalın, sağır duvarlarına sinmiş kalmıştır." s. 44.

58 Bin Bir Buse dizisinin bir kısmı Irvin Cemil Schick'in sunuşuyla Kitap Yayınevi tarafından Latin harfleriyle yayımlandı: *Bin Bir Buse-1923 24 İstanbul'undan Erotik Bir Dergi*, haz. Ömer Türkoğlu (Istanbul. Kitap Yayınevi 2005)

59 Selahaddin Enis, *Zaniyeler* (Istanbul: Orhaniye Matbaası, 1339 [1923]). Selahaddin Enis (Atabeyoğlu, 1892-1942). *Zaniyeler*'de Cihan Harbi yıllarının toplumsal çöküntüsünü çarpıcı bir üslupla ele alıyordu. Bu eserin girişinde yer alan tanıtım yazısında belirtildiği gibi, "Harb-i Umumî" devrinin yüz kızartıcı "bütün rezâil ve mesâvisi [rezalet ve kötülükleri], yüksek tabakaların bedmest [sarhoş] ve hayâsız âlemleri en kuvvetli hatlarla" tasvir edilmişti.

60 Selahaddin Enis, *Sara* (Istanbul: Orhaniye Matbaası, 1339 [1342 [1923-1926])

61 Selahattin Enis'in yaşam öyküsü, eserleri ve sanat anlayışı için bkz. Nur Gürani Arslan, *Selahattin Enis'in Romanlarında Osmanlı İmparatorluğu'nun Son Yıllarına Bir Bakış* (Istanbul: Dergâh Yayınları, 2003)

62 Vahit Tane, *Türkiye'nin Emile Zola'sı Selahaddin Enis* (Konya: Palet Yayınları, 2015).

63 Cevdet Kudret, *Hüseyin Rahmi Gürpınar*, 3. basım (Istanbul: Varlık Yayınları, 1974), s. 13-14.

64 Avanzade M. Süleyman, *Gençlerde İstimna Bil-yed* (Istanbul: Keteon Bedrosyan Matbaası, 1328/1330 [1912/1914]): 3. baskı (Istanbul: Kader Matbaası, 1329 [1913]).

65 Pe. Mim. Şın., *Sinn-i Rüşde Vasıl Olmuş Olanlar İçin Hayat-ı Tenasüliyye Hakkında Musahebât-ı Mahremâne* (Dersaadet: Arakes Matbaası, 1913). (Suret-i mahsusada inal ve ihzar etmiş bir hayli resimler ile müzeyyen) Nâşiri: Babıali caddesinde 72 nümeroda Ahali İçin Asar-ı Müfide Kütüphanesi -Başlıca mebâhis: İzdivaç; aza-i tenâsüliyye; zürriyet; bekaret; hayz (kadınlarda aybaşı); mücamaa (cima etme, cinsi münasebette bulunma); adem-i iktidar; ukm (kısırlık); ıstımna-i balid; bel soğukluğu, frengi ve daha sair hayli teferruat ki bunlar hakkında yalnız tabip veya ebeye müracaat edilmesi âdet olunmuştur.)

66 Mehmed Ali, *İstimna Bilyed-Istiğna Bilyed* (Istanbul- Orhaniye Matbaası, 1340 [1924])

67 Zeki Mesud, "Muzır Neşriyat", *Hayat Mecmuası*, 27 Kânunusanı 1927, s. 14-15.

68 *La Bruyère* mugayir-i adap neşriyat ve temaşa için şöyle diyor: "Mademki insanlar fısk [sefahata dalma] ü fücurdan İğünahkârlıkl nefret etmiyorlar, o halde kendilerini takip ve tahzir hususunda da yorulmamak lazımdır, eğer sansür ve tenkitte olmamış olsa idi belki daha beter olacaktı."

69 "İnkılâp mefkûrelerinin tahakkuk ettirilmesi vazifesini deruhte edecek olan yarınki neslin işi, inkılâbı yapan bugünkü neslin işinden daha çok ağır olacaktır. Memleket yarınki nesilden daha mütemadi bir sa'y daha layenkatı bir vatanperverlik, daha intibatı bir nizam bekliyor. Gençliği bedenen, fikren ve ruhen vazifesinin ehli olacak surette yetiştirmek hepimiz için en mukaddes bir vatan borcudur. Bu itibar ile marazi ruhların amili ve gıdacısı olan açık saçık neşriyata bir an evvel nihayet verilmek lazımdır." Zeki Mesud, *agm*, s. 14-15.

70 Refik Sıdkı, *İnkılâblar Muvazeesinde Türk İnkılâbı* (Istanbul: Yeni Matbaa, 1927) s. 184-186.

71 "Mühim Bir Layiha-i Kanuniye", *İkdam*, 30 Nisan 1927, s. 3: "Gençlerin ahlakını bozacak neşriyatın önüne geçmek için Maarif Vekâleti tarafından tanzim edilmiş olan layiha-i kanuniyye Heyet-i Vekile'ye takdim edilmiştir. Mezkûr layiha-i kanuniyye hürriyet-i matbuatı takyid edecek hiç bir maddeyi muhtevi değildir Layihanın esası Reichstag Meclisi tarafından kabul edilen bir kanundan alınmıştır ki gayesi on sekiz yaşından küçük olan çocuklara muzır olan neşriyata mani olmaktır Layiha-i kanuniyyeye nazaran, muharrir ve kitapçıların da dahil olacağı bir jüri heyeti tarafından risale ve resimli mecmualar badeltab' tetkikedilecektir Bunlarda muzır neşriyat görüldüğü takdirde bir defaya mahsus olmak üzere risale ve gazete sahibine ihtarda bulunacak ve takip ettiği takdirde de layiha-i kanuniyyedeki tahdidat tatbik edilecektir."

BİR FRANSIZ VAPUR KUMPANYASI
MESSAGERIES MARITIMES VE KARTPOSTALLARI

MURAT KORALTÜRK

Bu kısa yazının hemen başında, amacımızın Messageries Maritimes Kumpanyası'nın tarihini anlatmak veya buna ışık tutmak olmadığını belirtmek gerekir. Kısaca amacımız bu kumpanyanın, Fransa'nın emperyal çıkarları bağlamındaki önemine işaret etmek ve yine bu bağlamda Osmanlı coğrafyasında da diğer kumpanyalarla rekabet halinde olan önemli bir denizci aktör olduğunu söyledikten sonra, kumpanyaya ait farklı dönemlerden gemilerin koleksiyon değeri bulunan kartpostallarından, broşür ve posterlerinden örnekleri meraklılarıyla paylaşmaktır. Bununla birlikte çok kısa da olsa kumpanyanın tarihine değinilecektir.

18. yüzyılda başlayan bir süreç olan sanayi devrimi ve 19. yüzyılda büyüyen dünya ekonomisi, deniz taşımacılığının da gelişmesini beraberinde getirdi. Bu bağlamda bir yandan artan yük ve yolcu talebi, diğer yandan gelişen denizcilik teknolojisi ve buharlı gemiciliğin doğuşu anılması gereken adımlardır.

Buharlı gemiciliğin gelişiminde kaydedilen bazı "ilkleri" anmakta yarar vardır: İlk buharlı gemi 1807'de Hudson Nehri'nde çalışmaya başlayan, Robert Fulton'un yaptığı *Clermont*'tur. Bu ilk adımı 1812'de İngilizlerin Clyde Nehri'nde yüzdürmeyi başardıkları *Comet* izledi. 1816'da Fransızların İngiltere'den satın aldığı *Elise* adlı gemi Seine Nehri'nde çalışmaya başladı. 1818'de ilk kez *Rop Roy* adlı İngiliz buharlı gemisi denize açıldı ve Calais ile Dover arasında seferler yapmaya başladı. Aynı yıl işlemeye başlayan *Ferdinando Primo* adındaki buharlı gemi Fransızların Akdeniz'e açılan ilk buharlı gemisi oldu; 1819 yılına gelindiğin-

***Saghalien* gemisi.**

de ise *Savannah* adlı gemi, Atlas Okyanusu'nu aşan ilk buharlı gemi olarak tarihe geçti.

19. yüzyıl ortalarından 20. yüzyıl ortalarına uzanan bir asırlık süreçte başta göç amaçlı olmak üzere dünya nüfusunun ülkeler arasında yer değiştirmesinde gemi seyahatlerinin, deniz taşımacılığının, dolayısıyla gemilerin ve limanların önemli yeri oldu. Kuzey ve Güney Amerika'ya, Avustralya kıtasına onlarca yıl göçmenler gemilerle taşındı. Jet uçaklarının gelişmesiyle, havayolu ulaşımının yaygınlaşması neticesinde denizyolundan yolcu taşımacılığının olumsuz etkilendiğine kuşku yoktu. Böylece günlerce süren okyanus ötesi gemi yolculukları, yerini 10-15 saat süren uçak seyahatlerine bıraktı. Bugün ise gemi seyahatleri büyük ölçüde bir turizm türü haline gelmiş olan kruz (*cruise*) turlarına dönüştü. Bugün *cruise* gemiciliği ile uğraşan belli başlı şirketlerin bazılarının daha önce yolcu taşımacılığıyla meşgul kumpanyalar olduğu bilinmektedir. Bunların en tanınmışlarının başında ise Cunard Şirketi gelir.

Bu tür şirketlerin yanı sıra artık faal olmayan şirketler ve bir de yolcu taşımacılığı yapmadığı gibi *cruise* gemiciliği de yapmayan, hatta faaliyet alanını yalnızca yük taşımacılığıyla sınırlamış olan, ancak geçmişi 19. yüzyıla kadar uzanan şirketler de vardır. Bunların en tanınanları arasında ise Messageries Maritimes Kumpanyası gelir. Fransız sermayeli bu şirketi, Osmanlı-Türkiye tarihi için özel kılan niteliği Uzakdoğu'ya kadar uzanan, Akdeniz merkezli geniş bir faaliyet alanına sahip olması, dolayısıyla Osmanlı-Türkiye sularında da gemi işletmiş bir şirket olmasıydı.[1]

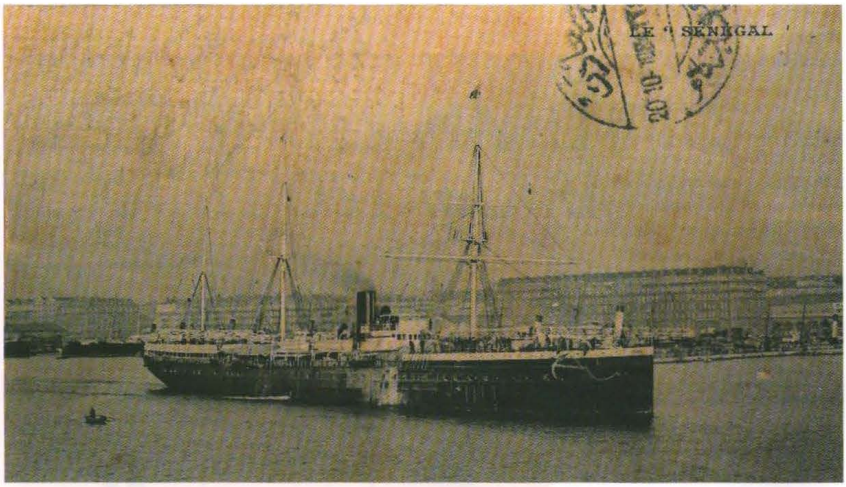
Geçmişi coğrafi keşiflere kadar uzanmakla birlikte sömürge imparatorlukları arasındaki rekabet, sanayi devrimini izleyen dönemde yeni bir boyut kazandı. Deniz aşırı topraklar ve bu toprakların barındırdığı iktisadî kaynaklara egemen ve uluslararası ticarette başat aktörler olmak için denizler üzerindeki hâkimiyetin önemi daha da arttı. Dolayısıyla, dayandığı teknolojide yaşanan değişimle çehresi yeniden şekillenen denizcilik alanında da önemli gelişmeler yaşandı. Bu bağlamda, anılması gereken önemli gelişmelerden biri de buharlı gemi kumpanyalarının kurulmaya başlanmasıdır.

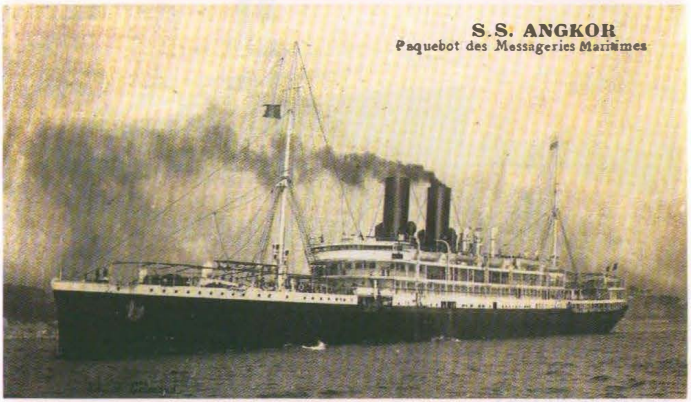

Messageries Maritimes Kumpanyası'na ait bir poster.

Kumpanyaların kurulmasından hemen önce ilk kez İngiltere, 1833'te Londra ile İskenderiye arasında buharlı gemilerle yapılan düzenli posta seferlerini başlattı. 1837 yılına gelindiğinde ise, İngiliz hükümeti İngiltere ile Akdeniz arasındaki bütün posta gemiciliği imtiyazını Peninsular and Oriental Steam Navigation Company'ye verdi. Avrupa'da bu yıllarda benzer başka girişimler de gündeme geldi. Örneğin Avusturya, Tuna Nehri'ndeki buharlı posta gemiciliği imtiyazını Tuna Buharlı Nakliyat Şirketi'ne, Akdeniz'deki imtiyazı ise Lloyd Kumpanyası'na verdi. Akdeniz üzerinde çıkarları olan bir diğer devlet olarak Fransa'da ise, 1837'de bir kamu girişimi olarak Le Service Maritime Posta de l'Etat kuruldu. Fransız bahriyesinin bir alt kuruluşu gibi idare edilen bu kurumdan, istenen verim alınamadığından posta vapurculuğunda iki-üç buharlı ve yelkenli gemiye sahip Rostand Kumpanyası gibi küçük aile şirketlerinden bu hizmetin satın alındığı anlaşılmaktadır.

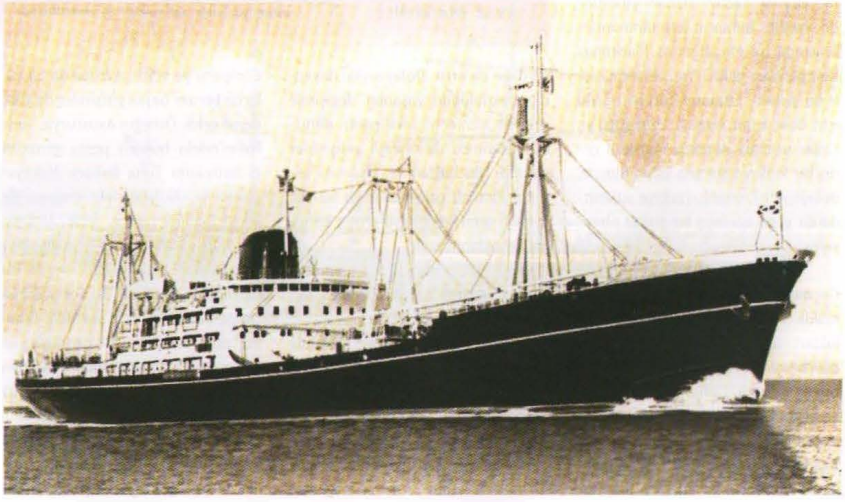
Senegal gemisi.

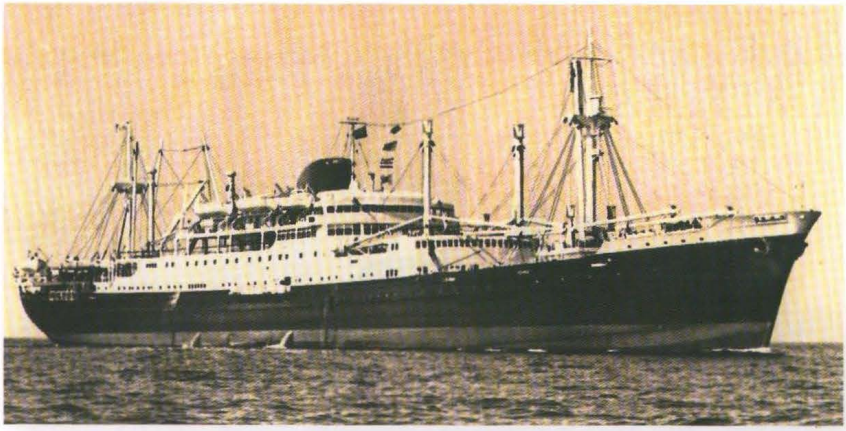

Fransa'da 1848'de, 1852 yılına kadar yaşayan II. Cumhuriyet'in ilanı burjuvazinin, dolayısıyla sermaye sahiplerinin itibarının yükseldiği bir dönemdi. Tam da bu dönemde 28 Şubat 1851'de Fransa'nın, Akdeniz'deki posta taşımacılığı imtiyazı Messageries Maritimes Kumpanyası'na verildi. Kumpanya, bünyesine Le Service Maritime Posta de l'Etat'a ait buharlıların ve 1852'de ise Rostant Kumpanyası'nın katılımıyla bir anonim şirkete dönüştü. Aynı yıl III. Napoléon'un 1870'e kadar sürecek olan imparatorluğunu ilan etmesiyle şirketin adı Messageries Imperials Kumpanyası olarak değişti.

Angkor gemisi.

Maori gemisi.

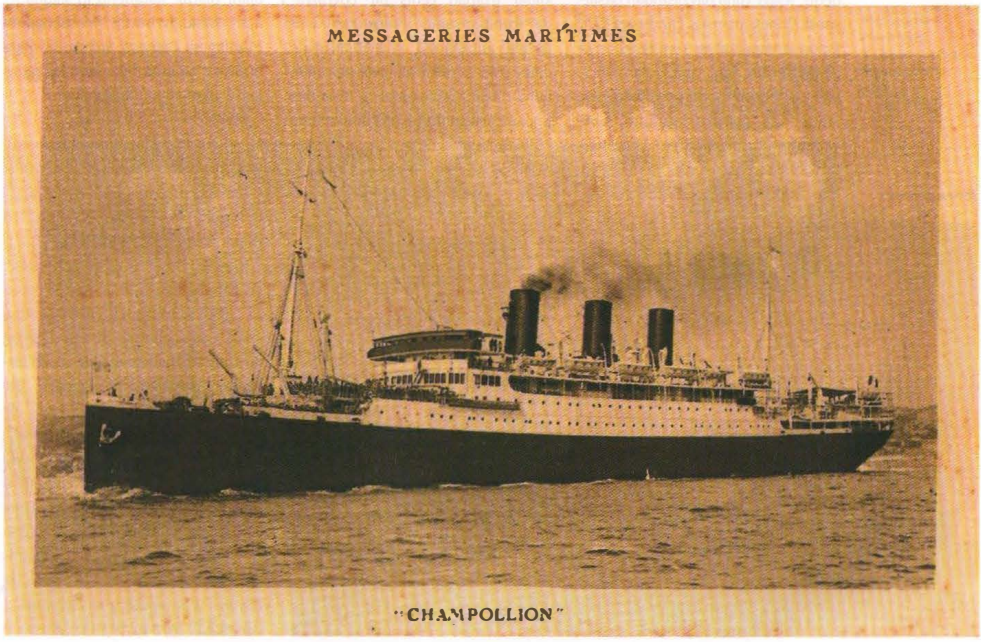

Caledonien gemisi.

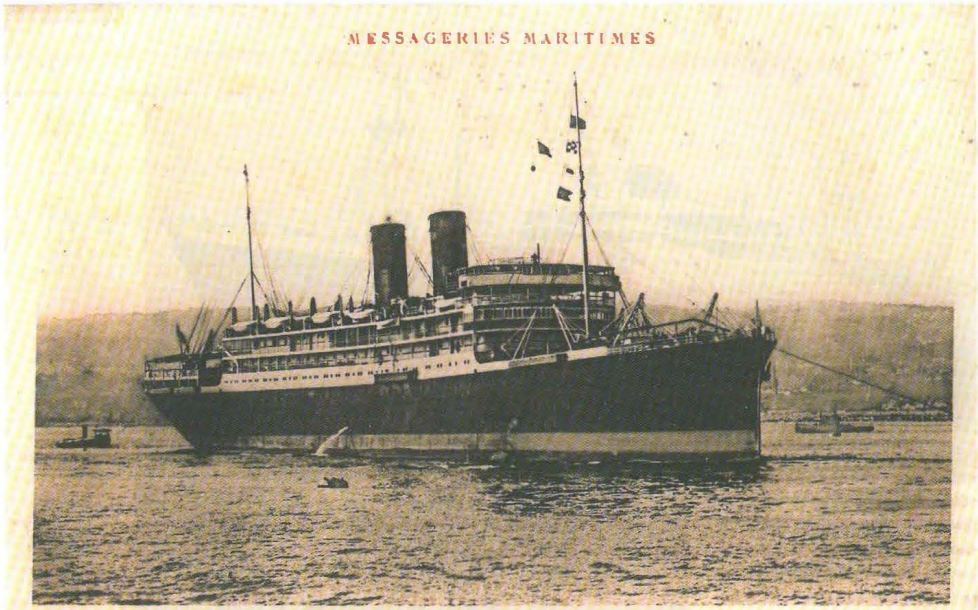
Fransa'da 19. yüzyılda kurulan bu en büyük buharlı gemi şirketi, özel sermayeye dayalı bir anonim şirket olmakla birlikte, ülkenin siyasal ve ekonomik çıkarlarıyla çok ilgili olduğundan dolayı, devlet denetimi altında faaliyetlerini sürdürdü. Fransa'nın denizaşırı topraklarına ve emperyal amaçlarına lojistik destek sunan şirket, bunun karşılığında devletin sağladığı sübvansiyonlardan yararlanmaktaydı. Öte yandan sübvanse edilen hatların yanı sıra ticarî ihti-

Mekong gemisi.

Champollion gemisi.

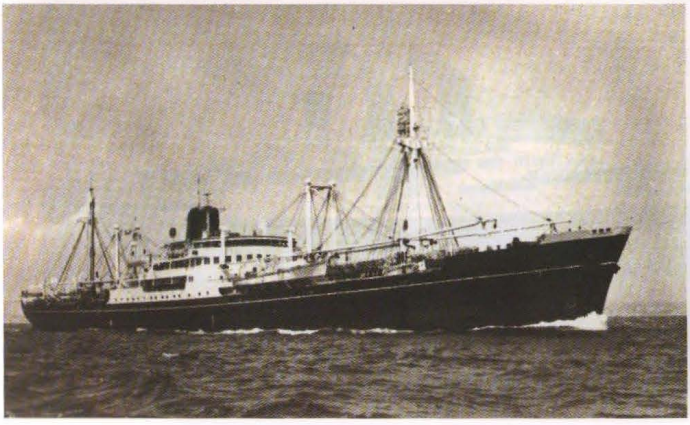
Paquebot " PAUL LECAT "

Paul Lecat gemisi.

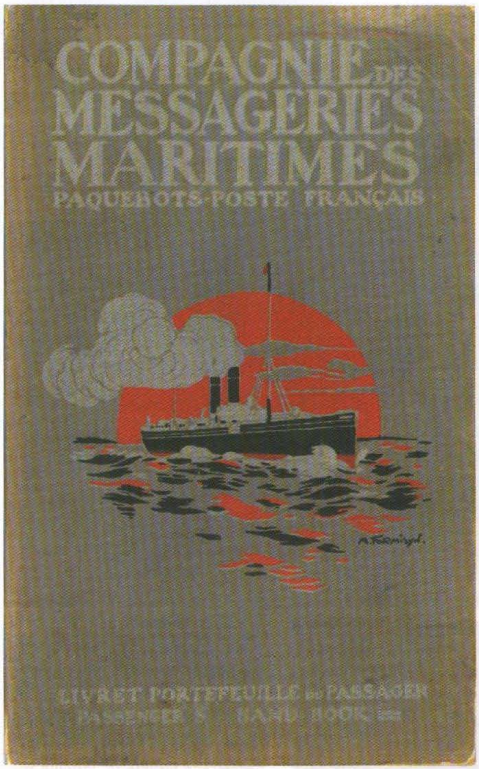
yaçlar doğrultusunda da hatlar açılmaktaydı. Böylece şirketin 19. yüzyıl ortalarından sonlarına doğru uzanan süreçte, faaliyet alanı Akdeniz, Karadeniz, Aşağı Tuna havzasından başlayarak Güney Amerika, Hindistan, Çin, Japonya, Avustralya, Yeni Kaledonya ve Doğu Hint Adalarına kadar genişledi. 19. yüzyılın sonuna gelindiğinde Fransa'nın, İngiltere'den sonra dünyanın en büyük sömürge imparatorluğu haline gelmesinde Messageries Maritimes Kumpanyası'nın sağladığı lojistik imkânların da rol oynadığını söylemek gerekir.

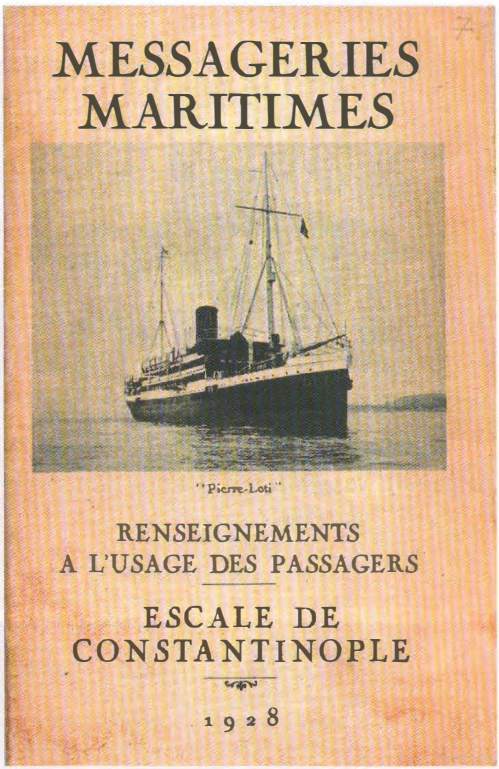
Akdeniz havzasından Uzakdoğu'ya kadar uzanan geniş bir coğrafyada kumpanyanın Fransa'nın emperyal amaçlarına hizmet ettiğine dair çok örnek olmakla birlikte, bunların en anlamlılarını Osmanlı İmparatorluğu'nun son döneminde bulmak mümkündür. Bu bağlamda Kırım Savaşı'nın bir dönüm noktası olduğu söylenebilir. Kumpanya gemileriyle, Marsilya'dan, Mesina, Pire ve Gelibolu üzerinden İstanbul'a asker ve mühimmat taşındı. Kırım Savaşı, kumpanyaya yeni bir faaliyet alanı olarak Karadeniz'in kapılarını açtı. Bundan sonra Messengeries Maritimes, Osmanlı sularında etkin bir aktör oldu ve diğer kumpanyalarla rekabet halinde bulundu.

Meinam gemisi.

Messageries Maritimes Kumpanyası, I. ve II. Dünya Savaşlarında önemli gemi kayıplarına uğradı. I. Dünya Savaşı ertesi bu kayıplar, Almanya'dan savaş tazminatı olarak el konan gemilerle giderilmeye çalışıldı. II. Dünya Savaşı ertesi ise ABD hükümeti 19 *liberty* sınıfı gemi bağışlayarak şirketin kayıplarının telafisine çalıştı. 1950'lerde yeni inşa edilen gemilerle filo güçlendirilmeye çalışıldıysa da denizyolunun havayolu ulaşımı ile rekabet edememesi karşısında Messageries Maritimes Kumpanyası yolcu taşımacılığından çekildi; 17 Kasım 1969'da Yokohama'dan *Laos* ve 16 Eylül 1972'de Buenos Aires'ten *Pasteur* gemilerinin ayrılmasıyla ise yolcu taşımacılığına son verdi. 1972-1977 yılları arasında

Messageries Maritimes Kumpanyası'na ait iki broşür.

kumpanya yük gemileri, tankerler ve ilk konteyner gemileri ile yalnızca yük taşımacılığı yapmayı sürdürdü. 23 Şubat 1977'de, Compagnie Generale Transatlantique ile birleşerek Compangnie Generale Maritime (CGM) adını aldı. Kumpanya bugün Fransa'nın ve dünyanın sayılı konteyner ve yük gemiciliği şirketi olarak faaliyetlerini sürdürmektedir.

DİPNOT

1 Bu noktada meraklıları için yaklaşık iki yıl önce bu konu hakkında kapsamlı ve önemli bir kitabın yayımlanmış olduğunu da söylemekte yarar vardır. Bkz. Süleyman Uygun, *Osmanlı Sularında Rekabet: Mesajeri Maritim Vapur Kumpanyası (1851-1914)* (İstanbul: Kitap Yayınevi, 2015).

***Cambodge* gemisi.**

TÜRK-YUNAN NÜFUS MÜBADELESİ VE ANTALYA

EVREN DAYAR

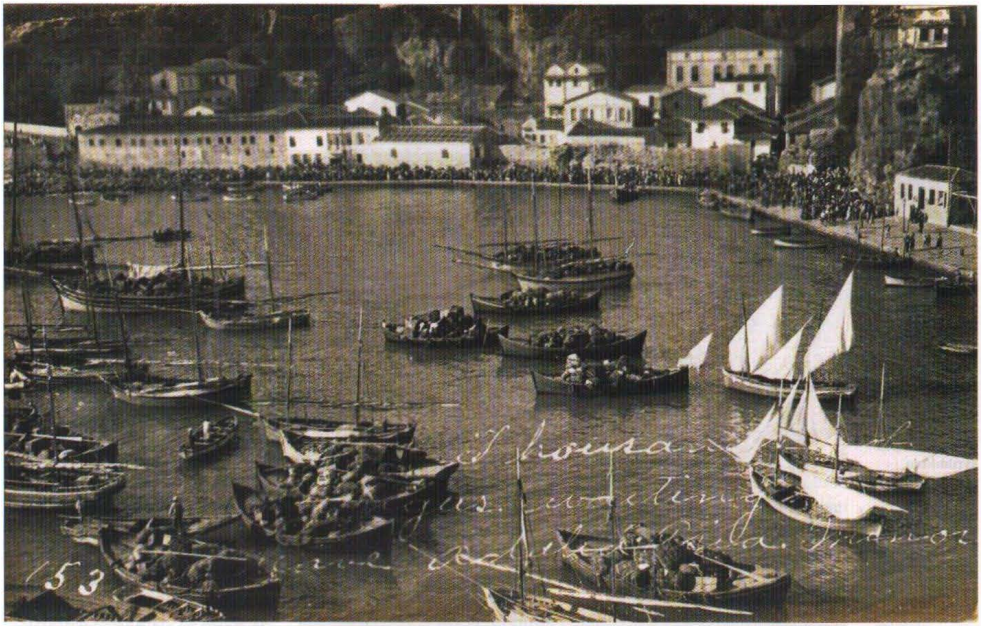
30 Ocak 1923 tarihinde Lozan'da Türkiye ile Yunanistan arasında imzalanan ve İstanbul hariç, Türkiye'deki Ortodoks Rumlarla Batı Trakya dışında, Yunanistan'da yaşayan Müslümanların değişimini öngören nüfus mübadelesi, 20. yüzyılda Antalya tarihi üzerinde etkili olan en önemli olaylar arasında yer alır. Nüfus mübadelesiyle birlikte 19. yüzyılın sonlarından itibaren kentin demografik yapısında yaşanan büyük dönüşüm tamamlanmıştır.

I. Dünya Savaşı'nı takip eden yıllarda, milli mücadelenin Türkiye ve Yunanistan arasında bir savaşa dönüşmesi Anadolu Rumları ile Yunanistan'daki Müslümanların kaderini dramatik bir biçimde değiştirmişti. 1922 sonbaharına gelindiğinde, Yunanistan'ın İzmir'i işgali sonrasında yaşanan ve Rumların Anadolu'yu terk etmesine neden olan trajik olayların da etkisiyle her iki ülke için nüfus değişiminin ertelenemeyecek bir zorunluluk olduğu fikri ağırlık kazanmıştı. Böyle bir zorunluluğun en önemli nedeni ise, savaş yıllarının iki ülkeyi de demografik açıdan saflaştırma arayışına itmesiydi. Bu sürecin sonunda Anadolu'da yaşayan yaklaşık 1.200.000 Rum ile Yunanistan'da yaşayan 400.000 civarındaki Müslüman yerinden yurdundan edilmişti; nüfus mübadelesi sadece göç edenler açısından kargaşa ve umutsuzluk nedeni olmamış, iki ülkenin siyasal ve toplumsal dokusunu da büyük ölçüde değiştirmişti.[1]

30 Ocak 1923 tarihinde Lozan'da Türkiye ile Yunanistan arasında imzalanan ve İstanbul hariç, Türkiye'deki Ortodoks Rumlarla Batı Trakya dışında, Yunanistan'da yaşayan Müslümanların değişimini öngören nüfus mübadelesi, 20. yüzyılda Antalya tarihi üzerinde etkili olan en önemli olaylar arasında yer alır. Nüfus mübadelesiyle birlikte 19. yüzyılın sonlarından itibaren kentin demografik yapısında yaşanan büyük dönüşüm tamamlanmıştır. Bu dönüşümün ilk

Rumlar Antalya'dan ayrılmak için iskelede beklerken (Ekim 1922).

Rumlar Antalya'dan ayrılmak için iskelede beklerken (Ekim 1922).

aşamasında, 1897-1912 yılları arasında Giritli göçmenler kente iskân edilmişti.[2] Ayrıca, Balkan Savaşları sırasında Balkanlar'dan,[3] Yunanistan'ın Ege'yi işgali sonrasında da Aydın, Kuşadası ve İzmir'den Antalya'ya yoğun bir göç dalgası yaşanmıştı.[4] Tüm bu nüfus hareketlerini Ekim 1922'de Rumların kenti terk etmesi izlemişti.[5] Antalya'nın tanık olduğu son büyük göç ise 1924-1929 arasında gerçekleşmiş, bu dönemde dört bine yakın Müslüman mübadil kente gelmişti.[6] Tüm bu göçler neticesinde, Antalya bir muhacir şehri görünümüne bürünürken, bu dramatik dönüşümün kent üzerindeki etkileri 1920'li yıllardan itibaren hissedilmişti.[7]

YEREL KAMUOYU İÇİN NÜFUS MÜBADELESİNİN ÖNEMİ

1920'li yılların başlarında kentin nüfus yapısında meydana gelen bu dramatik dönüşüm, milliyetçi yerli seçkinler ve yerel kamuoyu nazarında kaçınılmaz bir gereklilikti. Bu gerekliliğin en önemli nedenleri ise, savaş yıllarının hatırasının çok taze olması ve Rumların, Anadolu'nun işgalinden sorumlu tutulmasıydı. Savaştan sonra birçok kişi için Müslümanlarla Hıristiyanların bir arada yaşaması artık mümkün görünmüyordu. Rumların mecburi olarak kentten ayrılması ve bu sürecin, nüfusun saflaştırılması için büyük fırsatlar sunacak olması yerel kamuoyu tarafından destekleniyordu.

Bu dönemde nüfusun Türkleştirilmesine yönelik bu coşkulu destek, en çok, hâlâ Antalya'da kalmaya devam eden veya bunun için girişimlerde bulunan az sayıdaki Rum söz konusu olduğunda açığa çıkmıştı.[8] Bu nedenle yerel kamuoyu, *Akdeniz* gazetesinin tabiriyle "içi başka dışı başka olan bu adamlara" karşı tetikte olmaya davet edilmiş, saflaşma arzusu sürekli olarak canlı tutulmak istenmişti.[9]

Bununla birlikte, Antalya için nüfusun Türkleştirilme süreci Rumların kenti zorunlu olarak terk etmesinden sonra önemli ölçüde çözüme kavuşmuş görünüyordu. Bu sebeple

Rumlar kentten ayrıldıktan sonra Antalya'daki Rum mahallesinden bir görünüm (1922).

bir süre sonra mesele farklı bir veçheye bürünmüş; Antalya'dan ayrılan Rumların gizli gizli kente geldikleri ve tahkikat yaptıkları iddia edilmiş; dönemin gazetelerinde Rumların Antalya'ya dönmek için kurduğu "fesat kumpanyalarına" sık sık dikkat çekilmiş; tüm bu haberlerin merkezinde Rumların terk ettiği mülkler yer almıştı.[10]

Meseleye Antalya'ya gelecek Müslüman göçmenler açısından bakıldığında ise yerli seçkinler için nüfus mübadelesinin önemi, göçmenlerin vilayet nüfusunu artıracak olmasıydı.[11] Gerçekten de uzun savaş yıllarını takip eden dönemde nüfus meselesi, savaşların ve salgın hastalıkların neden olduğu kayıpların ya da yerel gazetelerin ifadesiyle "tenâkus-ı nüfus meselesinin" bir sonucu olarak ortaya çıkmış ve üzerinde en çok durulan meseleler arasında yer almıştı.[12] Nüfus mübadelesine tabi olup Antalya'ya gelecek göçmenler de esas olarak bu önemli ihtiyacı karşılayacaklardı. Başka bir ifadeyle, vilayet dahiline iskân edilecek mübadiller "yıllardır süren bir harp hayatının memleket nüfusunda açtığı derin ve geniş boşlukları dolduracak", "ocakları tütmeyen köylere, issız ve insansız kalmış geniş ve bereketli ovalara hayat ve servet getirecek", "vatan toprakları üzerinde yeni bir Türk medeniyeti, feyyaz bir Türk faaliyeti uyandıracaktı."[13] Bu nedenle, 1924'ün ilk aylarında mübadillerin Antalya'ya gelişi yerel gazeteler tarafından büyük bir coşkuyla karşılanmıştı.

MÜBADİLLERİN ANTALYA'YA GELİŞİ

Mübadillerin Antalya'ya gelişiyle ilgili haberler 1924'ün ilk ayından itibaren gazete sayfalarında görülmeye başlamıştı.[14] Konuya dair en erken tarihli haber *Antalya* gazetesinin 23 Ocak 1924 tarihli nüshasında yayımlanmış, 28 Ocak 1924'te Kavala'dan hareket edecek bir vapurun 744 kişilik bir göçmen kafilesini Antalya'ya getireceği bildirilmişti.[15] Gazetenin 5 Şubat 1924 tarihli nüshasında ise kente gelmek üzere olan 900 çiftçi göçmenin *Antalya Vapuru*'yla hareket edeceği yazıyordu.[16] Öte yandan, bir süre sonra bu haberlerin asılsız olduğu anlaşılmış, Antalya'ya geleceği iddia edilen Kavala muhacirlerinin Bandırma'ya çıktığı öğrenilmişti.[17]

Mübadillerin Antalya'ya geleceği bu dönemde istikbal hazırlıklarına da girişilmişti. Eski Erkek Öğretmen Okulu'ndaki misafirhane ile Karaalioğlu Bahçesi'ndeki Rum Kilisesi göçmen misafirhanesi haline getirilmiş;[18] mübadiller için iaşe toplanmaya başlanmış;[19] gazetelerde yayımlanan birçok ilan vasıtasıyla kamuoyu kentin bu "muhterem misafirlerine" yardım etmeye davet edilmişti.[20]

Şubat ayının sonlarına doğru (konuyla ilgili yapılan ilk duyuruların aslı olmadığının anlaşılmasından bir süre sonra) mübadillerin Selanik'ten yola çıktığı haberleri tekrar gazete sütunlarında baş göstermişti. Örneğin, 24 Şubat 1924 tarihli *Antalya* gazetesinde bu defa Selanik'ten yola çıkacak *Ümid Vapuru*'yla Antalya'ya 1.500 ile 2.000 arasında göçmen geleceği duyurulmuştu.[21] Bu haberin yayımlanmasından iki gün sonra çıkan gazetede ise Selanik'ten gelecek mübadillerin istirahatı için Antalya'da yapılan hazırlıklara değinilmişti.[22] Daha sonraki günlerde karşılama programının ayrıntıları hakkında bilgi veren gazeteye göre, *Ümid Vapuru* ufukta görülür görülmez vilayet erkânı ve Hilal-i Ahmer heyeti vapura giderek mübadillere hoş geldin diyecek, bu esnada iskelede bulunan memleket halkı ve mektep öğrencileri, önlerindeki mızıka takımıyla kentin "aziz misafirlerini istikbal edecek", onlara "temiz ve saf sinelerini açacak"tı. Daha sonra Hilal-i Ahmer göçmenler için bir çay ziyafeti tertipleyecek, bu ziyafeti Antalya halkının vereceği yemek ziyafeti takip edecekti.[23]

Tüm bu duyuru ve hazırlıkların ardından *Ümid Vapuru*'yla 26 Şubat'ta Selanik Limanı'ndan hareket eden ilk mübadil kafilesi 3 Mart 1924'te Antalya Limanı'na geldi. Konuyla ilgili, karşılama töreninin duygusal yoğunluğu hakkında fikir veren ve törenin samimiyeti hususunda hiçbir şüpheye yer bırakmayan gazete haberinde, mübadillerin Antalya'ya gelişi şu şekilde anlatılmıştı:

> Muhacirlerimiz geldi, pek parlak istikbâl edildi. Günlerden beri ufuklarda *Ümid Vapuru*'nun getireceği muhacirlere intizarla bakan ve bin felaketli ihtimallerle sıkılan Antalyalılara dün sabah ufuktan görülen bir vapurun haber vürudu yapılmış ve halkımız kadınlı erkekli bütün sahillerimizi doldurmuştu. Senelerdir bedbaht diyarlarda kahpe bir milletin zulmüne, işkencesine maruz kalan kardeşlerimizin istikbâlinde, istirâhatında gösterilen çok derin tezahürat ve ha-

zırlık bir harb-i meş'ûmun bizden ayırdığı diyarlarda kalan kardeşlerimizin ızdırabıyla nasıl bağrımızın yandığını gösterdi. Çocuk ve kadın ve erkek bütün şehrimiz sakininin sahillerimizde gözyaşları arasında muhterem misafirlerimize açtığı sine, Türk kalbinin ne ulvi kardeşlik hisleriyle titrediğini çok güzel izah etti.

Muhacirlerimiz çok muntazam bir programla istikbâl edildiler. Muhterem Valimiz Sabri Bey ve İmar Mıntıka Müdürümüz Hüsnü Bey ile erkân-ı vilayet ilk kafile olarak vapura azimet etmişler ve sevgili muhacirlere kavuşmuşlardır. Şehrimiz heyet-i istikbâliyyesi namına Dr. Ferruh Niyazi Bey gür ve tiz sesiyle muhacirlerimize beyân-ı hoş-âmedî ederek şehrimiz ahalisinin derin ve necip hislerini ve bedbaht muhacirlerimizin nihayetsiz yaralarını teşrih etmiş ve gözyaşları arasında nutkuna nihayet vermiştir.

Gözlerinden akan yaşları saklayamayan Valimiz Sabri Beyefendi muhacirlerimize "Kendi evlerinize geldiniz, hiç meyus olmayınız, siz hayırlı bir günde geldiniz, biz de hayırlı bir günde size kavuştuk" diyor ve gözyaşlarını tutamıyordu. Vapurun her tarafını en ücra köşelerini bile süratli adımlarıyla dolaşan Mıntıka Müdürü Hüsnü Bey baba kalbi ile muhacirlere sarılıyor ve keskin emirleriyle bu misafirlerimiz için uğraşıyordu. Muhacirlerimiz çok mütehassis idi. Öyle zannediyorum ki kavuştukları samimi sine onlara çektiklerini unutturdu. Muhacir işlerine bakan memurlarımızın kalbi alakalarını ve muntazam mesailerini görüp de müftehir olmamak mümkün değildi.

İstikbâle giden heyet avdet eylerken muhacirlerimiz de iskelede mini mini izcilerimizin parlak nazarlarıyla, halkın bakışları içinde karşılanıyorlardı. Sahillerimizde toplanan hanımlarımızın hıçkırıklarla karışık gözyaşları kalplerinin çok hassas ve şefik olan hislerine tercüman oluyordu. Hepimiz bayram yapıyor, seviniyor ve ağlıyorduk. Denizdeki vapur ve onun içindeki misafirler sahilde bekleyen halkı kalplerine o kadar samimiyetle raptetmişlerdi ki vapurun gelmesi ile muhacirlerimizin çıkması arasında geçen kısa zaman büyük bir sabırsızlıkla karşılandı.[24]

Bu duygusal karşılama törenini, mübadiller için uygulanan mutat kabul işlemleri takip etmişti. Mübadillerin ilk olarak kimlikleri kontrol edilmiş; kontrol esnasında Muhtelit Mübadele Komisyonu tarafından kendilerine verilen hüviyet vesikalarına bakılmış; daha sonra aile kimlik belgeleri, aşı belgeleri, tasfiye talepnameleri ve Yunanistan'dayken müsadere edilen mallarına karşılık aldıkları makbuzlar ve diğer resmi belgeler incelenmiş; son olarak da mübadiller sağlık kontrolünden geçirilmişlerdi.[25] Tüm bu uygulamaların akabinde mübadiller misafirhanelere alınacaklar ancak misafirhanelerde çok uzun kalmayacaklar, buradan kendileri için hazırlanmış evlere veya köylere iskân edilecekler, kısa bir süre sonra da üretici duruma geçeceklerdi.

EMVAL-İ METRUKE MESELESİNİN NEDEN OLDUĞU HOŞNUTSUZLUKLAR

Mübadillilerin kente gelmeye başladığı 1924'ün ilk aylarında Antalya gazeteleri oldukça umutlu bir tablo çiziyor, göçmenleri karşılamaya yönelik hazırlıklardan övgüyle bahsediyordu. Bu coşku havası ilk mübadil kafilesinin Antalya'ya varmasından sonra da sürmüş, ilki kadar duygusal ve coşkulu bir istikbal töreniyle karşılanmasalar da mübadiller

انطالية

Mübadillerin gelişiyle ilgili *Antalya* gazetesinde yayımlanan bir başmakale.

Antalya, 3 Şubat 1924

Antalya'ya gelmeye devam etmişti. Örneğin, aynı yıl içinde, 26 Ağustos'ta Selanik Karaferya'dan 45 hane, 5-6 Eylül'de Selanik Kesriye'den 75 hane, 5-6 Ekim'de Selanik Kesriye'den 160 hane, 25-30 Ekim'de ise Kesendire ve Rumsırt'tan 34 hane Antalya'ya gelmişti.[16] Bu şekilde 1924'ün sonuna kadar Antalya iskelesine 3.552 mübadil çıkmış,[17] ancak kente gelen mübadillerin sayısı arttıkça coşku yüklü karşılama törenlerinin heyecanı yerini önce şaşkınlığa, bir süre sonra da tedirginliğe bırakmıştı.

Şaşkınlığın tek bir nedeni vardı: Göçmenlerin arasında çok sayıda Müslüman Romanın var olması. Bu hiç beklenmeyen bir durumdu ve yeni gelenlerin, milliyetçi seçkinlerin kentlerinin geleceğine ilişkin Türk ve Müslüman Antalya tasavvuruyla uyumlu olduğunu söylemek güçtü.[18]

Şaşkınlığın tedirginliğe dönüşmesinin nedeni ise, mübadillerin iskânında karşılaşılan güçlükler olmuştu. Anadolu'nun birçok yerinde olduğu gibi iskân sürecinde Antalya'da da hiçbir şey önceden düşünüldüğü gibi yürumemiş, birçok aksaklıkla karşılaşılmış, hatta ilk mübadil kafilesinin Antalya'ya vardığı dönemde bile yeterli hazırlık yapılmadığı iddia edilmiştir.[19] Mübadillerin peşi sıra geldiği 1924 yılı içinde karşılaşılan her aksaklık kentteki huzursuzluğu artırırken, özellikle göçmenlerin, Rumların terk ettiği evlere iskânında yaşanan sorunlar yüksek sesle dile getirilen hoşnutsuzluklara neden olmuştu.

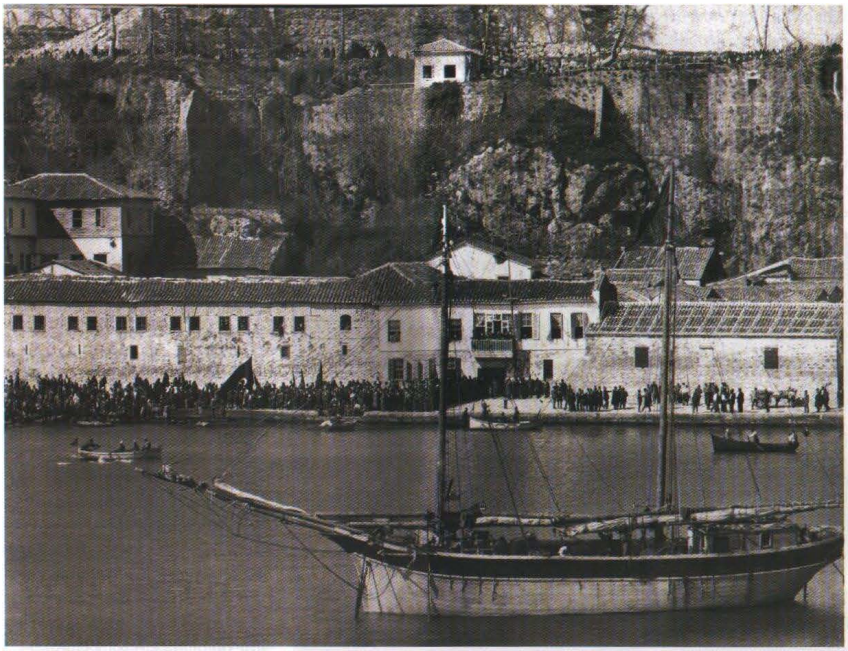
Aslına bakılırsa emval-i metruke meselesi mübadiller Antalya'ya gelmeden önce de önemli bir sorundu. Bu meseleyi önemli hale getiren ise Rumların Antalya'yı terk ettiği Ekim 1922 ile mübadillerin kente geldiği Mart 1924 arasında kalan dönemde yaşananlardı. Bu zaman dilimi içinde aralarında mağaza ve dükkânların da olduğu Rumlara ait gayrimenkuller yağmalanmış, çoğu ev kullanılamaz hale getirilmişti.

Kentten ayrılmalarından sonra, Rum gayrimenkullerinin tahribinin ve mübadiller kente gelmeden önce Antalya'da mülkiyetin nasıl el değiştirdiğinin birinci elden çok az tanığı vardır. Bu tanıklardan Antalyalı Georgos Pehlivanidis'e göre İzmir'in Yunan işgalinden kurtuluşundan hemen sonra, 18 Eylül 1922'de, Antalya Rumları bir sürgün emri almışlardı. Bu emre göre 17 yaşın üzerindeki tüm erkekler kara yoluyla Anadolu'nun iç kesimlerine gönderilecek, geride kalan kadın ve çocuklar Antalya iskelesi üzerinden sürgün edileceklerdi. Bu emrin neticesinde Rum erkekler jandarmalar eşliğinde Antalya'dan ayrılmışlar, kadınlar ise resmi makamların beraberlerinde götürmek için müsaade ettiği eşyaları hazırlamaya koyulmuşlardı. Başlangıçta Rumlara her şeylerini götürebilecekleri söylenmesine rağmen, İzmir'de görevli Nurettin Paşa'dan gelen emir üzerine altın ve mücevherlerin yurtdışına çıkarılması yasaklanmıştı. Pehlivanidis, bu hususta, Antalya'dan bir heyetin işgalden kurtuluşunu tebrik etmek için İzmir'e gittiğini ve böyle bir emirle Antalya'ya döndüğünü yazmıştır.[20] Onun iddiasına göre Antalya heyetinin dönüşünden sonra Müslüman halkın Rumlara karşı tavrı birdenbire değişmiş, Hıristiyanlara ait ev ve dükkânlar bu dönemde talan edilmiş, bu süreçte Müslümanlarla Museviler müşterek hareket etmişti.[21]

Pehlivanidis, kentteki bu atmosfer nedeniyle Rumların, evlerinde bek-

Mübadiller Antalya Yenikapı İdman Meydanı'nda kendileri için verilen ziyafetteler (1924).

Kente gelen mübadiller için Antalya iskelesinde karşılama törenleri tertip edilmişti (1925).

lemektense toplu olarak iskelede kalmayı daha emniyetli gördüklerini, bu nedenle evlerini boşalttıklarını yazmıştır. Dönemin Antalya Mutasarrıfı Hilmi Uran da Rumların, mecbur edilmedikleri halde toplu olarak iskelede beklemeyi tercih ettiklerini, bu sebeple Antalya iskelesinin eşyaları üzerine oturmuş büyük bir insan yığınıyla dolduğunu, buna mukabil içerisinde az çok eşya bırakılmış olan Rum evlerinin ise bomboş, kimsesiz kaldığını aktarmıştır.[12]

Rumların terk ettiği gayrimenkullerin önemli bir bölümü daha o zamanlar yağmalanarak tahrip edilmişti. Bu dönemde tamiri mümkün olmayacak bir şekilde tahrip edilen ev sayısı 214'tü.[13] Eylül 1924'e gelindiğinde Rumlardan kalan 349 ev ikamet edilebilir durumdayken, 106 ev tamire muhtaç halde, 145 ev tamamen harap vaziyetteydi.[14] Antalya'dan Dahiliye Vekâleti'ne iletilen 18 Haziran 1925 tarihli bir tahriratta ise Rumlardan kalan 172 evin tamire muhtaç olduğu belirtilmişti.[15]

Öte yandan emval-i metruke söz konusu olduğunda tek sorun Rum gayrimenkullerinin yağmalanarak tahrip edilmiş olması değildi. Her nasılsa yağmadan kaçırılabilmiş veya tahrip edilmemiş gayrimenkuller ya yerliler tarafından işgal edilmiş ya da memurların veya savaş yıllarında kente gelen ve emval-i metrukeyi en az mübadiller kadar hak ettiğini iddia eden diğer göçmenlerin tasarrufuna geçmişti. Örneğin, 1924'ün Mart ayına gelindiğinde ikamet edilebilir durumda olan 349 evden 30'u Balkan Savaşları sonrasında kente gelen göçmenler,[16] 32'si mülteciler, 70'i ise memurlar tarafından işgal edilmişti. Dolayısıyla, mübadillere verilebilecek ev sayısı 217'ydi. Bunların dışında, Rumlardan kalan 97 mağazadan 7'si mülteciler tarafından işgal edilmiş, 63'ü yerlilerin eline geçmiş, Rumların geride bıraktığı 100 dükkânın 49'u da yerlilere kiralanmıştı.[17]

Mübadillere tahsis edilmesi gereken emval-i metrukeye ilişkin yerel kamuoyunun beklentisi ise çoğu zaman açıkça ifade ediliyordu. Mübadiller kente gelmeden önce Temmuz ve Ağustos 1923'te Rum gayrimenkulleri satışa çıkarılmış, fakat son anda taliplilerine verilmekten vazgeçilmişti. Bu durum yerel kamuoyunda tepkilere neden olmuş, hiç değilse harap durumdaki mülklerin satılmasına izin verilmesi talep edilmişti.[18] Konuyla ilgili tartışmalar emval-i metrukenin mübadillere verileceği kesinleştikten sonra da devam etmişti. Emval-i metrukenin yetersiz olduğunun bilindiği koşullarda mübadillerin iskânı gibi ciddi bir sorunu çözmenin yolu ise --dönemin gazetelerinde yayımlanan makalelerde de belirtildiği gibi— kent merkezinden ziyade kırsal bölgelere iskân yapmaktı. Kent merkezine daha az iskân yapılması halinde Rumlardan kalan gayrimenkuller satılabilir, bu suretle hazine için gelir temin edilebilirdi.[19]

Emval-i metrukeye dönük yoğun talebin bir diğer göstergesi de işgallerdi. İşgaller o denli yoğundu ki bunun önüne geçilip yağmanın engellenmesi için İmar ve İskân Mıntıkası Müdüriyeti bazı tedbirler alma gereği duymuş, bekçiler vasıtasıyla işgal edilmiş evler tahliye edilmek istenmişti.[20] Ayrıca, mübadillerin kente geleceğinin kesinleşmesinden itibaren işgal edilmiş evlerin boşal-

tılmasıyla ilgili ciddi bir kampanya yürütülmüş, bu konuda Antalya gazetelerinde birçok haber yayımlanmış, başta memurlar olmak üzere hiç kimseye ayrıcalık tanınmayacağı sık sık tekrar edilmişti.[41] Ne var ki mübadillerin kente gelmesinin üzerinden birkaç ay geçmesine rağmen, özellikle de memurlar tarafından işgal edilen evlerin tahliye edilebildiğini söylemek mümkün değildi.[42]

Müzisyen olan Karaferya mübadilleri Antalya Belediye Bandosu'nda görev yapmıştı.

Emval-i metrukenin işgali söz konusu olduğunda önemli muhataplardan biri de mübadillerden daha önce kente gelen ve ikamet ettikleri Rum evlerini terk etmemek için örgütlenen Balkan göçmenleriydi.[43] Örneğin, 5 Şubat 1924 akşamı Türk Ocağı'nda toplanan Balkan göçmenleri, mübadillerin gelmesi üzerine hanelerinden çıkarılmak istenmelerinin kanunsuz olduğunu, İmar ve İskân Vekâleti'nin aldığı bu karar nedeniyle sefil duruma düştüklerini, mağduriyetlerinden Gazi Mustafa Kemal'i ve Büyük Millet Meclisi'ni haberdar ettiklerini söylemişler, bir cevap gelene kadar hanelerinden çıkarılmamalarını istemişlerdi.[44] Balkan göçmenleri daha sonraki günlerde de buna benzer toplantılar için bir araya gelmeye devam etmişti.[45]

Rumlardan kalan evlerin işgalinin veya yetersizliğinin ortaya çıkardığı tüm bu koşulların en önemli sonucu mesken ihtiyacının çok ciddi bir soruna dönüşmesi ve gayrimenkul fiyatlarında yaşanan fahiş artışlardı.[46] Kente gelecek mübadillerin sayısının bilinmemesi ise gayrimenkul vurgunculuğunu had safhaya ulaştırmıştı:

> Muhacir kardeşlerimiz geliyor deniliyor. Ve hepimiz hasretle, hürmetle onları bekliyoruz. Fakat gelecek bu kardeşlerimizin aded-i sahihini bilmiyoruz. Ne biz ne de bir başkası. Belki ne de Muhacirin İdaresi. Lakin bu meçhuliyete rağmen bu muhterem misafirlerin adedini 30.000 ile 40.000'e çıkararak müthiş bir ihtikâr ve bir mesken buhranına sebep olanlar vardır. Bu sebeple şehrimizin en ücra mahallelerindeki en viran evlere senelik 200-300 lira kira istiyorlar. Bir ay ve iki ay müddetle ve aylığı aybaşı kaydıyla ev icar ediliyor. Peşin para ile ve uzun müddetle hane icarı mecburiyetinde kalan gerek yerli gerekse de yabancı fukara ahali ile maaşı 24 lira olan memurlar ve muallimler de var. Bu zavallıların hal-i perişanlığına acıyacak sahibi vicdan, ehl-i iman kimse yok mu? Bugün biz muhterem halkımızın hamiyet ve ulviyet-i insaniyetlerine müracaat ederek biraz insaf ve biraz merhamet temenni ederken hükümetimizden de bu mühim ihtikâra karşı acil bir tedbir ittihâzını rica ediyoruz.[47]

İSKÂN SÜRECİNDE YAŞANAN GÜÇLÜKLER

İşgal edilmiş Rum evlerinin boşaltılması, işgallere karşı alınan tedbirler, kente gelecek göçmenlerin sayısının bilinmiyor oluşu ve nihayet göçmenlerin etnik kimliği, mübadillerin geldiği 1924 yılı boyunca kentteki huzursuzluğu artıran nedenler arasında yer almaya devam etmiş, tüm bu sorunlar iskân sürecini güçleştirmişti. Her şeyden önce mülklerin işgali birçok mübadili kendilerine verilen evleri ortak kullanmak zorunda bırakmış, bazı aileler hiç tanımadıkları ailelerle aynı evde oturmuş ya da büyük bir nüfusla tek bir evde yaşamak durumunda kalmışlardı. Üstelik mübadillere verilen evlerin çoğu harap vaziyetteydi ve ikamet etmeye müsait değildi. Bu nedenle çoğu mübadil başka mahallerde yüksek kira bedeliyle oturmaya mecbur kalmıştı.[48]

Mübadillerin kente geldiği dönemde yaşanan bütün bu sıkıntıların ve "sefil muhacirlerin" dertlerinin incelenmesi için Mübadele, İmar ve İskân Vekâleti'ne çekilen telgraflar üzerine Haziran 1924'te kente bir müfettiş gelmişti.[49] Bununla birlikte, *Tenvir* gazetesinde yayımlanan bir makalede, birkaç ay evvel Selanik'ten kente gelen 1.500 mübadilin misafirhanelerde iki-üç gün kaldıktan sonra iskân edilmelerinin umulduğu belirtiliyor, fakat mübadillerin bir kısmının üç-beş aile aynı evde iskân edildiği iddia ediliyordu. Ayrıca, kente gelen mübadillerden sekiz köy halkından sadece beşine Zeytinköy ve Dumanlar'da arazi verilmişti. Ancak, bu arazilerin bulunduğu yerlerde barınmaya müsait ev olmadığından mübadiller kent dahilinde ikamete mecbur kalmıştı. *Tenvir* gazetesinin iddiasına göre, bütün bu aksaklıklara rağmen Vekâlet Müfettişi hiçbir mübadilin sıkıntısını dinlemeden Antalya'yı terk etmişti:

> Müfettiş Antalya'ya gelince muhacirler kapı kapı dolaşarak Müfettiş Bey'i aramaya ve

dertlerini anlatmaya çalıştılar. Müfettiş Bey geceleri İtalyan Oteli'nde gündüzleri de Mıntıka Dairesi'nde bulunuyordu. Müfettiş Bey'e resmi dairesinde ulaşmak mümkün olmayınca birkaç defa geceleri İtalyan Oteli'ne gittiler, fakat orada da, Müfettiş Bey'in İtalyan Oteli'nde olmadığı, İzmir Oteli'nde ikamet ettiği cevabını aldılar. Muhacirler İzmir Oteli'ne gittiklerinde de aynı yanıtı aldılar. Günler geçiyordu ve muhacirler işsizlikle, sefaletle yaşamaya çalışıyordu. Derken bir gün, Müfettiş Bey'in aniden bir başka mıntıkaya gittiği haberini aldık.[50]

İskân sürecinde karşılaşılan bir diğer sorun ise mübadiller arasında bir tercihte bulunulduğu izlenimi yaratıyordu. İlk gelen mübadillere daha fazla mülk ve arazi verilirken sonra gelenler çok daha güç şartlarla mücadele etmek zorunda kalmıştı. Örneğin, 1924'ün son aylarında Kesriye ve Kesendire'den gelen zanaatçı otuz sekiz aileye ne dükkân ne de arazi verilmişti. Bu nedenle iaşelerini temin edemediklerini ya da açlığa ve sefalete mahkûm edildiklerini söyleyen birçok aile kenti terk etmişti.[51] 1925'in başlarında Antalya'ya gelen on yedi mübadil aile de aynı gerekçeyle Söke'ye gitmişti.[52]

Tüm göçmenlerin eşit şartlarda karşılanmadığı izlenimi yaratan bu ve benzeri örneklerle en çok Roman mübadiller söz konusu olduğunda karşılaşılıyordu. Gerçekten de Romanlar uzunca süre ya hiç iskân edilmemiş, bir süre misafirhanelerde kaldıktan sonra sokağa terk edilerek ötede beride, işsiz ve güçsüz, yarı aç yarı tok dolaşmaya mecbur bırakılmışlar[53] ya da harabeden ibaret evlere yerleştirilmişlerdi. Selanik Karaferya mübadillerinden Hüseyin oğlu Ali ve Recep tarafından 19 Temmuz 1926 tarihinde Dâhiliye Vekâleti'ne iletilen bir dilekçede de tüm bu şartlara değinilmiş, Roman mübadillerin iaşelerini temin edemediklerinden, sefil bir halde olduklarından, müracaatlarının sürekli reddedildiğinden, bu koşullarda Antalya'yı terk etmekten başka bir çarelerinin kalmadığından bahsedilmiştir.[54]

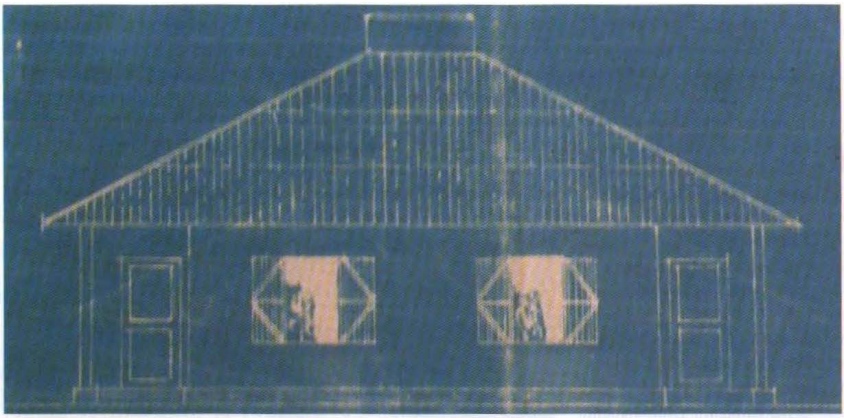
YERLİLER VE MÜBADİLLER

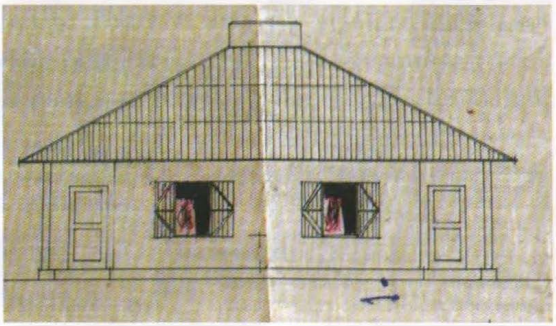
İskân sürecinde yaşanan bütün bu sıkıntılara rağmen mübadillerin baş etmek zorunda kaldığı en önemli güçlük, yerlilerin sergilediği düşmanca tutumdu. Mübadelenin üzerinden iki yıl geçmesine ve kendilerine bir dizi muafiyet tanınmış olmasına rağmen göçmenlerin hâlâ üretici duruma geçmemesi —sanki bu durum iskân sürecinde yaşanan sorunların sonucu değilmiş gibi— eleştiriliyor, yerlilerle mukayese edilen mübadiller tembellikle suçlanıyor,[55] bazı mübadillerin emval-i metruke vasıtasıyla haksız yere zenginleştiği iddia ediliyordu.[56] Aslına bakılırsa yerlilerin mübadillere ilişkin bu dost olmayan yargılarının ardında emval-i metrukenin kim tarafından tasarruf edileceğine ilişkin tartışma yatıyordu. Çoğu yerli için Rumlardan kalan ev ve dükkânların mübadillere verilmiş olması, yerlilerin gözü önünde mülklerin dışarıdan gelen yabancılara verilmesi anlamına geliyordu. Başka bir ifadeyle, mübadiller ve yerliler arasındaki bölünme, gerçekte, iki gergin topluluğun sınırlı ekonomik kaynaklar üzerinde yürüttükleri mücadeleden ibaretti ve gerçekler milliyetçi Türk seçkinlerinin tahayyül ettiği saflaştırılmış nüfus ülküsünden oldukça uzaktı.[57]

Çoğu yerli için Rumlardan kalan ev ve dükkânların mübadillere verilmiş olması, yerlilerin gözü önünde mülklerin dışarıdan gelen yabancılara verilmesi anlamına geliyordu. Başka bir ifadeyle, mübadiller ve yerliler arasındaki bölünme, gerçekte, iki gergin topluluğun sınırlı ekonomik kaynaklar üzerinde yürüttükleri mücadeleden ibaretti ve gerçekler milliyetçi Türk seçkinlerinin tahayyül ettiği saflaştırılmış nüfus ülküsünden oldukça uzaktı.

Esasında, yerlilerin mübadillere yönelik "tembellik" ithamının da nedeni olan üretici olamama meselesi 1920'li yıllar Antalya'sında göçmenlerin karşılaştığı en önemli sorundu.[58] Türk hükümetinin mübadilleri oldukça müphem kategorileri esas alarak sınıflamış olması, iskân mıntıkalarının hatalı seçilmesi ve ziraatçı mübadillerin kent merkezine yerleştirilmesi gibi nedenler üretici olma sürecinin önündeki en büyük engellerdi.[59] Antalya'da da kendilerine arazi verilen mübadillerin büyük bölümü kent merkezine yerleştirilmişti. Fakat mübadillere tahsis edilen arazilerin kente uzaklığı altı ile dokuz saat arasında değişiyordu. Çiftliklere yakın yerlerde oluşturulmaya çalışılan numune köylerin inşaatı ise, sıtmanın yaygınlığı nedeniyle zamanında bitirilememişti.[60] Tüm bu koşullar mübadillerin üretici duruma geçmesine engel olmuş, arazilerini çok cüzi bedeller karşılığında ellerinden çıkarmalarına yol açmıştı.[61]

Kırsal bölgelere yerleştirilebilen ve burada üretici olması beklenen mübadilleri bekleyen bir başka sürpriz, kendilerine verilen arazilerin işgal edildiğine tanık olmaktı. Gerçekten de Rumlardan kalan 98.886 dönüm arazinin 43.524 dönümü mübadiller Antalya'ya gelmeden çok daha önce yerlilerin eline geçmişti.[62] Bütün bunlara rağmen kendilerine arazi verilebilen mübadiller ise yerlilerin müdahaleleriyle mücadele etmek zorunda kalmıştı. 1924 ile 1929 yılları arasında Dâhiliye Vekâleti İskân Müdüriyeti'ne Antalya'dan gönderilen birçok dilekçede bu tür müdaha-

Mübadiller için oluşturulması düşünülen numune köylerde inşa edilecek iskân evlerinden bir örnek.

Antalya Bayındırlık ve İskân İl Müdürlüğü Arşivi

lelere değinilmiştir. Kesriye mübadillerinden Süleyman oğlu Seyıt'in Dahiliye Vekâleti'ne gönderdiği 9 Aralık 1926 tarihli dilekçe, bu müdahaleler ve mübadillerin karşılaştığı sorunlar hakkında çok çarpıcı bilgiler vermektedir:

> Sürüden ayrılmış, sürüsünü bulmak için feryat ve figan eden koç gibi ber-câ' cereyan edegelmekte olan nidalarımızdan semadaki mahlûkat bile taciz edildi. Taht-ı mesuliyetleri idarelerinde yaşadığımız memurlarımız asla müracaatlarımızı isaf buyurmuyorlar. Hükümet marifetiyle ale'l-usûl verilen kır bayır arazilerin iyilerini memleketin bazı mütegalibeleri tasarruf ettirmiyorlar. Husûsiyyen veya resmiyyen makamata vakı olan müracaatlarımız ke-en-lem-yekûn hükmünde kalıyor. Ahval-i idarelerimiz vahimdir, mahvoluyoruz. Makamat-ı âliye bu gibi ahvalden haber verilmiyor. Hükümet bir-

dir, o gibiler için hususi ayrıca bir hükümet gayr-ı meşrudur. Mamafih umum mübadilin meyanında akdince hükümet-i hazıra-i cumhuriyetimizin vakı olan talebi ile âguş-ı şefkatinize geleli iki seneyi mütecaviz bir müddet olduğu halde halen ötede beride sefaletle ölerek, icaren ikamet etmekteyim. Beher nefer ailem efradıyla halen namert eline bakar, idareden aciz, muhtac-ı iane bir fert bulunduğum cihetle iskân olunduğum mıntıkada dahi verilen kır bayır ve misali arazilerden bugüne kadar istifadeye nail olamadığımı ve mahal-i mezkûrda ikamet edilebilecek hiç bir mesken-i metrûk bulunmadığından ve artık taşemin de temini imkân hariçinde bulunmasına binaen hükümetin vereceği o gibi kır bayır gayr-ı müfid arazilerin ahzından sarf-ı nazar ediyorum.[61]

Bu ve benzeri dilekçelerde ifade edilen tüm bu koşulların mübadiller için hayatı çok güçleştirdiği, onları yoksulluğa mahkûm ettiği açıktır. Meselenin göçmenlerin yerli toplumla bütünleşmelerine de engel olan, hissedilir ilk sonucu ise, 1924 yılında kentte yaşanan suç patlaması olmuştur.

ETNİK KİMLİKLER VE KIRILAMAYAN YOKSULLUK SARMALI

1920'li yıllar Antalya'sında kanunla uyuşmazlığa düşmek hemen her zaman yoksulluk ve umutsuzluğa eşlik eden bir olguydu. Bu dönemde kentte çok sayıda hırsızlık, yaralama, haneye tecavüz, sarhoşluk, kaçakçılık, kesici alet taşımak ya da teşhir etmek ve meskûn yerde ateş etmek suçu işlenmişti.

Mübadillerin Antalya'ya iskân edildiği 1924-1932 yılları arasında kalan döneme suç ve suçlu sayıları açısından bakıldığında, mübadillerin kente yoğun olarak geldiği 1924'ün 565 suç ve 653 suçluyla ikinci sırada yer aldığı görülür. 1924'ü takip eden 1925 (227 suç ve 309 suçlu), 1926 (231 suç ve 242 suçlu) ve 1927 (235 suç ve 383 suçlu) yılları daha sakin geçmiş, fakat Dünya Ekonomik Buhranı'nın etkilerinin hissedildiği 1928 ile 1932 arasında kalan dönemde, 1928'de 371 suç ve 492 suçlu, 1929'da 408 suç ve 574 suçlu, 1930'da 337 suç ve 498 suçlu, 1931'de 443 suç ve 541 suçlu olmak üzere suç ve suçlu sayısında tekrar artış yaşanmıştı. 1932 ise 545 suç ve 884 suçlu ile bütün bu dönem içinde asayiş

meselesinin en yoğun yaşandığı yıl olmuştu. Tüm bu dönem boyunca en çok görülen suçlar sırasıyla, hırsızlık (801 suç, 1045 suçlu), kanuna muhalefet (778 suç, 1010 suçlu), cerh (559 suç, 742 suçlu), dayak atma (228 suç, 367 suçlu) ve kaçakçılıktı (256 suç, 337 suçlu).[64]

Hırsızlık, mübadillerin kente yoğun olarak geldiği 1924'te Antalya'da karşılaşılan en yaygın suçtu ve zabıta vukuatları, bu suçun, mübadillerin iskân edildiği mahallelerde ve onlar tarafından daha sıklıkla işlendiğini gösteriyordu. Bununla birlikte, fail oldukları suçun mağdurları da çoğu durumda mübadillerdi. 1924'te gazetelere yansıyan çok sayıdaki sirkat (hırsızlık) vakasında suçun failleri ve mağdurları mübadillerdi.[65]

Bu dönemde hırsızlık suçunda yaşanan muazzam artış ve suçun faili olarak mübadillerin zikredilmesi, birçok göçmen için yerli toplumla bütünleşmenin imkânsız olduğu anlamına geliyordu. Ayrıca, hırsızlığın icra edilme biçimi de mübadillerin sıkıntılarını tek başlarına yaşadıklarını gösteriyordu. 1920'lerde gazetelere yansıyan hiçbir örgütlü çete görülmediği gibi, ustaca hazırlanmış hiçbir hırsızlık vakası belirtilmemişti.

1924'teki hırsızlık patlamasının bir başka anlamı, bu dönemde esas olarak yerel ilişkilerin varlığına dayanan denetim sisteminin sarsıldığıydı. Fakat yerel ilişki ağının dışında bulunan ve bu ağa dahil olması mümkün görünmeyen mübadillerin daha kolay şikâyet edilebilmiş olması da ihtimal dahilindeydi. Gerçekten de mübadiller içinde bulundukları güç şartlardan kurtulabilmelerini sağlayacak hamilerden ve ilişki ağlarından yoksundu. Üstelik onların bu yoksunluklarını pekiştiren başka nedenler de bulunuyordu. Etnik kimlikleri bazı mübadillerin yerliler tarafından dışlanmasını daha da kolaylaştırmış, yoksulluk sarmalı etnik kimlikler nedeniyle de pekişip kalıcılaşmıştı.

Selanik göçmenleri içinde yoksulluk sarmalına itilen en önemli topluluk Karaferya ve Langaza'dan Antalya'ya gelen Romanlardı. Öte yandan Roman mübadiller sadece kendilerine ilişkin kültürel önyargılar nedeniyle yoksullaşmış değildi, iskân sürecinde yapılan fahiş hatalar da bu durumun nedenleri arasında yer alıyordu. Aslına bakılırsa Roman mübadillerin büyük bölümüne Keşirler Çiftliği (Zeytinköy) ile Çirkinoba Çiftliği civarında arazi verilmişti.[66] Ne var ki mübadiller kent merkezine iskân edildiklerinden, bu arazilere ulaşmaları çok güçtü. Bu nedenle bir süre sonra arazilerini yerli eşrafa "yok pahasına" satmak zorunda kalmışlar, bu koşullar üretici olmalarını engelleyerek yoksulluklarını müzminleştirmişti. Çoğu Roman mübadil için bu şartlarda geçimlerini temin etmenin tek yolu, hamallık gibi kazancın düşük, istihdamın ise istikrarsız olduğu sektörlerde çalışmak olmuş, bu suretle nüfus mübadelesi kent yoksulu yeni bir sınıf yaratmıştı.[67]

Açık bir yoksulluk göstergesi olan evlerin bölünerek birkaç aile arasında paylaştırılması da Roman mübadiller arasında çok yaygındı. Bu durum mübadillerin içinde bulunduğu güç koşulları daha çarpıcı hale getiriyor, zamanla aynı evi birlikte kullanan ailelerin genişlemesi yeni güçlüklere neden oluyordu. Yıllar geçtikten ve yaşlılar ölüp gittikten sonra içinde oturulan evlere ilişkin hak iddia etmek çok daha zorlaşıyordu, çünkü artık mübadil evlerinin çoğunda tapusu olmayan kişiler oturuyordu.[68]

Bununla birlikte, etnik kimlikleri ne olursa olsun, çeşitli nedenlerle toplumsal ve ekonomik yelpazenin en altına itilen mübadillerin birçoğu için konumlarını telafi etmenin yolu, kültürel üstünlük iddialarını yüksek sesle dile getirmek oluyordu. Mübadillerin üstünlük iddiaları en çok yerlilerle ilgili düşüncelerinde açığa çıkıyor, çoğu mübadil yerlileri "yabanî" ve "vahşî" olarak nitelemekten kaçınmıyordu. Aslına bakılırsa bu ve benzeri üstünlük iddialarının ardında, mübadillerin kendilerini toplumsal olarak yerlilerden farklılaştırdıkları gerçeğiyle, uyum sağlama sürecinde yaşadıkları güçlükler yatıyordu.[69] Bu nedenle 1935 yılında kente gelen CHF Müfettişi Adnan Bey (Menderes), Antalya'nın nüfus yapısını çok karışık bulmuş, yerli halkla kaynaşamamış mübadil topluluğunun kentteki etkin varlığından bahsetmiş; 1942'nin son aylarında Antalya'da bulunan CHP Müfettişi Osman Şahinbaş ise Antalya'ya ilişkin gözlemlerini şu sözlerle bitirmişti: "Antalya halkı çok karışıktır; bu itibarla halkın yekdiğerine karşı sevgisi günün icabına göre eksilmekte ya da artmaktadır."[70]

EVREN DAYAR
ANTALYA KENT MÜZESİ KOORDİNATÖRÜ

DİPNOTLAR

1 Ayhan Aktar, "Nüfusun Homojenleştirilmesi ve Ekonominin Türkleştirilmesi Sürecinde Bir Aşama: Türk-Yunan Nüfus Mübadelesi, 1923-1924", der. Renée Hirschon, *Ege'yi Geçerken 1923 Türk-Yunan Zorunlu Nüfus Mübadelesi*, çev. Müfide Pekin ve Eruğ Altınay (İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yay., 2007), s. 111, 116. Türk-Yunan nüfus mübadelesini ele alan belli başlı çalışmalar için bkz. Kemal Arı, *Büyük Mübadele Türkiye'ye Zorunlu Göç* (İstanbul: Tarih Vakfı Yay., 1995); Nedim İpek, *Mübadele ve Samsun* (Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2000); Onur Yıldırım, *Diplomasi ve Göç: Türk-Yunan Nüfus Mübadelesinin Öteki Yüzü* (İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yay., 2006); Bruce Clark, *İki Kere Yabancı: Kitlesel İnsan İhracı: Modern Türkiye ve Yunanistan'ı Nasıl Biçimlendirdi?*, çev. Müfide Pekin (İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yay., 2008).

2 Girit'ten Antalya'ya yönelik göç ve göç sürecinin sonuçları hakkında bkz. Evren Dayar, "Antalya'da Girit Göçmenleri: Göç, İskân ve Siyaset", *Toplumsal Tarih* 279 (Mart 2017).

3 Balkan Savaşları sonrasında Antalya'ya Selanik'ten dört bine yakın göçmen gelmişti. Ancak bu nüfusun ne kadarının kentte kalıcı olduğu bilinmemektedir. Bkz. H. Yıldırım Ağanoğlu, *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Balkanlar'ın Makûs Talihi Göç* (İstanbul: Kum Saati Yay., 2001), s. 189.

4 Kızılay Arşivi B. 298/15-06 07.1338 (1922)

5 Antalya Rumlarının nerdeyse tamamı İzmir'in Türklerin eline geçmesini takip eden günlerde kentten ayrılmıştı. Dönemin Antalya mutasarrıfı Hilmi Uran, buna mecbur tutulmadıkları halde Rumların bu tarihte kenti terk ettiğini yazmıştır. Bkz. Hilmi Uran. *Meşrutiyet, Tek Parti, Çok Parti Hatıralarım* (İstanbul: İş Bankası Yay., 2008), s. 142-143.

6 1924'ü takip eden dönemde Antalya'ya nüfus mübadelesinin dışında da göçmenler gelmişti. Örneğin 1924'ün Ocak ve Ağustos aylarında Kıbrıs'tan, Mayıs 1926'da ise şark vilayetlerinden kente göçmenler gelmişti. Bu dönemde kente iskân edilen göçmenlerin sayısı kesin olarak bilinmemektedir. Ancak Ağustos 1924'te Kıbrıs'tan gelen muhacirlerin 87, Mayıs 1926'da şark vilayetlerinden gelenlerin ise 152 nüfus oldukları dönemin gazetelerinde yazılmıştır. Bkz. *Antalya*, 23 Kânunusani 1340 (23 Ocak 1924); *Antalya*, 25 Ağustos 1340 (25 Ağustos 1924), *Antalya*, 16 Mayıs 1926

7 Evren Dayar, agm. s. 68-72.

8 Bazı örnekler için bkz. *Antalya*, 31 Teşrinievvel 1340 (31 Ekim 1924); *Antalya*, 11 Nisan 1340 (11 Nisan 1924). *Antalya*, 4 Mayıs

1340 (4 Mayıs 1924): *ntalya*, 13 Haziran 1340 (13 Haziran 1924)

9 *Akdeniz*, 21 Mart 1926.

10 Bazı örnekler için bkz. *Akdeniz*, 16 Mayıs 1341 (16 Mayıs 1925); *Akdeniz*, 23 Mayıs 1341 (23 Mayıs 1925); *Akdeniz*, 21 Mart 1926; *Antalya*, 27 Mayıs 1341 (27 Mayıs 1925), *Antalya* 7 Nisan 1926.

11 *Antalya*, 5 Nisan 1341 (5 Nisan 1925)

12 Temkus-ı nüfus ve üretici nüfus kaybı meselesiyle ilgili olarak bkz. *Antalya*, 26 Teşrinievvel 1340 (26 Ekim 1924); *Antalya*, 27 Teşrinievvel 1340 (27 Ekim 1924); *Antalya*, 26 Haziran 1340 (26 Haziran 1924); *Antalya*, 27 Şubat 1341 (27 Şubat 1925). *Anta(alya*, 14 Kânunusani 1341 (14 Ocak 1925).

13 *Antalya*, 3 Şubat 1324 (16 Şubat 1909)

14 Nüfus mübadelesi protokolünün imzalanmasından sonra 17 Temmuz 1923 tarihli İcra Vekilleri Heyeti Kararnamesi yle Anadolu sekiz iskân mıntıkasına ayrılmıştı. Bu sekiz mıntıkadan biri olarak düşünülen Antalya ve Silifke'ye 15.000 çiftçi, 40 000 zeytinci olmak üzere 55.000 mübadilin yerleştirilmesi kararlaştırılmıştı Fakat Mübadele, İmar ve İskân Vekâleti tarafından daha sonra alınan bir kararla iskân mıntıkalarının sayısı on olarak belirlenmiş, Antalya'ya gelecek mübadillerin sayısı ise azaltılmıştır Bkz. Kemal Arı, *age*, s. 50-52.

15 *Antalya*, 23 Kânunusani 1340 (23 Ocak 1924)

16 *Antalya*, 5 Şubat 1340 (5 Şubat 1924).

17 *Antalya*, 3 Şubat 1340 (3 Şubat 1924).

18 *Antalya*, 2 Kânunusani 1340 (2 Ocak 1924)

19 *Antalya*, 1 Şubat 1340 (1 Şubat 1924).

20 *Antalya*, 13 Şubat 1340 (13 Şubat 1924).

21 *Antalya*, 24 Şubat 1340 (24 Şubat 1924).

22 *Antalya*, 25 Şubat 1340 (25 Şubat 1924).

23 *Antalya*, 1 Mart 1340 (1 Mart 1924)

24 *Antalya*, 4 Mart 1340 (4 Mart 1924). Antalya'ya gelen bu ilk mübadil kafilesi 1568 kişiden oluşuyordu. Vapur yollarda bir-iki gün fırtınadan etkilenmiş, mübadiller sefer esnasında yedi zayiat vermişti. Vapurda üç çocuk dünyaya gelmiş, bu çocuklara, Ömide, Ümid Fevzi ve Hüseyin Bahri adı verilmişti

25 Kemal Arı, *age*, s. 90

26 Bu bilgiler 2008 yılında İmar ve İskân Antalya II Müdürlüğü Arşivi'nde yürüttüğüm çalışma esnasında inceleme fırsatı bulduğum 94, 95 ve 96 numaralı Antalya iskân defterlerinden derlenmiştir

27 BCA, 272.00.00-11.19.97.01, lef. 8

28 Oysa yerli seçtinler kente gelecek mübadillerin etnik kimliği hususunda oldukça hassastı Bu nedenle *Akdeniz* gazetesinin başyazarı Dr Ferruh Niyazi, Antalya'ya iskân edilecek göçmenler arasında bulunan gayr-ı Türklerin milli duygu ve ananelerini muhafaza edeceklerini, bunun arzu edilmeyen neticeler doğuracağını, bu sebeple göçmenleri köylere yüzde on-yirmi nispetinde iskân etmek gerektiğini, gelenlerin ancak bu suretle Türk kültürünü kabul edebileceklerini dile getirmişti. Bkz. *Akdeniz*, 16 Ağustos 1341 (16 Ağustos 1925). Ancak Roman mübadiller sadece 1924 yılı içinde değil, daha sonraki yıllarda da Antalya'ya gelmeye devam etmişti Örneğin 1927'de 72 hane Roman mübadil kente gelmiş ve Zeytinköy'e yerleştirilmişti. Bkz. İİAİM, Karaferya Mübadilleri Dosyası.

29 *Antalya*, 23 Kânunusani 1340 (23 Ocak 1924); *Antalya*, 25 Ağustos 1340 (25 Ağustos 1924)

30 Georgos Pehlivanidis, *Attaleia kai Attaleiôtes, Pamfylia, Lykia, Pisidia, Kilikia A* (Atina, 1989), s. 318. Öte yandan bu konuda resmi bir emrin varlığı bilinmemektedir. Ancak bu tarihte Antalyalı bir heyetin İzmir'e gittiği doğrudur. Gerçekten de İzmir'in işgalden kurtarılmasından bir süre sonra Antalya Belediye Reisi Av. Yusuf Cemal Bey, *Antalya* gazetesinin kurucusu Mehmed Emin, Ticaret Odası Reisi Giritli Zeki Bey, Antalya Milletvekili Rasih Bey ve belediye azalarından Şekercizade Ali ile Giritli Süleyman Kaçaralî'nin de aralarında bulunduğu bir heyet (Antalya Heyeti) "istisalını tebrik etmek için" İzmir'i ziyaret etmişlerdi Pehlivanidis'in Antalya'dan İzmir'e gittiğini ifade ettiği heyet bu olmalıdır Antalya Heyeti'nin İzmir seyahati hakkında bkz. *Antalya*, 18 Ekim 1962; *Antalya*, 20 Ekim 1962.

31 Georgos Pehlivanidis, *age*, s. 312-313 Pehlivanidis'in bu aktardıkları gerçeğe yakın görünmektedir. Çünkü 13 Kasım 1922 tarihli *Antalya* gazetesinde neşredilen bir başmakalede, gazetenin sahibi Mehmed Emin, Rum dükkânlarından alınan malları satan Antalya Musevi Cemaati'nin önde gelen isimlerinden Tüccar Yusufaki ile Müslüman müşterileri hakkında şunları yazmıştır: "Yusufaki hâlâ ellerı arkasında gezmekte, hâlâ evvelki gibi memurlarla temasta bulunmaktadır. Ve hâlâ ne cesaretle ki Rumlardan aralıklığı eşyalar arasında şimdilik manifaturaya toplarını evinde okka ile satmakta olduğu da haber verilmektedir. Bu manifaturayı alanlar arasında şehrimiz muteberlerinden birkaç İslam zatın da bulunduğu isimleri ile beraber bildirilmiştir Haydi diyelim ki onlar bu malları paraları ile satın almışlardır. Ya o Yusufaki ile hala görüşen, temas eden ve akşamları gızlı gizli evine girip çıkan birkaç memura ne demeli? Şimdilik bunların isimlerini meydana koymak istemedik. Fakat şu kadar ki onunla bu kadar münasebette bulunanların hamiyetinden millet şüpheye düşer." Bkz. *Antalya*, 13 Teşrinisani 1338 (13 Kasım 1922)

32 Hilmi Uran, *age*, s. 142-143. Antalya Rumları kentten ayrıldıktan bir süre sonra Isparta Rumları Antalya'ya gelmiş ve bir hafta kadar terk edilmiş emval-i metruke evlerinde kalmıştı Bkz. KAM, *Rumların Anadolu'dan Mecburi Ayrılışı (1919-1923)*, der, Herkül Milas (İstanbul: İletişim Yay., 2014), s. 253.

33 BCA. 272.00.00-80.4.11.6, lef. 2.

34 BCA. 272.00.00-11.19.97.01, lef. 9. Emval-i metrukenin yağmalanması bu dönemde sadece Antalya'yı özgü bir sorun değildi Aynı dönemde İzmir'deki yağmacıların sayısının 200.000'e ulaşmış olduğu iahmin ediliyordu. Bkz. Kemal Arı, "Türkiye'de Mübadele Döneminde Toprak Mülkiyeti ve Tarımda Değişim", *75 Yılda Köylerden Şehirlere* (İstanbul: Tarih Vakfı Yay., 1999), s. 98-99.

35 BCA. 272.00.00-12.45.73.16

36 BCA. 272.00.00-52.121.22. lef. 2.

37 BCA, 272.00000-11.19.97.01, lef. 9.

38 *Antalya*, 12 Şubat 1340 (12 Şubat 1924).

39 *Antalya*, 6 Şubat 1340 (6 Şubat 1924); *Akdeniz*, 13 Ağustos 1341 (13 Ağustos 1925).

40 *Antalya*, 6 Şubat 1340 (6 Şubat 1924).

41 Bazı örnekler için bkz. *Antalya*, 24 Kânunusani 1340 (24 Ocak 1924); *Antalya* 28 Kânunusani 1340 (28 Ocak 1924); *Antalya*, 5 Şubat 1340 (5 Şubat 1924); *Antalya*, 19 Şubat 1340 (19 Şubat 1924); *Antalya* 22 Mayıs 1340 (22 Mayıs 1924)

42 *Antalya*, 1 Haziran 1340 (1 Haziran 1924)

43 Mâlkiye Müfettişi Ali Sürur Bey 13 Mart 1927 tarihli raporunda Balkan Savaşları'ndan sonra kente gelen göçmenlere himmet edilmediğini, bu tarihe kadar kendilerine arazi ya da dükkân tahsis edilmeyen göçmenlerin yardıma muhtaç olduklarını yazmıştır Bkz. BCA. 272.00-52.121.22. lef. 2.

44 *Antalya*, 6 Şubat 1340 (6 Şubat 1924).

45 *Antalya*, 7 Şubat 1340 (7 Şubat 1924).

46 *ntalya*, 6 Şubat 1340 (6 Şubat 1924); *Antalya*, 7 Şubat 1340 (7 Şubat 1924).

47 *Antalya*, 17 Şubat 1340 (17 Şubat 1924)

48 BCA. 272.0.0-12.52.121.22, lef. 3.

49 BCA. 272.00.00-11.19.92.5

50 *Tenvir*, 25 Haziran 1340 (25 Haziran 1924). Mubadillerin iskânıyla ilgili sorunlar daha sonraki yıllarda da devam etmişti Mülkiye Müfettişi Ali Sürur Bey 13 Mart 1927 tarihli raporunda bu sorunlara değinmiştir. Bkz. BCA 272.0.0-12.52.121.22. lef 3. Ayrıca, Antalya Bayındırlık ve İskân II Müdürlüğü Arşivi'nde bulunan "Muhacir veya Mübadiller Şahsi Dosyaları" arasında da hiç tanımadığı ailelerle aynı evde oturan mubadillerin şikâyet dilekçelerine ulaşılabilir. Diğer örnekler için bkz. Antalya Bayındırlık ve İskân II Müdürlüğü Arşivi, *94 No'lu Antalya İskân Defteri*, s. 36-39.

51 BCA. 272.0.0-12.52.121.22. lef. 2.

52 BCA. 272.00.00.12.49.98.17

53 *Tenvir*, 24 Haziran 1340 (24 Haziran 1924)

54 BCA .272.00.00.12-49.99.23.2

55 *Akdeniz*, 13 Mayıs 1341 (13 Mayıs 1925)

56 Bu iddialarla ilgili olarak bkz. *Akdeniz*, 2 Mayıs 1341 (2 Mayıs 1925); *Akdeniz*, 13 Mayıs 1341 (13 Mayıs 1925); *Akdeniz*, 3 Nisan 1926

57 Bruce Clark bunu benzer bir görüşmeyi Ayvalık için yapar. Bkz. Bruce Clark, *age*, s. 210-211.

58 Alevîlerindeki temsilik ithamına rağmen mübadillerin üretici duruma geçmek için taleplerini heyet reisleri aracılığıyla dile getirdiklerine ilişkin kayıtlar vardır. Örneğin Kesriye Mavrovo'dan gelen mübadillerin heyet reisi İsmail Hakkı Antalya gazetesine gönderdiği bir mektupta, tüm malvarlıklarını Yunanistan'da bırakıklarını, her şeylerı Rumların eline geçtikten sonra bir buçuk sene boyunca intizarla ana vatana sevk edilecekleri günü beklediklerını bu esnada ellerindeki son paraları da harcadıklarını ve ancak bundan sonra serseflı bir halde anavatana kavuşabildiklerini yazmış, bir an evvel üretıcı hale getirilmeçı talep etmişti. Bkz. *Antalya*, 15 Eylül 1340 (15 Eylul 1924)

59 Onur Yıldırım, *age*, s. 237-242.

60 BCA. 030.18.01.01.012.75.13

61 BCA. 272.0.0-12.52.121.22. lef 4-5

62 BCA, 272.00.00-11.19.97.01 09. Bu araziler genellikle çok düşük fiyatlara yerli tuccarların ve eşrafın eline geçmiş, bu durum dönemin gazetelerinde de eleştiri konusu olmuştu. Bkz. *Antalya*, 13 Mart 1339 (13 Mart 1923).

63 BCA. 272.00.00-12.51.115.6, lef. 2. Buna benzer şikâyetlerin sayısı arttırılabilir. Örneğin, 29 Mayıs 1927'de Kesriye mübadillerinden Sait Halim, Elmalı Çoban Isa Çiftliği'ne iskân edildiğini, fakat burada eşrafın müdahalesine maruz kaldığını iddia etmişti Bkz. BCA. 272.00.00-12.49.9.717, lef. 3. Antalya Dumanlar'da kendilerine arazi verilen mübadil Ayşe ve Ramazan'ın arazilerine eşraf el koymuştu. Bkz. BCA. 272.12.46.85.5, lef. 3

64 *Türkeldeniz*. No 11, 29 İlkteşrin 1938 (29 Ekim 1938), s. 42.

65 Sadece Kasım 1924'te gerçekleşen ve mağdurları ile failleri mübadiller olan hırsızlık eylemleriyle ilgili olarak bkz. *Antalya*, 6 Teşrinisani 1340 (6 Kasım 1924); *Antalya*, 9 Teşrinisani 1340 (9 Kasım 1924); *Antalya*, 23 Teşrinisani 1340 (23 Kasım 1924); *Antalya* 24 Teşrinisani 1340 (24 Kasım 1924); *Antalya*, 25 Teşrinisani 1340 (25 Kasım 1924); *Antalya*, 26 Teşrinisani 1340 (26 Kasım 1924) Mübadiller 1924 Kasım ayı içinde, darp, sarhoş olarak silah atmak gibi bir dizi başka suça da bulaşmıştı. Örnekler için bkz. *Antalya*, 3 Teşrinisani 1340 (3 Kasım 1924); *Antalya* 4 Teşrinisani 1340 (4 Kasım 1924)

66 Antalya Bayındırlık ve İskân II Müdürlüğü Arşivi, *96 No'lu Antalya İskân Defteri* Kente iskân edilen Romanlar esas olarak çiftçilikle iştigal ediyordu. Romanların bir bölümü ise Selanik'te müzisyenlik yapıyordu Gerçekten de 17. yüzyıl tarihli kaynaklarda Karaferyalı Romanlar arasında çok sayıda müzisyenin varlığına işaret edilmekte, Karaferyalıların 18. yüzyılda Selanik kahvehanelerinde çalgıcı olarak bulundukları, içlerinden en yetenekli olanların mehteran olarak istihdam edildikleri bilinmektedir. Karaferya Romanları ile ilgili olarak bkz. Eyal Ginio, "Neither Muslim Nor Zimmis. The Gypsies (Roma) in the Ottoman State", *Romani Studies*, 5, 14/2 (2004): 137-140

67 Antalya'ya iskân edilen Karaferya ve Langaza mübadillerinin ahfadının sözlü tanıklıkları, 2008 ve 2010 yılları arasında Antalya Yenikapı da Abdülkadir Çember (Hafız Amca), Yaşar Demirsömüren (Amerikalı Yaşar), Teoman Feslegen (Takoz Teoman), Savaş Sürülen (Bando Savaş) ve diğerleriyle yaptığım görüşmelerden derlenmiştir

68 Paylaşılmış konut meselesinin müzminleşmiş yokluk sorunuyla ilişkileri hakkında bkz. Rene Hirschon, *Mübadele Çocukları*, çev. Serpil Çağlayan (İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yay., 2005), s. 66-71.

69 BCA. CHP.K. 490.01.0.0-618.27.1, lef. 10. Yerliler ve göçmenler arasındaki toplumsal bölünmenin siyasi sonuçları da olmuş, 1930'daki olaylı belediye seçimlerinde mübadiller diğer göçmenlerle birlikte SCF'yi desteklemişlerdi. Bkz. BCA. CHP K. 490-01.0.0.0-618.28.1.

70 BCA. CHP.K. 490. 01-620. 33. 1, lef. 91.

Adım Adım Anadolu®

19 - 22 Ekim — Üç Yeni Müze
Antakya - Gaziantep - Şanlıurfa

21 - 22 Ekim — Lelegler ve Bodrum
Syangela - Sidba - Alazeytin - Dağbelen - Girel

27 - 29 Ekim — Kapadokya'da Buğday Ekimi
Buğdayın Anayurdunda Bir Ekolojik Deneyim

28 - 29 Ekim — Batı Karadeniz'de Sonbahar Renkleri
Yedigöller - Yenice Ormanları - Safran Tarlaları

fest TRAVEL

yurtici@festtravel.com
0850 622 33 78
www.festtravel.com
/festtravel

Marka No: [redacted]

BİR TÜRKÇÜNÜN ARAP TOPRAKLARINA BAKIŞI: YUSUF AKÇURA'NIN SURİYE VE FİLİSTİN SEYAHATİ ÜZERİNE*

OZAN KUYUMCUOĞLU

Yusuf Akçura her ne kadar "aykırı" bir seçkin olarak öne çıksa da, Suriye ve Filistin seyahatine ilişkin görüşlerinin Osmanlı'nın Arap topraklarına yönelik siyasetiyle örtüşen özellikler taşıdığı söylenebilir. Diğer taraftan bu coğrafyanın Osmanlı'ya bağlılığını önemsememesi onu diğer seçkinlerden ayırmakta, devletin Araplara yönelik siyasetini benimsemediğine işaret etmektedir. Yusuf Akçura'nın bu perspektifi 19. yüzyılın sonlarından itibaren belirginleşen "ulusal sınırların" düşünsel bir yansıması olarak kabul edilebilir.

GİRİŞ

Yusuf Akçura (1876-1935).
Atatürk Kitaplığı koleksiyonu.

Suriye ve Filistin'deki güncel gelişmeler Türkiye kamuoyunu meşgul eden konuların başında gelmektedir. Güncel tartışmalarda Osmanlı tarihine sıklıkla başvurulması, imparatorluk yıllarında Büyük Suriye (Bilad-ı Şam) olarak bilinen Suriye, Filistin ve Lübnan'ı içeren topraklara[1] nasıl bakıldığı sorusunu akla getirmektedir. Bu soruyu yanıtlamak için Bilad-ı Şam'da bulunmuş olan Osmanlı seçkinlerinin izlenimlerine başvurulabilir. Bu yazının amacı da Balkan Savaşları'nın sona erdiği dönemde Suriye ve Filistin'de bulunan Yusuf Akçura'nın bu coğrafyayı nasıl algıladığını irdelemektir.

Türkçülük akımının Osmanlı'da yaygınlaşmasında pay sahibi olan seçkinlerin başında gelen Akçura'nın Suriye ve Filistin'e ilişkin görüşleri, Türk milliyetçiliğinin Araplara bakışını geriye dönük olarak inceleme fırsatını verebilir. Ayrıca siyasî tarih literatüründe Osmanlı seçkinlerinin Bilad-ı Şam coğrafyasına bakışını tartışan çalışmaların az olması, bu yazının hazırlanmasında teşvik edici bir faktör olmuştur. Hakan Karateke'nin, Refik Halid Karay'ın Suriye'deyken yazdığı *Gurbet Hikâyeleri* eseri üzerinden bu ülkedeki izlenimlerini analiz ettiği makalesi[2] bu alandaki nadir çalışmalara örnek gösterilebilir.

Bu çalışmada kullanılan birincil kaynak Yusuf Akçura'nın Suriye ve Filistin'e ilişkin görüşlerini aktardığı, İsmail Türkoğlu tarafından *Suriye ve Filistin Mektupları*[3] başlığı altında kitaplaştırılan makaleleridir. Bunun yanı sıra Akçura'nın siyasi fikirlerini yansıtabilmek için *Üç Tarz-ı Siyaset* makalesi[4] ve *Hatıralarım* kitabından[5] faydalanılmıştır. Akçura'nın görüşlerini analitik bir çerçevede değerlendirebilmek için dönemin siyasi gelişmelerine de kısaca değinilmiştir.[6]

YUSUF AKÇURA: HAYATI VE SİYASÎ FİKİRLERİ

Yusuf Akçura 1876 yılında Rusya'nın Tataristan bölgesinde bulunan Kazan şehrinde dünyaya gelir.[7] 1883 yılında ailesiyle birlikte İstanbul'a yerleşir, ilköğrenimini tamamladıktan sonra 1892'de Harbiye'ye kaydolur. Öğrencilik yıllarında Rusya ve Orta

Akçura'nın bulunduğu coğrafyalardan: "Kudüs-i Şerif'te Mescid-i Aksa'nın manzara-i latifesidir."

Atatürk Kitaplığı koleksiyonu.

Asya Türklerinin tarihini incelemeye başlar.[8] Mezuniyetinin ardından II. Abdülhamid'e muhalefet ettiği gerekçesiyle tutuklanarak Fizan'a sürülür ve Trablusgarp'ta zorunlu ikamet koşuluyla serbest bırakılır. Bir süre sonra Paris'e giderek Ecole Libre des Sciences Politique'te eğitimine devam eder.[9]

Paris'te iken Avrupa'ya hâkim olan milliyetçilik atmosferinden etkilenen Akçura, bir taraftan da sürgündeki Jön Türklerle yakınlaşarak "Doğu sorunu" ve "emperyalizm" tartışmalarının arasında yer alır.[10] 1903 yılında Kazan'a döndükten sonra Osmanlı kamuoyunda gündem oluşturan *Üç Tarz-ı Siyaset*'i yazar. Makalesinde Osmanlıcılık ve İslamcılık ideolojilerini eleştirdikten sonra, Türkçülüğün Osmanlı Devleti için en uygun siyasi yaklaşım olacağını ileri sürer.[11] Meşrutiyetin ilanının ardından İstanbul'a dönerek Türkçülük ideolojisinin yaygınlaşması için çalışır. 1911-1917 yılları arasında Türk Yurdu derneğinin faal bir üyesi olarak siyasi tartışmaların içerisinde yer alır.[12] Bu dönemde her ne kadar İttihatçılarla yakın olsa da "Osmanlıcı bulduğu" İttihat ve Terakki Cemiyeti'ne (İTC) üye olmaz.[13] Hatta Cemiyet'i eleştirdiği için 1913'te Sinop'a sürülür.[14] Aynı yıl Osmanlı'nın Arap topraklarını ziyaret eder ve bu gezisinde edindiği izlenimler *Vakit* gazetesinde yayımlanır.[15]

I. Dünya Savaşı'nın ardından İngilizler tarafından tutuklanan Akçura, 1920 yılında serbest kaldıktan sonra Anadolu'ya geçerek milli mücadeleye katılır. Bir taraftan Ankara'da "Serbest Halk Dersleri" kapsamında siyasî iktisat ve sosyoloji üzerine konuşmalar yaparken[16] diğer yandan savaş cephesinde görev alır.[17] Cumhuriyet'in kurucu seçkinleri arasında yer alır. 1931'de faaliyete başlayan Türk Tarih Tetkik Cemiyeti'nin başkanlığına seçilir.[18] 1932'den itibaren Türk Tarih Kurumu'nda başkanlık görevini yürüterek, yeni rejimin tarih yazımında öncü rol oynar. 1935 yılında hayatını kaybeder.[19]

Yusuf Akçura, geç Osmanlı dönemindeki seçkin profilinden farklı bir siyasî çizgiye sahiptir. Türklerin birliği ilkesini savunurken, Osmanlı İmparatorluğu'nu bir bütün halinde tutma kaygısını paylaşmaz.[20] "Osmanlı birliğinin şiddetle sarsıldığına ve Osmanlı ülkesinde oturan milletlerin, millî gayelerine ulaşmalarını önlemenin mümkün olmadığına"[21] inanan Akçura'ya göre, "Osmanlı milleti vücuda getirmekle uğraşmak beyhude bir yorgunluktur".[22] Bu nedenle Osmanlı Türklerinin Kuzey'deki "ırkdaşlarıyla" birleşerek kendi millî devletlerini kurması gerektiğini savunur. Bu çerçevede Türk olmayan unsurların Osmanlı'dan ayrılma isteklerine karşı çıkmaz. Yalnızca Türk olmayan bazı Müslümanların Türkleştirilebileceğini savunur.[23] Ancak hangi unsurların Türkleştirmeye yatkın olduğuna inandığını açıkça ifade etmemiştir.

Yusuf Akçura, İstiklal Harbi'nde vazife yaptığı günlerde.

İstanbul Şehir Üniversitesi Taha Toros Arşivi

İmparatorluğun "ihyası" için ileri sürülen bir diğer yaklaşım olan İslamcılığı da eleştiren Akçura, "tevhid-i İslam" siyasetinin emperyalizmin güçlü olduğu uluslararası koşullarda mümkün olmayacağını düşünür. Akdeniz'den Hindistan'a uzanan coğrafyada sömürgeci rekabetin böyle bir yapılanmaya izin vermeyeceğini

Filistin; Hayfa'da pazar yeri, 1900'lerin başları.

Library of Congress koleksiyonu

ileri sürdükten[24] sonra, "kavmiyetçiliğin" halihazırda İslam dünyasını etkisi altına aldığını vurgulayarak,[25] Osmanlı Türkleri için tek kurtuluş seçeneğinin Türkçülük olduğunu ispatlamaya çalışır.

Akçura'nın bu yaklaşımının temelinde Kazanlı bir Tatar olmasının rolü bulunmaktadır. Dönemin diğer Türkçüleri Osmanlı'yı bir Türk devleti olarak görürken,[26] onun gözünde "Türklük olgusu" imparatorluk sınırlarını aşmaktadır. Türkçülüğün Osmanlı devleti ile sınırlanmasını eleştiren Akçura,[27] milliyetçi çevrelerde dahi "aykırı" bir seçkin olarak öne çıkar. Meşrutiyet yıllarında ise Osmanlıcılık siyasetinde ısrar edildiğini savunarak İttihatçılara tavır alır ve "Kuzey'deki Türklerle" birleşme çağrısını yineler.[28] Özetle, Akçura'nın geç Osmanlı dönemindeki siyasî idealinin "modern unsurları içeren bütünleşmiş Türk milleti ve federatif birleşik Türk devleti" kurulması olduğunu söylemek mümkündür.[29]

BALKAN SAVAŞLARI SONRASINDA TÜRK-ARAP İLİŞKİLERİ

Yusuf Akçura'nın Suriye ve Filistin seyahati, Balkan Savaşları'nın hemen sonrasına denk gelir. Bu dönemde Rumeli toprakları kaybedilmiş, imparatorluk Anadolu ve Arap vilayetlerinden oluşan bir "Asya devleti" haline gelmiştir.[30] Ocak 1913'teki Babıâli baskınıyla iktidarını yeniden pekiştiren İTC'nin Türklüğün yanı sıra Müslümanlık kimliğini de öne çıkarmasının[31] nedenlerinden birisi de, Türk olmayan Müslüman unsurları hoşnut etmeyi hedeflemesidir. Bu yaklaşımın ardında yatan temel etken, İttihatçıların Anadolu ve Arap topraklarını korumaya yönelmesidir.[32] İttihat ve Terakki hükümeti Arapların reform talep lerini müzakere edebileceğini ilan ederken,[33] Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'na öykünen bir Türk-Arap imparatorluğu ya da federasyonu düşüncesi seçkinler arasında yaygınlık kazanır.[34] Aralarında Arapların da bulunduğu[35] bazı Osmanlı seçkinleri ülkenin var oluşu açısından bu ideali bir seçenek olarak değerlendirir.[36]

Hükümetin ve seçkinlerin bu yaklaşımının ardında Osmanlı'nın kısa sürede yıkılacağını düşünen, ağırlıklı olarak Suriye ve Lübnan kökenli Arap milliyetçilerinin[37] Nisan 1913'te Paris'te bir konferans düzenlemesi yatar. Konferansta Osmanlı bünyesinde özerk bir Arap vilayeti ve tam bağımsızlık seçenekleri tartışılır.[38] Arapların Osmanlı'nın geleceğini sorgulamaya başlaması İttihatçıları kaygılandırmıştır.[39] Bu nedenle Arap vilayetlerine yönelik katı merkeziyetçi siyaseti esnetmeye yönelik adımlar atılarak "Arap ayrılıkçılığının" önüne geçilmeye çalışılır.[40] Haziran 1913'te, Mısırlı olan ve İslamcılık düşüncesinin önemli isimlerinden biri olarak görülen Said Halim Paşa'nın İttihatçılar tarafından sadrazamlığa "getirilmesi" de bu çerçevede değerlendirilebilir.[41] Yusuf Akçura bu tartışmaların yaşandığı sırada Suriye ve Filistin ziyaretini gerçekleştirir. Bu seyahati sırasındaki izlenimleri "Osmanlı Oryantalizmi", "İdarî Zafiyet" ve "Arap ve Yahudi Milliyetçiliği" başlıkları altında irdelenebilir.

OSMANLI ORYANTALİZMİ

Yusuf Akçura'nın Suriye ve Filistin izlenimlerinde belirleyici olan etkenlerin başında Ussama Makdisi'nin "Osmanlı Oryantalizmi", Selim Deringil'in ise "ödünç alınmış kolonyalizm" olarak kavramsallaştırdığı bakış açısı yatmaktadır. Bu yaklaşım 19. yüzyılın sonlarından itibaren Osmanlı'nın özellikle Arap topraklarına yönelik siyasetinin bileşenlerinden birisi haline gelmiş, dönemin seçkinleri tarafından da içselleştirilmiştir. Devletin Avrupa emperyalizmine karşı bir önlem olarak benimsediği bu bakış, göçebeliğin yaygın olduğu Arap topraklarını "medenileştirerek" Osmanlı idarî sistemine tam entegrasyonlarını hedeflemektedir.[42] II. Abdülhamid döneminden itibaren Arap topraklarına seyahat eden bürokratik ve siyasî elitlerin "medeniyetsizlikten" yakınması,[43] Osmanlı Oryantalizminin yaygın olarak benimsendiğine işaret etmektedir. Seçkinlerin bu perspektifi Avrupa oryantalizmini andırsa da, Osmanlı oryantalistlerinin temel

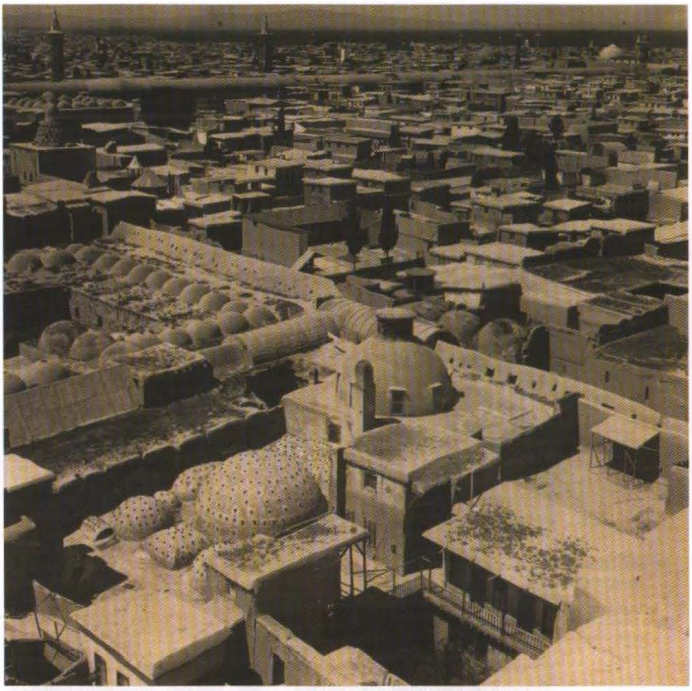
kaygısı devletin var oluşunu sürekli kılmaktır.[44] Yusuf Akçura'nın seyahatine başlamadan önce eski medeniyetlerin mirası olarak algıladığı Suriye ve Filistin'i gezerken "düzensizlik ve kuralsızlıktan" şikâyet ederek bu toprakların Avrupa emperyalizmine karşı kırılganlığından endişelenmesi de Osmanlı Oryantalizminin etkisiyle açıklanabilir.

Nisan 1913'te hacı olmak için Hicaz'a doğru yola çıkan Akçura, Şam'a ulaşmadan önce kaleme aldığı yazısında zihnindeki görkemli algıyı okuruyla paylaşır. Doğup büyüdüğü Kazan'ın medeniyet bakımından bu coğrafyanın yanına dahi yaklaşamayacağını ifade etmesi, gezisine ilişkin yüksek beklentisini yansıtmaktadır:[45]

> Suriye ve Filistin dünyanın en yaşlı ve ilginç yerlerinden birisi. Bundan üç, dört bin yıl evvel çok medeni kişilerin, hükümetlerin varlığı malum. Daha geçen gün 3200 yıllık bir firavun sureti ve yazısı karşısında hayran hayran beş dakika vakit geçirdim. Bizim Rusya, Kazan falan bu yerlerle mukayese edildiğinde üç aylık bebek kadar. İlginçliği, şimdiki medeni dünyanın bütün dinleri bu yerlerde doğmuş, Müsevilik, Hristiyanlık, Muhammedilik, hepsi hurma, deve gibi Filistin, Suriye, Arabistan mahsulü; bu dinlerin hepsinin mutekidleri burada mevcutlar.

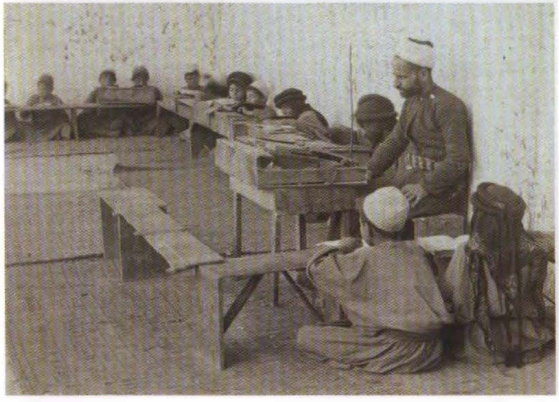
Ancak seyahatinin ilk günlerinde düşünceleri değişmeye başlar. Suriye'ye varmadan önce hırsızlık konusunda uyarıldığını ifade eden Akçura, deneyimlerinin bu söylentileri doğruladığını belirterek Suriye halkının "ahlakı" konusunda genelleme yapar. Osmanlı Oryantalizminin odaklandığı modern toplum inşasının "başarısızlığını" fark etmesi onu hayal kırıklığına uğratmış görünmektedir. Bu bağlamda hükümeti ve yerel yöneticileri eleştirmesi dikkat çekicidir:[46]

> Önceden beri Suriye halkının ahlâkının kötü olduğunu işitiyordum. Bunlara aldatıcı, dolandırıcı, hileci diyorlar. Seyahate gidenlere, insanı suya batırmayan, ateşte yakmayan dualıklar kadar gerekli bir kitap, "seyahat rehberi"nde bu konuda şöyle yazıyor: Kalabalık yerlerde cüzdanınıza sahip olunuz, bir şey satın alırken pazarlık yapın, geri verilirken pazarlık yapın, geri verilen paranın doğru olduğuna, sahte olmadığına dikkat edin... Ve başka şeyler yazmakta. Vak'a bu gibi aldatıcılar Suriye'ye has değil, İstanbul'da insanı az aldatmıyorlar, yolcuların cebine az girmiyorlar, para üstü verirken mutlaka beş-on kuruş eksik veriyorlar. Burada ihtimal bu gibi haller İstanbul'dan da fazladır: İlk önce vapurdan inerken beni aldatmak istediler. Kayıkçıyla on dakika pazarlık yapıp, beş kuruşa anlaşmıştık, gemiden çıkınca on kuruş ver diyerek ısrar etmeye

Şam'dan bir görünüm, yak. 1910.

Library of Congress koleksiyonu.

Filistin'de bir ilkokulda öğrenciler derste, yak. 1910.

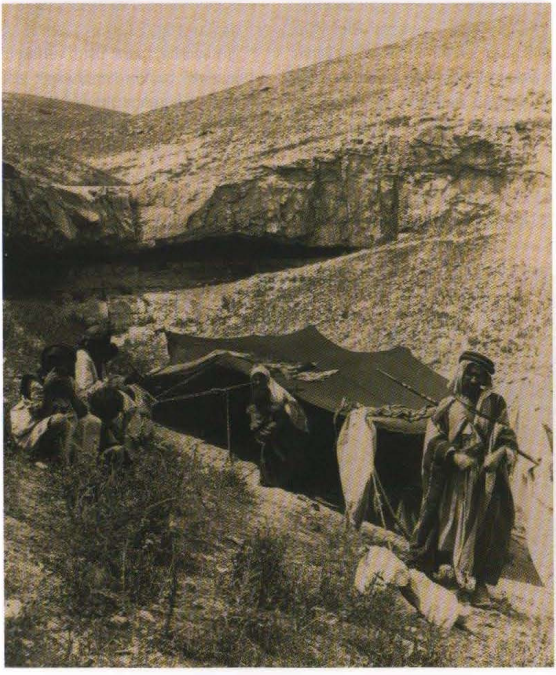
Library of Congress koleksiyonu.

başladı, en sonunda yüzüne beş kuruşu atıp, ayağımdan tutan eline değnekle çok sert bir şekilde vurup, arabacının yardımıyla elinden kurtulmak mümkün oldu. Doğrusunu söylemek lâzım, bu gibi durumlarda cahil halktan ziyade hükümetin, ulemanın, memurların kusuru var.

Filistin gezisinde ise sokakların "dar, kalabalık ve pis" olduğunu ifade ederek beklentisinin karşılık bulamamasından yakınır:[47]

> Kudüs kalesinin içi tamamen bir şark şehri, dar, kalabalık, pis, bir sokak. Çoğunlukla ekmek, et, yağ, hıyar gibi şeyler satıyorlar. O kadar kalabalık ki, çarpışmadan yürümek mümkün değil, yarım yamalak yüzünü süslemiş, burnuna halka takmış Bedevî kadını, eşek, un çuvalı, bol cübbeli molla, deve, uzun ve büyük bir tepsiyle küçük yuvarlak sarı ekmekler doldurup başına koymuş Arap çocuğu, hepsi birbirine bakıp, bağırıyor, darlıkta bu pislikte akıp gidiyorlar. Ben de kendimi akıntıya bıraktım. Bedevî kadınının omuz başına, günah-sevap yazan melek gibi oturmuş bebeğine çarpmamak ya da et satıcısının sırtındaki koyun derisinden damlayan kanlar üzerime gelmesin diye kısıla kısıla, bir taraftan diğer tarafa yürüyordum. İlerledikçe sokağın üzeri kapandı, karanlık oldu, gürültü daha da arttı. Et, hıyar dükkânları, kebap, baklava satmakta olan "restoran"lara dönüştü. Üstü kapalı sokakta kebapçılardan gelen acı duman, burnumu sızlatıp, gözümden yaş getiriyordu. Kebapçıları az geçmiştim ki karanfil, badyan kokuları burnuma geldi, şarkın hem eczahanesi, hem parfümeri mağazası olan attar dükkânları yakınmış. Burayı geçince sokağın üstü açıldı, az da olsa hava ve aydınlık girdi, insanlar da azaldı, azıcık hava almak mümkün oldu.

Akçura'nın tarif ettiği "Şark şehirlerindeki düzensizlik ve kuralsızlık" yalnızca bir gezginin karşılaştığı gündelik sorunlarla ilgili değildir.

Filistin'de Bedeviler, 1900'lerin başları.

Library of Congress koleksiyonu

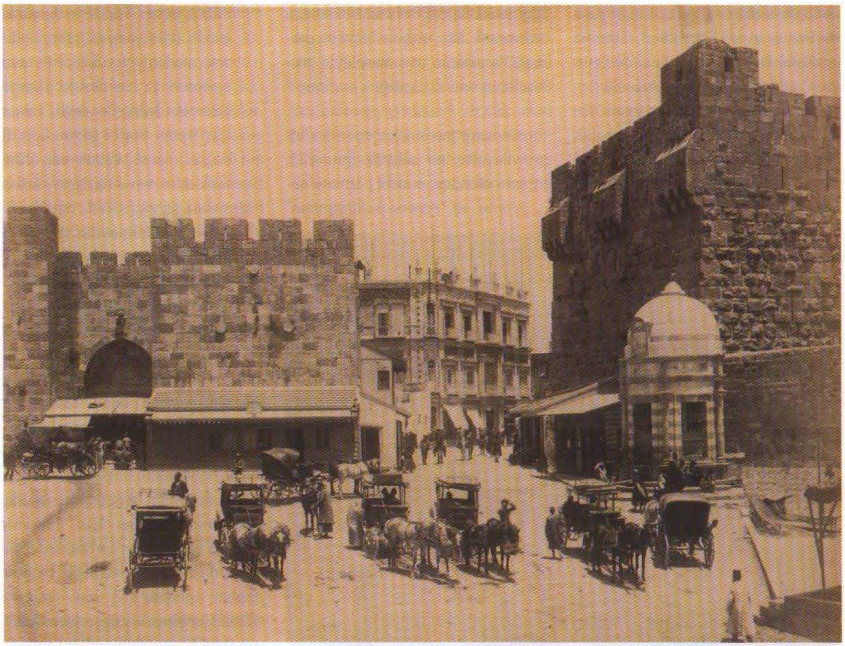
Seyahatine ilişkin yazılarında Batılı oryantalistlerin anlatılarına yakın bir perspektife sahip olsa da, onun işaret ettiği temel mesele, "medeniyetten uzaklığın" dış müdahaleyi olası hale getirmesidir. Dolayısıyla Osmanlı Oryantalizminin bir ayağı da idari yapının kuvvetlendirilerek "medenîleşmemiş unsurların" üzerindeki denetimi etkin hale getirmeye yöneliktir. Akçura, Osmanlı yönetiminin bu alandaki "yetersizliğini" vurgulayarak Suriye'deki toplumsal ve siyasî sorunların otorite boşluğundan ileri geldiğini savunmuştur.

İDARÎ ZAFİYET

Yusuf Akçura, Suriye ve Filistin'deki "medeniyetsizliği" gördükten sonra Osmanlı merkezî otoritesinin bölgedeki gücünü sorgulamaya başlar. Ona göre imparatorluğun bu coğrafyadaki denetimi etkin değildir; eğitim kurumlarının yaygın olmaması da bu eksikliği gösteren bir örnektir:[48]

> Müslüman mekteplerinin gözle görülürlüğü sadece bir "Küllıye-i Osmaniye" isimli Arap lisesi, bir hükümet lisesi, bir dârülmuallimden ibaret; diğerlerinin hepsi sadece kadimi sübyan mektepleri. Sübyan mekteplerinde kırk elli erkek çocuğu, pis hurma çıtasına dizip sadece bağırtıyorlar. Bu mekteplerin şakirtleri mektepteki vakitlerinde az çok *Kur'an* okumayı, çok zorlukla yazmayı öğrenseler de çıkınca bunları da unutuyorlar. Hıristiyan mektepleri arasında iki büyük dârülfünun, birkaç tane orta mektep olduğu gibi iptidailerin hepsi en yeni usülde, en güzel tertipte ders okutuyorlar. Hıristiyanların 67 mektebine 10 binden fazla erkek ve kız çocuğu devam ediyor. 10 bini, Müslümanların 2 bin beş yüzü ile mukayese edersek, sadece rakam bakımından dört misli fark olduğu görülür.

Beyrut'taki okullarda Fransızca eğitimin yaygın olması Akçura'nın dikkatini çeker. Ona göre Osmanlı'nın bir parçası olmasına rağmen bu şehirde Türkçe, Fransızca gibi yabancı bir dil

Kudüs'ten bir görünüm.

TBMM arşivi Abdülmecid Efendi koleksiyonu.

olarak görülmektedir. Yalnızca dil konusunda değil, tarih eğitimindeki yetersizlikler de altını çizdiği meselelerin arasındadır. Eğitim bürokrasisinin Beyrut'taki zafiyetinin temelinde organizasyon, materyal ve kadro eksikliği bulunduğu görüşündedir:[49]

> Osmanlı-Türk tarihi okutulmuyor denilebilir. Bunun da sebebi yine kitap ve muallim yokluğu imiş! Mektep kurulalı 18-19 yıl olmuş, hâlâ Osmanlı-Türk tarihi için muallim ve kitap bulunamamış. İslâm tarihi okutulmaktadır, Mısır'da basılan tarih kitapları, Memlûk ve Çerke[z]l sultanlıkları ile bitiyor; Osmanlı Türklerinin Suriye ve Mısır'ı fethettikleri vakit, İslâm tarihi küt diye kesilip gitmiş!

Beyrut'ta halihazırda görevli olan eğitim kadrolarının içinde bulunduğu zor duruma da değinen Akçura, Osmanlı yöneticilerini eğitime yatırım yapmak yerine gösterişle uğraşmakla itham eder. Bu durum onun gözünde devletin otorite eksikliğini ortaya çıkartan temel etkenlerden birisidir:[50]

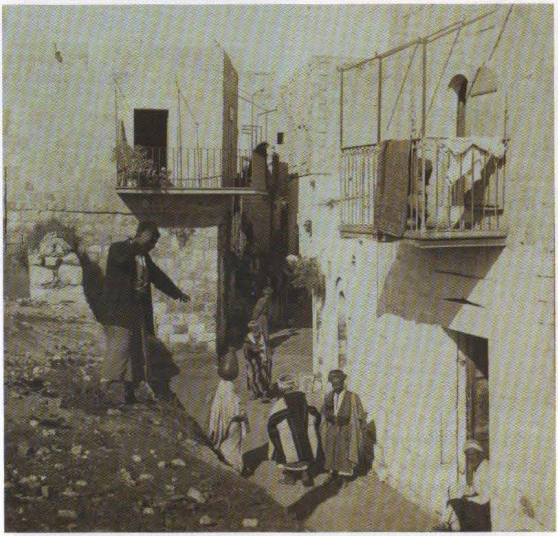
> Beyrut'ta Külliye-i Osmaniye'den başka Arapların mektebi yok. Çocukların bir köşesine toplanıp bağrıştığı, toprak üstüne hurma dallarından yapılmış derme çatma kulübeleri mektep olarak saymazsak. Bunlardan biraz farklı olarak, "müderris-i tefeyyüz" mü, "müderrisü'l terakkî" mi, hesaba alınacak gibi değil. Vak'a bunun müdürü çok ihlaslı olarak çaba gösterene benziyor, lâkin çocuklar fakir, para ödeyemiyorlar, halktan yardım eden yok, hükümet ilgilenmiyor da. Bu sebeple ismi "terakki" ve "tefeyyüz" olsa da, çok ileriye gidemez. Parlak isimleri, dıştan parlak görünmekte olan eşyaları sevme Araplarda, Acemlerden çok olsa da Osmanlı Türklerinden fazla olamaz.

Akçura'ya göre Osmanlı'nın idarî zafiyetini yansıtan bir diğer konu, Suriye'de yalnızca çocukların değil, aynı zamanda yetişkinlerin de "talim ve terbiyesine" önem verilmemesidir; siyasî seçkinler ve ulema sınıfı toplumu anlamaya çalışmak yerine boş hayaller peşinde koşmaktadır. "Başıboş" bırakılan Suriye halkı, imparatorlukta olan bitenden habersizdir. Bunun yanı sıra Osmanlı yönetimi Suriyelilere "Türk kültürünü tanıtmak için hiçbir şey yapmamakta", Türkçe gazeteler, edebiyat eserleri ve tiyatro bu topraklarda neredeyse hiç bulunmamaktadır. Buna bağlı olarak "medeni Türk tesiri" bu topraklarda inşa edilememektedir:[51]

> Beyrut'ta Türkçe gazete, kitap okunmuyor, Beyrut'ta Türkçe kitap satan bir kitapçı da yok denilebilir, Türkçü umûmî dersler verilmiyor, tiyatro oynanmıyor, Türk hayatından sinema gösterilmiyor, Türk'ün yaptığı eşyalar satılmıyor, Türk müziği meçhul, Türk mimarisinin varlığı da işitilmemiş. Başka ne söyleyeyim, Türk medeniyetinin vücudunu halka gösterecek, onu halka sevdirecek, onlara halkın muhabbetini celp edecek bir şey yok vesselam...

Akçura devletin Suriye'ye "ilgisizliğinin" sonucu olarak Avrupa ülkelerinin ticareti ele geçirdiğini ileri sürer; öyle ki, Osmanlı lirası bu ül-

kelerde tanınmaz, geçerli olan para birimi Fransız Frangıdır.[52] Sonraki makalelerinden birinde devletin bu "zafiyetinin" tarihsel temellerinden bahseder. Türklerin Suriye'deki hâkimiyetleri boyunca tembellik yaptığını ileri sürerek bu topraklardaki "Türk varlığının" yakın gelecekte yok olma ihtimalini vurgular.[53] Diğer

Filistin; Ramallah'ta bir sokak, 1905.

Library of Congress koleksiyonu

taraftan, ilginç bir şekilde Arapların da "millî medeniyetlerini muhafaza etmek için" yeterli çaba göstermemesinden yakınır:[54]

> Niye Müslümanlar kendi dinlerini korumak için, niye Türkler kendi hâkimiyetlerini kaybetmemek için, niye Araplar kendi millî medeniyetlerini muhafaza etmek için Avrupa ve Amerikalıların yaptıklarını yapmıyorlar? Kim onların elini bağlıyor? Kim onlara mâni oluyor? Müslümanların, Türklerin, Arapların kendi yurtlarında, kendi mevcudiyetlerini korumaya, bunun için maddî ve manevî güçlerini sarf etmek sadece hakları değil, en büyük vazifeleri.

Suriye'deki siyasî ve toplumsal karmaşanın Avrupalıların eseri olduğuna dair yaygın inancı sorunsallaştıran Akçura, Osmanlı'nın Arap vilayetlerine yönelik ilgisizliğinin "dış müdahaleyi" olanaklı kıldığını savunarak her olayda "ecnebi parmağı" aramanın asıl meseleyle yüzleşmenin önünü tıkadığını savunur:[55]

> Osmanlı hükûmet memurları bir vilayette, bir şehirde fitne çıktı mı "efendim, ecnebi parmağı" diyorlar ve "ecnebi parmağından" şu arada para ile gelip karışan yabancıların tesirini murat ediyorlar. "Ecnebi parmağı" fakat uzun zamanda, türlü yollardan, özellikle de şu şu mektep, medrese, şefkat yerleri gibi müesseselerden gelen tesir manasına gelse de doğru bir sözdür. Arap hareketinde ecnebi parmağı olduğu muhakkak, lâkin ecnebi parmağının halkı gıdıklamaya muvaffak olmasını yukarıda belirttiğim gibi, halkın kendi hükûmetleri idaresinden bezip, usanmasına tevafuk etmektedir: Büyümesine hazırlanan toprak olmasa fitne tohumu serpildiği yerde kuruyup da çürüyüp biter.

Bu çerçevede Akçura, Türklerle Arapların Avrupa emperyalizmine karşı ortak hareket etmesi gerektiğini savunur. Dolayısıyla her iki unsurun da hükûmetten yardım beklemekle yetinmemesini, millî benliklerini korumak için inisiyatif almasını önerir.[56]

> Vâkı'â bütün Türklerin bugünkü günde hali, vaziyeti taaruz edecek, medeniyetçe kendi ile aynı seviyede ya da ileride olanları yenecek derecede değil; bunun için Hasan Bey'in fikrini ben de doğru olarak kabul ediyorum. Türklerin ve Arapların anlaşmaları gerekir. Hem bu konuda Osmanlı hükûmetinin tedbirlerini beklemek yetmiyor, Türkler, Araplar milletçe kımıldanıp kendi aralarında yakınlaşma, anlaşma çarelerini izlemeleri gerekir.

Akçura'nın gözünde Türk-Arap işbirliğini mümkün kılan temel etken Arap milliyetçiliğinin henüz "yaygınlaşmamış olmasıdır". "İlim ve medeniyet kuvvetinden" (abç.) "yoksun olan" Arapların emperyalist müdahaleden korunmak için Türklerle işbirliği yapmasının zorunluluk olduğunu düşünür. Suriyelilerin modern toplum anlayışından uzak olduğuna yönelik argümanını desteklemek için seyahati sırasında tanıştığı bazı çevrelerin "tanıklığına" başvurur:[57]

> Ben Arapların istediklerini faaliyete çıkaracak güçlerinin şimdilik mevcut olduğunu göremedim. Güçten, kuvvetten muradım, sadece kaba silah kuvveti değil; ilim ve medeniyet kuvvetini de buna ilave ediyorum. Kendileri de olduğunu iddia etmiyorlar. Yabancı halklardan müsteşarlar çağırmak istemeleri de bu kuvvetsizliğin delilidir. Biz, diyorlar, kendi kendimizi idare edecek kadar, ilim, marifet ve tecrübe sahibi değiliz (başka türlü söylemek gerekirse, tamamen istiklâl derecesinde olmadan fakat muhtariyet halinde durmaya da kendi kuvvetleri yetmiyor); bunun için bize iş öğretecek olan yabancılara muhtacız.

Pantürkizm idealini savunan Yusuf Akçura'nın Arapların geleceğini düşünmesinde üç etkenden söz etmek mümkündür. Bunlardan birincisi, Akçura'nın gözünde Müslümanlığın "Türk kimliğinin" bir parçasını oluşturmasıdır.[58] Dolayısıyla Müslümanlık bağlamında, Türkler ve Araplar aynı değerleri paylaşır ve her iki

unsur da Avrupa emperyalizminin hedefinde yer alır. İkinci olarak Akçura, Arap topraklarının savunulmasının konjonktürel çerçevede Türklerin çıkarına olduğunu düşünür. Buna göre Arapların emperyalizmin etki alanına girmesi, Osmanlı'nın dağılmasına neden olacak ve henüz "Türklerin birliği" sağlanmamışken imparatorluğun yıkılması, Anadolu Türklerinin bağımsızlığını tehlikeye düşürecektir. Üçüncü olarak, bu dönemde ortaya çıkan Türk-Arap İmparatorluğu/Federasyonu tartışmalarının etkisinden bahsedilebilir. Akçura doğrudan bu konuya ilişkin görüş belirtmese de Türk-Arap işbirliğini Avrupa emperyalizmine karşı bir var oluş meselesi olarak değerlendirmesi, bu tartışmalardan uzak olmadığını ortaya koymaktadır.

ARAP VE YAHUDİ MİLLİYETÇİLİĞİ

Yusuf Akçura'nın Suriye ve Filistin ziyaretinde ele aldığı bir diğer konu Arap milliyetçiliğidir. Seyahatini gerçekleştirdiği dönemin Arapların Osmanlı'daki geleceklerini tartıştıkları zaman aralığına denk geldiğini hatırlatmak uygun olabilir. Buna karşın Osmanlı siyasi seçkinleri Türk-Arap İmparatorluğu/Federasyonu önerisiyle bir taraftan Arapları hoşnut etmeye, diğer yandan da ülkenin toprak bütünlüğünü korumaya çalışmıştır. Bu tartışmaları yerinden izleme imkânına sahip olan Akçura'nın ise, İttihatçıların aksine, Suriyeli Arapların milliyetçi faaliyetlerini desteklediği görülür.[59] Ancak milli bilincin kuvvetli olmadığına inandığı bu topraklarda, bağımsız bir Arap devletinin uzun yaşayamayacağını savunur:[60]

> Ben Arapların istediklerini faaliyete çıkaracak güçlerinin şimdilik mevcut olduğunu göremedim. Güçten, kuvvetten muradım, sadece kaba silah kuvveti değil; ilim ve medeniyet kuvvetini de buna ilave ediyorum. Kendileri de olduğunu iddia etmiyorlar. Yabancı halklardan müsteşarlar çağırmak istemeleri de bu kuvvetsizliğin delilidir. Biz, diyorlar, kendi kendimizi idare edecek kadar, ilim, marifet ve tecrübe sahibi değiliz (başka türlü söylemek gerekirse, tamamen istiklâl derecesinde olmadan fakat muhtariyet halinde durmaya da kendi kuvvetleri yetmiyor); bunun için bize iş öğretecek olan yabacılara muhtacız.

Bir Türk milliyetçisi olarak Arap milli bilincinin gelişmesine destek verdiğini, tersi bir yaklaşımın tutarsızlık olacağını ifade eden Akçura,[61] uzun vadede Arapların imparatorluktan ayrılmasını doğal bir gelişme olarak değerlendireceğinin sinyalini verir:[62]

> Beşir Beyin sözlerinde abartı yok; olsa azaltılmış olur, o gerçekten de idealist bir kişi. O mektepten çok şeyler, belki bütün Arap dünyasının yeniden yükselmesi, yeni bir can alıp, Bağdatlar, Endülüsler zamanındaki gibi büyük bir medeniyet merkezi olmasını bekliyor. Beşir Bey sevimli, ruhlu, güçlü, şişman, sarı bıyıklı, güleç yüzlü; İstanbul'un şık beyleri gibi, bugün terziden alınmış giyimler, taş gibi beyaz yakalar hiç bozulmamış. Lâkin içinde yanmakta olan iman ateşi, sarımtırak güzel ve güleç gözlerinden çıkıp yüzünü nurlandırıyor. Ben bu kişinin canı gönülden kendi milletine çalışmasını görüp çok sevdim; onun bu çabası, gün geçtikçe Türklerin zararına olacağını düşündüğüm halde yine ona karşı derin ve samimi hürmet, muhabbet duydum. Eğer Arapların parlak bir istikbali olacaksa, onun en ciddi hadimlerinden birisi, muhakkak şu gördüğüm pedagog-tabıp olacaktır.

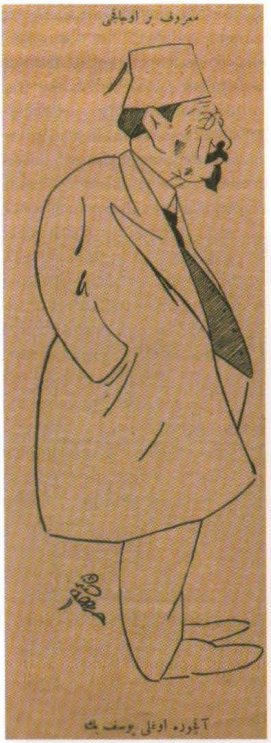
Akçura yalnızca Arap milliyetçiliğini değil, Yahudi milliyetçiliğini de teşvik eder. Filistin'de bir Yahudi devleti kurulmasına yönelik olumlu ifadeleri bu anlamda dikkat çekicidir:[63]

> Kendi kendime dedim: "İşte bu halk, Yahudiler, kendilerinden başka kimseye ihtiyaçları olma-

Filistin'den bir görünüm, 1920'ler.

TBMM arşivi Abdülmecid Efendi koleksiyonu

"Ma'ruf bir Ocakçı: Akçura oğlu Yusuf Bey."

İstanbul Şehir Üniversitesi Taha Toros arşivi

dan, böyle yeni, medeni bir küçük şehir kurmuşlar, mühendisleri, mimarları, doktorları, muallimleri, idarecileri, koruyucuları, taşçıları, suculara, hepsi hepsi kendilerinden, para da kendilerinin, kendi bankalarından, kendi zenginlerinden alıyorlar. Bunun gibi medeni bir şehir kuran halk, birkaç yıl, muayyen bir maksat ile çabaladıktan sonra, niçin birkaç şehir, bir memleket, devlet kurmasınlar?"

Bu ifadeleriyle bir bakıma Yahudileri Araplara örnek gösterir. Arapların Yahudiler gibi "millî bilince" ulaşması halinde kendi siyasî birimlerini oluşturmasına izin verilmesi gerektiğinin altını çizer. Bu doğrultuda Akçura'nın Filistin'e bakışına ilişkin üç sonuçtan bahsetmek mümkündür. Birincisi "millî bilinç" kavramı üzerinden Yahudilerin Araplardan üstün olduğunu ima eder. İkincisi Yahudilerin yalnızca Araplar için değil, "Türklerin birliği" anlamında da bir örnek olarak kabul edilebileceğine inanıyor olması muhtemeldir. Üçüncüsü, hem Arapların hem de Yahudilerin Osmanlı topraklarında kendi devletlerini kurmalarına olumlu yaklaşacağını belli ederek, imparatorluğun bu coğrafyadaki siyasi etkinliğini önemsemediğini gösterir. Böylelikle yukarıda tartışılan Türk-Arap işbirliğini "konjonktürel ve geçici" bir gereklilik olarak değerlendirdiğini yeniden ortaya koyar.

SONUÇ

Siyasî fikirleri bağlamında Osmanlı seçkinleri arasında "aykırı" bir duruşu temsil eden Yusuf Akçura, Osmanlı'yı bir Türk devleti olarak görmediğini, imparatorluğun toprak bütünlüğüyle ilgilenmediğini ve asıl idealinin Osmanlı Türkleriyle "Kuzey Türkleri"nin birleşerek "millî bir devlet" kurması olduğunu belirtmiştir. Osmanlı'nın Rumeli topraklarını kaybettiği, buna karşın Anadolu ve Arap coğrafyasını korumaya odaklandığı bir dönemde Suriye ve Filistin'e gitmiş, izlenimlerini aktarırken gezdiği şehirlerdeki "kuralsızlık, düzensizlik ve medeniyetsizlikten" rahatsız olduğunu ifade etmiştir.

Bu yaklaşım, 19. yüzyılın sonlarında yaygınlaşan Osmanlı Oryantalizmi çerçevesi içinde düşündüğüne işaret etmektedir. Yine Osmanlı Oryantalizmi bağlamında imparatorluğun Arap topraklarını korumak ve kalkındırmak için yeterli çabayı göstermediğini ileri sürmüş, bunun sonucu olarak sömürgeci Avrupalıların Suriye'de siyasî ve ekonomik etkinlik kurmaya başladığını savunmuştur. Yalnızca Osmanlı merkezi otoritesinin zaaflarına değinmemiş, aynı zamanda Arapların da "millî benliklerine" sahip çıkmadığını gözlemlediğini ifade etmiştir. Buna karşın emperyalist Avrupa'ya karşı Türklerin ve Arapların ortak bir mücadele alanı oluşturmasını önermiş, ancak bu işbirliğinin geçici olacağını savunarak Arapların "millî bilince ulaşması" durumunda Osmanlı'dan ayrılmalarında sakınca görülmemesi gerektiğinin altını çizmiştir. Ayrıca Akçura'nın bu önerisinin ardında Osmanlı topraklarındaki gayrimüslim burjuvaziye karşı Müslümanlar arasında oluşturulabilecek bir "ittifakın" arayışı yatıyor olabilir. Öyle ki, Suriye-Filistin seyahatinden yaklaşık bir sene önce yazdığı makalesinde, milliyetperverliğin ve emperyalizmden korunmanın temel şartlarından birisinin orta sınıfı kuvvetlendirmek olduğunu ifade etmektedir.[64] Dolayısıyla Osmanlı Türklerinin milliyetperverliğinin orta sınıfın yükselmesiyle güçleneceğine inanmasından yola çıkarak, Arapların millî benliklerine kavuşmasını da Arap burjuvazisinin gelişmesine bağladığını söylemek mümkündür.

Osmanlı'daki diğer Türkçülerden farklı olarak Arap milliyetçiliğini destekleyen Akçura, imparatorluktaki diğer unsurların milliileşme hareketlerini boğmaya çalışmanın bir çelişki olacağını ifade ederek, toprak temelli değil, etnik kökeni dikkate alan bir Türkçülük anlayışına sahip olduğunu ortaya koymuştur. Arap milliyetçiliğine olumlu yaklaşırken bir taraftan da Filistin'e göç eden Yahudilerin bağımsız bir devlet kurmasını doğal karşılayacağını belirtmiş, Yahudilerin "ulaştığı millî bilincin" hem Araplar hem de Türkler tarafından örnek alınması gerektiğini savunmuştur.

Sonuç olarak Akçura her ne kadar "aykırı" bir seçkin olarak öne çıksa da, Suriye ve Filistin seyahatine ilişkin görüşlerinin Osmanlı'nın Arap topraklarına yönelik siyasetiyle örtüşen özellikler taşıdığı söylenebilir. Bilad-ı Şam'ı ziyaret etmiş olan siyasî ve bürokratik elitin Oryantalist yaklaşımını devam ettirmesi bu durumun bir göstergesi olarak değerlendirilebilir. Diğer taraftan bu coğrafyanın Osmanlı'ya bağlılığını önemsememesi onu diğer seçkinlerden ayırmakta, devletin Araplara yönelik siyasetini benimsemediğine işaret etmektedir. Yusuf Akçura'nın bu perspektifi 19. yüzyılın sonlarından itibaren belirginleşen "ulusal sınırların" düşünsel bir yansıması olarak kabul edilebilir.

OZAN KUYUMCUOĞLU
BİLGİ ÜNİVERSİTESİ
ULUSLARARASI İLİŞKİLER BÖLÜMÜ

DİPNOTLAR

* Bu makale sürmekte olan "Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Siyasi Seçkinlerin Oluşumu ve Suriye'ye Bakışı" başlıklı doktora tez çalışmamın bir bölümüne dayanmaktadır. Süreç boyunca önerileriyle teşvikleri için danışmanlarım Prof. Mehmet Hacısalihoğlu ve Prof. Gencer Özcan'a teşekkür ederim.

1 Bu tartışmanın bağlamına ilişkin genel bir perspektif için bkz. Jane Hathaway, *Osmanlı Hâkimiyetinde Arap Toprakları (1516-1800)*, çev. Gül Çağalı Güven (İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2016), s. 31.

2 Hakan T. Karateke, "How Distant is Gurbet? Refik Halid's Representation of Arabs in Gurbet Hikayeleri- with a Note on Ottoman and Turkish Orientalism", *Turkish Historical Review* 4 (2013).

3 Yusuf Akçura, *Suriye ve Filistin Mektupları*, haz. Erdoğan Mura, 2. bs. (Ankara: Hece Yayınları, 2012).

4 Hasan Kayalı'nın *Jön Türkler ve Araplar* kitabı, Kemal Karpat'ın *Osmanlı'dan Günümüze Ortadoğu'da Millet, Milliyetçilik* adlı eseri ve Zekeriya Kurşun'un *Yol Ayrımında Türk-Arap İlişkileri* başlıklı çalışması dönemin siyasi koşullarını yansıtmak için başvurulan kaynaklar arasındadır. Bkz. Hasan Kayalı, *Jön Türkler ve Araplar: Osmanlıcılık, Erken Arap Milliyetçiliği ve İslamcılık (1908-1918)*, çev. Türkan Yöney, 2. bs. (İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2003); Kemal H. Karpat, *Osmanlı'dan Günümüze Ortadoğu'da Millet, Milliyet, Milliyetçilik*, çev. Recep Boztemur, 2. bs. (İstanbul: Timaş Yayınları, 2013).

7 Yusuf Akçura'nın doğum tarihi ile ilgili farklı bilgiler mevcuttur. Kemal Şenoğlu, Akçura'nın *Türk Yılı* isimli eserinde doğum yılının 1879 olduğunu ifade ettiğini, ancak resmi belgelerde doğum yılının 1876 olarak kayded ildiğini, dolayısıyla Akçura'nın 1876 yılında doğduğuna dair genel bir konsensüsün olduğunu söylemektedir. Kemal Şenoğlu, *Yusuf Akçura: Kemalizmin İdeoloğu* (İstanbul: Kaynak Yayınları, 2009), s. 14.

8 Sayım Türkman, "Yusuf Akçura ve Ziya Gökalp", *Atatürk Dergisi* 3/4 (2003): 138.

9 Nuri Yüce, "Akçura, Yusuf", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, c. 2, 1989, s. 228; Hilmi Ziya Ülken, *Türkiye'de Çağdaş Düşünce Tarihi* (İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları, 2013), s. 570; Şenoğlu, a.g.e, s. 16.

10 Akçura, *Hatıralarım*, s. 105-106; *Üç Tarz-ı Siyaset ve Tartışmalar*, ed. Arslan Tekin (İstanbul: Bilge Kültür Sanat, 2015), s. 23-24; Türkman, a.g.m, s. 135.

11 Türkman, a.g.m, s. 136.

12 Yüce, a.g.m, s. 228. Ahmet Hikmet Müftüoğlu, Mehmet Emin Yurdakul, Ahmet Hikmet Yurdakul, Ahmet Ağaoğlu, Hüseyinzade Ali Turan, Dr. Akil Muhtar Özenl Türk Yurdu Derneği'nin kurucu üyeleri arasında yer almaktadır. Şenoğlu, a.g.e, s. 25. Aynı kadro 1908'de kurulan Türk Derneği'nin üyeleri arasındadır. Ülken, a.g.e, s. 305.

13 Şenoğlu, a.g.e, s. 26.

14 *Üç Tarz-ı Siyaset ve Tartışmalar*, s. 15.

15 Akçura, *Suriye ve Filistin Mektupları*, s. 14.

16 Akçura, *Hatıralarım*, s. 14-15; *Üç Tarz-ı Siyaset ve Tartışmalar*, s. 15. Akçura'nın milli mücadele sırasında kaleme aldığı Şark meselesine ilişkin yazıları için bkz. Yusuf Akçura, Şark Meselesine Dair ve Eski Şunây-ı *Ummet'te Çıkan Makalelerimden*, haz. Erol Kılınç, (İstanbul: Ötüken Yayınları, 2016).

17 Şenoğlu, a.g.e, s. 33; Ülken, a.g.e, s. 571.

18 *Üç Tarz-ı Siyaset ve Tartışmalar*, s. 17.

19 Yüce, a.g.m, s. 228.

20 Gunay Göksu Özdoğan, *"Turan" dan "Bozkurt"a: Tek Parti Döneminde Türkçülük (1931-1946)*, çev. İsmail Kaplan, (İstanbul, İletişim Yayınları, 2001), s. 28.

21 Akçura, *Hatıralarım*, s. 111.

22 *Üç Tarz-ı Siyaset ve Tartışmalar*, s. 74

23 Akçura, *Hatıralarım*, s. 115.

24 *Üç Tarz-ı Siyaset ve Tartışmalar*, s. 72

25 A.g.e, s. 76

26 Hüseyin Cahit bu seçkinlere örnek olarak gösterilebilir. Öyle ki ünlü "Millet-i Hâkime" başlıklı makalesinde Osmanlı'nın bir Türk devleti olduğunu "ilan ederek" Türk olmayan unsurların "bu gerçeği" kabul etmesi gerektiğini savunmuştur: "Bu memleketi Türkler zapt etdi. Fetih etmek için yapmadıkları fedakârlıklar tarihin en hayret bakış safelerini, en parlak mefâhirini teşkil eder. Sü'idare ile Türklerin kuvvetine hâlel gelince memleketin büyük kesimini ellerinden gayb etdiler. Fakat geride kalan en ufak bir parçayı bile kanları bahasına hıfz eylediler." Hüseyin Cahit, "Millet-i Hâkime", *Tanin*, 7 Kasım 1908.

27 Akçura'nın yakın arkadaşı Ahmed Fendi ise *Üç Tarz-ı Siyaset* makalesine yönelttiği eleştiride Osmanlıcılıktan tamamen arındırılmış bir Türkçülük anlayışının İmparatorluğun parçalanmasına neden olacağını yazmıştır. François Georgeon, *Türk Milliyetçiliğinin Kökenleri: Yusuf Akçura*, çev. Alev Er, 3. bs. (İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1999), s. 42.

28 Georgeon, a.g.e, s. 62.

29 Celal Metin, "Yusuf Akçura ve I. Dünya Savaşı'nda Rusya'daki Türk Esirleri", *Modern Türklük Araştırma Dergisi* 2/3 (Eylül 2005): 36.

30 Sina Akşın, *Jön Türkler ve İttihat ve Terakki*, 6. bs. (Ankara: İmge Yayınları, 2011), s. 268-269.

31 Bu dönemde Balkan Savaşları'ndaki kayıpların "intikamını" almayı hedefleyen çevrelerin *Müslümanlara Mahsus* isimli bir kitapçık çıkarmaları dikkat çekici bir ayrıntıdır. Bu kitapçıkta, Balkanlar'da öldürülen ve işkence edilen "Müslümanlara" ilişkin propaganda metinleri yer almaktadır. Dolayısıyla bu dönemde Türklerin de kapsayan bir "Müslüman" kimliği vurgusunun öne çıktığını görmek mümkündür. Y. Doğan Çetinkaya, *Osmanlı'ya Müslümanlaşırmak: Kitle Siyaseti, Toplumsal Sınıflar ve Milli İktisat (1909-1914)*, çev. Özgür Bircan (İstanbul: İletişim Yayınları, 2015), s. 176-177.

32 Mehmet Hacısalihoğlu, *Jön Türkler ve Makedonya Sorunu (1890-1908)* (İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2003), s. 417

33 Eliezer Tauber, *The Emergence of the Arab Movements* (Londra: Frank Cass, 1993), s. 198.

34 Faroz Ahmad, *Jön Türkler ve Osmanlı'da Milletler: Ermeniler, Rumlar, Arnavutlar, Yahudiler ve Araplar* (İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2017), s. 151-152. Türk-Arap İmparatorluğu fikrini İl. Abdülhamit döneminden itibaren Osmanlı ordusunun modernize edilmesi görevini üstlenen Colmar von der Goltz ortaya atmıştır. Kayalı, a.g.e, s. 151. Halide Edib ise Türk-Arap İmparatorluğu fikrinin Irak kökenli olan dönemin Sadrazamı Mahmud Şevket Paşa'nın fikri olduğunu belirtmiştir. Halide Edib'e göre Balkan Savaşları'nın yaratığı travmanın ve Avrupa'nın emperyalist saldırganlığının üstesinden gelebilmenin tek yolu Türk ve Arap unsurların ortak bir siyasi yapılanmaya yönelmesidir: "İmparatorluk, kendisine karşı birleşmiş erkici güçlere direnecek gücü ancak Türklerle Araplar arasında yakın bir anlayış olursa bulabilecekti. Arapların çoktan milliyetçi ateşe tutuldukları doğruydu ama kendisi de Arap kökenli olan Mahmud Şevket Paşa'nın öne sürdüğü söylenen, denenmeye değer bir düşünce vardı. Bu düşünce, merkezi Halep'te bulunan ikili bir Arap-Türk monarşisinin yaratılmasıydı." Ahmad, a.g.e, s. 152.

35 Emir Şekib Arslan, *İttihatçı Bir Aydının Anıları*, çev. Halil Özkan (İstanbul: Klasik Yayınları, 2005), s. 59. Eliezer Tauber, *The Emergence of the Arab Movements* (Londra: Frank Cass, 1993), s. 221-222.

36 Fallh Rıfkı Atay'a göre arılarında Mustafa Kemal'in de bulunduğu bürokratik ve siyasî seçkinler Türk-Arap İmparatorluğu fikrine sıcak bakmıştır. Atay, Çankaya, s. 140. Bu dönemde İTC sözcüsü olan Ferit Bey'in de bu siyasi yapılanmaya taraftar olduğu bilinmektedir. Kayalı, a.g.e, s. 75. İTC'nin ileri gelenlerinden ve cemiyetin sözcüsü olarak kabul edilen *Tanin* gazetesinin başyazarı Hüseyin Cahit Yalçın, yıllar sonra Türk-Arap İmparatorluğunun faaliyete geçmesi için çok mücadele ettiğini belirterek bu "projenin" gerçekleşmemiş olmasından üzüntü duyduğunu ifade etmiştir. Yalçın, a.g.e, s. 208. Hüseyin Cahit Yalçın, "Arap Memleketlerinde Türkiye", *Ulus*, 5 Nisan 1949.

37 Tauber, a.g.e, s. 178. Konferans'a Bağdat ve Yemen'den temsilci katılmamıştır. Ahmad, a.g.e, s. 154.

38 A.g.e, s. 178-179.

39 Karpat, a.g.e, s. 187-188; Tauber, a.g.e, s. 183-184; Ahmad, a.g.e, s. 154.

40 Kurşun, a.g.e, s. 71-75; Ahmad, 1 a.g.e, s. 51.

41 Kurşun, a.g.e, s. 71; Kayalı, a.g.e, s. 155.

42 Selim Deringil, "'Hali Vahşet ve Bedeviyette Yaşarlar': Geç Dönem Osmanlı İmparatorluğu ve Post-Kolonyalizm Tartışması", çev. Uğur Pençe, *Simgeden Millete: II. Abdülhamid'den Mustafa Kemal'e Devlet ve Millet*, ed. Selim Deringil, 2. bs. (İstanbul: İletişim Yayınları, 2009), s. 166-167; Ussama Makdisi, "Ottoman Orientalism", *The American Historical Review* 107/3 (Haziran 2002): 768.

43 Deringil, a.g.m, s. 195.

44 A.g.m, s. 168.

45 Akçura, *Suriye ve Filistin Mektupları*, s. 17 (Yusuf Akçura, "Suriye'den I", *Vakit*, 20 Nisan 1913).

46 A.g.e, s. 28 (Yusuf Akçura, "Suriye'den III", *Vakit*, 28 Nisan 1913).

47 A.g.e, s. 162-163 (Yusuf Akçura, "Kudüs-i Şerif", *Vakit*, 26 Eylül 1913).

48 A.g.e, s. 23 (Yusuf Akçura, "Suriye'den II", *Vakit*, 24 Nisan 1913).

49 A.g.e, s. 55 (Yusuf Akçura, "Suriye'den VI", *Vakit*, 11 Mayıs 1913). Beyrut'taki Fransız okullarının yaygınlığı Birinci Dünya Savaşı sırasında Suriye ve Lübnan'da bulunan Halide Edib tarafından da tartışılmıştır. Halide Edib Adıvar, *Mor Salkımlı Ev*, 16. bs. (İstanbul: Can Yayınları, 2015), s. 273-276.

50 Akçura, a.g.e, s. 59 (Yusuf Akçura, "Suriye'den VII", *Vakit*, 12 Mayıs 1913)

51 A.g.e, s. 70. (Yusuf Akçura, "Suriye'den V", *Vakit*, 11 Haziran1913). Kitabı derleyen İsmail Türkoğlu, Yusuf Akçura'nın makalesinin postayla geç ulaşığını bu nedenle beşinci makalesinin altıncı ve yedinci makalesinden daha ileri bir tarihte yayınlandığını belirtmiştir.

52 A.g.e, s. 63 (Yusuf Akçura, "Suriye'den VII", *Vakit*, 12 Mayıs1913).

53 A.g.e, s. 85 (Yusuf Akçura, "Suriye'den X", *Vakit*, 18 Haziran 1913).

54 A.g.e, s. 31 (Yusuf Akçura, "Surİye'den III", *Vakit*, 28 Nisan 1913).

55 A.g.e, s. 60 (Yusuf Akçura, "Suriye'den VII", *Vakit*, 12 Mayıs 1913).

56 Akçura'nın bahsettiği Hasan Bey, Beyrut'un ileri gelenlerinden liberal bir siyasetçidir. A.g.e, s. 74. (Yusuf Akçura, "Suriye'den VIII", *Vakit*, 12 Haziran 1913).

57 A.g.e, s. 48 (Yusuf Akçura, "Suriye'den V", *Vakit*, 9 Mayıs 1913)

58 Akçura, *Hatıralarım*, s. 115.

59 Georgeon, a.g.e, s. 49

60 Akçura, *Suriye ve Filistin Mektupları*, s. 48 (Yusuf Akçura, "Suriye'den V", *Vakit*, 9 Mayıs 1913)

61 A.g.e, s. 48.

62 Akçura'nın bahsettiği Beşir Bey, Beyrut'taki Külliyetü'l Osmaniyetü'l İslâmiye okulunun müdürü Doktor Beşir Bey el-Kassar'dır. A.g.e, s. 50-52. (Yusuf Akçura, "Surİye'den VI", *Vakit*, 11 Mayıs 1913).

63 A.g.e, s. 124. (Yusuf Akçura, "Filistin'den III", *Vakit*, 28 Haziran 1913).

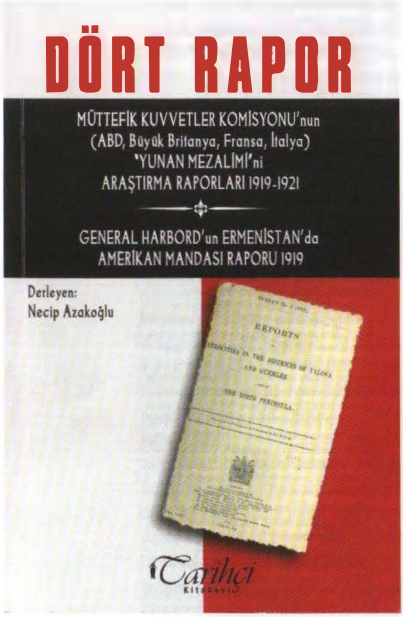
64 Akçura 1912'de *Servet-i Fünun*'a yazdığı makalesinde Kuzey Türklerinde milliyetperverliğin yükselişi ile orta sınıfın güçlenmesi arasında paralellik kurmuştur: "Lakin mahkûm Türk memleketlerinde, Türk şehirlerinin küçük esnafı, ustaları ve köylü rençberleri arasında gözü açık ve işgüzar olanlarından, Avrupalıların gelmesiyle elden kaçan küçük sanayi ve imalat ve küçük ticaret yerine, Avrupalılardan gördükleri yeni usul sanayi ve ticareti icraya kalkışanları bulundu; Avrupalıların temin ettikleri asayiş ile tesis ettikleri vesait-i nakliye bu nev teşebbüsleri ve teşebbüslerin muvaffakiyetini teshil ediyordu. İşte bu suretle Türk âleminde yeni bir içtimaî kuvvet, zengin bir burjuvazi (mutavassıt sınıf) peyda oldu. Şimal ve Azerbaycan Türklüğü'nün en mühim merkezleri olan Kazan, Orenburg ve Bakü şehirlerinin büyük tüccar, fabrikatör ve mâdenî zengin sınıf-ı mutavassıtı, bu dediklerimizin müsâlleridir. Sınıf-ı mutavassıt milletperverdir; menafi-i iktisadiyesi millet fikri ve hissinin inkişaf ve teraktisini ister. Kazan, Bakü ve Orenburg burjuvazisi etrafında pek çabuk milletperverlik nazariyatçıları (nasyonalizm ideologları) toplandı." Georgeon, a.g.e, s. 162. (Yusuf Akçura, "Türklük", *Sahaime-i Servet-i Fünun*, 1912, s. 189-192).

MİLLÎ MÜCADELE ÜZERİNE DÖRT RAPOR

CEVAHİR KAYAM

Millî mücadele döneminde müttefik devletler tarafından kurulan komisyonlarca hazırlanan raporlar ile ABD Başkanı Wilson'un görevlendirdiği General Harbord'un hazırladığı raporların çevirilerini içeren Dört Rapor *kitabı, bu raporların ilk kez Türkçeye çevrilerek yayın hayatımıza kazandırıldığı gibi bir iddia ile yayımlanmıştır. Gerek bu iddia ve gerekse rapor çevirilerindeki sorunlar, kitabı bir hayli tartışmalı hale getirmektedir.*

Dört Rapor kitabında, özellikle bu raporların ilk kez yayımlanıyor olduğu iddiası, raporların ilk kez yayımlanmadığının altının çizilmesini, kitaptaki hata ve eksikliklerin ortaya konmasını ve bu konuda geçmiş yıllarda emek harcamış insanların varlığının hatırlatılmasını zorunlu kılmaktadır. Cahit Kayra'nın kaleme aldığı önsöz başta olmak üzere, teşekkür kısmı ve belgelerin orijinallerinin yer aldığı ekler ise derleyenin özensizliğini ve işlevsizliğini ortaya koymaktadır.

Dört Rapor, der. Necip Azakoğlu (İstanbul: Tarihçi Kitabevi, 2016).

"Müttefik Kuvvetler İzmir ve Yakın Çevresi Yunan İşgalini Araştırma Komisyonu Belgeleri", "İzmit Yarımadasındaki ve Yalova ve Gemlik Bölgelerindeki Mezalimler Hakkındaki Raporlar" ve "Amerikan Askeri Misyonunun Ermenistan Raporu" kitapta çevirisi verilen raporlardır. Çevirideki sorunların ilki, rapor başlıklarında görülmektedir. Tarih yazınımızda tekrarlana tekrarlana sorgulanmaksızın kullanılan isimlendirmeler tercih edilmiş ve sözünü ettiğimiz belgelerin hepsi birer rapormuş gibi "Müttefik Kuvvetler 'İzmir ve Çevresi İşgal Bölgesindeki Yunan Mezalimi'ni Araştırma Komisyonu Raporu, 1919", "Müttefik Kuvvetler 'Yalova, Gemlik, İzmit Bölgesinde Yunan Mezalimi'ni Araştırma Komisyonu Raporu, 1921", "İngiliz Ordusu 'İzmit Bölgesi Yunan Mezalimi'ni Soruşturma Komisyonu Raporu, 1921" ve "General Harbord: Ermenistan'da Amerikan Mandası Raporu, 1919" adlarıyla çevrilmiştir. Hemen belirtilmelidir ki, III. Rapor olarak sunulan "İngiliz Ordusu 'İzmit Bölgesi Yunan Mezalimi'ni Soruşturma Komisyonu Raporu, 1921", II. Rapor olarak sunulan "'Yalova, Gemlik, İzmit Bölgesinde Yunan Mezalimi'ni Araştırma Komisyonu Raporu, 1921" başlıklı raporun devamıdır. Mehmet Kaya, sözü edilen raporla ilgili şu bilgiyi vermektedir:

> Komisyon üç ayrı devletin temsilcilerinden meydana geliyordu. Kendi bünyesinde bir inceleme heyeti oluşturdu. Komisyon bölgeye dair genel bir rapor hazırladı, ayrıca inceleme heyetinin gözlemlerini içeren günlük de ekte sunuldu. Rapor ve günlükten sonra da genel bir değerlendirme yer alıyordu.[1]

II. Raporun devamı olan genel değerlendirme bölümü, inceleme heyetinin Yüksek Komiserliğe sunduğu rapordur. İnceleme heyetinin İngiliz temsilcilerden oluşması, dönemin koşulları, raporların yazılma nedenleri ve komisyonların kurulma biçimleri ve çalışma yöntemleriyle ilgili olarak yeterli bilgiye sahip olmayan derleyen/çeviren tarafından bunun ayrı bir rapor olarak değerlendirilmesine yol açmıştır. Mehmet Kaya'nın belirttiği gibi:

> İstanbul'daki İngiliz temsilci H. Rumbold Nisan ayı ortalarında General Harington'a İtilaf Devletleri'nin mezalimi araştırmak için üç ayrı komisyon kurmasını teklif etti. Komisyonlardan birinin Trakya'da, ikincisinin

İzmit Yarımadası'nda, üçüncüsünün de Yalova ve Orhangazi'de inceleme yapması öngörülüyordu. Bölgeye gönderilecek komisyonun iki tane olması muhtemelen inceleme heyetinin de ayrı bir komisyon olarak gösterilmesi ile açıklanabilir. Buna bir başka delil de komisyon raporunun İzmit ve Orhangazi'yi de içermesi idi.[2]

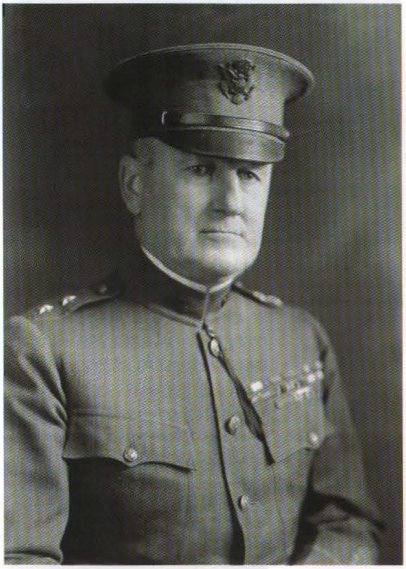
Derlemede yer alan ve ekte de orijinali verilen II ve III no'lu raporlar "İzmit Yarımadasındaki ve Yalova ve Gemlik Bölgelerindeki Mezalimler Hakkında Raporlar" üst başlığını taşımaktadır. Bu raporlar "Yalova ve Gemlik Bölgelerinde Türk Nüfusa Karşı Uygulanan Aşırılıkların Araştırılması Talimatı Verilmiş Müttefikler arası Komisyonun Raporu", "İzmit Araştırma Komisyonu Raporu", "Yunanlıların Suçlandıkları Aşırılıklar" ve "Türkler Tarafından Gerçekleştirilen Aşırılıklar" adlı raporlardan oluşmaktadır. Dolayısıyla bir bütünün parçalarıdır ve birlikte değerlendirilmelidir.

Çeviriyle ilgili bir başka sorun, çevirmeni aynı olan ve daha önce yayımlanmış bulunan "Amerikan Askeri Misyonunun Ermenistan Raporu"nun *Dört Rapor* kitabında farklı adla ve bazı değişikliklerle yayımlanmış olmasıdır. Kitabın teşekkür kısmında Harbord Raporu'nun Kaynak Yayınları'nın izniyle yayımlandığı belirtilmektedir. Kaynak Yayınları'ndan alındığı söylenen rapor, Nisan 2015'te Kırkdokuzelibir Kitap tarafından basılan ve Ermeni Belgeleriyle 1915 Belgeseli'nin hediyesi olarak verilen ektir. Belgenin çevirmeni de *Dört Rapor* kitabındaki belgeleri çeviren Lale Akalın'dır. Fakat bu ekin basımında etik kurallar gözetildiği için "derleyen" ibaresi değil, "yayına hazırlayan" ibaresi kullanılmıştır. Belgeyi yayına hazırlayan Gizem Ertuğrul Koç, Tarihçi Kitabevi tarafından yok farz edilmiş, önsözde ve teşekkür yazısında ismi anılmamıştır. Bununla yetinilmemiş, çevirmeni aynı kişi olmasına ve alındığı kaynak belirtilmesine rağmen, Harbord Raporu'nun başta başlıkları olmak üzere metninde de yer yer farklı ifadeler kullanılmıştır. Bu değişikliklerin çevirmen tarafından mı, "derleyen" tarafından mı yapıldığıyla ilgili bir bilgi de verilmemiştir. Daha önce yayımlanmış bir metni aynı çevirmenin yeniden çevirmesi akıllıca olmayacağına göre, yapılan değişikliklerin de açıklanması gerekirdi. Bilinen bir raporun adının bariz biçimde değiştirilmesinin çevirmence yapılmayacağını öngörebiliriz. Bu durumda, okur için daha çarpıcı ve günün genel havasına uyan değişiklikleri "derleyen"in yaptığını düşünebiliriz. Bu durum hem çevirmenin emeğine saygısızlık, hem de Kaynak Yayınları'na bir vefasızlıktır. Yayımlamak için izin alınan bir metni, izin alınan kurumun ve çevirmeninin görüşüne başvurmadan değiştirmek en azından etik değildir.

Harbord Raporu ile ilgili yukarıda söylenenlere aşağıda verilen birkaç örnek, bahsettiğimiz özensizliği, satış kaygısının belgenin aslına sadık kalmanın önüne nasıl geçtiğini ve çeviriyi de nasıl tartışılır hale getirdiğini daha iyi ortaya koyacaktır.

Dört Rapor'da, "IV. Rapor General Harbord: Ermenistan'da Amerikan Mandası Raporu, 1919" adıyla sunulan raporun orijinal adı "Yakın Doğu'da Durum: Amerikan Askeri Heyetinin Ermenistan Raporu"dur. Tümgeneral James G. Harbord raporu hazırlayan kişidir. Bu kontuda sözü edilen rapordan Türkçe yazılan eserlerde zaman zaman Harbord Raporu diye söz edilse de, belge çevirisinde tam adının kullanılması belgenin aslına sadık kalmanın ve bilimselliğin bir gereğidir. Rapor başlıklarındaki bir başka farklılık da *Dört Rapor*'da "4. Türkiye ve Transkafkasya'da Uygulanacak Mandanın Koşulları ve Sorunları" başlığının Kaynak Yayınları'ndaki metinde "Türkiye ve Transkafkasya'da Şartlar ve Mandaterliğin Getireceği Sorunlar" şeklinde yer almasıdır. Bu tür değişikliklerin anlam kaymasına yol açacağı aşikârdır. Çok sayıdaki çeviri farklılığına son bir örnek olarak da Belge C'nin başlığıyla ilgili olanı aktarırsak meramımız daha iyi anlaşılacaktır. "Mustafa Kemal Paşa'nın Komisyona Mektubu" olarak kitapta yer alan başlık, diğer çeviride "Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin Fikirleri ve Örgütlenmesi Hakkında Beyanname Özeti" olarak çevrilmiştir ve doğrusu da budur.

Kaynak Yayınları'nın metninde yer alan rapora ek belgelerin bazıları-

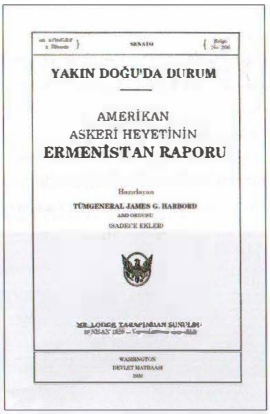

General James Guthrie Harbord (1866-1947).

General Harbord Raporu, çev. Lale Akalın (İstanbul: Kırkdokuzelibir Kitap, 2015), s. 4.

na yer verilmemesi, bazı hususların daha iyi anlaşılması için konan dipnotların aktarılmaması diğer bir önemli eksikliktir.

Milli mücadele dönemiyle ilgili söz konusu raporların derlendiği bir kitap için, konunun uzmanı olmayan Cahit Kayra'ya önsöz yazdırılması ise en hafif ifadeyle talihsizlik olmuştur. Kitaba önsöz yazan Cahit Kayra'nın en önemli iddiası, raporların "bilgi dünyamıza kazandırıldığı" hususudur. Bu cümle, raporların ilk kez yayımlandığını akla getirmektedir; oysa raporlar milli mücadele dönemi araştırmalarında kullanılmıştır ve bilinmektedirler. I. Raporda yer alan Belge 3 ve Belge 8 *Türk İstiklal Harbi* adlı kitapta yer almaktadır; hatta Belge 8'in çeviride yer verilmeyen, komisyonun önerdiği önlemleri içeren 3. maddesi de aynı kitapta görülebilir.[3] Raporun ikinci ve üçüncü bölümünü ("Mesuliyetlerin Tayini

SENATE

YAKIN DOĞU'DA DURUM

AMERİKAN
ASKERİ HEYETİNİN
ERMENİSTAN RAPORU

Hazırlayan
TÜMGENERAL JAMES G. HARBORD
AND OTHERS
ŞAADET EKLED

MR. LODGE TARAFINDAN SUNULDU

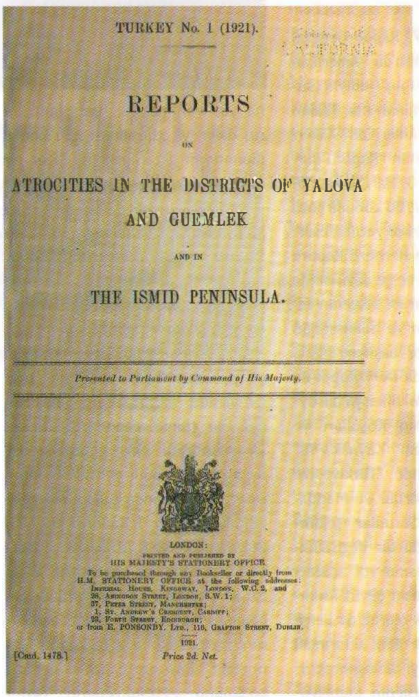
WASHINGTON
DEVLET MATBAASI

ve Komisyon Tarafından Arz Olunan Fezleke-i Netayic") Mustafa Turan, 'İstiklal Harbi'nde 'Müttefiklerarası Tahkik Heyeti' Çalışmaları, Raporu ve Tahkikat Neticesi" başlıklı makalesinde kaynaklardan "tercüme edilmiş şekliyle aynen" aktarmıştır.[4]

IV. Rapor, Seçil Karal Akgün'ün bir eserinde incelenmiştir.[5] Önsöz yazarı Kaynak Yayınları'ndan alınan çeviriye bakmış olsaydı, çeviri için Akgün'ün yazdığı sunuş yazısını ve yazarın çalışmasına verilen dipnotu görmüş olurdu. Bundan olsa gerek, *Dört Rapor*'a ne dipnot alınmış ne de önsözde sunuş yazısından söz edilmiştir.

Harbord Raporu'nun eklerinde yer alan "Mustafa Kemal Paşa'nın Komisyona Mektubu", "General Harbord'un Mustafa Kemal Paşa'ya Yanıtı", "Sivas Kongresi'nin ABD Senatosu Başkanı'na Başvurusu" ve "Mustafa Kemal Paşa'nın Generel Harbord'a Gönderdiği Sivas Kongresi'nin Bildirgesi" birçok kaynakta yer verilmiş metinlerdir.[6] Türkçede var olan belgelerin İngilizceden çevrilmesi hem zaman ve emek kaybı hem de daha önceki çalışmaları görmemiş olmanın sonucudur. En azından dipnotlarda bunlardan sözedilmesi bilimsel etiğin gereğidir. Bu durum derleyen ve çevirenin bu alandaki literatüre hâkim olmadığını da göstermektedir.

Çevirisi yapılan belgelerin isimleri de orijinaline bağlı kalınmaksızın, neye göre yapıldığı belirtilmeyen değişikliklerle yayımlanmıştır. Örneğin Belge E'nin başlığı "Sivas Kongresi Bildirgesi" iken, Kaynak Yayınları'ndakinden farklı olarak "Mustafa Kemal Paşa'nın Generel Harbord'a Gönderdiği Sivas Kongresi'nin Bildirgesi" başlığı kullanılmıştır. Halbuki Arıburnu'nun belirtiği gibi, General Harbord, Sivas'taki görüşmeden sonra Mustafa Kemal Paşa'dan söylediklerinin, bir muhtıra biçiminde kısaca yazılıp, kendisine verilmesini istemiş, istediği muhtıra Mustafa Kemal Paşa tarafından yaveri Nuri Bey aracılığı ile Samsun'da bulunan Harbord'a gönderilmiştir. Konuyla ilgili anlatılarında Harbord, Sivas Kongresi Bildirgesi'nin kendisine Mustafa Kemal tarafından verildiğinden söz etmemektedir. Belge E'nin başlığında yer alan, bildirinin Mustafa Kemal tarafından General Harbord'a gönderildiği bilgisi açıklanmaya muhtaçtır. Yine Belge F'nin başlığı yanıltıcıdır; "Sivas Kongresi'nin ABD Senatosu Başkanı'na Başvurusu" başlığını, kitabı derleyen kişi eklemiştir. Belge, Amerika Birleşik Devletleri

TURKEY No. 1 (1921).

REPORTS

ON

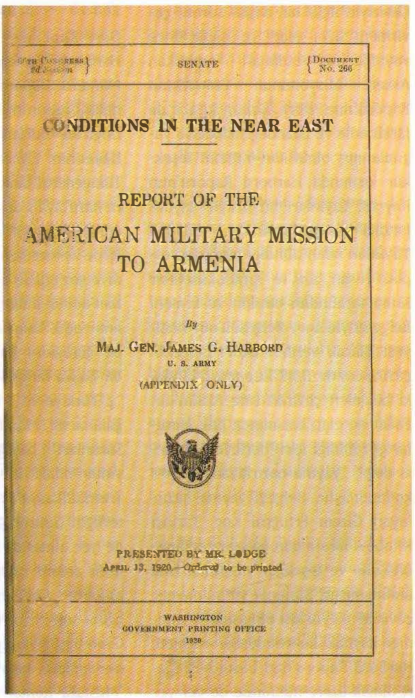
ATROCITIES IN THE DISTRICTS OF YALOVA AND GUEMLEK

AND IN

THE ISMID PENINSULA.

Presented to Parliament by Command of His Majesty.

LONDON:
PRINTED AND PUBLISHED BY
HIS MAJESTY'S STATIONERY OFFICE.
To be purchased through any Bookseller or directly from
H.M. STATIONERY OFFICE, at the following addresses:
IMPERIAL HOUSE, KINGSWAY, LONDON, W.C.2, and
28, ABINGDON STREET, LONDON, S.W.1;
37, PETER STREET, MANCHESTER;
1, ST. ANDREW'S CRESCENT, CARDIFF;
23, FORTH STREET, EDINBURGH;
or from E. PONSONBY, LTD., 116, GRAFTON STREET, DUBLIN.
1921.
[Cmd. 1478.] *Price 3d. Net.*

SENATE

CONDITIONS IN THE NEAR EAST

REPORT OF THE

AMERICAN MILITARY MISSION TO ARMENIA

By

MAJ. GEN. JAMES G. HARBORD
U. S. ARMY
(APPENDIX ONLY)

PRESENTED BY MR. LODGE
APRIL 13, 1920.—Ordered to be printed

WASHINGTON
GOVERNMENT PRINTING OFFICE
1920

Senato Başkanı'na ithafen çekilen bir telgraftır ve İngilizce başlığı da budur. Kaynak Yayınları'nda da orijinaline uygun olarak "ABD Senatosu Başkanı'na" başlığı kullanılmıştır. Ayrıca Belge F ile ilgili Kaynak Yayınları'ndaki metne çevirmenin koyduğu, raporun ekindeki metnin, asıl belgenin daktiloyla çoğaltılmış kopyası olduğu ve bu metinde imzaların ve Mustafa Kemal'in, mektubun kongre evrakı dosyasında muhafazasını bildiren notunun yer almadığına dair dipnot da yok sayılmıştır. *Dört Rapor*'daki başlık, Sivas Kongresi'nde Amerikan mandası için Amerika'ya başvurulduğu yanlış bilgi ve imasını çağrıştırması bakımından da gerçekleri yansıtmamaktadır.

General Harbord'un Erivan'da çektiği bir fotoğraf.

General Harbord Raporu, s. 86-87.

Sadece yukarıda sözü edilen kaynaklar göz önüne alındığında bilir, çevirisi yapılan belgelerle ilgili bilgi dünyamızın yeterli olduğu anlaşılmaktadır. Derleme/çeviri bütün bu kaynakların eleştirel bir karşılaştırmasını yaparak yeni çevirileri sunmuş olsaydı bilgi dünyamızı daha da zenginleştirmiş olurdu. Öte yandan belgelerin parçalanması ve aslına uygun adlandırılmaması, yapılacak araştırmalarda bu belgelerin kullanılmasını tartışmalı hale getirmekte, literatüre katkı sunmayıp, aksine bilgi kirliliğine yol açmaktadır.

Yine Kayra'nın önsözünde raporları yazanın Amerika, İngiltere, Fransa ve İtalya devletlerinin temsilcileri Amiral Bristol, General Hare, General Bunoust ve (General) Dall'olio olduğu belirtilmektedir. Ne yazık ki bu bilgi sadece I. Rapor için doğrudur. II. Raporu hazırlayanlar Tümgeneral G.M. Franks (İngiltere), Albay E. Roletto (İtalya) ve Tuğgeneral G. Vieg (Fransa); II. Raporun iki olan ama kitapta III. Rapor olarak geçen belgeyi hazırlayanlar hepsi İngiliz olan Yarbay H.M. Farmar, Albay Vitelli, Yarbay Wilkonsky ve Binbaşı O.H. Van Milligen; IV Rapor'un yazarı da General Harbord'dur (Amerika). Bu yanlış bilginin önsözde yer alması da derlemeyi yapanın özensizliği ve dikkatsizliğinin sonucu olsa gerekir.

Son olarak kitaptaki "Teşekkür" yazısına değinmek gerekir. Teşekkür yazısında ilk üç raporun Mehmet Şükrü Güzel tarafından sağlandığı, son raporun da (Harbord Raporu) Kaynak Yayınları'nın izniyle yayımlandığı belirtilmektedir. Raporları sağlayan ve yayımlayanların belirtildiği bir çalışmada derleyenin işlevinin ne olduğu anlaşılamamaktadır. Kaldı ki konuyla ilgili herkesin internet ortamında ulaşabileceği belgelerin bir başkasından temin edilmesi de en azından araştırma zahmetinden kaçınıldığını düşündürmektedir. Bu durumda derleyenin yaptığı tek şey metinleri çevirtmek ve basımını sağlamak olmuştur. Bunda bile özensiz davranılmış ve Kaynak Yayınları'ndan temin edilen Harbord Raporu'nun çevirisiyle birlikte orijinali de basılmışken, *Dört Rapor* kitabının ekinde internetten indirilen çıktı kullanılmıştır. Bu çıktının harita vb. bazı sayfaları da eksik verilmiştir. Derleme yapmanın daha farklı çabalar gerektirdiği yayın dünyasında pekâlâ bilinmektedir ve bu yazıda buna değinmek konumuz dışındadır.

Burada sözü edilmeyen daha birçok problemi içeren *Dört Rapor* kitabının, bir derlemenin nasıl olmaması ve yapılmaması gerektiği, çeviriler üzerinde oynamaların hangi sonuçlara yol açabileceği, konunun uzmanı olmayan birine önsöz yazdırmanın nasıl yanlışlar doğurabileceğini göstermesi bakımından örnek bir çalışma olduğu söylenebilir; örnek olmanın her zaman olumlu bir içerik taşımadığı da akıldan çıkarılmamalıdır.

CEVAHİR KAYAM
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
ATATÜRK İLKELERİ VE İNKILAP TARİHİ ENSTİTÜSÜ

DİPNOTLAR

1 Yrd. Doç. Dr. Mehmet Kaya, "Yalova-Gemlik Bölgeleri ve İzmit Yarımadası'nda Yunan Mezalimine Dair İtilaf Devletleri Araştırma Komisyonu Raporları (12-22 Mayıs 1921)", *Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi* 51 (Bahar 2013): 563-578.

2 Mehmet Kaya, a.g.m.

3 *Türk İstiklal Harbi*, c. 2, ks. 2 (Ankara: Genelkurmay Basımevi, 1968), s. 361-373

4 Mustafa Turan, "İstiklal Harbi'nde 'Müttefiklerarası Tahkik Heyeti' Çalışmaları, Raporu ve Tahkikat Neticesi", *AÜ Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Dergisi* 8 (Kasım 1991): 695-772. Yazarın 80. dipnotta sözünü ettiği kaynaklar şunlardır: *Türkiye'de Yunan Fecayii*, c. 2 (İstanbul: Ahmed İhsan Matbaası, 1337), s. 281 vd; *Anadolu'da Yunan Zulmü ve Vahşeti* (Ankara: Matbuat ve İstihbarat Matbaası, 1338), s. 31 vd.; ATASE ARŞ. Kl. 306 Dos. 57-26 Fih. 250 (İtalyan gazetelerinden tercüme)

5 Seçil Karal Akgün, *General Harbord'un Anadolu Gezisi ve Ermeni Meselesine Dair Raporu: Kurtuluş Savaşı Başlangıcında* (İstanbul: Tercüman, 1981).

6 Bunlardan ilk üçü Kemal Arıburnu'nun *Sivas Kongresi. Samsun'dan Ankara'ya Kadar Olaylar ve Anılarla* (Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi, 1997) adlı kitabının 160-184. sayfalarında yer almaktadır. Sivas Kongresi Bildirişesi'ni ise sıradan bir Devrim Tarihi kitabında bulmak mümkündür. Fakat şüphesiz bilimsel ciddi bir araştırmacının başvuracağı ilk kaynak Uluğ İğdemir'in *Sivas Kongresi Tutanakları* (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1986) adlı eseri olmalıdır.

GİZLİ RAPORLAR, YAYIMLANMAMIŞ YAZILAR VE MEKTUPLAR
NÂZIM HİKMET BERLİN'DE*

MEHMET PERİNÇEK

Sovyet basınının incelenmesi Nâzım Hikmet'in gerek edebiyat gerekse de siyaset alanında Türkiye'de yayımlanmamış yazılarını ortaya çıkartırken, "Çok Gizli" ibareli Sovyet arşiv belgeleri ise Türk şairin TKP merkezli örgütsel faaliyetlerine ışık tutmaktadır. Nâzım'ın 1951 Ağustos'undaki Berlin ziyareti, her iki açıdan da önemlidir. Berlin günlerine dair gizli raporlar ve mektuplar, bilinmeyen yazılar ve ziyaretin bütün detayları ilk kez Toplumsal Tarih'te yayımlanıyor.

Nâzım Hikmet, İsmail Bilen ve Galina Kolesnikova.

Nâzım Hikmet, 1951 Haziran'ının sonunda Türkiye'den gizlice ayrılıp Romanya üzerinden SSCB'ye gelmişti.[1] Moskova'ya gelişinden sonra ilk yurtdışı seyahati Berlin'e olacaktı. Berlin'e gidişinin esas sebebi, III. Dünya Öğrenci ve Gençlik Festivali'ne katılmaktı. Ancak Nâzım, Berlin günlerini Türkiye Komünist Partisi'nin (TKP) örgütlenmesi açısından da değerlendirecekti. O dönemde partiyle bağ kurmak ve bu ilişkileri bir düzene oturtmak, kafasını meşgul eden önemli gündem maddelerinden biriydi.

Nâzım, daha Berlin'e gitmeden kısa bir süre önce Temmuz ayında Sovyetler Birliği Komünist Partisi (SBKP) Merkez Komitesi (MK) Sekreteri, Politbüro üyesi ve SSCB Bakanlar Kurulu Başkan Yardımcısı G.M. Malenkov'la (1902-1988) görüşecek[2] ve daha sonra ona özellikle örgütsel meselelerle ilgili Marat'la (İsmail Bilen) birlikte kaleme aldıkları bir mektup gönderecektir. "Marat" takma adını kullanan İsmail Bilen, kapatılana kadar TKP'nin Komintern'deki temsilciliğini yapmış, Komintern'in kapanışının ardından Moskova'da TKP temsilcisi sıfatıyla kalmış ve zaman zaman 1934 Genişletilmiş Dış

[1] G. Kolesnikova, *Sem Let s Nazimom Hikmetom* (Ijevsk, IPM UrO RAN, 1999), s. 385.

Stalin, Malenkov, Beriya ve Mikoyan.

Büro toplantısında seçildiği Politbüro üyesi sıfatını da kullanmıştır. Nâzım ve Marat, mektupta Türkiye tahlilinin yanı sıra bir dizi öneri ve talepte bulunmaktadır.

MALENKOV'A MEKTUP

Berlin seyahatinden önce Sovyet organlarına verilen mektup, sonraki süreci anlamak açısından önemlidir. İlk kez yayımlanan bu belge, SBKP ve Komintern'in merkez arşivi olan Rusya Toplumsal Sıyasal Tarih Devlet Arşivi'nde (RGASPİ) fond 82, liste 2, dosya 1330, yaprak 82-86 numaralarıyla kayıtlı bulunmaktadır:

Türkçeden çeviri
SOVYETLER BİRLİĞİ KOMÜNİST PARTİSİ (bolşevik) MERKEZ KOMİTESİ'NE
MALENKOV Yoldaş'a

Türkiye, Amerikan emperyalizminin askeri üslerinden biridir. Amerikan silahlarıyla, uzmanlarıyla, Amerikalıların inşa ettiği ve inşa etmekte olduğu stratejik yollarla, havaalanlarıyla, limanlarla donanmış bu üs, doğrudan Sovyetler Birliği'ne ve halk demokrasisi ülkelerine saldırı için hazırlanmaktadır. Aynı zamanda Türkiye'nin faşist iktidar çevreleri, basının, radyonun, okulların, camilerin yardımıyla ülkenin en geri unsurlarını kışkırtmakta ve kamuoyunda Sovyetler Birliği'ne ve halk demokrasisi ülkelerine karşı en alçak, şovenist duyguları ateşlemektedir.

Amerikan emperyalizmi, Türkiye'de çoktandır kendilerini emperyalist güçlere satmış olan en gerici, en terörist, en şovenist sınıflara ve gruplara dayanmaktadır. Bunlar:

a/ Büyük burjuvazi– bankerler, kompradorlar, büyük toprak sahipleri, yabancılarla ve özellikle Amerikan sermayesiyle işbirliği yapan büyük sanayiciler ve b/ askeri klik.

Türk devleti, onların ellerinde bürokratik ve faşist tahakkümün silahına dönüşmüştür.

Bu sınıflar ve gruplar, esas olarak "Demokrat" Parti'de, Cumhuriyet Halk Partisi'nde ve Millet Partisi'nde temsil edilmektedir.

Türkiye'de Amerikan emperyalizmine, onun dayandığı sınıf ve gruplara karşı aşağıdaki sınıf ve gruplar hareket etmektedir:

a/ İşçi sınıfı.

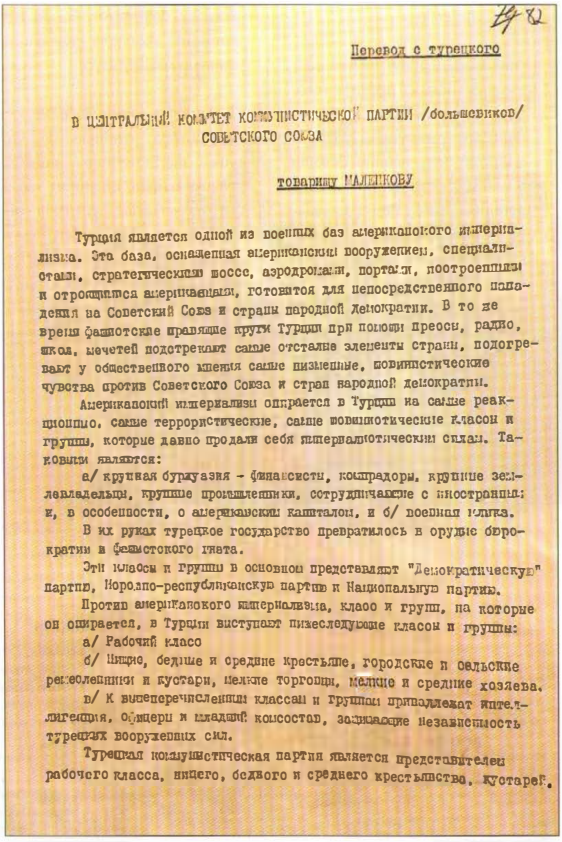
b/ Mülksüz, yoksul ve orta köylülük, şehir ve köy zanaatkârları ve esnafı, küçük tüccarlar, küçük ve orta işletme sahipleri.

c/ Yukarıda sayılan sınıf ve gruplara aydınlar, Türk Silahlı Kuvvetleri'nin bağımsızlığını savunan subaylar ve astsubaylar dâhildir.

Türkiye Komünist Partisi, işçi sınıfının, mülksüz, yoksul ve orta köylülüğün, esnafın, zanaatkârın ve ilerici aydınların temsilcisidir. "Demokrat" Parti, Cumhuriyet Halk Partisi ve Millet Partisi, taban örgütlerinde bu sınıfların ve katmanların sadece bir kısmını toplayabilmiştir.

Bugünkü şartlarda Türkiye işçi sınıfı, sadece kendi sınıfsal çıkarlarının değil, ayrıca da Türkiye'nin belli başlı bütün halk kitlelerinin milli çıkarlarının sözcüsüdür.

"Türk-Amerikan işbirliği" ve Ankara'nın askeri hazırlığı, Türkiye'nin ekonomik hayatını yıkıma uğratmıştır:

Перевод с турецкого

В ЦЕНТРАЛЬНЫЙ КОМИТЕТ КОММУНИСТИЧЕСКОЙ ПАРТИИ /большевиков/ СОВЕТСКОГО СОЮЗА

товарищу МАЛЕНКОВУ

Турция является одной из военных баз американского империализма. Эта база, оснащенная американским вооружением, специалистами, стратегическими шоссе, аэродромами, портами, построенными и строящимися американцами, готовится для непосредственного нападения на Советский Союз и страны народной демократии. В то же время фашистские правящие круги Турции при помощи прессы, радио, школ, мечетей подстрекают самые отсталые элементы страны, подогревают у общественного мнения самые низменные, шовинистические чувства против Советского Союза и стран народной демократии.

Американский империализм опирается в Турции на самые реакционные, самые террористические, самые шовинистические классы и группы, которые давно продали себя империалистическим силам. Таковыми являются:

а/ крупная буржуазия – финансисты, компрадоры, крупные землевладельцы, крупные промышленники, сотрудничающие с иностранцами, в особенности, с американским капиталом, и б/ военная клика.

В их руках турецкое государство превратилось в орудие бюрократии и фашистского гнета.

Эти классы и группы в основном представляют "Демократическую" партию, Народно-республиканскую партию и Национальную партию.

Против американского империализма, класс и групп, на которые он опирается, в Турции выступают нижеследующие классы и группы:

а/ Рабочий класс

б/ Нищие, бедные и средние крестьяне, городские и сельские ремесленники и кустари, мелкие торговцы, мелкие и средние хозяева.

в/ К вышеперечисленным классам и группам принадлежат интеллигенция, офицеры и младший комсостав, занимающие независимость турецких вооруженных сил.

Турецкая коммунистическая партия является представителем рабочего класса, нищего, бедного и среднего крестьянства, кустарей,

Nâzım Hikmet ve İsmail Bilen'in G.M. Malenkov'a 23 Temmuz 1951 tarihli mektubunun ilk sayfası.

RGASPİ fond 82, liste 2, dosya 1330, yaprak 82.

a/ – Şehirlerde –

Gümrük sisteminin tasfiye edilmesi ve yabancı mallarla rekabete karşı korunma imkânının olmaması sonucunda, halk kitlelerinin alım gücünün devamlı düşmesi sonucunda milli sanayi daraldı ve faaliyetlerini azaltmaya devam ediyor, işçi sınıfının saflarında işsizlik yükseldi. Fiyatların devamlı yükselmesine ve hayatın pahalılaşmasına rağmen ücretler değişmiyor. Bu da işçi sınıfının ekonomik durumunu daha da kötüleştiriyor.

Türkiye'nin şehirlerinde ve kasabalarında, özellikle de büyük merkezlerinde nüfusun büyük kısmını oluşturan esnaf ve zanaatkârlar, yukarıda ortaya konan sebeplerden dolayı yoksullaştılar. Küçük tüccarlar, küçük ve orta işletme sahipleri yıkıma uğruyor. En başta tekstil işletmeleri sahipleri olmak üzere yerel sanayinin bir kısmı, fabrikalarını kapatıyor ya da iflasın eşiğinde bulunuyor.

Küçük burjuva katmanlara mensup olan aydınlar arasında işsizlik büyük bir yer tutuyor.

b/ – Köylerde –

Mülksüz ve yoksul köylülük, yarı aç bir yaşam sürüyor. Bun-

Festivalin Kitabı[1]

Başlangıç
Berlin'de 5 Ağustosgünü, Ahmet,
Kızılordu erlerinden
mavi gözlü Fedya'ya tanıttım seni.
Otomobildeyiz,
Fedya direksiyonda,
– Fedya, dedim ona,
Ahmed'im tütün yaprağı gibi narin
tütün yaprağı gibi sarı
Ahmed'im tütün işçisi.
Fedya, çok zulüm ettiler Ahmed'ime
ve lâkin
yoldaşlarından ve kendinden emin gülüşünü Ahmed'imin
yenemediler.
Fedya, bizim Ahmet
barış ve hürriyet
imtihanını
birçoğumuzdan önce verdi:
On altı yaşında TKP'ye
on yedisinde hapse girdi
ve yirmisinde hapisten çıktığı akşam,
İstanbul'da bir bahar akşamı,
gülüşünü kaybetmeden
öldü veremden.

Fedya görmedi seni
fakat baktı sana Ahmet,
en yiğit bir hâtıraya bakar gibi baktı
ve benim elimde senin elini sıkmak için
az daha direksiyonu bırakacaktı.
Festival öğleden sonra başlıyor.
Caddelerde Almanlar
hele gençleri, Ahmet,
mavi gömlekleri, mavi bayraklarıyla
gözümün önünde hâlâ.
Türküler söyleniyor,
sihhatli çocuklar gibi bahtiyar;
türküler söyleniyor,
bahar ağaçları gibi aydınlık
ve arkada harabeler,
türkülerin arkasında,
onlar artık insanların arasına karışamıyor...
Fedya'nın kepi
Bir kuş kanadı gibi
sağ kaşının üzerinde
kızıl yıldızcığı da orta yerinde.
Fedya'nın saçları...
Bu renk, bu ışıltı bir güneşte vardır, Ahmet,
Bir de kolhoz ekinlerinde.
Fedya, saygılı bir sevinçle kullanıyor direksiyonu.
Birdenbire gördüler onu
onu, kepini, yıldızını
ve iki yandan uzandılar ona
elleriyle, gözleriyle.
Gözler:
dokunmak, okşamak isteyen eller gibiydi,
eller:
hayran bakıyordu.
Gözler:
annelerine sığınan çocuklar gibi
sarıldı boynuna onun,
görülmüş korkunç rüyayı bir daha görmemek için.
Eller vardı, Ahmet,
ona karşı silâh çekiklerinden pişmandılar
ve bir daha yapmaktansa bunu
razıydılar bileklerinden kopmaya.
Bakıyorum onlara, Ahmet,
unutmak, inanmak istiyorum,
inanmak
aldanmamak şartıyla.
Çünkü belki de gözler vardı
inatla yere bakan
ve ceplerinden çıkmamış eller vardı belki de.
Fakat gördüm Ahmet,
gözler vardı:
ümittiler
eller vardı
komünistiler.
Tutulduk çiçek yağmuruna:
kırmızı, beyaz, mavi, sarı,
gülleri, karanfilleri, kınaları
hepsinin de en tazesi, en dostu, en güzeli.
Ve sesler:
güneşli bir kumsalda sevinçle yuvarlanan
dalgaların uğultusu:
gençlik
barış
hürriyet
hayat
Froyntşaft froyntşaft!...[2]
Gelin arabasına döndü Fedya'nın otomobili.
Bir eli direksiyonda delikanlının, Ahmet,
boyuna selâm alıp selâm veriyor öbür eli.
- Bu ne iş Fedor İvanoviç, dedim, bu ne iş?
Akıllı ve yumuşacık güldü Fedya,
- Teftiş, dedi, teftiş.
Barış birliklerini teftiş ediyorum.
Sustu,
baktı yüzüme vekarlı bir muhabbetle,
- Ahmet'le beraber, dedi, Ahmet'le.

Fedya, Berlin'de on beş gün on beş gece bayram eyledik
her yerde, hep beraber, Ahmet,
Fedya, benden yadigâr olsun ikinize
o bayramı anlatan bu şiirler, Ahmet.

işçi
Nâzım Hikmet

1 Nâzım Hikmet, *Yeni Şiirler*, s. 8-11.
2 "Freundschaft", Almanca dostluk anlamına gelmektedir.

ların önemli bir kısmı, önceden mevsimlik işçi olarak büyük çiftliklerde çalışıyorlardı. Ancak "Marshall Planı" sonucunda traktörler, sadece büyük toprak sahiplerinin eline geçti ve böylelikle fakirlikleri daha da büyüyen mülksüz, yoksul köylülere ve ırgatlara iş bulma imkânı engellenmiş oldu. Bu şekilde "Marshall traktörleri", Amerikan tankına dönüşürken, orta köylülüğü de yıkıma sürüklüyor.

c/ Türk ekonomisinin askeri hazırlığa tabi olmasından, ayrıca büyük silah gücünün bu ekonomi için ağır yük teşkil etmesinden dolayı, bu silah gücünün uzun vadede bütçenin aslan payının gittiği yarı seferberlik durumunda bulunması sebebiyle köylerde ve şehirlerde geniş halk kitlelerinin omzuna her yıl ağır vergiler yükleniyor.

Amerikalıların Türkiye'de hüküm sürmesi ve sömürgeci gibi hareket etmesi işçi sınıfı, yoksul halk katmanları, aydınlar arasında, ordunun bir kısmında, bazı yerli sanayiciler arasında büyük memnuniyetsizlik ve onlara yönelik nefret uyandırdı. Milli gururun ve Türkiye'nin onurunun nasıl ayaklar altına alındığını gören dürüst insanlar. Amerikalı emperyalistlere ve Ankara hükümetine, onların halka düşman politikasına karşı çıkıyorlar. Kore'deki savaşın gidişatı ve sonuçları Amerikalıların itibarını oldukça zayıflattı, Türk hükümetinin bu savaşa katılma kararı ve binlerce Türk askerinin ABD çıkarları adına Kore'de cephede ölmesi, Türk halkının Anglosakson emperyalistlerine nefretini daha da güçlendirdi. Kitlelerin Amerikalı ve İngiliz emperyalistlerinin politikalarından duyduğu memnuniyetsizlik, "Demokrat" Parti'nin, Cumhuriyet Halk Partisi'nin ve Millet Partisi'nin taban örgütlerinde ve sıradan üyeleri arasında da ortaya çıktı.

Nâzım Hikmet, Berlin Festivali'nde, Ağustos 1951.

TÜSTAV Arşivi

Milli azınlıklar arasında, özellikle Kürtler ve Lazlar arasında, Ankara'dan yürüyen zorla asimi-

III. Dünya Öğrenci ve Gençlik Festivali, Berlin, Ağustos 1951.

III. Dünya Öğrenci ve Gençlik Festivali rozeti.

lasyon politikasına karşı direnç kuvvetleniyor.

Büyük Sovyetler Birliği'nin yönettiği uluslararası barış cephesinin kesintisiz yükselişi, Türkiye'deki halk kitlelerinin milli bağımsızlık ve barış mücadelesi iradesini güçlendirdi.

Böylelikle Amerikan emperyalizmine ve uşaklarına karşı Türkiye'de geniş ve tek milli cephe oluşturulması için gerekli nesnel şartlar olgunlaşıyor.

Öznel şartlara gelince, bunun için şunlar gereklidir:

1. Türkiye Komünist Partisi'nin eylem taktiklerinin ve platformlarının oluşturulması, bu konuda ona yol gösterici yardımın Sovyetler Birliği Komünist Partisi MK tarafından yapılması.

2. Türkiye Komünist Partisi'nin faaliyetinin yeni şartlara intibak edebilecek ve aynı zamanda Amerikan emperyalizmine karşı Tek Millî Cephe'de öncü rol oynayabilecek şekilde örgütlenmesi.

3. Emperyalizme karşı tek millî cephe mücadelesinin ve savaşa karşı barış cephesinin fikirlerini, sloganlarını, taleplerini Türkiye'de yayacak ve kendini Amerikalı emperyalistlere satmış olan basına ve radyoya karşı çıkacak radyo ve basın çalışmasının örgütlenmesi.

a/ Örgütlenme alanında yapılması gerekenler:

1. Amerikan emperyalizmine karşı mücadelenin Tek Millî Cephe örgütlerini ve komitelerini kurmak.

2. Türkiye dışında Türkiye Komünist Partisi Merkez Komitesi'nin bir parçası olacak Dış Büro'yu teşkil etmek.

3. Ülke içinde radyo ve basın için bilgi toplamak üzere yasadışı bir örgütlenme kurmak.

b/ Basın ve enformasyon alanında yapılması gerekenler:

1. Emperyalizme ve faşizme karşı mücadelenin Tek Millî Cephesi'nin organı olarak hareket edecek "Bağımsız Türkiye Radyosu" adıyla radyo yayınının örgütlenmesini oluşturmak.

2. Moskova'dan ve halk demokrasisi ülkelerinden Türkçe radyo yayınlarını güçlendirmek.

3. Türkiye Komünist Partisi'nin merkezî yayın organının basımına yeniden başlamak.

4. Bağımsızlık ve barış cephesinin fikirlerini yayacak yeni bir basılı organ kurmak.

5. Parti kadrolarının hazırlanması ve eğitimi için Marksizm-Leninizmin klasik eserlerinin

Berlin'de Yazılan Türkçesi Kayıp Şiir

Nâzım Hikmet, festival günlerinde "Henri Martin'in Sesi" başlıklı da bir şiir yazmıştır. Lev Oganin'in Rusça'ya çevirdiği şiir, hemen ertesi günü 21 Ağustos 1951 tarihli Literaturnaya Gazeta'da (Edebiyat Gazetesi) yayımlanır.[1] Nâzım'ın bu eseri, Fransa ve destekçilerinin, Vietnam ve destekçilerine karşı açtığı Birinci Hindiçini Savaşı kahramanlarından, o yıllarda tutuklu bulunan, Picasso, Sartre gibi yaratıcıların da yapıtlarıyla destek verdiği denizci Henri Martin için yazılmıştır: ancak Türkçesi bugüne kalmamıştır. İlk kez M. Melih Güneş'in gün yüzüne çıkardığı şiirin aşağıdaki Rusçadan çevirisi de kendisine aittir.

HENRI MARTİN'İN SESİ[2]

Sen buradasın Henri Martin
Türkülerle ve bayraklarla karşıladık seni
arkanızda bütün Berlin
Türkülerimiz gençliğin türküsüydü
yaşamın türküsü, barışın türküsü
alnına çizgi, saçına ak düşmemişlerin
türküsü.
Güvercinler havalandı bayraklarımızın
gösterdiği yoldan gökyüzüne.

Sen önümüzdeydin, yakışıklı ve yürekli,
Deniz gibiydin, deniz misali güneşin
ışıltısında
Bizse kıyıydık, dağlardık
fırtınalı ve güçlü bir rüzgâr gibi haykıran,
sesinle gürleyen bir ormandık.

Konuştun bizimle.
Biliriz sesini biz senin.
Yüzünü bildiğimiz gibi en yakın dostumuzun,
bilirlz sesini Henri Martin.
Sesin dedi ki bize:
"Fırsat vermeyin kardeşlerimizi
öldürmelerine,
çekip çıkarın onları hapisane duvarlarından"

Biliriz sesini biz senin kardeşim,
O ses, o ses öyle bir şeydi ki o tokat gibiydi,
ölüm hâkimlerinin yüzüne inen.
Ve hükümden sonra sevdalın senin
bir tüy gibi narin, başladı ağlamaya.
Senin erkekçe sesin
ulaştı ona şefkatli bir sitemle
süngülerin arasından,
demirden çember örmüş süngülerin...

Dedi ki sesin senin:
"Tut gözyaşlarını asker karısı
gösterme düşmana"

Biliriz sesini biz senin Henri Martin.
Biz ki doğruya kulak verenlerdeniz
biz ki hakkımız var sevdalanmaya, çocuklar
doğurmaya, yaşlanmaya,
huzurlu bir ihtiyarlığa, yanıbaşımızda
oynayan torunlarla
Biz ki, ne öldürmek ne öldürülmek isteriz
Biliriz sesini biz senin Henri Martin,
avcumuzun içi gibi.

Sen buradaydın Henri Martin,
burada, Berlin'de, herkesin gözü önünde,
Ağustos'un beşinde bu bin dokuz yüz elli
bir yılının.

Biz siyahı, sarısı, beyazı, yüz dört ülkeden
delikanlı ve kız,
dinmeyen alkışlarla karşıladık seni
türküler ve yükselen bayraklarla,
sana çiçekler sunduk.

ve iki kat daha fazla sevdik Fransa'yı
anaların nice bahadırlar doğurduğu senin
gibi...

Berlin, 20 Ağustos 1951.

1 Nâzım Hikmet, "Golos Anri Martena", *Literaturnaya Gazeta*, No. 99(287), 21 Ağustos 1951, s. 4.

2 M. Melih Güneş, "Henri Martin'in Sesi" şiirinin Türkçe çevirisini ilk defa 22-23 Ekim 2013 tarihlerinde Bilkent Üniversitesi'nde gerçekleşen "Vatan, Dünya ve İnsanlık Şairi Nâzım Hikmet'in Türk ve Dünya Edebiyatındaki Yeri" başlıklı uluslararası sempozyuma sunduğu yayımlanmamış bildirisinde kamuoyuyla buluşturmuştur.

Türkçeye çevrilmesi gerekmektedir.

Yukarıda belirtilen, ülke dışındaki çalışmalara dair görevlerin yerine getirilmesi için Komünist Partisi Merkez Komitesi'nin bazı faal üyelerinin ve ilerici aydınların parti sempatizanı temsilcilerinin Türkiye'den ayrılması gerekmektedir.

Türkiye'den yasal yollardan çıkamayan kişilerin yasadışı şekilde çıkmasına yardım edilmelidir. Bizce ilk etapta şu kişiler kabul edilmelidir: Merkez Komitesi Politbüro üyelerinden Reşat Fuat Baraner; partı üyelerinden Mehmet Ali Aybar, Sabiha Zekeriya Sertel,[3] Kemal Tahir; sempatizanlardan Zekeriya Sertel ve Yıldız Sertel; Sofya'daki siyasi mültecilerden Fahri Erdinç ve Ziya Yamaç. (Fahri Erdinç ve Ziya Yamaç'a dair Bulgaristan Komünist Partisi Merkez Komitesi'nden ayrıca bilgi istenmelidir.)

Düşüncemize göre, yukarıda ifade edilen meselelerin pratik çözümleri için luygunl zaman gelmiştir. Bu meselelerin çözümlerine yardım edeceğinize kesin olarak inanıyoruz.

Türkiye Komünist Partisi Merkez Komitesi Politbüro Üyesi Marat
Türkiye Komünist Partisi Üyesi
Nâzım Hikmet
23 Temmuz 1951
Çeviren Dovlikanov.

NÂZIM HAKKINDAKİ İSTİHBARAT RAPORU

Ve Nâzım, bu mektuptan kısa bir süre sonra Ağustos ayında III. Dünya Öğrenci ve Gençlik Festivali'ne katılmak üzere Berlin'e gider. Bu geziye Sovyet Politbürosu'nun 2 Ağustos 1951 tarihli özel kararıyla izin verilmiştir.[4] İlk ikisi Prag (1947) ve Budapeşte'de (1949) gerçekleşen festivalin üçüncüsü Doğu Almanya'nın başkenti Berlin'de 5-19 Ağustos 1951 tarihleri arasında yapılır.

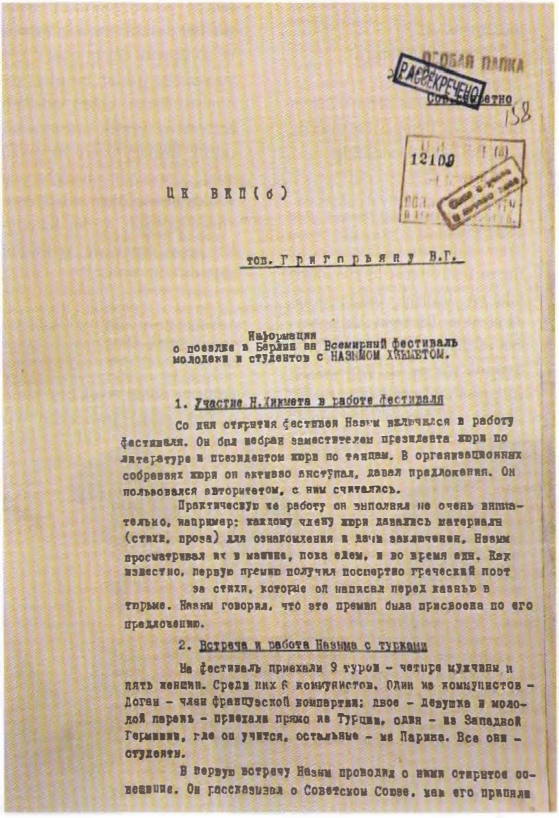
Berlin gezisinde Nâzım'a dönemin Sovyet dış istihbarat teşkilatı SSCB Bakanlar Kurulu bünyesindeki Enformasyon Komitesi çalışanı F. Adilov da eşlik etmiştir. Türki kökenli olduğu anlaşılan Adilov, Türkçeyi de iyi bilmektedir. Berlin günleri boyunca Nâzım'ın yanından ayrılmayan Sovyet istihbaratçısı, Moskova'ya dönünce Sovyetler Birliği Komünist Partisi Merkez Komitesi Dış Politika Komisyonu Başkanı V.G. Grigoryan'a (1902-1983) sunulan 27 Ağustos 1951 tarihli bir rapor kaleme alır. Bu komisyon, partinin yabancı komünist partılerle ilişkilerinden sorumludur.

İlk defa yayımlanan bu rapor, aynı arşivde (RGASPI) fond 495, liste 266, dosya 47 (II), yaprak 158-163 numaralarıyla kayıt altındadır. Aşağıda tam metnini sunduğumuz rapordaki ara başlıklar belgenin kendisine aitken,

III. Dünya Öğrenci ve Gençlik Festivali için hazırlanan kitapçığın kapağı.

Treffpunkt Berlin (Berlin Verlag Neues Leben, 1951)

ОСОБАЯ ПАПКА
РАССЕКРЕЧЕНО
158
12109

ЦК ВКП(б)

тов. Григоряну В.Г.

Информация
о поездке в Берлин на Всемирный фестиваль молодежи и студентов с НАЗИМОМ ХИКМЕТОМ.

1. Участие Н.Хикмета в работе фестиваля

Со дня открытия фестиваля Назым включался в работу фестиваля. Он был избран заместителем президента жюри по литературе и президентом жюри по танцам. В организационных собраниях жюри он активно выступал, давал предложения. Он пользовался авторитетом, с ним считались.

Практическую же работу он выполнял не очень внимательно, например: каждому члену жюри давались материалы (стихи, проза) для ознакомления и дачи заключения. Назым просматривал их в машине, пока ехем, и во время еды. Как известно, первую премию получила посмертно греческий поэт за стихи, которые он написал перед казнью в тюрьме. Назым говорил, что эта премия была присвоена по его предложению.

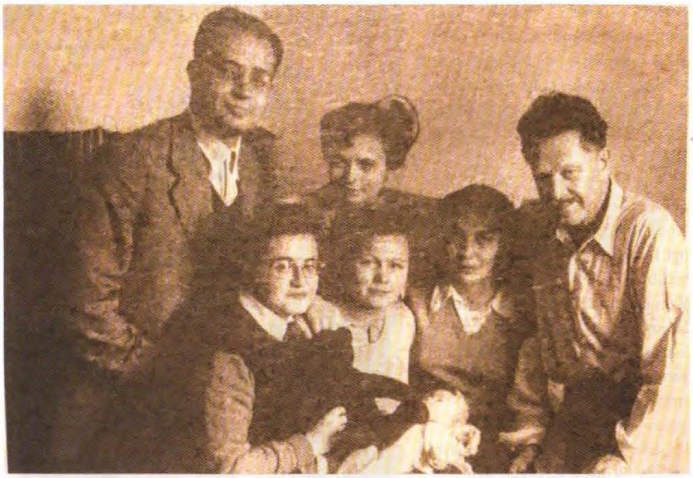
2. Встреча и работа Назыма с турками

На фестиваль приехали 9 турок - четыре мужчины и пять женщин. Среди них 6 коммунистов. Один из коммунистов - Доган - член французской компартии; двое - девушка и молодой парень - приехали прямо из Турции, один - из Западной Германии, где он учится, остальные - из Парижа. Все они - студенты.

В первую встречу Назым проводил с ними открытое совещание. Он рассказывал о Советском Союзе, как его приняли

F. Adilov'un V.G. Grigoryan'a sunduğu 27 Ağustos 1951 tarihli raporun ilk sayfası.

RGASPI fond 495, liste 266, dosya 47 (II), yaprak 158

Necil Togay, Gün Benderli (Togay), Yıldız Sertel, Galina Kolesnikova, radyoda sunucu Fatma ve Nâzım Hikmet Moskova'da Nâzım'ın evinde, 1954.

Gün Benderli, *Su Başında Dürmüşüz* (İstanbul: Belge Yayınları, Temmuz 2003), s. 468

açıklayıcı dipnotlar tarafımızdan konmuştur:

Özel Dosya
Çok Gizli
VKP (b) MK'ye[5]
V.G. Grigoryan Yoldaş'a

NÂZİM HİKMET'le Berlin'e Dünya Gençlik ve Öğrenci Festivali'ne Yapılan Gezi Hakkında Bilgi

1. N. Hikmet'in festival çalışmalarına katılımı

Nâzım, festivalin açılış gününden itibaren festival çalışmalarına dâhil oldu. Edebiyat Jürisi başkan yardımcılığına ve Dans Jürisi başkanlığına seçildi. Jürilerin örgütlenme toplantılarında faal bir şekilde konuşmalar yaptı, öneriler sundu. Otoritesini gösterdi, onu dikkate aldılar.

Pratik çalışmaları çok özenli bir şekilde yerine getirmedi, örneğin: Her jüri üyesine bilgilenmesi ve görüşlerini beyan etmesi için malzemeler (şiirler, nesirler) verilmişti. Nâzım, onları giderken arabada ve yemek sırasında inceledi. Bilindiği üzere ilk ödülü infaz öncesinde hapishanede yazdığı şiiriyle, ölümünden sonra Yunan şair aldı. Nâzım, bu ödülün onun önerisiyle verildiğini söyledi.[6]

2. Nâzım'ın Türklerle görüşmeleri ve çalışmaları

Festivale dördü erkek beşi kadın 9 Türk geldi. Aralarından 6'sı komünist. Komünistlerden biri Doğan,[7] Fransız Komünist Partisi üyesi; ikisi, kız ve genç bir delikanlı, doğrudan Türkiye'den geldiler;[8] biri, okuduğu Batı Almanya'dan,[9] geri kalanları ise Paris'ten geldiler.[10] Hepsi öğrenci.

Onlarla ilk görüşmeyi Nâzım açık bir toplantıda yaptı. Sovyetler Birliği'ni, Moskova'da onun nasıl ağırladıklarını, okuduğu dönemde[11] Moskova'nın nasıl olduğunu ve şimdi onu [Moskova'yı] nasıl bulduğunu anlattı. Uzun konuştu. Herkes onu dikkatle dinledi. [Konuşmasının] sonunda yarından itibaren onlarla çalışacağını, her biriyle tek tek görüşme yapacağını ve görevler vereceğini belirtti.

Bundan sonra her gün (bazen birkaç kere) onlarla buluştu. Türklerle ve başkalarıyla buluşmaları, esas olarak genellikle basın toplantılarının ve görüşmelerin yapıldığı basın evinde, restoranda gerçekleşti.

Nâzım en sık iki kişiyle görüştü. Biri, Paris'te okumuş ve tıp fakültesini bitirmiş olan kız. (Türk grubunun festivaldeki yöneticisiydi.) Nâzım onu bazen Fatma, bazen de Sevim[12] olarak çağırıyordu. Diğeri, karısıyla gelmiş olan ve ismini bir türlü öğrenemediğim topal ve gözlüklü olan erkek.[13] Nâzım'la aramızda bu öğrenciyle ilgili söz geçtiği zaman, onu sadece "topal" olarak adlandırıyordu. İsmini öğrenmemi istemediği hissine kapıldım. Belli ki öğrenci de kendi ismini söylememesi konusunda uyarılmıştı.

Tipik olaylar cereyan etti. Onun topalla veya Sevim'le görüşmeleri sırasında ne zaman yanlarına gitsem, hemen konuşmanın konusunu değiştiriyor, konuşmanın doğal akışında olmadığı hissediliyordu ve benim ayrılmamı bekliyorlardı. Bir keresinde ikisiyle birlikte oturmuş hararetli bir şekilde konuşuyordu. Ben yanlarına gidip masadaki dördüncü

Sevim Tarı (Belli) ve Gün Benderli (Togay), Berlin Festivali'nden dönüşte, 1951.

Gün Benderli *age.* s. 456.

boş sandalyeye oturdum. Anında konuşmalarını kestiler ve farklı bahanelerle masadan kalktılar ve ilerideki başka bir masaya oturup aynı havada, ama çok alçak sesle konuşmalarına devam ettiler. Bu olaydaki tavırlarını nasıl değerlendirmek gerek? Parti sırlarını mı benden gizlemek istediler, yoksa bu sır sadece üç kişinin mi arasında?

Onlara herkesten fazla güveniyordu: Onları Suriye heyetinin yöneticisi Hasan Kudsi'yle ve İsrail ve Fransız heyetlerinin yöneticileriyle tanıştırdı. Bana festivalin bitiminden sonra Sevim'i Türkiye'ye göndereceğini bir şekilde söyledi. [Nâzım'ın verdiği görevleri Türkiye'deki yoldaşlara iletmesi ve iki veya üç yoldaşla – bunlardan bir tanesi Türkiye Komünist Partisi sekreteri olacak–, geri dönmesi gerekecek. Nâzım, benden Romanya ve Bulgaristan sınırlarından geçişleri sırasında yardım edilmesini size iletmemi istedi.

Doğan hakkında birkaç söz. Doğan, Türk, eski öğrenci, Paris'te okumuş, Fransız Komünist Partisi üyesi, 1948 yılında kurduğu Paris'teki İleri Jön Türkler Birliği'nin[14] örgütçüsü. Bu örgüt adına Türkiye'ye çeşitli kanallardan Kore'ye Türklerin gönderilmesine karşı, Türkiye'deki Amerikan politikalarına karşı barışla ilgili bildiriler ve çağrılar göndermiş.

Nâzım ilk başta birkaç toplantıyı nedense Doğan'sız yaptı. İnsanları bu toplantılardan Doğan'a bahsetmemeleri konusunda her seferinde uyardığını fark ettim. Nâzım'a, Doğan'ı neden dışarda tuttuğunu, provokatör mü olduğunu bir şekilde sordum. Nâzım, bana Doğan'ın provokatör olmadığını, ancak çok bencil, kibirli olduğunu ve kendisini herkesten yukarda gördüğünü, bu yüzden diğerlerinin onu sevmediğini belirterek cevap verdi.[15]

Bir keresinde İran heyeti yöneticisi, festival hazırlık komisyonu

Dört Ders

6 Ağustos günü Treptower Park'ındaki Berlin'in alınması sırasında hayatını kaybeden Sovyet askerlerinin anısına yapılan anıta çelenk de bırakan' Nâzım Hikmet. Doğu Almanya'nın başkentinden SSCB Sovyet Yazarlar Birliği'nin yayın organı Literaturnaya Gazeta (Edebiyat Gazetesi) için festival izlenimlerini kaleme almıştır. 14 Ağustos 1951 tarihli sayısında birinci sayfadan verilen makale, "Dört Ders" başlığını taşımaktadır.[2] Aşağıda tam metin çevirisini sunduğumuz ve Türkçe olarak ilk kez yayımlanan yazıdaki dipnot ve ara başlıklar bize aittir.

Elimde öyle bir güç olsaydı, Truman'ı, Churchill'ı, Attlee'yi, de Gaulle'ü, de Gasperi'yi, Menderes'i alır, hemen buraya, Berlin'e getirirdim. Onlara ilk önce, yıkılmış şehir ne demek bir kez daha görmeleri için yıkılmış şehri gösterirdim. İkinci olarak, onlara konuşmalar sırasında ya da sadece caddelerde yürürlerken festivalin gençlerini gösterirdim. Eğer bir şeyler anlayabilecekleriyse, iki şeyi anlarlardı. Birincisi, savaş yıkımdır; ikincisi, eğer yeni bir savaş başlarsa, genç insanlar özgürlüğe ve demokrasiye karşı savaşmayacaklar. Bu iki ders onların yararına olurdu.

Ancak bunu anlayacak durumda olmadıklarını biliyorum. Görünen o ki, sadece savaşı tecrübe etmeleri ya da bir gün halk mahkemesine çıkmaları durumunda anlayacaklar.

ALMAN HALKINDAKİ HIZLI DEĞİŞİM

Eğer yine de burada olsalardı, iki ders daha çıkarabilirlerdi. Barışsever devletlerin çok kısa sürede halkları eğitebileceklerini görme imkânına sahip olurlardı. Biz burada, Berlin'de yeni Alman gençliğini görüyoruz. Onlar, çoğunluğu çocukluktan itibaren ırklarının en yüksek ırk olduğu, dünyayı yönetmeleri gerektiği öğretilen Almanlar değil mi! Şu an bütün diğer halkların onlardan daha az yaşam hakkına sahip olmadıklarını anladılar.

Berlin, Prusya'nın başkenti, II. Friedrich'in başkenti, Hitler'in başkenti... Şimdi orada bir mucize gerçekleşiyor! Almanlar, Kore halkını alkışlıyor, Nijerya'dan zencileri ve Madagaskar yerlilerini kucaklıyor.

Birkaç gün önce Wilhelm Pieck'in[3] düzenlediği bir kabul törenindeydim. Konuklar arasında çok farklı milletten genç insanlar vardı. Orada Madagaskarlılar Alman kızlarla, Koreli kızlar Polonyalılarla, genç Çinli insanlar Türk kızlarıyla dans ettiler. Almanya'nın tarihinde bu kabul töreni en güzel hatıra olarak kalacak. Geçmişte bir Alman yöneticisi böyle bir kabul töreni düzenlemedi ve düzenlemesi de mümkün değildi. Böyle bir kabul törenini ancak barışı koruyan, gençlerin yaşam ve mutluluk hakkının nefes almak veya su içmek kadar en doğal insan hakkı görülen devletlerin başkanları düzenleyebilir.

FARKLI İDEOLOJİLERİ BİRLEŞTİREN FESTİVAL

Son olarak dördüncü ders. Burada, festivalde farklı inançlardan gençler yeraldı. Komünistler ve sosyalistler ve Katolikler ve diğerleri. Ama şaşırtıcı bir durum! Ne komünist, ne de sosyalist olan birçok genç insanla konuştum. Onların bizimle, komünistlerle birçok fikir ayrılığı var. Ama bir akşam benim yanımda otturdular ve tüm salon büyük Stalin'in ismini haykırdığı ve alkışladığı zaman, onlar da Stalin'in adını haykırdılar ve tüm salonla birlikte alkışladılar. Daha sonra onlara Stalin'i neden alkışladıklarını sordum, komünizm ve sosyalizm taraftarı değillerdi. Cevap verdiler: Evet, Stalin'i alkışlamışlardı, çünkü onu seviyorlardı, çünkü o, barış davasını savunuyordu ve diğer halkları düşünüyordu, özellikle de onları düşünüyordu.

Kendilerini "halkların yöneticileri" sayan Truman'lar ve Churchill'ler, gençlerle dolup taşan bu salona gelip halkın gerçek tercihi neymiş anlayabilirlerdi!

Ancak bir kez daha söylemek isterim ki, bu dersler onlar için değil. Onlar, oldukça vurdumduymazlar. Evet, onların hiçbiri halkın yöneticileri değiller, kuklalar, Wall Street bankerlerinin kartondan maskeleriler. Çin maske tiyatrosunu görmüştüm; sanırsın maskeler hareket ediyor, ama aslında maskenin ardında onu yöneten bir insan var.

Bütün festival katılımcıları için, gözlemlediğim o ki, en büyük mutluluk Sovyet insanıyla buluşmak, onun elini sıkmak, onunla konuşmak, yeni tip insanı daha yakından görmek. Burada yüzün üzerinde ülkenin temsilcilerini toplanması ve hepsinin büyük bir sevinçle Sovyet heyetini karşılamaları beni çok sevindirdi, çünkü hepsi, Sovyetler Birliği olmadan barış davasının zafer kazanamayacağını biliyor. Yaşamak, sevmek, çocuk sahibi olmak ve siperlerde ölmemek istiyorlar. Yaşam, sevgi, emek ve huzurlu bir ihtiyarlık haklarını savunuyorlar.

Barış hayali gerçek, çünkü büyük Sovyetler ülkesi barış için ayakta.

Festivalde komünist olmanın, özgürlük ve halkların kardeşliği için savaşmanın ne güzel olduğunu, Stalin'in bayrağı altında durmanın ne güzel olduğunu bir kez daha sevinçle hissettim!

BERLİN, 13 Ağustos 1951.

1 "Mirolyubivaya Molodyoj Vsego Mira Çiti Pamyat Sovyetskih Voinov, Pavşih v Boyah za Berlin", *Krasnıy Sever*, No. 155 (10119), 8 Ağustos 1951, s. 4.

2 Nâzım Hikmet, "Çetire Uroka", *Literaturnaya Gazeta*, No. 96 (2814), 14 Ağustos 1951, s. 1.

3 Wilhelm Pieck (1876-1960), Alman Demokratik Cumhuriyeti'nin (Doğu Almanya) ilk devlet başkanı.

üyesi Ekbatani'nin Nâzım'a zararlı vs. olmadığını söyleyerek Doğan'ı dışlamamasını, ondan faydalanmasını tavsiye ettiğine şahit oldum. Ama Ekbatani Doğan'ı nereden tanıyor, bilmiyorum; tek bildiğim, İran ve Türk heyetlerinin birlikte kaldıkları. Ekbatani, Türklere de yardım etti. Bundan sonra Doğan toplantılara girmeye başladı. Ama söylemek gerekir ki, insanlar önceden Doğan olmadan toplanıyor, konuşuyor, sonrasında Doğan geliyordu ve herkes sanki yeni toplanmışlar gibi yapıyordu.

Son sefer de Doğan olmadan toplandılar. O gün "Barış Mücadelesi" örgütünü ve "Türkiye'de Amerikan Emperyalizminin Politikasıyla Mücadele" örgütünü kesin olarak kurmaları gerekiyordu. Doğan gelene kadar her birinin bu örgütlerde nasıl hareket etmesi gerektiği meselesini, Doğan'ın bu örgütlere katılmasının gerekip gerekmediğini tartıştılar. Çoğunluğu Doğan'ın katılmasını istemedi, ancak Nâzım, Doğan'ın katılması konusunda ısrar etti. Şöyle konuştu: "Araçlar bizim, mühür bizim elimizde, çoğunluğu biz oluşturuyoruz ve buna ek olarak örgütün programında azınlığın çoğunluğa kesin tabi olacağını belirteceğiz. Doğan, tek başına ne yapabilir?" İlkesel sorunların çözümünden sonra Doğan geliverdi. Ekip ve örgütün programıyla ilgili uzun tartışmalardan sonra açık oylamayla seçimler başladı. Hem başkan hem de üye adaylarını Nâzım gösterdi. Önerilerinin hepsi oybirliğiyle kabul edildi. Bu örgütlerden birinin başkanlığına Doğan'ı seçtiler.

Sabiha Sertel hakkında birkaç söz. Bilindiği gibi Nâzım, Sabiha'nın Paris'ten gelişini bekliyordu. Çok geçikti ve 13 Ağustos akşamı geldi. Sabiha yaşlı bir kadın, çok ağırbaşlı: Herhangi bir soruya cevap vermeden önce düşünüyor, sonra yanıtlıyor. Çok konuşkan değil. Nâzım onun hakkında, Türkiye'nin en iyi gazetecilerinden biri olduğunu söyledi. Sayfalarında gericiliğin şiddetle eleştirildiği bir dergi çıkarmış. Yeni hükümet, iktidara geldikten sonra yazı işlerini kapatmış ve matbaayı yerle bir etmiş.[16] Onu tutuklamakla tehdit etmişler. Nâzım hapishaneden çıktıktan sonra onu Paris'e göndermesi için kocasını ikna etmiş. Nâzım'ın temel amacı, onun Fransız Komünist Partisi'nden Nâzım'ın Türkiye'den kaçışının örgütlenmesinde yardım istememiş. Ancak hiçbir şey yapamamış, öyle ki söylediğine göre Paris'te kimse ona yardım etmek istememiş. Kocasıyla 1919 yılında gittikleri ve 1923 yılında oradan geri döndükleri Amerika'da okumuş. Büyük kızı

Bor. Yefimov'un Nâzım'ın Pravda'da basılan yazısından esinlenerek çizdiği ve *Literaturnaya Gazeta*'da çıkan karikatürü. "III. Dünya Gençlik Festivali" yazılı binadan barış güvercinleri gökyüzüne yükseliyor: "Berlin'deki Dünya Gençlik Festivali son buldu. Nâzım Hikmet'in tasviriyle 25 bin güvercin, gençliğin barış davasına sadakat yeminini taşıyarak yerkürenin dört bir yanına uçtular."

Literaturnaya Gazeta, No. 101(2819), 25 Ağustos 1951, s. 1.

Yirmi Beş Bin Güvercin

Nâzım Hikmet, Berlin'de festival günlerinde Pravda gazetesi için de bir yazı kaleme almıştır. Gazetenin 20 Ağustos 1951 tarihli sayısında yayımlanan "Yirmi Beş Bin Güvercin" başlıklı yazının[1] tam metni, ilk kez Türkçe olarak yayımlanmaktadır.

Bugünlerde yerkürenin dört bir yanına 25 bin siyah, beyaz ve sarı güvercin uçuyor. Hepsi genç. Bütün hepsi cesur ve mert. Denizlerden ve dağlardan uçuyorlar.

Bir kısmı elinde silah vatanının bağımsızlığını ve tüm dünyada barışı savunacağı Kore'ye uçacak.

Diğerleri, Afrika topraklarına inecek. Orada ırkların ve halkların kardeşliği için, ülkesinin kurtuluşu için mücadele verecek ve belki de hapishaneye düşebilirler ve hatta öldürülebilirler. Ama onlar barış güvercinleri ve terör onları korkutamaz.

Üçüncü grup, Amerika'ya uçacak. Bu güvercinlerin de işi oldukça zor. Ancak onlar, Koreli ve Afrikalı erkek ve kız kardeşleri gibi, biliyorlar ki, tüm dünyanın halkları onları barış mücadelesinde destekleyecek.

Güvercinler, barışın ve milli bağımsızlığın büyük muzaffer ülkesi Çin'e uçuyor. Onları tüm Çin halkı sevinç içinde karşılayacak.

Güvercinlerin gelişini Yakındoğu halkları, Iranlılar, Araplar, Türkler, İsrailliler da sabırsızlıkla bekliyor. Festivalle ilgili haberler, bu halkların İngiliz-Amerikan emperyalizmine karşı verdikleri mücadeleye daha fazla güç, mertlik ve cesaret veriyor.

Güvercinler Vietnam'a uçuyor. Vietnamlılara Fransa ve bütün dünya halklarının onlara duyduğu sevgiyi anlatacaklar.

Batı Avrupa'da güvercinler Amerikan istilasına karşı, ölüm paktı Atlantik Paktı'na karşı, barış için, beş büyük devlet arasında Barış Paktı imzalanması için mücadele eden halkları ateşlendiriyor.

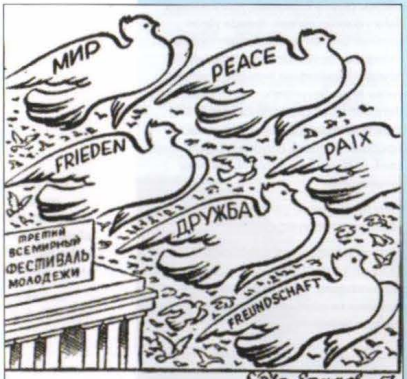
Güvercinler, savaş propagandasının kanunen cezalandırıldığı, temelinde barış ve halkların kardeşliği olan yeni bir hayatın inşa edildiği halk demokrasisi ülkelerine uçuyor.

Güvercinler, Sovyetler ülkesine, mutluluğun ülkesine, özgürlüğün ülkesine, komünizmin inşa edildiği, her çekiç darbesinin, her buğday demetinin, şairlerin her dizesinin, yeni yapıların her tuğlasının, insanların, fabrikaların, biçerdöverlerin barışın, halkların kardeşliğinin teminatı, bütün halkların milli bağımsızlığının dayanağı olduğu ülkeye geri dönecekler.

25 bin sarı, beyaz, siyah güvercin, bugünlerde dünyanın dört bir yanına uçuyor. İngiliz-Amerikalı emperyalistler ve onların uşakları bu güvercinlerin uçuşundan korkuyorlar. Korkuları anlaşılır. Bu güvercinler kanatlarında barışı, özgürlüğü, milli bağımsızlığı ve kalplerinde Stalin'e sevgiyi taşıyorlar.

Berlin, 19 Ağustos 1951.

1 Nâzım Hikmet, "Dvadtsat Pyat Tysyaç Golubey", *Pravda*, No. 232 (12069), 20 Ağustos 1951, s. 3.

6. Закончился Всемирный фестиваль молодежи в Берлине. По образному выражению Назыма Хикмета, 25 тысяч голубей вылетели во все концы земного шара, весть о нашем молодежи о мирном труде шара.

Бор. ЕФИМОВ

bir Amerikalıyla evlenmiş ve şu an kocasıyla birlikte yaşadığı Amerika'ya gitmiş.

3. Nâzım'ın çeşitli insanlarla görüşmeleri

Nâzım her gün farklı insanlarla buluşuyor ve onlarla sadece Fransızca konuşuyordu. Bana onların muhabir olduklarını söyledi. Gerçekten bazıları onun söylediklerini not alıyorlardı; göründüğü üzere röportaj veriyordu, ama bazılarıyla sadece sohbet etti.

Bu insanlarla görüşmeleri, merkezden bize tahsis ettikleri kadın çevirmenimiz kachani ayarladı. O ve kocası komünist. Fransızca, İngilizce ve Almanca biliyor. Şu sıralar çalışmıyor. Kocası basın alanında çalışıyor. Çok geniş bir tanıdık çevresi var. Bazen Nâzım'ın kimle buluşması gerektiğini o belirledi. İnsanların kim olduğunu ve ne hakkında konuştuklarını öğrenmek zordu. Çevirmenimiz birkaç kelime dışında neredeyse Rusça bilmiyordu. Bizimkiler aracılığıyla çevirmeni değiştirmeye çalıştım. Bu konu hakkında Meneyev'le de konuştum, ancak hiçbir sonuç çıkmadı, öyle ki Nâzım onun arkasında sağlam durdu ve çok düşünceli ve sorumluluk sahibi olduğu konusunda onu hep övdü.

4. Nâzım'ın bazı ülkelerin heyetlerinin yöneticileriyle görüşmeleri

Nâzım, Suriye (Hasan Kudsi), ayrıca İsrail ve Fransa heyetlerinin yöneticileriyle buluştu, Hasan Kudsi'yle birkaç kez görüştü. Bu görüşmeler yoluyla Türkiye Komünist Partisi ile diğer ülkelerin komünist partileri arasında ilişki kurmak istediğini bana söyledi. Hasan, Suriye üzerinden insanların yurtdışına giriş çıkışları konusunda yardımcı olmak ve gerektiğinde Türkiye'den Suriye'ye geçenlere yardım etmek konusunda ona söz vermiş.

Sabiha Sertel, Zekeriya Sertel, Bianka Vidali, Nâzım Hikmet, Gün Benderli (Togay), Necil Togay, Nâzım'ın tercümanları Juja ve Eva Budapeşte'de, 1954.

Gün Benderli, *age*, s. 460.

İsrailli başkan da yardım sözü vermiş.

5. Nâzım'ın basın toplantılarında ve mitinglerdeki konuşmaları

Nâzım, Demokratik Almanya'nın ve festivale gelen yabancı ülkelerin şairleri ve yazarlarıyla buluşmada,[17] Berlin'in batı sektöründeki gazetecilerin ve muhabirlerin de bulunduğu basın toplantısında, Alman Demokratik Cumhuriyeti'nin genç yazar ve şairleriyle buluşmada, Fransız ve Bulgar heyetleriyle, Berlin'de yaşayan Cumhuriyetçi İspanya gençleriyle buluşmada,[18] Treptower Parkı'ndaki sömürge ülkeleri gençlerinin mitinginde ve bağımlı Doğu ülkelerinin heyetleriyle buluşmada[19] konuşmalar yaptı.

Nâzım bütün buluşmalarda şiddetli alkışlarla karşılandı, özellikle Doğu ülkeleri ve Fransa heyeti tarafından. Sömürge ülkeleri gençlerinin mitinginde Araplar, Nâzım'ı araba parkından miting toplanma alanına kadar (yaklaşık 200 metre) sloganlarla omuzlarda taşıdılar: "Yaşasın Nâzım Hikmet!" ve birçok kez "Stalin", "Nâzım Hikmet" sözlerini tekrar ettiler.

Bu, bağımlı Doğu ülkelerinin heyetleriyle olan buluşmada da tekrarlandı. Devasa büyüklükteki salon boyunca divana kadar onu omuzlarda taşıdılar.[20]

Bu tür tören ve karşılamaların onun çok hoşuna gittiğini belirtmek gerek. Bizzat kendisi de diğerlerinden farkını göstermek istiyordu. Birkaç kere bana şöyle dedi: "Beni nasıl karşıladıklarını görüyorsunuz, bunu Moskova'daki yoldaşlara anlatırsınız. Eğer benim nüfuzumu Doğu'da kullanırlarsa, bu, bu ülkelerin demokratik güçlerini birleştirmede yardımcı olur."

Konuşmalarından ve davranışlarından şu çıkarım yapılabilir. Sadece popüler bir şair değil, popüler bir lider de olmayı çok istiyor.

Bu buluşmalardaki tek eksikliği, hazırlıksız konuşma yapması. Türkçe ve Rusça konuşmalarının bazen çok da içerikli olmadığı görülüyor. Kendisi de kötü bir hatip olduğunu kabul ediyor, çünkü toplantılarda, özellikle böylesine büyük olanlarında konuşma imkânı olmamış.

***

Şair olarak Nâzım, tabii ki, malûmunuz. Ama eğer kısa bir zaman diliminde de olsa davranışından ve çalışmasından hareketle onun karakterini tanımlarsak, şunları söyleyebiliriz: Çok yetenekli biri, iyi örgütçü; bütün şartlara ve farklı görüşlerden ve kültür düzeyinden insanlara hızlı bir şekilde ayak uyduruyor. Hız-

Nâzım Hikmet ve Pablo Neruda, Berlin'de III. Dünya Öğrenci ve Gençlik Festivali'nde.

Nâzım Hikmet "Stihi Pablo Neruda", Ogonyok, No. 49, Kasım 1958, s. 19

lı çalışıyor, ağır hareket etmeyi sevmiyor, hiçbir durumda bugünün işini yarına bırakmıyor. Onu ilgilendiren bir işe daldığı zaman, yorulmak nedir bilmiyor ve yemek yemeyi unutuyor. Övülmeyi seviyor, her zaman ve her yerde diğerlerinden farkını göstermek istiyor; her yerde bütün kabul törenleri için kendisine protokol davetiyesi verilmesini istedi. Küçük bir örnek: Her zaman Pablo Neruda'yı kabul törenlerine davet edip etmediklerini ve kendisininki gibi ona protokol davetiyesi verilip verilmediğini merak etti. Pablo'nun davet edilmediğini ya da ona protokol davetiyesi gönderilmediğini öğrendiğinde sevindi ve kendisine böyle bir muamele yapılmadığını söyledi.[1]

Bütün bunları toparlayacak olursak, eğer Nâzım'ın gizli fikirleri yoksa, yani bizim adamımızsa, çok değerli biri olduğunu söylemek gerekir.

F. Adilov
27 Ağustos 1951

NÂZIM VE MARAT'TAN "BERLİN" DEĞERLENDİRMESİ

Nâzım da Moskova'ya döner dönmez Berlin gezisi ve çalışmalarıyla ilgili SBKP Merkez Komitesi'ne bir mektup gönderir. Nâzım'ın dışında Berlin'e gitmemekle birlikte mektubun altında uzun yıllardır Moskova'da yaşayan TKP yöneticisi İsmail Bilen'in de "Marat" kod adıyla imzası vardır. Mektup bir önceki gibi Türkçe yazılmış, daha sonra Sovyet yetkilileri tarafından Rusçaya çevrilmiştir. Mektubun Türkçe özgün metni arşivde bulunmamaktadır. Bu mektup da ilk defa yayımlanmaktadır. Belge, aynı arşivde (RGASPI) fond 82, liste 2, dosya 1330, yaprak 101-106 numaralarıyla kayıt altındadır. Aşağıda tam metnini sunduğumuz rapordaki ara başlıklar belgenin kendisine aitken, açıklayıcı dipnotlar tarafımızdan konmuştur:

Türkçeden çeviri
Çok gizli
SOVYETLER BİRLİĞİ KOMÜNİST PARTİSİ (bolşevik) MERKEZ KOMİTESİ'NE
Son Dönemde Türkiye'deki Siyasi Durumun Gelişimi

Nâzım'ın Radyo Röportajı

Nâzım Hikmet, festival günlerinde Doğu Alman radyosuna bir röportaj da vermiştir. 19 Ağustos 1951 günü yayımlanan röportajın girişinde Türk şairle ilgili bir sunuş da yapılır. Sunuşta Pablo Neruda'nın iddianın de layık görüldüğü Uluslararası Barış Ödülü'nü alırken Nâzım'ın yokluğunda yaptığı konuşmada dile getirdiği "Onun [Nâzım'ın] şiirleri, coşkun akan geniş bir nehir gibi güçlüdür, nehrin çelik selleri savaşlara doğru süratle akıyor" sözleri[1] alıntılanır. Almanca programda Nâzım'ın mücadelesine, hapishane yıllarına, açlık grevine, onun özgürlüğü için dünya çapında gelişen harekete değinilirken, "Memleketimden İnsan Manzaraları"ndan da Tanya'yla ilgili dizeler okunur. Alman radyocu, Nâzım'a iki soru yöneltmiştir. İlki, Nâzım'ın festival izlenimleri üzerine olur; ikincisi ise cezaevi yıllarındaki çalışmaları ve şair olarak geleceğe dair planları hakkındadır. Nâzım soruları Türkçe yanıtlamıştır. Aşağıda programın ses kaydından Türkçe duyulan bölümleri olduğu gibi, üzerine Almanca çevirisinin bindirildiği yerleri de Almancadan çevirerek aktarıyoruz. Programın TÜSTAV Arşivi'nde bulunan bu ses kaydı ilk kez yayımlanmaktadır.

Berlin bütün Doğu Almanya'nın bir aynası ise burada insanın gözüne ilk çarpan şey halk için çalışan, barış için çalışan, halkın hürriyeti ve ekmeği için çalışan bir hükümetin nelere kadir olduğunu göstermiş olmasıdır. Özellikle yeni gençliği. Demokratik Cumhuriyet'in yeni Alman gençliğini muazzam buldum. Diğer halkları, gerçekten ve samimi olarak sevdikleri, diğer halkların gençlerini kardeş kabul ettikleri görülüyor. Bundan dolayı çok bahtiyarım.

Buradaki gençlik festivali zannediyorum dünyanın en mühim hadiselerinden biridir. Burada biz, gençlerin harp kışkırtıcılarının çıkarları için ölmek istemediklerini gördük. Yaşamak ve mutlu olmak istiyorlar. Bu, onların en tabii hakkı. Bu festival, mahiyeti itibariyle harp kundakçılarının kötü niyetli yüzlerine inmiş muazzam bir tokattır. Bu öyle büyük bayramdır ki bu bayramın şarkıları başka memleketlerde de kuvvetle devam edecek.

Elbette ben, beynelmilel tesanütün sayesinde faşistlerin elinden kurtuldum. Özgürlüğüm için dünyadaki bütün namuslu insanlara teşekkür ederim. Bu durum, beynelmilel tesanütün faşistlerin hapishanelerinden güçlü olduğunu göstermektedir. Korkunç teröre rağmen hapishanede çalışmaya ve yazmaya devam edebildim. Türk halkının yardımıyla bu yazıları ve şiirlerimi hapishanenin dışına çıkarabildim. Hapishaneden çıktıktan sonra polis gözetimi altındaydım. Faşist polisler, iki defa bana suikast düzenlemek istediler. Başaramadılar. Fakat o şartlar içinde dahi çalıştım ve yeni yazılar yazdım.

Şimdi daha büyük bir rahatlıkla hürriyet içinde çalışma imkânını haizim. Bana dünyanın en özgür ülkesi ve barış cephesinin en yenilmez ülkesi Sovyetler Birliği, çalışmak ve yaratmak imkânını verdi. Bundan dolayı bütün kuvvetimle barış cephesinin zaferi için ve Türk halkının Amerikan emperyalizminin boyunduruğundan kurtulması için çalışmaya devam edeceğim![2]

1 Neruda'nın 22 Kasım 1950'de Varşova'daki törende İspanyolca yaptığı konuşmanın Rusça tam metni için bkz. Pablo Neruda, "Bütün Insanlar", Literaturnaya Gazeta, No. 126 (2717), 28 Aralık 1950, s. 1. Konuşmanın Nâzım'la ilgili bölümünün Türkçe tamamı için bkz. Mehmet Perinçek, "Ses Kayıtları ve Yazılarıyla Nâzım Hikmet, Mayakovskiy ve Neruda'yı Anlatıyor", s. 45.

2 Programın ses kaydı için bkz. TÜSTAV Görsel-İşitsel Arşiv Fonu: Provonans Polonya Devlet Arşivi (Varşova).

Nâzım Hikmet ve Pablo Neruda, 1951 yılında III. Dünya Öğrenci ve Gençlik Festivali'nde basın toplantısında.

Vera Tulyakova Hikmet, *Nâzım'la Son Söyleşimiz* (İstanbul: Milliyet Kitapları 1997), s. 313.

Berlin Festivali'ne katılan Türk delegeleri arasında doğrudan Türkiye'den gelen partili yoldaşlar da vardı. Bu yoldaşların raporlarına göre, ayrıca da Türk basınının bildirdiğine göre, son aylarda ülkedeki siyasi durum şu şekilde:

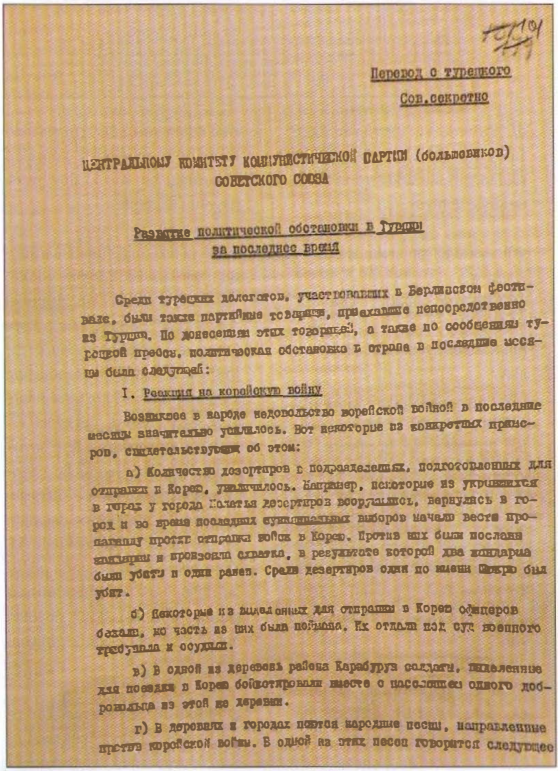
I. Kore Savaşı'na tepki

Halkta Kore Savaşı'ndan dolayı ortaya çıkan memnuniyetsizlik son aylarda oldukça güçlendi. İşte bunu gösteren somut örneklerden bazıları:

a) Kore'ye gönderilmek için hazırlanan birliklerde kaçak sayısı yükseldi. Örneğin, Malatya şehrinin dağlarında saklanan kaçaklardan bazıları silahlandı, şehre döndüler ve son yerel seçimler sırasında Kore'ye asker gönderilmesine karşı propaganda yürütmeye başladılar. Onlara karşı jandarma gönderildi ve sonucunda iki jandarmanın öldüğü ve bir jandarmanın yaralandığı çatışma yaşandı. Kaçaklardan Şükrü [Bayrak] isimli biri öldürüldü.

b) Kore'ye gönderilmek üzere ayrılan subaylardan bazıları kaçtı, ancak bir kısmı yakalandı. Onları askeri mahkemeye verip yargıladılar.

c) Karaburun bölgesinin köylerinden birinde Kore'ye gitmek üzere ayrılan askerler, bu köyden bir gönüllünün çevresiyle birlikte boykot yaptılar.

Перевод с турецкого

Сов.секретно

ЦЕНТРАЛЬНОМУ КОМИТЕТУ КОММУНИСТИЧЕСКОЙ ПАРТИИ (большевиков) СОВЕТСКОГО СОЮЗА

Развитие политической обстановки в Турции за последнее время

Среди турецких делегатов, участвовавших в Берлинском фестивале, были также партийные товарищи, приехавшие непосредственно из Турции. По сообщениям этих товарищей, а также по сообщениям турецкой прессы, политическая обстановка в стране в последние месяцы была следующей:

I. Реакция на корейскую войну

Возмущение в народе недовольство корейской войной в последние месяцы значительно усилилось. Вот некоторые из конкретных примеров, свидетельствующих об этом:

а) Количество дезертиров с подразделений, подготовленных для отправки в Корею, увеличилось. Например, некоторые из укрывшихся в горах у города Малатья дезертиров вооружились, вернулись в город и во время последних муниципальных выборов начали вести пропаганду против отправки войск в Корею. Против них были посланы жандармы и произошла стычка, в результате которой два жандарма были убиты и один ранен. Среди дезертиров один по имени Шакро был убит.

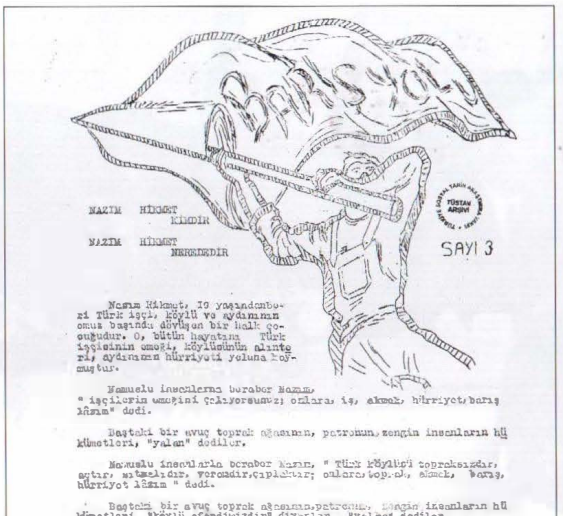
б) Некоторые из выделенных для отправки в Корею офицеров бежали, но часть из них была поймана. Их отдали под суд военного трибунала и осудили.

в) В одной из деревень района Карабуруз солдаты, назначенные для поездки в Корею бойкотировали вместе с населением одного добровольца из этой же деревни.

г) В деревнях и городах поются народные песни, направленные против корейской войны. В одной из этих песен говорится следующее

Nâzım Hikmet ve İsmail Bilen'in Berlin Festivali sonrası SBKP Merkez Komitesi'ne verdikleri 28 Ağustos 1951 tarihli mektubun ilk sayfası.

RGASPI katalog kaydı üzerinden yapılmıştır.

Nazım Hikmet, 19 yaşındanberi Türk işçi, köylü ve aydınının onun başında dövdüğün bir halk çocuğudur. O, bütün hayatını Türk işçisinin emeği, köylüsünün alınteri, aydınının hürriyeti yoluna hoşmuştur.

Memuelu insanlarla beraber Nazım "işçilerin emeğini çalıyorsunuz; onlara iş, ekmek, hürriyet, barış lâzım" dedi.

Baştaki bir avuç toprak ağasının, patronun, zengin insanların hü kümetleri, "yalan" dediler.

Memuelu insanlarla beraber Nazım, " Türk köylüsü topraksızdır, aştır, mutsuzdur, yoksuldur, çıplaktır; onlara; toprak, ekmek, barış, hürriyet lâzım " dedi.

Baştaki bir avuç toprak ağasının,patronun, zengin insanların hü kümetleri, "köylü ofendimizdir" diyenler , "yalan" dediler.

Memuelu insanlarla beraber Nazım, " Türk aydınları bir değildir, onların yetiştirdiği olan topluluğun içinde tutuyorsunuz;onlara iş, ba - raş,hürriyet lâzım" dedi.

Baştaki bir avuç toprak ağasının, patronun, zengin insanların hükümetleri "yalan" dediler.Buğuz,şahitsiz,delilsiz, nizamsız Nazım 17 yıl hapse attılar. Nazım suçu nedirler; Nazım diyor,korkar sendi ler. Nazım; Türk işçisinin,köylüsünün, aydınının sendir; insanlık tarihi, hiçbir zaman,kendisini;işçi, köylü ve dzülen insanların eh - meğe, iş, barış ve hürriyeti için mücadele dövüşçilerin kavgadan kaçmamış yaşamıştır. Kavgadan kaçmaların kim olduğunu bütün insanlar bilir.

İkinci dünya harbinde Nazım hapisteydi. Harbin kimin için, ne için yapıldığını biliyor, faşistlerin mahvolduğunu görüyordu. İkinci dünya harbinden sonra faşizmi önderliğini, harp kundakçılarını Truman ve yardakçıları üzerine aldıktan sonra da Nazım, yalnız kendi halkının değil, bütün dünyaya; kendi işçisinden, köylüsünden, aydı-

Barış Yolu dergisi, sayı: 3.

TÜSTAV TKP Arşiv Fonu. Gün Benderli Togay Koleksiyonu

d) Köylerde ve şehirlerde Kore Savaşı'na karşı halk türküleri söyleniyor. Bu türkülerden birinde şöyle deniyor:

Ankara denen şehir, kelleleri koyuyor.
Kore'den izin almanın hiçbir imkânı yok.
Ah, Kore birliği denen bahtsız alay.
Anama söyleyin, anam ağlasın.[12]

Bu türküden de görülüyor ki, bunu bizzat yazan ve besteleyen halk, Ankara'nın Amerikan emperyalizmine kelle verdiğini, Kore'ye gönderilen askerlerin geri dönmeyi arzuladığını ve Kore'deki Türk tugayının sadece bahtsız bir alay olduğunu anlıyor.

e) Gerici Türk basınının da Amerikalılara ve Türk hükümetine söverek yazmak zorunda kaldığı üzere, İstanbul'da Şişhane Caddesi'ndeki uzun bir çatışmadan sonra polis tarafından öldürülen Erzurumlu bir kaçak, dövüşerek hayatını kaybetti.

f) Paris'teki örgütümüz tarafından basılan ve Kore'ye gönderilen asker ailelerine dağıtılan "Barış Yolu" dergisi, ayrıca Kore Savaşı'na ve Amerikan emperyalizminin ülkemizdeki efendiliğine karşı çağrılar da halk taraflından, Türk gazetelerinin de kabul etmek zorunda kaldığı üzere büyük sempatiyle karşılandı. Bu çağrılar ve dergi, köylerde (örneğin Konya'da) çoğaltıldı ve dağıtıldı. Bu da tekrar göstermektedir ki, Kore Savaşı halk arasında popüler değil, Türk hükümetinin halk karşıtı politikalarına duyulan memnuniyetsizlik günbegün güçleniyor.

g) Moskova Radyosu'nun Türkçe yayını, son dönemde halk tarafından oldukça büyük ilgiyle dinleniyor. Örneğin, şehirlerarası yolcu otobüslerinin şoförleri, radyolarını Moskova Radyo İstasyonu'na ayarlıyor ve yolculara Kore'deki olaylar hakkında haberleri dinleme imkânı veriyorlar.

h) İskenderun Limanı işçileri, 20-24 Temmuz arasında grev yaptılar. Türk İçişleri Bakanlığı'nın bildirdiğine göre son dönemde diğer Türk limanlarındaki işçilerin grevleri de geniş yer tutuyor. Örneğin, Amerikan askeri üslerinden biri olan Derince Limanı'ndaki işçiler greve gittiler. (Derince, Türk askeri deniz filosunun ana askeri deniz üssü-Çevirmenin notu) Bu grevlerin sebebi, işçilerin Amerika'dan gelen silâhları ve mühimmatı indirmeyi istememesi. Derince'de de İskenderun'da da grevcilere karşı ordu gönderildi.

II. Türkiye'nin Marshall'laştırılmasına karşı tepki

a) Temmuz'da İstanbul'da tekstil işletmeleri ve iplik sanayisi sendikalarının işçilerinin küçük ve orta boyutlu işletme işverenlerinin katılımıyla olağanüstü toplantısı oldu. Bu toplantıda işçilerin temsilcileri, şu talepleri ileri sürdü:

- Alabildiğine yükselen işsizliği önlemek amacıyla yerli sanayinin yabancı malların rekabetinden korunması;

- Amerikan mallarının boykot edilmesi;

- İşverenlerle birlikte bu taleplere ulaşmak üzere harekete geçebilmeleri için işçilerin haklarının tanınması.

Bu olay, işçi sınıfının tek milli cephede ön safları tuttuğunu ve bu cephenin somutlandığını gösteriyor.

Diğer taraftan Eyüp'teki (İstanbul'un bir ilçesi) sendika kongresinde söz alan delegeler,

Türk hükümetinin ve Amerikan emperyalizminin ajanlarının sendika yönetiminden uzaklaştırılmasını, sendikaların da bizzat işçi sınıfının ve Türk halkının çıkarlarını savunan örgütlere dönüşmesini talep ettiler. Her iki kongrede Marshall Planı'nın Türkiye'yi ölüme götürdüğü vurgulandı.

Son aylarda İstanbul'da "İşçi Hakkı" adıyla haftalık siyasi sendika gazetesi basılmaya başlandı. Bu gazetenin yayıncılarından biri, Komünist Partisi'ne sempati duyuyor.[23]

b) Marshall Planı çerçevesinde hareket edip traktör edinen büyük toprak sahipleri ve ortakları, köylüleri topraktan kovuyorlar; ırgatların bir kesimi işsiz kalıyor. Marshall Planı'nın uygulanması sonucu, yani ülke ekonomisinin askeri hazırlığa uygun hale getirilmesi, köylerde ayrışma sürecini hızlandırdı. Son zamanlarda Türk basının verdiği rakamlara, ayrıca festivale gelen yoldaşların bildirdiğine göre yukarıda belirtilen süreç tüm ülkede yaşanıyor. Diyarbakır ve Çukurova bölgelerinin topraklarından kovulan ve yollara düşen yüz binlerce köylünün açlıktan ve hastalıktan öldüğünü "Cumhuriyet" gazetesi muhabirinin yazısı anlatıyor. Bu köylüler, muhabire şunu söyle-

Sovyetler Birliği Hakkındaki Gerçek

Nâzım, Berlin'den döndükten kısa bir süre sonra Bulgaristan'a gitmiş, Moskova'ya geri gelince Berlin izlenimlerine değinmeye devam etmiştir. Kasım ayında Ogonyok dergisinde yayımlanan "Sovyetler Birliği Hakkındaki Gerçek" başlıklı yazısında festival günlerine geniş yer ayırmıştır.[1] Yazının Türkçeden Kuşçaya Radiy Fiş tarafından çevrildiği not düşülmüştür. Geniş özetini sunduğumuz yazıdaki ara başlıklar bize aittir.

Yakın zaman önce Bulgaristan'dan döndüm. Tarım kooperatiflerinin tarlalarında köylülerle, Dimitrovgrad'da işçilerle, Sofya'nın edebiyatçılarıyla konuştum. Bulgaristan'da her duvarda Stalin'in portrelerini, her kitapta Stalin'in sözlerini, her kalpte Stalin'e, Sovyetler Birliği'ne sonsuz sevgiyi gördüm.

"Sovyet Ordusu kurtardı bizi," dediler bana, "Sovyetler Birliği'nin yardımıyla sosyalizmi inşa ediyoruz ve eğer ülkemiz şu an Amerikalı emperyalistlerin sömürgesi değil de özgürlük ve barış cephesinin bir parçasıysa bunu Sovyetler Birliği'ne borçluyuz..."

104 HALKTAN 26 BİN GENÇ

Berlin'de gençlik festivalindeydim. Stadyumun sahasında 104 halkın 26 bin sarı, beyaz, siyah genç temsilcisini ve tribünlerde 80 bin misafiri gördüm. Toplamda 100 bin kişiden fazlaydık. Her dilde şarkılar söylendi ve flamalarda yeryüzünde var olan her tür harf vardı. Farklı dillerdeki şarkılar, tek ve aynı şeyden bahsediyordu: Yaşama sevincinden ve barıştan! Pankartlarda tek ve aynı şey yazılıydı: "Özgürlük, Barış!" Birden şarkılar sustu ve bayraklar onur ve sevinçle dalgalandı. Yüz bin kişi bir ağızdan bütün dillerde coşkuyla tek ve aynı harika insan ismini haykırdı: "Sta-lin! Sta-lin! Sta-lin!" Bütün dillerde, bütün şarkılarda Stalin barış demekti, özgürlük ve hayat demekti, milli bağımsızlık, ekmek, mutluluk, umut demekti. Berlin'de Walter Ulbricht Stadyumu'nda toplanmış olan 104 halkın yüz bin sarı, beyaz, siyah delikanlıları ve kızları bunu biliyordu. İnsanlığın tüm zamanlarda söylediği en güzel marş olan "Enternasyonal"i hatırlıyorum. Her birimizi onu kendi dilimizde söyledik. Ancak nakaratta "enternasyonal" kelimesi bütün dillerde aynı söyleniyordu ve insanlar onu sevinçlerin sevinciyle, umutların umuduyla, coşkuların coşkusuyla dolu bir şekilde birlikte aynı zamanda tekrar ettiler.[2]

Orada, Berlin'de "Stalin-Barış!", "Stalin-Sovyetler Birliği!" sözleri, içinde insanlığın uğruna mücadele ettiği bütün en adil, en güzel umutları ve beklentileri barındırıyordu. Ama sadece Berlin'de mi böyleydi? Hayır! Fransa'da ve Hindistan'da, Afrika, Amerika, Çin'de de böyle. Benim ülkem Türkiye'de de böyle.

AFRİKALI, VİETNAMLI, AVRUPALI GENÇLERLE SOHBET

Afrika'nın altın madenlerinden gelmiş bir zenci işçiyle konuştum.

"Irkî nefret ve ırkı üstünlük 'fikrini' yok ediyoruz," dedi, "yok ediyoruz, çünkü Sovyetler Birliği, bütün emekçi insanları kardeş olarak görüyor, hangi ırktan olursa olsun, derisi hangi renk olursa olsun, burnu ya da gözü hangi şekilde olursa olsun..."

Genç Vietnamlı bir şairle, Ho Şi Min'in ordusunun askeriyle sohbet ettim. Alnındaki kurşun izine rağmen öyle yakışıklıydı ki, gözünü almak mümkün değildi. Dedi ki:

"Nâzım Yoldaş, Amerikalı ve İngiliz emperyalistleri Fransız emperyalistlerine bizi boyunduruk altında tutmak için yardım ediyor. Ama biz, onların hepsini denize döküyoruz. Gücümüzden eminiz, çünkü biliyoruz ki, dünyada en güçlü, en yüce, en adil ülke Stalin'in ülkesi Sovyetler Birliği. Bu ülke, bütün halkların milli bağımsızlığını savunuyor."

Ve iki genç kızla yaptığım sohbeti hâlâ hatırlıyorum. Birinin kara gözleri ve şakrak bir sesi vardı; diğeri ise açık mavi gözlü ve altın sarısı saçlıydı. Fransız ve Hollandalı.

"Kendi ülkelerimizde erkek kardeşlerimizin ve kocalarımızın Amerikan talimatıyla öldürmeye ve ölmeye gönderilmesine karşı gelmek için, gerçek demokrasi için mücadele veriyoruz" dediler bana. "Kazanacağız, çünkü biliyoruz ki, gerçek demokrasi ve özgürlük, refah, mutluluk ve barış boş hayal değil. Biliyoruz ki, Sovyetler Birliği'nde bütün bunlar gerçekleşti. Biliyoruz ki, Sovyetler Birliği, barışı, gerçek özgürlüğü ve gerçek demokrasiyi savunuyor!"

Şu an Moskova'dayım. Yakın zaman önce Sovyetler Birliği'ni ziyaret etmiş olan Hintlilerin, Belçikalıların, Danimarkalıların, Almanların sözlerini okuyorum. (...)[3]

SOVYETLER'İN MİLLÎ KURTULUŞ SAVAŞI'NA KATKISI

Şu an bu satırları yazarken ülkemi, Türkiye'mi düşünüyorum. Türk halkı, yardımıyla Birinci Dünya Savaşı sonrası Milli Kurtuluş Savaşı'nda zafer kazanabildiği Sovyetler Birliği hakkındaki gerçeği öğrenmeye can atıyor. Türk halkı ilk tekstil fabrikalarını Sovyetler Birliği'ne borçlu. SSCB temsilcileri uluslararası konferanslarda Türkiye'nin milli çıkarlarını Türk hükümetinin temsilcilerinden fazla savundular. Türkiye'yi Amerikalı emperyalistlere satan vatan hainleri ve millet düşmanları, ülkemin halkı Sovyetler Birliği hakkında gerçeği öğrenmesin diye ellerinden gelen her şeyi yapıyorlar. Sadece Türkiye'deki halk düşmanlarının değil, ayrıca bütün ülkelerdeki Amerikan-İngiliz emperyalistlerine uşaklık eden vatan hainlerinin ve millet düşmanlarının da her türlü araçla Sovyetler Birliği hakkındaki gerçekleri kendi halklarından gizlemeye çalıştıklarını düşünüyorum. Onlar, en fazla halkların Sovyetler Birliği hakkında gerçeği bilmesinden korkarlar.

Ancak yalan ve iftiralara rağmen, radyoyu, basını, tiyatroları, sinemaları, okulları, farklı tipteki faşist örgütleri harekete geçirmelerine rağmen Sovyetler Birliği hakkındaki gerçek, yeryüzünün en ücra köşelerindeki halk kitlelerine kadar ulaşmakta, onları coşkulandırmakta, onlara barış, özgürlük, milli bağımsızlık, sosyalizm mücadelesinin yolunu göstermektedir! Dünya halkları biliyorlar ki, Sovyetler Birliği'nin düşmanları, onların da düşmanı, özgürlüğün ve barışın düşmanı. Bu, yirminci yüzyılın en yalın ve aynı zamanda en büyük hakikatlerinden biridir.

1 Nâzım Hikmet, "Pravda o Sovyetskom Soyuze", *Ogonyok*, No. 45, Kasım 1951, s. 8.
2 "Festivalin kapanışından önce büyük bir alanda, bir stadyumda genel bir şenlik düzenlenmişti. Dünyanın dört bir yanından gelen gençleri düşünün: Renk renk, boy boy, kız erkek omuz omuza, el ele marşlar söylüyorlar. Örneğin enternasyonali ve daha başkalarını." Sevim Belfi, *age*, s. 313.
3 Nâzım burada bahsi geçen kişilerin doğrudan Sovyetler Birliği ile ilgili yazdıklarını aktarmaktadır.

Nâzım Hikmet

Hür Gençliğin ve memleket aydınlarının teminatı ve Kanun yolunun açılmak üzere olduğu inancı karşısında

Açlık Grevine Ara Verildi

Açlık grevi. Halkın haksızlığa ve zulme karşı şahlanışıdır

Atlametler Suresi

Nâzım'ı ölüme terketmek için yapılan tertipler

Nâzım Hikmet gazetesi, 23 Mayıs 1950, sayı 4.

TİSTAV TKP Arşiv Fonu, GünBenderli-Togay Koleksiyonu

miş: "Ağamız, Amerikan traktörleri satın aldı, bizi ise kovdu."

Ancak zor ve ayrışma, büyük toprak sahipleriyle köylu kitleleri arasındaki ilişkileri sadece keskinleştiriyor.

"Ulus" gazetesinin bildirdiği üzere Ankara'ya yakın konumda bulunan Merdaneli çiftliği köylüleri, çiftliği bastılar, traktörleri parçaladılar ve toprağı işgal etmeye kalktılar. Sonuçta yüzlerce köylü ve jandarma arasında birkaç saat süren silâhlı çatışma yaşandı. Son zamanlarda benzer olaylar sıklaştı.

c) Türkiye'nin Marshall'laştırılması ve Ankara tarafından yürütülen savaşa hazırlık politikası, halk içinde faşist partilere yönelik memnuniyetsizliği güçlendirdi. Gerici Türk basınının da kabul ettiği gibi halk, 16 Eylül'de yapılacak ara seçimlere (Meclis) ilgi göstermiyor.

d) Ancak uygulanan teröre rağmen yurtsever gençler arasında Amerikan boyunduruğuna karşı mücadele büyüyor, barış mücadelesi yükseliyor. İstanbul Yüksek Tahsil Gençlik Derneği, yönetici kadroları mahkemeye verilmiş ve hapishaneye atılmış olsalar da çalışmaya devam ediyor.[24] Komünist Partisi'nin etkisi altında bulunan bu dernekten alınan raporda şunlar ifade ediliyor: "Dernek her gün daha da güçleniyor. Derneğin terör sonucunda ayrılan bazı üyeleri, tekrardan geri döndüler."

e) Son zamanlarda caddelerdeki ve şehir meydanlarındaki Kore Savaşı'na ve Amerikan emperyalizmine karşı mitinglere (örneğin Antalya'da) katılan kişiler, Komünist Partisi üyesi olarak tutuklandılar.

Sonuçlar:

Yukarıda bütün ortaya konanlar bir kez daha göstermektedir ki, Türkiye'de Amerikan emperyalizmine karşı, onun Türk hizmetkârlarına karşı ve savaş politikasına karşı milli bağımsızlık için, barış için, demokrasi için ve ekmek için tek cephenin temeli her geçen gün daha da güçleniyor.

Berlin Festivali'ne Bağlı Olarak Yürütülen Çalışma

Festivalde yer alan Türk heyetiyle temasa geçildi, bunun sonucunda şunlar sağlandı:

a) Paris'te kurulan "İleri Jön Türkler Birliği"ne yeni yönelim verildi. Birliğin program ve tüzüğü, Birliğin barış mücadelesinde daha faal rol oynayabileceği şekilde değiştirildi. Paris'te basılan ve binlerce adedi Türkiye'ye gönderilen "Barış Yolu" dergisi de ileride bu Birlik tarafından yayımlanacak.

b) Amerikan Emperyalizmine Karşı Milli Bağımsızlık İçin Tek Cephe'nin program ve tüzük taslağı hazırlandı; birinci inisiyatif komitesinin oluşturulması kararı alındı. (Bir örneği Türkiye'ye Merkez Komite'mize gönderilen program ve tüzük taslağını sunuyoruz. Taslağın son şeklinin verilmesi için yardımınızı rica ederiz.)

c) Tek Cephe Komitesi'nin Paris'te aylık bir gazete çıkarması ve Türkiye'de dağıtması kararı alındı.[25]

d) "Barış Yolu" ve "Tek Cephe" gazetelerinin basılmasının sağlanması için Nâzım Hikmet'in aldığı Dünya Barış Ödülü'nden 10

bin Türk Lirası ayrıldı. Gazeteler, matbaada basılacak.[26]

e) Komünist Partisi Merkez Komitesi'yle bağ kurulması için Türkiye'ye güvenilir bir yoldaş gönderildi[27] ve Merkez Komitemize bizim tarafımızdan size sunulan öneri ve ricaların içeriği bildirildi.[28] Bunun dışında bahsi geçen para miktarının geri kalan kısmı, giden yoldaşla Merkez Komitesi'nin emrine gönderildi.

f) Paris'teki parti örgütümüzle düzenli temasın sağlanması için ve ayrıca oradaki gazeteye makale gönderme imkânına sahip olmak için iki kanal oluşturuldu:

1. Partimizin üyesi Gün Yoldaş,[29] festivale katılan Fransız heyetinden sorumlu yoldaşlardan biriyle tanıştırıldı ve Paris'te Gün Yoldaş'ın Fransız Komünist Partisi'yle teması sağlandı.[30]

Bu kanal üzerinden Paris'teki parti örgütümüz bize raporlar, Türkiye'den gelen gazete ve matbuat gönderecek. Yine bu kanal üzerinden Paris'teki parti örgütümüze mektup ve gazeteler için makale yollanacak. Bu meselede sizin pratik yardımınızı rica ediyoruz.

2. Paris'teki partili yoldaşlarımızdan biri, belirli bir zamanda kendi pasaportuyla Viyana'ya gitme imkânına sahip. Viyana'da bu yoldaşla temas kurulmasını rica ediyoruz.

Bulgaristan Demokratik Halk Cumhuriyeti[31] hükümeti ve Barış, İrfan ve Sanat Derneği, Nâzım Hikmet'i Bulgaristan'a davet etti.[32] Buna bağlı olarak kardeş Bulgaristan Komünist Partisi'nin yardımıyla Türkiye Komünist Partisi Merkez Komitesi'yle bağ kurulması imkânı aranabilir.

Önceden ilk öneri ve ricalarda işaret ettiğimiz gibi Dış Büro'da ve "Özgür Türkiye" radyosunda çalışması gereken yoldaşların ülkeden çıkışıyla ilgili işler kolaylaştırılabilir. Bu meselede yardımınızı esirgemeyeceğinizi umuyoruz.

Yakındoğu ve Kuzey Afrika Ülkelerinde İngiliz-Amerikan Emperyalizmine Karşı Tek Barış ve Milli Bağımsızlık Cephesi

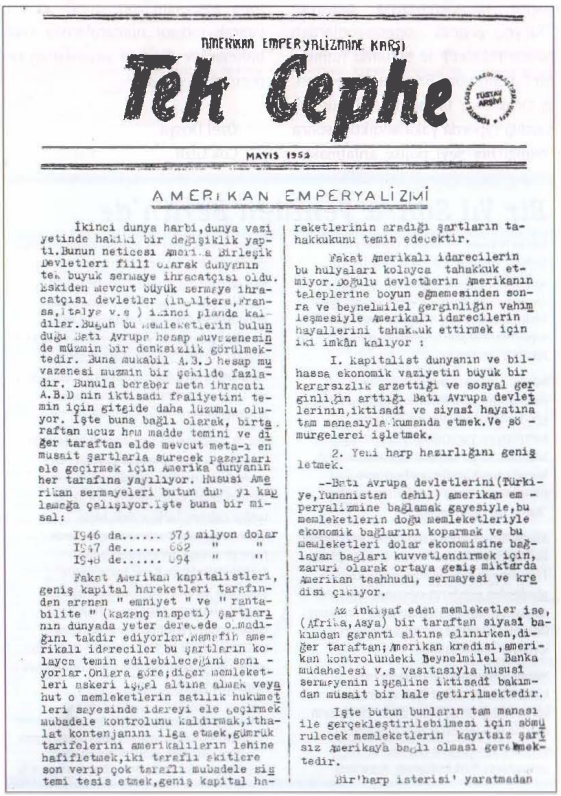
Berlin Festivali'nde Nâzım Hikmet, Yakındoğu ve Kuzey Afrika ülkelerinin heyetleriyle yakından tanıştı. Görüşmelerden çıkan fikre göre bu ülkelerde İngiliz-Amerikan emperyalizmine karşı tek cephe olarak hareket edilebilir. Bu cephenin oluşturulmasının bu ülkelerin komünist partileri arasında, barış dernekleri, gençlik ve kültür örgütleri arasında, ünlü edebiyatçılar ve sanatçılar arasında bağ kurulmasını kolaylaştırabileceğine inanıyoruz.

Türkiye'deki olayların hızla gelişimi, ilk öneri ve ricalarımızda ileri sürdüğümüz meselelerin en hızlı şekilde çözümünü gerektiriyor.

Komünist selamlarımızla ve saygılarla,
Nâzım Hikmet Marat
28.8.1951
Matus çevirdi

BERLİN VE 1951 TEVKİFATI

Nâzım Hikmet'le İsmail Bilen'in bu mektubuna dair Sovyet Politbürosu, 4 Eylül günü aldığı kararla Merkez Komitesi Dış Politika Komisyonu Başkanı V.G. Grigoryan'a beş gün içinde cevap hazırlaması talimatını verir.[33] Cevap taslağı 7 Eylül'de hazır olur. 23 Temmuz 1951 tarihli yazıdaki öneriler ve ricalar cevap taslağında kabul görür. Tek reddedilen, TKP'nın Türkiye'deki yasadışı örgütleriyle

AMERİKAN EMPERYALİZMİNE KARŞI

Tek Cephe

MAYIS 1953

AMERİKAN EMPERYALİZMİ

İkinci dünya harbi, dünya vaziyetinde hakiki bir değişiklik yaptı. Bunun neticesi Amerika birleşik devletleri fiili olarak dünyanın tek büyük sermaye ihracatçısı oldu. Eskiden mevcut büyük sermaye ihracatçısı devletler (İngiltere, Fransa, İtalya v.s.) ikinci planda kaldiler. Bugün bu memleketlerin bulunduğu dar Batı Avrupa hesap muvazenesinde mümkün bir denkleşmiş görülmektedir. Buna mukabil A.B.D hesap muvazenesi muazzam bir şekilde fazladır. Bunula beraber meta ihracatı A.B.D nin iktisadi faaliyetini temin için gittikçe daha lüzumlu oluyor. İşte buna bağlı olarak, bir taraftan ucuz hem madde temini ve diğer taraftan elde mevcut meta-ı en müsait şartlarla surecek pazarları ele geçirmek için Amerika dünyanın her tarafına yayılıyor. Hususi Amerikan sermayeleri butun dunyayı kaplamağa çalışıyor. İşte buna bir misal:

1946 da..... 373 milyon dolar
1947 de..... 682 " "
1948 de..... 694 " "

Fakat Amerikan kapitalistleri, geniş kapital hareketleri tarafından aranan "emniyet" ve "rantabilite" (kazanç nispeti) şartlarının dünyada yeter derecede olmadığını takdir ediyorlar. Memafih amerikalı idareciler bu şartların kolayca temin edilebileceğini sanıyorlar. Onlara göre; diğer memleketleri askeri işgal altına almak veya hut o memleketlerin satılık hukümetleri sayesinde idareyi ele geçirmek mubadele kontrolunu kaldırmak, ithalat kontenjanını ilga etmek, gümrük tarifelerini amerikalıların lehine hafifletmek, iki tarafla akitlere son verip çok taraflı mubadele sistemi tesis etmek, geniş kapital hareketlerinin aradığı şartların tahakkukunu temin edecektir.

Fakat Amerikalı idarecilerin bu hulyaları kolayca tahakkuk etmiyor. Doğulu devletlerin Amerikanın taleplerine boyun eğmemesinden sonra ve beynelmilel gerginliğin vahim neticesiyle Amerikalı idarecilerin hayallerini tahakkuk ettirmek için iki imkân kalıyor :

1. kapitalist dunyanın ve bilhassa ekonomik vaziyetin büyük bir kararsızlık arzettiği ve sosyal gerginliğin arttığı Batı Avrupa devletlerinin, iktisadi ve siyasi hayatına tam manasıyla hukumda etmek. Ve şöyle gerçekleşmeye başlamıştır.

2. Yeni harp hazırlığını genişletmek.

--Batı Avrupa devletlerini (Türkiye, Yunanistan dahil) amerikan emperyalizmine bağlamak gayesiyle, bu memleketlerin doğu memleketleriyle ekonomik bağlarını koparmak ve bu memleketleri dolar ekonomisine bağlayan bağları kuvvetlendirmek için, zaruri olarak ortaya gemiş miktarda Amerikan teahhudu, sermayesi ve krediai çıkıyor.

Az inkişaf eden memleketler ise, (Afrika, Asya) bir taraftan siyasi bakımdan garanti altına alınırken, diğer taraftan; Amerikan kredisi, amerikan kontrolundeki Beynelmilel Banka mudahelesi v.s vasıtasıyla hususi sermayenin işgaline iktisadi bakımdan müsait bir hale getirilmektedir.

İşte bütün bunların tam manasıyla gerçekleştirilebilmesi için sömürulecek memleketlerin kayıtsız şartsız Amerikaya bağlı olması gerekmektedir.

Bir'harp isterisi' yaratmadan

Tek Cephe dergisi, Mayıs 1951.

TİSTAV TKP Arşiv Fonu, Gün Benderli-Togay Koleksiyonu

bağ kurulması isteğidir. "İlişkilerin ihlali ve mevcut zorluklar" gerekçe gösterilir. Diğer taraftan Nâzım'ın Berlin Festivali sonrası yukarıdaki mektupta önerdiği "Doğu ülkelerinin tek cephesi" fikrine değinilmez.[34] Ancak Grigoryan'ın hazırladığı bu cevap taslağı, Politbüro tarafından onaylanmamıştır.[35] Eylül ayında Sovyet dış istihbaratını yürüten Enformasyon Komitesi'ne Türk karşı istihbaratının Nâzım'ın çevresine ajanını sokmaya çalıştığı bilgisi gelince[36] Sovyet yönetimi, Nâzım ve Marat'ın (İsmail Bilen) TKP'yle yasadışı ilişkilerin geliştirilmesi konusundaki yardım talebini reddedecektir.[37]

Nâzım'ın Berlin Festivali günlerindeki çalışmaları, ileriki süreçte Türk şairle Sovyet yönetimi arasındaki ilişkilerde farklı anlamda da rol oynayacaktır. SBKP Merkez Komitesi Dış Politika Komisyonu, İstanbul'da 26 Ekim 1951 tarihinde Sevim Tarı'nın (Belli) tutuklanmasıyla başlayan TKP'ye yönelik operasyonlardan Nâzım Hikmet'i de sorumlu tutmuştur. Komisyon Başkanı Grigoryan, 15 Ocak 1952 tarihinde Politbüro'ya yazdığı raporda yakalandıktan sonra "bildiği her şeyi polise anlatmakla" suçladığı Sevim Tarı'nın, Nâzım tarafından Türkiye'ye gönderildiğine dikkat çekmiştir. Diğer taraftan Sovyet yetkili, Nâzım'ı Berlin Festivali'nde dikkatsiz davranmakla da suçlamıştır. Ona göre Nâzım, Ortadoğu ülkelerinin komünist partilerinin temsilcileriyle Berlin'de dört bir yanı açık mekânlarda partiler arası gizli ilişkilerin örgütlenmesi meselesini ve komünistlerin Türkiye sınırını gizlice geçmesi imkânını tartışarak ve "Doğu ülkelerinin tek cephesi" önerisini sunarak büyük hata yapmıştır.[38]

NÂZIM'IN ÖZELEŞTİRİSİ

Nâzım da Berlin Festivali'nde Sevim Tarı'yı Türkiye'ye gönderme kararı alarak hata yaptığını itiraf eder. Konu, 1952 Mayıs'ında Berlin'e gittiği zaman Sabiha Sertel'le yaptığı sohbette açılacaktır. Yurtdışı gezilerinde Nâzım'ın yanından ayrılmayan istihbaratçı Adilov'un arşivde (RGASPI) fond 495, liste 266, dosya 47 (II), yaprak 100-101 numaralarıyla saklı bulunan ve ilk defa yayımlanan raporundan okuyalım:

Özel Dosya
Çok Gizli

VKP (b) MK'ye
V.G. Grigoryan Yoldaş'a

NÂZIM HİKMET'le Berlin'e Alman Yazarlar Kongresi'ne Yapılan Gezi Hakkında Bilgi

21 Mayıs'ta Berlin'e indik. Havalimanında bizi yazarlar ve Berlin Gençlik Festivali sırasında Nâzım'a hizmet eden çevirmen KACHANİ karşıladı. Onun hakkında o zaman yazmıştım.

Bizi şehre, "Neva" Oteli'ne götürdüler. Orada Nâzım'ı Sabiha [Sertel] bekliyordu. Nâzım'ın gelişini ona kadın çevirmen Kachani haber vermiş. Kachani gelişini nerden öğrenmiş, bilmiyorum. Nâzım, Sabiha'yı kendisine davet etti ve uzun uzun konuştular. Nâzım'ı akşam yemeği için çağırmaya odasına gittiğimde onlarla oturmamı ve Sabiha'nın söylediklerini dinlememi istedi.

O [Sabiha Sertel], oturmaktan ve hiçbir şey yapmamaktan bıktığını söyledi. Almanca bilmiyor, günlerce oturuyor ya da "deliler gibi" Berlin sokaklarında dolanıyormuş. Bazen Nâzım'ın onu daha Berlin Gençlik Festivali zamanında tanıştırdığı çevirmen Kachani'yle buluşuyormuş. Aralarında İngilizce konuşuyorlar. Sabiha, Kachani'ye gidiyor, bazen Kachani de Sabiha'ya. Sabiha, bazen Milletlerarası [Demokratik] Kadınlar Federasyonu'na Galina Goroşkova Yoldaş'a gidiyormuş. Görüştüğü üçüncü bir kişi de Vasilyev. Her ay ona para getiriyor. Bu üç kişi dışında kimseyi tanımıyor. 10 aydır burada oturduğunu ve daha ne kadar oturacağının belirsiz olduğunu söyledi. İtalya'dan kızı Yıldız'ı, eğer mümkünse kocası Zekeriya'yı oraya çağırmak daha iyi olmaz mı diye sordu. Birlikte çalışabileceklerini, Türkçe gazete çıkartabileceklerini belirtti. İş oldu mu canı sıkılmayacağını söyledi.

Nâzım, onu sakinleştirdi: "Sabret. Sen sabırlısındır. Başka çare yok.

Bir Yıl Sonra Yeniden Berlin'de

Nâzım Hikmet, III. Dünya Öğrenci ve Gençlik Festivali'nden yaklaşık bir yıl sonra Dünya Barış Konseyi'nin Olağanüstü Toplantısı'na katılmak üzere bir kez daha Berlin'e gelecektir. 3 Temmuz 1952 günü toplantının akşam oturumunda ilk söz Nâzım'a verilmiştir.

Nâzım, konuşmasına Türkiye'deki barış yanlılarının Türk askerlerinin Kore'ye gönderilmesine karşı bir protesto kampanyası yürüttüklerini anlatarak başlamıştır. Bu kampanyaya katılanların birçoğu tutuklanmış, mahkemeye çıkarılmıştır. Barış yanlılarının gazetesi "Barış" ise kapatılmıştır.

Ancak Nâzım, barış yanlılarının baskılardan korkmadığını belirtir. 1951 yılının başında Türk şehirlerinde ve köylerinde Kore'ye gönderilen gençlerin evlerine mektuplar dağıtmışlardır. Bu mektuplarda Türk Barış Derneği, ailelere Kore'deki olayların içyüzünü anlatmışlardır.

Nâzım, konuşmasında o zamana kadar Kore'ye 18 bin Türk askerinin gönderildiğinin de altını çizer. Türk şairin ifadesiyle bunların 12 bini öldürülmüş, yaralanmış veya esir düşmüştür. İlk zamanlarda Türk hükümeti, Kore'den dönen yaralı askerler için görkemli törenler düzenlemiştir. Onlara hediyeler verilmiş, gazetelerde "başarıları" üzerine övücü yayınlar yapılmıştır. Ancak daha sonra buna benzer törenler kesilmiştir, öyle ki yaralılar şehirlerde ve köylerde Kore'deki savaşın korkunçluğunu, Amerikalıların Türk birliklerini öne sürdüklerini, onların ise Türklerin arkasına saklandıklarını anlatmışlardır.

Nâzım, o dönemde Türk hapishanelerinde 13 bin barış yanlısının çile çektiğini de ekler. Bunların birçoğu işkence görmüş, bazıları aklını kaybetmiştir. Ancak bu teröre rağmen Türkiye'deki barış hareketi yayılmaya devam etmektedir. Kore'ye savaşa gitmeyi reddeden Türk gençlerini ve Kore'deki savaşın saldırgan karakterini anlatan broşürler ve bildiriler dağıtılmaktadır. Nâzım, konuşmasını Türk halkının o döneme kadar tarihinde hiçbir zaman böylesine bir güçle savaşa karşı nefretini göstermediğini belirterek bitirir.[1]

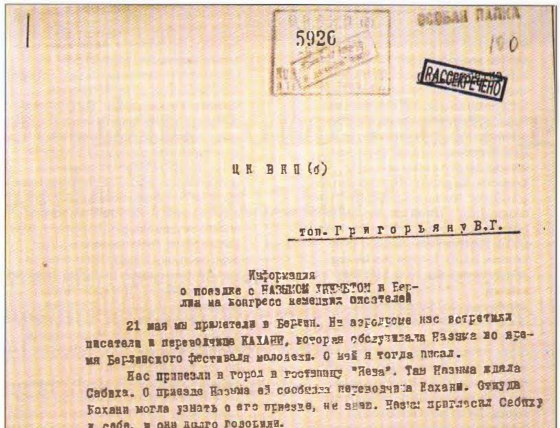
1 "Çrezviçaynaya Sessiya Vsemirnogo Sovyeta Mira: Veçernyeye Zasedanie 3 Iyulya", *Pravda*, No. 187 (12389), 5 Temmuz 1952, s. 3.

Moskova'da önemli bir yoldaşın yanındaydım. Ona planlarımı anlattım, hepsi kabul edildi. Planın bir kısmını Berlin Festivali zamanında kabul ettırmıştım. Ama işte Sevim'i gönderdik Türkiye'ye. Orada içeri aldılar. Şimdi bana inanmıyorlar ve doğru yapıyorlar. Onların yerinde ben de olsam aynı şekilde hareket ederdim. Hainler az değil!" Nâzım, örnekler verdi: Tito, Çekoslovakya'daki olaylar.

Sonra devam etti: "Benim Moskova'da hiçbir şey yapmadığımı, kızlarla gezip tozduğumu ve sizleri unuttuğumu mu düşünüyorsunuz! Elimden gelen her şeyi yapıyorum, ama şimdilik hiçbir şey olmuyor. Sabretmek lazım."

Sabiha çıktığında Nâzım, bana onun kendisine Türkiye'de Baklanov[19] soyadlı Sovyetler'den biriyle bağlantılı olduğunu anlattığını söyledi. Söylediğine göre hain çıkmış. İşte bu yüzden mesele açıklığa kavuşana kadar onu burada tutuyormuş.

Berlin'de bulunduğumuz sürede Nâzım ve Sabiha, neredeyse her gün buluştular.

5926

ВХОДЯЩАЯ

190

РАССЕКРЕЧЕНО

ЦК ВКП (б)

тов. Григорьяну В.Г.

Информация
о поездке с НАЗЫМОМ ХИКМЕТОМ в Берлин на Конгресс немецких писателей

21 мая мы приехали в Берлин. На аэродроме нас встретила писатель и переводчица КАХАНЕ, которая обслуживала Назыма во время Берлинского фестиваля молодежи. О ней я тогда писал.

Нас привезли в город в гостиницу "Неза". Там Назыма ждала Сабиха. О приезде Назыма ей сообщила переводчица Кахане. Откуда Кахане могла узнать о его приезде, не знаю. Назым пригласил Сабиху к себе, и она долго говорила.

Когда я зашел к ним, чтобы позвать Назыма поужинать, он попросил меня посидеть с ними и послушать, что говорит Сабиха.

Она говорила, что ей нельзя сидеть и ничего не делать. Она не знает немецкого языка, целыми днями сидит или ходит по улицам Берлина, "как сумасшедшая". Иногда она встречается с переводчицей Кахане, с которой Назым познакомился еще во время Берлинского фестиваля молодежи. Они говорили между собой на английском языке. Сабиха бывает у Кахане, иногда Кахане заходит к Сабихе. Ходит иногда Сабиха во Всемирную федерацию женщин к тов. Городковой Галине. Третье лицо, с которым она общается, это Васильев; он еженедельно приносит ей деньги. Кроме этих трех людей она никого не знает. Она говорила, что сидит здесь уже 10 месяцев и сколько еще будет сидеть – неизвестно. Ей лучше на было бы поехать ее мужу Бадеру на Италии и, если можно, то и туда Зекрия. Они могли бы работать вместе, выпускать газеты на турецком языке, – была бы работа и не было бы скучно.

Adilov F.
2 Haziran 1952

F. Adilov'un V.G. Grigoryan'a sunduğu 2 Haziran 1952 tarihli raporun ilk sayfası.

RGASPI fond 495, liste 266, dosya 47(II), yaprak 100

MEHMET PERİNÇEK
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ ATATÜRK İLKELERİ VE İNKILÂP TARİHİ ENSTİTÜSÜ

DİPNOTLAR

* Sayın Erden Akbulut'a yazıya kaikılarından dolayı teşekkür ederim.

1 Türk şairin Sovyetler'e gelişi ve SSCB'deki ilk aylarıyla ilgili bkz. Mehmet Perinçek, "Nâzım Hikmet Moskova'da: İlk Yazıları, Konuşmaları, Demeçleri", *Toplumsal Tarih*, No. 283, Temmuz 2017, s.40-52.

2 Vera Tulyakova Hikmet, *Nâzım'la Son Söyleşimiz*, Milliyet Kitapları, İstanbul, 1997, s.153.

3 Sabiha Sertel, "Sertel" soyadından önce yazarlık adı olarak "Sabiha Zekeriya" adını kullanıyordu.

4 Karar için bkz. *Rusya Toplumsal Siyasal Tarih Devlet Arşivi (RGASPI)* fond 17, liste 163, dosya 1593, yaprak 48.

5 Bütün Birlik Komünist Partisi (bolşevik) (Sovyetler Birliği Komünist Partisi'nin o dönemki adı) Merkez Komitesi.

6 Yunan şair Kostas Yannopulos, 6 Mayıs 1948 günü Yunan faşistleri tarafından cezaevinde kurşuna dizilmiştir. Sovyet TASS haber ajansının bildirdiğine göre Nâzım Hikmet, jüri toplantısında yaptığı konuşmada bu genç şairin ölmeden önce yazdığı "Son Şarkı" isimli şiirinden "Biz, ölümümüzle bile ölümü yendik" dizesini okumuş ve ardından da "kim barış davasına hizmet ediyorsa, ölümsüzdür" demiştir. Bunun üzerine jüri, oybirliğiyle Yunan şairi ölümünden sonra ödüle layık görmüştür. Bkz. "Treniy Vsemirnıy Festival Molodyoji i Studentov", *Krasnıy Sever*, No 163 (10127), 19 Ağustos 1951, s.4.

7 Doğan Aksoy.

8 Türkiye'den gidenlerden Halim Spatar geri dönmüş, Erem Esen (daha sonra Bükreş Radyosu Türkçe Yayınları'nda kullandığı adıyla Melike Roman) ise yurtdışında kalmıştır.

9 Batı Almanya'dan gelen İstanbul Yüksek Tahsil Gençlik Derneği üyesi de olan Yılmaz Gülen (Parti adıyla Atilla Yaşar), Budapeşte Radyosu'nda ve Bizim Radyo'da uzun yıllar çalışmıştır.

10 Diğerleri Sevim Belli, Gün Benderli Togay, Necil Togay, Yıldız Sertel. Raporda belirtilen beşinci kadının varlığına katılanların anlatımlarında rastlanmamaktadır.

11 1920'li yılların başında Moskova'da Doğu Emekçileri Komünist Üniversitesi'nde (KUTV) okuduğu dönem kastedilmektedir.

12 Sevim Tarı (Belli). Sevim Belli, seneler sonra kaleme aldığı anılarında "hayatımın en mutlu on beş gününü yaşadığım" dediği Berlin Festivali'nin atmosferini şöyle anlatmıştır: "Dünyanın dört bir yanından gelen gençler iki hafta boyunca festival kenini dolduruyorlar, kentin sokaklarında, salonlarında, alanlarında birbirleriyle kaynaşıyorlar, kardeşleşiyorlar, daha iyi bir dünya yaratma azmının heyecan ve coşkusunu yüreklerine doldurarak ülkelerine dönüyorlardı. Birbirlerini, birbirlerinin ülkelerini daha yakından, daha somut olarak tanıyor ve birbirlerini sevmeyi öğreniyorlardı. İnsan olmanın onurunu ve sevincini birlikte yaşıyorlardı. Birbirlerini tanımayı ve sevmeyi öğrenen gençlerin ve özellikle çalışan yığınların birbirlerine kolay kolay silah çekmeyecekleri açıktı. Barış ve enternasyonalizm tohumları, bu sevgi ortamında ve daha iyi bir dünya yaratma özlemi ve inancı ile beslenerek filizlenecek, gür ve sağlıklı bir biçimde dal budak salacaktı. Tüm dünya gençliğinden bir barış ordusu yaratmak, şimdiki dünyaya bakarsanız bir ütopya gibi görülebilir. Ama o zamanın gençliği böyle düşünmüyordu. Barışın vazgeçilmez koşulunun, kapitalist-emperyalist çıkar çelişkilerini ortadan kaldırmak olduğunu oraya gelen aşağı yukarı herkes biliyordu. Bir araya toplanmanın bir amacı da gençlerin bildiklerini ve kendi özel deneylerini birbirlerine aktarmalarını sağlamaktı kuşkusuz." Bkz. Sevim Belli, *Boşuna mı Çiğnedik?: Anılar*, Cadde Yayınları, İstanbul, Şubat 2006, s.306-307.

13 Necil Togay kastedilmektedir.

14 Festivale katılan TKP üyelerinden Gün Benderli (Togay), İleri Jön Türkler Birliği'nin anılarında şöyle değerlendirmektedir: "İleri Jön Türkler Birliği, Türkiye içinde ve yurt dışında önemli bir rol oynamıştır. Kore Savaşı ve NATO gibi konularda Türkiye'ye yönelik aydınlatıcı çalışmaları oldukça etkili olmuştur İleri Jön Türkler Birliği. Türkiye'de olup bitenleri yurtdışına yansıtmak gibi çok önemli bir görevi de üstlenmişti. İleri Jön Türkler Birliği'nin en başarılı çalışmalarından biri kuşkusuz, Nâzım Hikmet'i on üç yıldır yattığı hapishaneden kurtarmak için Türkiye'de başlayan kampanyanın dünya boyutlarını yayılarak gelişmesine yaptığı büyük katkıdır." Bkz. Gün Benderli, *Su Başında Durmuşuz*, Belge Yayınları, İstanbul, Temmuz 2003, s.100

15 Berlin Festivali'nde yer alan Sevim Tarı (Belli), anılarında Doğan Aksoy'un kişiliğinden bahsederken şu özelliklerini sayar: Sevim Belli, Türkiye'den onun hakkında daha çok olumsuz şeyler duymuştur. "Doğan'ın başına buyrukluğu, ipe sapa gelmezliği Paris'te eleştirilmiştir. Onun hakkında biraz kaçık, hatta zırdeli diyenler bile olmuştur. Ama Doğan'ın işi devrimcilikti ve bu konuda samimiydi. Ayrıca ileri jön Türkler'in ilk kurucularındandır ve hareketin en faal üyesidir, her şeyi o çekip çevirmiştir. Kavgacıdır, kavgacılığı sabırsızlığından ileri gelmektedir. Sözünü esirgememekte, kendi dediğini kabul ettirmek için aşırı diretmekte, karşısındakileri oldukça sert ve kırıcı bir şekilde eleştirmektedir. Suçlayıcı ve dik kafalıdır. Zekidir, kendine göre bir espri anlayışı vardır." Bkz. Sevim Belli, *age*, s.267-271

16 4 Aralık 1945 günü Sertellerin sahip olduğu Tan gazetesinin yağma lanması kastedilmektedir.

17 Nâzım, 15 Ağustos günü gerçekleşen etkinliğe orada ilk kez tanışığı Şilili şair Pablo Neruda'yla birlikte gelmiş ve her iki şair de büyük alkışlarla karşılanmıştır. Etkinlik, her iki şairin konuşmasıyla son bulmuştur. Gazetenin ifadesiyle "cesaret ve dirençiyle her yazara örnek olan" Nâzım, konuşmasında yeni Berlin'i ve yeni Alman gençliğini görmekten mutluluk duyduğunu ifade etmiştir. Türk şair, her yazarın dürüst, her dürüst yazarın da barış savaşçısı olması gerekti ğini vurgulamıştır. Sovyetler Birliği'ne gidişini anlatan ve gerçek yeni insanı gördüğünü söyleyen Nâzım, Sovyet yazarlarından çok ama çok şey öğrenilmesi gerektiğinin, orada toplanan farklı siyasi görüşlerden insanların hepsinin barış yanlısı olduğunun altını çizmiştir. Nâzım, halkları barışa götürdüğünü söylediği Sovyet lideri hakkında da "barış ve insanın mutluluğundan ne zaman konuşulsa, her zaman akla Stalin geliyor" demiştir. Neruda ise kendisi ve Nâzım Hikmet adına barış mücadelesi veren yazar ve aydınlara sahip çıkılması için uluslararası cephenin kuvvetlendirilmesi çağrısında bulunmuştur. Bkz. Lev Oşanin, "Vstreçа s Pisateley", *Literaturnaya Gazeta*, No. 97 (2815), 16 Ağustos 1951, s.4; Claude Morgan, "Gorod Nadejdi", *Literaturnaya Gazeta*, No. 98 (2816), 18 Ağustos 1951, s.4

18 Pablo Neruda, Berlin'de İspanyol kızlarının Nâzım Hikmet'i çiçekler ve öpücüklerle karşıladığını yazmıştır. Bkz. Pablo Neruda, "Navstreçu Vozhodyaşey Zare", *Literaturnaya Gazeta*, No. 99 (2817), 21 Ağustos 1951, s.4

19 Nâzım'ın sömürge ülkeleri gençlerinin 16 Ağustos günü gerçekleşen bu etkinliğine katılması, büyük coşkuyla karşılanması ve gençlere seslenişi Sovyet ajansı TASS tarafından dünyaya duyurulmuş ve Sovyet basınına da yansımıştır, Bkz. "Pretly Vsemirnıy Festival Molodyoji i Studentov", *Krasnıy Sever*, No. 162 (10126), 18 Ağustos 1951, s.4.

20 Festival katılımcılarından Sevim Belli ve Gün Benderli de Sovyet istihbaratçısıyla benzer sahnelere şahit olmuşlardır: "Nâzım festivalin sadece başkonuğu değil en renkli kişisiydi de. Ayağı yere değmiyordu demek geliyor içimden, gerçektir. İler gittiği yerde eller, omuzlar üzerinde taşınıyordu. Herkesin sevgilisi idi." Sevim Belli, *age*, s.316. "Omuzlar, eller üzerinde taşınıyordu. Sevinçliydi, mutluydu. Her gittiği yerde sonu gelmeyen alkışlar 'Yaşa Nâzım!' sedaları yükseliyordu. Herkes tarafından bu kadar sevilen, bu kadar sayılan bu insanın bize ait olması nasıl gururlandırıyordu orada bir avuç Türk gencini, anlatamam." Gün Benderli, *age*, s.134.

21 Nâzım'ın Neruda'yla ilk buluşması, Berlin'deki III. Dünya Öğrenci ve Gençlik Festivali'nde gerçekleşmiştir. Nâzım, seneler sonra Neruda üzerine SSCB'de yayımlanan bir yazısında ilk tanışmalarını anlatmıştır. Büyük Türk şairi, Berlin günlerinde Neruda'nın şiirlerini kendi ağzından, anadili İspanyolcadan dinlemiştir. O zaman güneşin kavurduğu Berlin'deki evlerden birinin asfalt avlusunda Latin Amerika ülkelerinin ve İspanya'nın bütün delegeleri toplanmışlardır. Bunlar öğrenciler, genç işçiler ve köylülerdir. Onlar, dünyadaki her şeyi unutup şairlerini, Neruda'yı dinlemişlerdir. Nâzım'ın ifadesiyle kimi an yumruklarını sıkmışlar, kimi an gülümsemişler, kimi zaman da şaşırmışlardır, diğer dakikalarda ise sombrerolarının (Genelde "Meksika şapkası" olarak bilinen, güneşin yüze gelmesini engelleyen hasırdan şapka) altından öyle acışlı bakan kara gözlerinden akan gözyaşlarını silmişlerdir. Onlar, Neruda'ya gölgesi altında savaşa gittikleri bir bayrağa bakar gibi bakmışlardır. Nâzım ise o insanları dikkatlice izlemiş ve oldukça karmaşık olan Pablo'nun şiirinin anlaşılır ve duru olduğunu hissetmiştir. Diğer yandan Nâzım, Poblo'nun sadece Şili'nin değil, İspanyolca konuşan bütün ülkelerin şairi olduğunu o zaman görtüğünü ifade eder. Bkz. Nâzım Hikmet, "Stihi Poblo Neruda", *Ogoryok*, No. 49, Kasım 1958, s.19'dan aktaran: Mehmet Perinçek, "Ses Kayıtları ve Yazılarıyla Nâzım Hikmet, Mayakovskiy ve Neruda'yı Anlatıyor", *Bilim ve Utopya*, No. 276, Haziran 2017, s.45.

22 Nâzım Hikmet, bu türküde geçen "Anama söyleyin, anam ağlasın" dizesini 1952 yılında kaleme aldığı "Kore Türküsü" başlıklı eserinin nakarat kısmında kullanmıştır. Nâzım'ın "Kore Türküsü"nü yukarıda bahsi geçen bu türküden esinlenerek yazdığı anlaşılmaktadır. Nâzım'ın "Kore Türküsü" için bkz. Nâzım Hikmet, *Yeni Şiirler*, 20. Basım, Adam Yayınları, İstanbul, Ekim 2000, s.17-18

23 Bahsedilen kişi gazeteyi çıkaran ve başyazarlığını yapan Kemal Sülker (1919-1985) olmalıdır. Gazete, 1952 Mayıs'ında iktidar kâğıt satın alma hakkını kesince 35 sayı çıktıktan sonra yayın hayatına ara vermek zorunda kalacaktır.

24 İYTGD, "Nâzım'a Özgürlük" kampanyasında hem yayın organı "Hür Gençlik" gazetesi aracılığıyla, hem de düzenlenen Çiçek Pakas Toplantısı'yla önemli bir rol oynamıştır. Bu süreçte birçok yöneticisi ve üyesi tutuklanarak yargılanmıştır. Ayrıntılı bilgi için bkz. Nihat Sargın, *Cezaevi Anıları: Davalar, Savunmalar*, TÜSTAV Yayınları, İstanbul, Şubat 2005.

25 "Nâzım'la gerek festival konukları olarak, gerekse parti grubu olarak iki üç kez bir araya gelmiştik. Tabii orada burada planlanmamış ayaküstü karşılaşmalar da oluyordu. Nâzım, Paris'te bir demokratik cephe örgütünü oluşturmamızı, buna ağırlık vermemizi önermişti. Adını da kendisi koymuştu: 'Tek Cephe'. Zamanın barış politikasının gereği idi bu. Tüm ilerici demokrat güçleri barış cephesinde toplamak, emperyalist emellere karşı çıkmak, kapitalist kampın ideolojik-kültürel (soğuk) savaşını etkisiz kılmak." Sevim Belli, *age*, s.318. "Festival süresince, Nâzım ağabeyle birkaç defa bir araya geldik, hattâ birkaç iş toplantısı bile yaptık. Bunlardan birinde, herdemokrat kişiyi ihtiva eden toplamayı amaçlayacak bir dergi çıkarmamızın iyi olacağını söylemiş, hattâ bu derginin adının 'Tek Cephe' olmasını önermiş, derginin sorumluluğunu benim üstlenmemi istemişti. O sırada giderek kuvvetlenmekte olan politik doğrultunun, barışsever, yurtsever, demokratik görüşten her insanı, geniş bir cephede bir araya getirmeye yöneldiğini daha sonraları fark etmiştim." Gün Benderli, *age*, s.136-137

26 Nâzım Hikmet'in yurtdışına çıkmasının ardından yayımlanmaya başlayan ve ismini Sevim Tarı'nın (Belli) önerdiği *Barış Yolu* dergisi, teksir yoluyla çoğaltılmaktadır. Mektupta ifade edildiği üzere artık matbaada basılması planlanmaktadır. Nâzım, Berlin Festivali'nden kısa bir süre sonra 9 Ekim 1951 günü Moskova'da kaleme aldığı "Seni Düşünüyorum" başlıklı ve "T. K. P.'m benim,/seni düşünüyorum./Sen dünümüz, bugünümüz, yarınımızsın,/en büyük ustalığımız,/en ince hünerimizsin./ Sen aklımız, yüreğimiz ve yumruğumuzsun" dizeleriyle başlayan şiirinde *Barış Yolu* dergisinden şöyle bahsetmiştir: "(...) Seni düşünüyorum tornacı Rahmi./Belki bu sabah basıldı evin,/belki şimdi Birinci Şube'desin./ kolların kelepçeli arkadan./Kan içinde yüzün gözün./Biliyorum söyletemezler./'Barış Yolu' dergisini kimden alıp dağıttığını. (...)" Şiirin tamamı için bkz. Nâzım Hikmet, *Yeni Şiirler*, s.12-15.

27 Kast edilen kişi Sevim Tarı(Belli). Belli, anılarında bu görevin kendisine verilmesini şöyle anlatmaktadır: "Bir sabah Necî'in bana bir şey açıklamak istediğini, en uygun havayı (daha doğrusu havamı) kolladığını sezmiştim. Az sonra Nâzım'la buluşacaktık. Kendisi bir ara Nâzım'la özel konuşmuş. Nâzım içimizden birini Türkiye'ye göndermek istermiş... Gerisi anlaşılıyordu. Nâzım, Necî'i gözüne kestirmiş, ona açılmıştı. 'Tamam, ben giderim' dedim, fazla ürkütürmedim. Aslında benim durumum daha uygundu kuşkusuz. Üstelik onlar, Necî'ler evliydiler. Gidip de dönmemek vardı. Benim gitmem daha doğru idi. Bunu kendi kendimle bile tartışmadım. Gene de beni rahatsız eden bir şey vardı, Nâzım'ı önce Necî'le konuşturan erkek dayanışmasına mı içerlemiştim? Hayır, o değil. Benim adıma bana sormadan onlar karar vermişlerdi. Sonra Nâzım'la ikimiz özel olarak buluştuk. Parti'nin gelecekteki temsilcisiyle ve çalışmalarıyla ilgili birtakım teknik sorunlar söz konusuydu. Kim gelecek, kim gidecek, nereye, ne zaman vb." Bkz. Sevim Belli, *age*, s.318.

28 Yukarıda sunduğumuz İsmail Bülent Cevher Nâzım Hikmet tarafından kaleme alınan 23 Temmuz 1951 tarihli Sovyetler Birliği Komünist Partisi'ne verilen beş sayfalık yazı kastedilmektedir.

29 Gün Benderli (Togay).

30 "Nâzım ağabey beni, (herhalde Fransa'da yaşayan partililerin en genci olduğum için) Türkiye'deki öğrencilerin temsilcisi olarak, Fransız Gençlik Örgütü temsilcilerinden Guy du Colonel'ye tanıttı. İleride bu tanıştırmanın yardımını da gördük." Gün Benderli, *age*, s.137.

31 O dönemde resmi adı Bulgaristan Halk Cumhuriyeti'dir.

32 İleriki yazılarımızda belgelerle ele alacağımız üzere Nâzım, 1951 Eylül'ünde davetli olarak Bulgaristan'a gidecektir.

33 *RGASPI* fond 17, liste 163, dosya 1596, yaprak 151'den aktaran: N. A. Lisenkov, "Priyezd Nazıma Hikmeta v Sovyetskiy Soyuz v 1951 godu", *Vostochnıy Arhiv*, No. 1 (33), 2016, s.81

34 *RGASPI* fond 82, liste 2, dosya 1330, yaprak 111'den aktaran: N. A. Lisenkov, *age*, s.81.

35 N. A. Lisenkov, *age*, s.81

36 "Enformasyon Komitesi'nin tebliğine göre, Nâzım Hikmet'in ülkeden ayrılmasının ardından Türk karşı istihbarat teşkilatı, Gerçek gazetesinde çalışan Aulla İlhan'ı Nâzım Hikmet'in Türkiye'den kaçış şart ve sebeplerini ortaya çıkarmakla görevlendirip Paris'e göndermiştir. İlhan'ın sözlerine göre, şimdi Türk karşı istihbarat teşkilatının başta gelen görevi budur ve bu görevin hallı için bizzat İstanbul karşı istihbarat şefi Samet Ağaoğlu çalışmaktadır.
Atilla İlhan Komünist Enternasyonal görevlisine politik bilgi toplama konusunda hizmetlerinil teklif etmiş, bunu yaparken de, Nâzım Hikmet'in, TKP MK Sekreteri Şefik Hüsnü'nün, Türk komünistleri Kemal Tahir ile Mustafa Ahmet Kavala ve başkalarının kendisini iyi bildiklerini söylemiştir. Komünist Enternasyonal görevlisine söylediklerine hakılırsa, bu yılın Mart ayında Atilla, karşı istihbarat teşkilatının güvenini kazanmak ve bu güveni Türk komünist partisinin çıkarları doğrultusunda kullanmak amacıyla bu teşkilatın ajanlığını gönüllü olarak kabul etmiştir." Erden Akbulut, "Doğumunun 110 yılında Nâzım Hikmet Üzerine Yeni Belgeler", Kıyı, Ocak-Şubat 2012, s. 33.

37 *RGASPI* fond 82, liste 2, dosya 1330, yaprak 118 ve 124'ten aktaran: N. A. Lisenkov, *age*, s.81

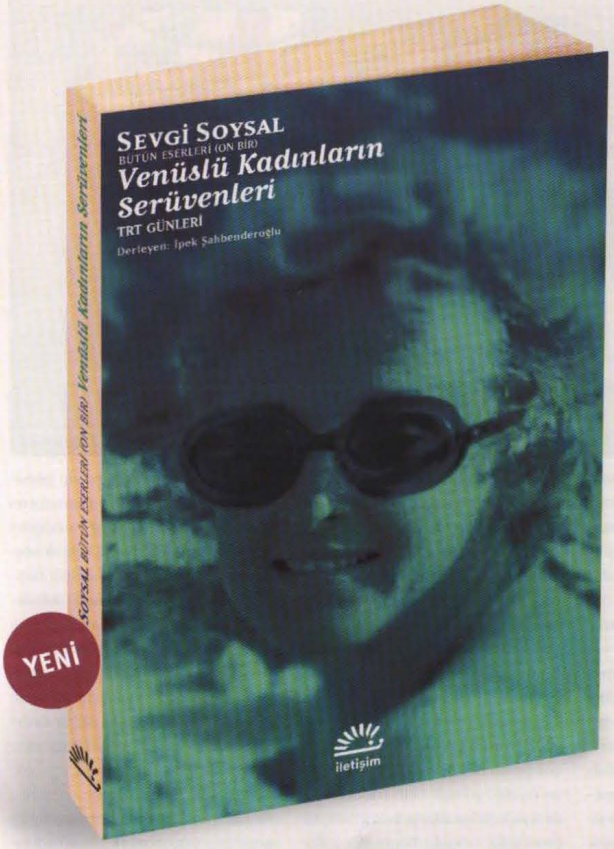
38 *RGASPI* fond 82, liste 2, dosya 1330, yaprak 128'den aktaran: N. A. Lisenkov, *age*, s.82.

39 Rus araştırmacı N. A. Lisenkov, 1941-1946 yılları arasında SSCB'nin İstanbul Konsolosluğu'nda çalışan Baklanov soyadlı bir diplomat tespit etmiştir. Bkz. *RGASPI* fond 575, liste 1, dosya 218, yaprak 93'ten aktaran: N. A. Lisenkov, *age*, s.87.

iletişim

Sevgi Soysal'dan zamanları aşan oyun, makale ve yazılar...

Venüslü Kadınların Serüvenleri Sevgi Soysal'ın TRT'de çalıştığı 1965 ila 1971 yılları arasını kapsayan dönemde yazdığı oyun, makale ve yazılarını bir araya getiriyor. Bir kez daha Sevgi Soysal metinlerinin zamanı aşarak bugüne seslendiğine şahit oluyoruz.

SEVGİ SOYSAL BÜTÜN ESERLERİ

VENÜSLÜ KADINLARIN SERÜVENLERİ
Derleyen: İpek Şahbenderoğlu
247sayfa

TÜRKİYE'NİN KALBİ, KABUL GÜNLERİ GAZETE YAZILARI
Derleyen: İpek Şahbenderoğlu
461 sayfa

YÜRÜMEK 14. BASKI
152sayfa

TANTE ROSA 20. BASKI
105 sayfa

YENİŞEHİR'DE BİR ÖĞLE VAKTİ 18. BASKI
272 sayfa

ŞAFAK 9. BASKI
229 sayfa

BAKMAK 3. BASKI
181 sayfa

TUTKULU PERÇEM 6. BASKI
62 sayfa

BARIŞ ADLI ÇOCUK 6. BASKI
149 sayfa

YILDIRIM BÖLGE KADINLAR KOĞUŞU 7. BASKI
229 sayfa

RADYO KONUŞMALARI / HOŞ GELDİN ÖLÜM 2. BASKI
69 sayfa

EDİTE ÜNEL KORİ
ÇAĞLA ORMANLAR OK

KUDRETLİ KADINLAR NASIL GİYİNİRDİ?

Avrupa resminde "kılık kıyafet ve güç" konusunu bu kez kadınlar üzerinden ele alıyoruz. Kılık kıyafetleriyle, güçlerini gösterdikleri gibi dönemin beğenilerini de temsil ederek adeta ikon haline gelmiş bu üç önemli kadın, Teodora, I. Elizabeth ve Marie Antoinette siyasî olduğu kadar sosyal alanda da güçlü vurgularla varlıklarını hissettirmişlerdir.

İmparatoriçe Teodora ve Maiyeti, 547, mozaik, San Vitale, Ravenna.

Tarihteki güçlü kadınlar, yapıp ettiklerinin yanı sıra zaman zaman kılık kıyafetleriyle de kalıcı izler bırakmışlardır. Farklı dönemlerde yaşamış üç kadın üzerinden güç ve kılık kıyafet ilişkisinin irdelendiği bu yazıda öncelikle Bizans dönemine bakıyoruz.

Yunan-Roma etkisi altında gelişen Bizans kültürü zamanla Doğu'yla kurulan siyasi ve ticarî ilişkiler sonucunda yeni ve özgün bir sürece girdi. İmparatorluk başkentinin Doğu-Batı arasındaki önemli konumuyla ortaya çıkan kültürel bileşim dokuma ve giysilere de yansıdı. Bizans giysisi zamanla antik drapelerin dökümünü kaybederek, yünlü kumaşın ve Doğu etkisiyle kullanılmaya başlayan ipeğin kırılımlı kaba pilileriyle daha sert bir yapıya büründü. Hun, Pers, Med, Asur ve diğer Doğu uygarlıklarından etkilenilmiş giysiler artık şatafatlı işlemelere, desenlere ve değerli taşlara zemin yaratan bir pano işlevi görmekteydi. Giysi henüz diğer halklar gibi Bizans halkının alt sınıfları için de erişilmesi güç pahadaydı. Örneğin Bizanslı bir kadın, hamileliği dahil olmak üzere tüm ömrünü tek bir giysiyle geçirebiliyordu. Görkemli ve çok çeşitli Bizans saray giysilerindeyse kıyafet giymek belli ritüellere ve detaylı katı kurallarla belirlenmiş bir protokole tabiydi. Giysilerin kullanım biçimleri ve kullanıldıkları yerler belirli mesajlar vermeye yönelikti.[1] İmparatorluk kıyafetleri iktidar, güç ve kutsallık imgelerinin kimi görsel alametler aracılığıyla imparatorun maiyetine aktarıldığı bir semboller birlikteliğiydi. Elizabeth Piltz'in söylediği gibi, "Kıyafetlerin sürekli değişimi, mozaik perdedeki kesintisiz değişiklik, pırıltılı renkler, altın, değerli taşlar ve incinin görkemli kullanımı, tümüyle meşru hanedanın ve hiyerarşisinin her zaman yeni etkilerle ortaya çıkan çok güçlü ancak seyirciyi asla sıkmayan kutsal karakterini işaret eder."[2]

Bizans'ta saray çevresinin ve varlıklı kesimin giyimini belirleyen en önemli simge "ipek"ti. İmparator Justinianus dönemine, yani 6. yüzyıla değin Çin'den kervanlarla ithal edilen ipek,

Bizanslı iki Nesturi keşiş, Çin'in uzun süre ustalıkla gizlediği üretim sırrını Konstantinopolis'e getirince, artık burada üretilmeye başlandı. İpek kumaşlar Bizans'a gelir sağlayan bir devlet tekeline temel oluşturdu. Boyacı ve dokumacı loncaları kurularak üretimin işleyişi bir sisteme bağlandı. Ancak erguvanî ipek kumaşlar salt imparatorluğa aitti.[3] İmparatorluk atölyelerinde başta koyu kırmızı, imparatorluk moru ve eflatun üzerine altın renkliler olmak üzere pek çok çarpıcı ve kaliteli kumaş üretildi.

Ravenna'da San Vitale Kilisesi'nin apsid duvarında yer alan, karşılıklı iki panodan birinde görülen Bizans İmparatoriçesi Teodora'nın (500-548) kılık kıyafeti Bizans saray giyimini yansıtan önemli örneklerdendir. İmparatoriçe, solunda imparatorluğun o dönem en parlak komutanı Belisarius'un karısı Antonina ve kızı Joannina ve arkalarında bir grup kadın, sağındaysa iki genç adamla betimlenmiştir.[4] Teodora ve maiyetinin apsiddeki İsa'nın solunda yer alması da Ökaristi törenlerinde kadınların bu yanda bulunmalarıyla fiziksel bir tutarlılık gösterir. Anne McClanan'a göre, bu paneldeki figürler, kompozisyon içine yerleştirilmeleri, Teodora'ya göre konumlandırılmaları vb. açısından *Törenler Kitabı*'nda da anlatılan kadınlar maiyetini (*aecreton ton gynaikon*) mükemmel bir biçimde yansıtır. Teodora'nın hem din dışı bir kimlik hem de sıradan bir kadın olarak apsid bölümünde temsil edilmesi hiç alışılmış bir uygulama değildir.[5] Paolo Cesaretti, bu betimlemenin Teodora'nın "son sahne gösterisi", "kutsal bir ikon halinde temsili" olarak ele alınması gerektiğini söyler.

Bilindiği gibi Teodora, sirkte gösteri yapan, alt sınıftan bir kadındı. 527 yılında tahta çıkan Justinianus, kendisinden 20 yaş küçük olan Teodora'yı bir gösteri sırasında görmüş, aşık olduğu bu kadınla evlenerek onu Bizans imparatoriçesi ilan etmişti. Teodora'nın yer aldığı bu gösteri, dönemin tarihçisi Prokopius tarafından ayrıntılı biçimde anlatılır.[6] En sert muhaliflerinin bile kendisini suçlayacak en ufak bir hatasını bulamayacağı şekilde makamın tüm gereklerini büyük bir vakarla yerine getiren Teodora, tarihe güçlü kadınlar listesinin başında yer alarak geçti. Efes piskoposunun onu açık şekilde bir fahişe olarak tanımlamasına rağmen, ne din otoriteleri ne de sivil otorite bu evliliğe karşı çıktı. 532 yılında çıkan isyanda, saray isyancılar tarafından kuşatıldığında savaşmayı öneren tek konsey üyesi (ve tek kadın üyesi) Teodora oldu, 40.000 kişinin öldürülmesiyle isyan bastırıldı. 540 yılında, kentteki veba salgını sırasında Justinianus da hastalanınca Teodora aylarca tek yetkili olarak imparatorluğu yönetti, hem dinî hem de sivil erkin başı oldu. Bu da onun gücünün en üst noktası oldu ve ölene kadar da hem saray camiası hem de Justinianus üzerindeki etkisi hiç azalmadan sürdü.[7]

Teodora bu mozaikte tören giysisi olan mor renkli imparatorluk pelerini *khlamys* ile yer alır. Tarih boyunca itibarlı bir renk olan mor, Bizans için de önemlidir. Bizans'ta imparatoriçeler, adını mor renkli porfir taşından alan "mor oda"da doğum yapar; doğan prens ve prenseslere "mor odada doğmuş" anlamına gelen *porfirogenetos* unvanı verilirdi. İmparator ve ailesi mor renkli giysiler giyer ve mor ipek kumaş üzerine altın işlemeyle gücü simgeleyen kartal işlenirdi. Bu mor odalarda doğanlar, öldüklerinde de mor kefenle sarılır ya da mor lahitlere gömülürdü.[8] Nitekim Teodora da 532'deki Nika Ayaklanması sırasında isyancılara direnirken "Ne bu mor renkli kisvelerden vazgeçerim ne de insanların bana Majesteleri demelerine tahammül edebilirim. Kefenimiz mor olacaktır!"[9] dedi ve bu sözünden 16 yıl sonra gerçekten de mor giysiler içinde gömüldü.

Morun değeri, doğal yollarla elde edilmesinin zor ve bir o kadar pahalı oluşuyla da ilişkilidir. Efsanelerde morun bulunuşu Fenikeli Tanrı Melkarth'ın köpeğinin bir deniz kabuğunu ısırıp ağzının mora boyanmasına dayandırılır.[10] Antik dönemlerde, Sidon ve Sur (Tyre) kentlerinde üretildiği ve sadece 1 gram boyarmadde elde etmek için 8000 kadar kabuklu böcek gerektiği kaynaklarda yer alır. Bu mor boyayla renklendirilmiş giysilere Homeros'un *Ilyada*,[11] Virgilius'un *Aeneid* adlı kitaplarında da rastlanır. Mor, Akdeniz'in dört bir yanındaki kralların, soyluların, rahiplerin ve hakimlerin rengi olmuştur.[12]

Teodora'nın da bu son derece pahalı Tyre moru boyasından bol miktarda kullanılıp tok bir renk elde edilerek yapılmış uzun yarım daire pelerinin eteklerinde altın ipliklerle işlenmiş "Üç Müneccim Kral" betimlemesi dikkat çeker. Bunlar, Ravenna'daki Aziz Apollinare Kilisesi'nde, orta nef duvarlarında betimlenmiş olan, sanat tarihi camiasında hayranlıkla karşılanan Üç Müneccim Kral'la büyük benzerlik gösterir. Bu türden kutsal sahneler, olaylar ve kişilerin sembollerinin giysilerde kullanılmasının örneklerierken antik dönemlere kadar gider. Pagan dönemde, Baküs ayinlerinde Tanrı'nın rahibelerine dair sahnelerin ve bazı astrolojik ve ilahi sembollerin giysiler üzerine işlenerek kullanılması yaygın uygulamalardandır. Bu temsillerin koruyucu gücüne inanılır. Andre Grabar, özellikle Küçük Asya'daki Hıristiyanlar arasında Evangelist imgelerin elbiselere işlenmesinin yaygın olduğunu belirtir. Teodora'nın elbisesindeki Müneccim Krallar da bu yaygın uygulamanın bir parçası olmalıdır.[13] Kilisenin bağışçısı banker Julianus Argentarius olarak bilinmesine rağmen kiliseye hediye sunanlar asıl olarak imparator ve imparatoriçedir; hatta her ikisi de sanki kilise bağışçısı olmaktan ziyade İsa'ya değerli armağanlar getiren Müneccim Krallar gibidirler.

Teodora'nın pelerinin altından Roma geleneğinden kalan etekleri nakışlar ve değerli taşlarla süslü belden buluzan iç elbise *stola* gözükür. Boyun ve omuzlarda, Mısır etkisi olduğunu düşündüren inci ve değerli taşlarla süslü bir tür omuzluk kolye, *superhumeral* dikkat çeker. Doğu uygarlıklarının çizgisini taşıyan imparatorluk tacı *stemma* ve tacın iki yanına tutturulmuş zarif inciler ve taşlardan oluşan *prependoulia*, imparatoriçenin omuzlarına sarkmıştır. Giyim

kuşamıyla, çağının ve görsel temsiliyet dünyasının bir önemli figürü de I. Elizabeth'dir.

16. yüzyıl İngiltere'sinin en güçlü kadını olan I. Elizabeth, siyasi tarihin renkli ve bir o kadar da önemli figürü VIII. Henry ve Anne Boleyn'in kızıdır. Boleyn uğruna karısı Aragonlu Catherine'den ayrılan Henry bu boşanmayı da bahane ederek Roma Kilisesi'nden ayrılmış, Anglikan Kilisesi'ni kurmuştu. Henry'nin ölümünden sonra yerine kısa sürelerle önce VI. Edward, sonra da I. Mary geçti. Aragonlu Catherine'nin kızı olan Mary, koyu bir Katolikti ve kendisinden sonra yerine bir Protestan olarak Elizabeth'in geçmemesi için elinden geleni yaptı ama başarılı olamadı. 1558'de İngiltere tahtına oturan Elizabeth, iyi bir Protestan olarak 1603'e kadar kesintisiz olarak İngiltere'yi yönetti. Pek çok yenilik yaptı, savaşlar kazandı ve halk nezdinde sağlam bir desteğe sahip oldu. Onun döneminde dış ticaret gelişti, keşiflerle yeni dünyanın zenginliklerine ulaşıldı, kültürde büyük bir ilerleme kaydedildi. Elizabeth, bu siyasî ve askeri başarılarının yanı sıra sarayda bir moda ikonu olarak kabul edildi. Döneminde, saray eğlencelerinde her biri birbirinden ilginç kılık kıyafetleri ve aksesuarlarıyla daima ilgi odağı oldu. Pek çok evlilik teklifi almasına karşın hiçbirini kabul etmedi ve efsanevî "Bakire Kraliçe" unvanını kazandı. Bu güçlü kadının hayattayken, doğal olarak sayısız portresi yapıldı. Kraliçenin sadece Londra National Galery of Portrait'te 130 portresi bulunur.

Buradaki resim, Robert Smythson tarafından tasarlanan ve 1590-97 tarihleri arasında Debyshire'da yaptığı evlilikler ve iş ilişkileriyle hem sosyetenin en makbul katında yer alan hem de o dönemde kraliçeden sonra ülkenin en zengin kadını olan Elizabeth Hardwick (*Bess of Hardwick*/ Shrewsbury Kontesi) tarafından inşa ettirilmiş Hardwick Hall binasında bulunmaktadır.[4] Resmin yaratıcısı Nicholas Hilliard (1547-1619), I. Elizabeth ve I. James dönemlerinde sarayda çalışmış, portre minyatürleriyle tanınmış bir sanatçıdır. Elizabeth çağının en etkili figürlerinden birisi olan sanatçının yapıtlarının Shakespeare'in oyunlarına ilham kaynağı olduğu bilinir. 13 yaşında kendi portresini, 18 yaşındayken İskoç Kraliçesi Mary'nin portrelerini yapacak kadar yetenekli olan sanatçı sekiz yıl kadar kraliçenin mücevhercisinin yanında eğitim gördükten sonra Hillard Worshipful Company of Goldsmiths'e kabul edilerek bağımsız çalışmayı hak etti. "İyi, dürüst ve sadık" çalışmalarından ötürü 1570 yılında Elizabeth tarafından saray kuyumcusu ve mücevhercisi tayin edildi. Kendisini bir önceki saray ressamı Holbein'in takipçisi olarak görüyordu. Daha çok minyatürvari portreler yapan sanatçının en belirgin üslup özelliklerinden biri de resimlerinde özellikle kumaş ve mücevherlerin en ufak ayrıntılarına kadar çalışılmış olmasıdır. Ayrıca minyatür tekniğinin gereği olarak resimlerinde gölge kullanmaktan kaçınır ve bu özelliği Elizabeth tarafından da takdir edilmiştir. "Gölgesiz çizgiler bütün doğru yargıları gösterir, ama çizgisiz gölge hiçbir şey göstermez." Sarayda hizmet verdiği süre boyunca atölyesi yüzlerce minyatür portre üretmiştir.

Kraliçe Elizabeth resimdeki havasından da hissedilebileceği gibi elbiselerine, saçına, makyajına gösterdiği müsrif özenle tanınır. Uzun süren saltanatı süresince soylu İngiliz kadınları ve erkeklerinin saç ve giyim şekillerini etkiledi, dünyanın dört bir yanından edindiği ve özel metotlarla geliştirilen güzellik malzemeleriyle İngiliz güzellik anlayışında yeni bir dönem açmış olan tarihsel bir moda ikonu haline geldi. Elbiselerinden bazıları o hayattayken Londra kulesinde sergilendi, cenaze töreninde yse tabutunun başına peruğu ve parlamento kıyafetlerinden birisi giydirilmiş olan temsili bir manken yerleştirildi.

Elizabeth'in alamet-i farikası, doğuştan çarpıcı renkte kızıl saçları, bu dönemde saçların artık görünür hale gelmesi ve berberlerinin türlü mahareti̇yle iyice dikkat çekmektedir. Saçına kokular sürülüyor, saatler süren uğraşlarla çeşitli biçimler veriliyor, parafin ve kolayla sertleştirip verilen biçim sağlamlaştırılıp, üzerine değerli taşlar ve taçlar yerleştiriliyordu. Ona bağlılığını göstermek isteyen saraylı erkeklerden bazıları sakallarını kraliçelerinin saç renginde altın sarısı kızıla boyamış, kimi kadınlarsa bu rengi sağlamak için kullanılan sülfürik asitli karışımlar yüzünden saçlarını bu uğurda feda etmişlerdi. Aynı dönemlere denk gelen açık alınlı ve kaşsız portrelerin nedeni bu olabilir. Sabun türevi temizleyicilerin var olmadığı bu dönemde, yağını ve bir miktar kirini alsın diye taramadan önce saça sürülen kül suyu ve inceltilmiş kil de yıpranmaya etki ediyordu. Elizabeth ilerleyen yaşıyla beraber azalan saçları nedeniyle saçını kazıtarak peruk kullanmaya başladı. Seksene yakın peruğunun olduğu, bunları genellikle küçük lüleli hazırlattığı ve kızıl saçının yanı sıra bu dönemde altın sarısı rengi de kullandığı ve peruklarıyla aynı renkte boyanmış atlarının kuyruklarını da aksesuar olarak taşıdığı kayıtlara geçmiştir.

Kraliçe Elizabeth'in elbiselerindeki kumaşlar ve desenler üzerine söz sahibi olan Elizabeth Hardwick'in, bu resimde üzerinde görülen giysiyi kraliçeye yılbaşı hediyesi olarak verdiği sanılmaktadır. Elbise, geç Elizabeth çağının tipik bir özelliği olarak doğal dünyadan alınmış figürlerle motiflendirilmiştir. Doğal hayvan ve bitki resimlerinin nakşedildiği, değerli taşlarla süslenmiş boyalı ipek kumaştan yapılmış korsaj ve etek üzerindeki mitolojik yaratıklar, hayvanlar ve bitki desenleriyle Rönesans dünyasının sembolik, alegorik ve metaforik anlatım düşkünlüğünü yansıtır. Kraliçenin elbisesi üzerinde görülen bitki ve hayvan motiflerinin sembolik, ahlaki ve hatta politik anlamları olduğuna şüphe yoktur. Örneğin kumaşın pek çok yerinde tekrarlanan kırmızı, sarı ve pembe zambaklar muhtemelen Elizabeth'in bakireliğini vurgulamak içindir. Eteğin sağ tarafında, elinde tuttuğu yelpazenin altında yer alan dalında narlar da, Meryem'in iffetinin simgesi olarak kraliçenin bakireliğiyle ve uyum alegorisiyle ilişkilendirilebilir.

Nicholas Hilliard (atölyesi), *Kraliçe I. Elizabeth*, 1599, tuval üzerine yağlıboya, 224x169 cm, Hardwick Hall, Derbyshire.

Etek üzerindeki kuğu, devekuşu, yalıçapkını ya da çulluk ve turna kuşları, kelebek, yengeç, su yılanı, balina gibi deniz hayvanları oldukça gerçekçi betimlenmişken denizatı, dülger balığı, timsah benzeri hayvanlar daha çok fantastik türdedir. Bu çeşitlilik aynı zamanda kraliçenin bu konulara olan merak ve bilgisinin de göstergesidir. Eteği İspanyol monarşisi asıllı, kasnaklı iç etek *guardainfante* (çocuk saklayan) ile desteklenmiştir. Ancak kalça hizasında Fransız usulü tekerlek biçimli bir kasnak daha vardır. Kadın siluetini deforme ederek abartılı biçimde kalçalarını vurgulayan bu form Fransız Devrimi'ne kadar saray ve aristokrasi sahnesinde yerini alacaktır. Olabildiğince düz ve geniş bir yüzeyde değerli, altın ve mücevher işlemeli kumaşları daha net sergileyebilme imkânı tanıyan geometrik kesimli bu giysiler, imparatoriçeler başta olmak üzere lüks ve ihtişamın gücünü hissettirdiği pano elbiseler olarak işlev görmüştür.

Bu dönemde artık etekle gövde birbirinden bağımsız parçalar haline gelmiş, geçmişin tek parça drapeli ve dökümlü elbiselerinin yerini vücudun alt ve üst kısmını ikiye ayıran, sert yapılı, muntazam satıhlı elbiseleri almıştır. Bu sertliği yaratmak ve yaratılan biçimi korumak için tel, balina kemiği ya da alışap destekli

Élisabeth Louise Vigée-Le Brun, *Marie Antoinette*, 1778, tuval üzerine yağlıboya, 273x193,5 cm, Kunsthistorisches Museum, Viyana.

korseler, iç etekler ve yakalar kullanılmaya başlanmıştır. Elbisesinin üst kısmı mümkün olduğunca vücuda yapışık durur. Penslerin henüz terzilik repertuarına girmediği bu dönemde göğüsler, içi pamuk, keten, karton, yün dokumalar ya da daha yapay bir görüntü veren buğday kepeği, at kılı ve eğrilmemiş yün yardımıyla sertlik kazandırılarak düzlenmiş, erkeksi bir kesime sahiptir. Bel çizgisi sivri üçgen bir uzantıyla aşağı doğru çekilmiş, uç noktadan büyük ihtimalle bir koku şişesi sarkıtılmıştır.[15]

Saflık ve iffetin sembolü inciler, Elizabeth'in on üç yaşından beri resmedildiği her resimde boynunda, elbiselerinde ya da saç tuvaletinde yer alır ve Bakire Kraliçe'yi tamamlar. Bu resminde de egzotik diyarların nadide incileri Elizabeth'in boynunun etrafında dolanarak değerli taşlardan yapılmış kolyesine eşlik etmekte, elbisesinin nakışlarını süslemekte, kulaklarında, saçında ve yakasında yer almaktadır. Başını, hale biçimin-

Saflık ve iffetin sembolü inciler, Elizabeth'in on üç yaşından beri resmedildiği her resimde boynunda, elbiselerinde ya da saç tuvaletinde yer alır ve Bakire Kraliçe'yi tamamlar.

de tel halkaya gerilmiş kırmızı ipek kumaştan yapılmış "kelebek kanatları" çerçeveler. Kanatların kenarları gene inciler ve mücevherlerle süslenmiştir. Üzerine nakışlar işlenmiş aynı kırmızı kumaş, duvak benzeri bir dökümle etek uçlarına doğru sarkar. Kırma yakalar önden göğüs dekoltesini açıkta bırakacak şekilde öne doğru açılarak elbiseye tutturulmuştur. Dönemin hem erkek hem de kadın aristokratları tarafından kullanılan bu fırfırlı yakalar, göze çarpması hedeflenen bir tüketim şovudur adeta. Danteller, işlemeler, zarif mücevherlerle ya da örnekteki gibi tüm süsleme unsurları bir arada kullanılarak süslenebilmekte, iki ya da üç kat üst üste takılabilmektedir. Yakaların, satın alması bir servet gerektirecek kadar meşakkatli bir yapım süreci vardır. Olağanüstü ince kumaşlardan yaklaşık altı metre kadar kesilmekte, üstün bir sabır ve ciddi bir maharetle şekillendirilmektedirler. *Elabore* bir yakada 600 kadar pili bulunabilmektedir. Bu pililer önceleri kemik, fildişi ya da tahta yardımıyla kıvrılırken; sonradan, ısıtılmış demir çubuklarla yapılmaya başlanmıştır. Dış uçlarından tutturulan bu yakaların en ufak bir yağmurda süklüm püklüm yumuşamaları da an meselesidir. Bu yüzden bir fırça yardımıyla her piliye nişasta sürülerek sabitlenmektedir. Ayrıca onu dik tutacak önde ve arkada birer büyük ve yakanın muhtelif yerlerinde daha küçük ipeğe sarılı demirden "çapa" iğneler kullanılır. Kayıt defterlerinden, 1565 yılının ilk altı ayı için 19.000 adet iğne siparişi verildiğini öğreniyoruz. Bir törende, davette uşaklar iğne kutularıyla efendilerine refakat etmekte, gerektiği zamanlarda yakayı ve elbisenin gerekli yerlerini düzeltmektedirler.

Moda ve tüketim denince akla ilk gelenlerden birisi olan, 18. yüzyılın ünlü aktörlerinden Marie Antoinette (1755-1793) güç sahibi bir anne ve babanın, Kutsal Roma İmparatoru I. Franz ve eşi Avusturya İmparatoriçesi Maria Theresa'nın kızıydı. 14 yaşındayken evlendiği Fransa veliahtı XVI. Louis, 1774 yılında tahta geçince Fransa kraliçesi oldu. Geleceğin Fransa kralıyla evlenmesine karar verilince Fransız dili, gelenekleri ve saray adabını öğrenmesi için hızlı bir eğitim aldı ve sınırdan girerken sadakat sembolü olarak tüm Avusturyalı uşaklarını, kıyafetlerini ve hatta arkadaşlarını geride bırakıp, Fransız olduğunun sembolik bir ifadesi olarak peruğunu taktı ve Fransız kesimli, süslemeli yeni elbisesiyle Fransa'ya girdi. Versailles Sarayı'nda yaşamaya başlayan Marie Antoinette'e düğün öncesinde adeta bundan sonraki şaşaalı ve abartılı yaşamının bir işareti olacak bir mücevher koleksiyonu armağan edildi ve düğünde elmas ve incilerle bezeli bir gelinlik giydi. Kraliçe olduğu andan itibaren saray modasının keskin kurallarını benimseyecek, varlığını giyinmeye adayacaktı.

Bu dönemde Versailles Sarayı sadece politikanın değil, modanın da merkezi konumundaydı. XIV. Louis'den itibaren Fransız aristokratları ne giyip giymeyeceklerine sarayın eğilimlerine göre karar vermeye başladı. Saray ahalisi hangi tip giysinin, hangi mevsimde, hangi kesimle, hangi kumaş çeşidiyle ve hangi renklerle giyileceği konusunda sıkı kurallarla yönetilmekteydi. Güneş Kral'ın (XIV. Louis) ağır süslemeli Barok stilinin peşi sıra XVI. Louis döneminde hem erkekler hem kadınlar için daha pastel renklerin kullanıldığı, bol fiyonklu, kurdeleli, farbelalı, dantelli bir moda gelişti ve saraydan tüm Avrupa'ya yayıldı. Marie Antoinette'in güvendiği dönemin ünlü terzisi "Rose" (Marie-Jeanne Bertin) kraliçesine işte bu ihtişamlı modelleri tasarlayacak, kraliçe de ona yanı başında, saray içinde bir atölye inşa ettirecekti. Rose, *haute couture* tasarımcıların öncülerinden oldu ve modelleri tüm büyük Avrupa saraylarında kullanıldı. Tasarladığı modellerini taşıyan küçük bebekler vitrin mankenlerinin erken örneklerindendi. Kraliçenin pek çok yakın arkadaşı arasında Élisabeth Louise Vigée-Le Brun adında kadın bir ressam da vardı. Resmi portrecisi Vigée-Le Brun, çoğu diplomatik nedenlerle hediye edilmek üzere Marie Antoinette'in çok sayıda portresini yaptı.

Özellikle kadın portreleriyle dikkat çeken Fransız ressam Vigée-Le Brun (tam adı Marie Louise-Élisabeth Vigée-Lebruntam), yine bir ressam olan babası Louis Vigée'den ilk resim derslerini aldı. Daha sonra aralarında Jean-Baptiste Greuze ve Joseph Vernet de olan sanatçılarla çalışan ressam, 1776 yılında bir resim satıcısı olan Jean-Baptiste Pierre Le Brun ile evlendi. İlk olarak 1778 yılında Kraliçe Marie-Antoinette'in portresini çizmek için Versailles'a çağırıldı. Zamanla kraliçeyle yakın arkadaş oldular. 1783'te Kraliyet Akademisi'ne üye olan Vigée-Le Brun 1789 yılındaki Fransız Devrimi'nin ardından ülkeyi terk etti. 1801 yılında tekrar Paris'e dönene kadar Roma, Napoli, Viyana, Berlin, St. Petersburg ve Moskova'da yaşadı ve 1810'da resim yapmayı bıraktı.

Kraliçe olduktan dört yıl sonra Vigée-Le Brun'e poz verdiği bu resimde Marie Antoinette, döneminin tüm rüküş özelliklerini taşıyan bir elbiseyle görülür. Korsajlı beden, vücudunu sararken hafif ve akışkan kumaşlardan yapılmış drapelerle süslü, çeşitli dolgularla kabartılmış eteği bu korsajın altında haşmetle yayılır. Saçları abartılı biçimde kabartılmış ve pudralanmıştır. Saçlar bu kabarıklığı sağlamak için at kılı, yün ve diğer dolgu malzemeleriyle desteklenerek alnın üst kısmında krepelenmiş ve üzerine devekuşu

tüyleri takılmıştır. Her ne kadar iktidarın doğrudan kullanıcısı olmasa da Marie Antoinette verdiği bu pozda, sağ tarafında XVI. Louis'nin büstünün de bulunduğu duvar çıkıntısı üzerinde, yarısı görünen tabloda, adalet simgesi olarak elinde kılıç tutan kadın figürü ve kırmızı kadife örtülü masaya yerleştirilmiş işli yastık üzerinde kraliyet tacını kullanmakta bir mahsur görmemiştir. Elindeki pembe gülse hiç kuşku yok ki Aphrodite'nin kutsal çiçeği olarak aşkı simgelemektedir. Her sabah önüne getirilen kumaş parçalarının iliştirildiği giysi çizimlerinden oluşan gardırop kataloglarını karıştıran Marie Antoinette o gün ne giyeceğini seçmekte, hiçbir giysiyi ikinci kez giymemekteydi. Aşırı şatafatlı giyim kuşamına sınırsız para harcaması halk arasında "Madam Bütçeaçığı" (*Madame Deficit*) olarak anılmasına neden oldu. Marie Antoinette 1780'lerden itibaren artık çok daha sade giyinmeye başladı; değerli taş ve tüylerle süslü, gösterişli peruklar takmayı bıraktı ve sepetsiz etekleri olan elbiselerin yayılmasında önemli bir figür oldu. Giderek sadeliği tercih edecek olmasına rağmen, Fransa halkının çektiği sıkıntılar karşısında daha önce yaşadığı abartılı yaşam unutulmadı ve devrimin ardından önce eşi sonra da kendisi idam edildi.

KAYNAKÇA

Acara, Meryem, "Bizans Ortodoks Kilisesi'nde Liturji ve Liturjik Eserler", *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi* 15/1, s. 183-201. (http://www.edebiyatdergisi.hacettepe.edu.tr/1998151MeryemAcara.pdf)

Akyürek, Engin, *Bizans'ta Sanat ve Ritüel* (İstanbul: Kabalcı Yayınları, 1996).

Alcıatus, Andrea, *Simgeler Kitabı*, çev. Çiğdem Dürüşken (İstanbul: Kabalcı Yayınevi, 2007)

Boynudelik, Zerrin İren. "Ravenna Azız Vitale Kilisesi: Teodora'nın Eteğindeki Münecim Krallar". *Toplumsal Tarih* 222 (Haziran 2012)

Browning, Robert, *Justinian and Theodora*. (UK: Thames and Hudson, 1987)

Cesaretti, Paolo, *Theodora: Empress of Byzantine* (NY: The Vendome Press, 2001).

Clarke, Joan. *English Costume Through The Ages* (The English Universities Press Ltd., 1966).

Çalışlar, İzzeddin, http://dunyalilar.org/tag/mor-renk/

Demus, Otto, *Byzantine Mosaic Decoration* (Londra: RoutledgeKegan Paul, 1976).

Edwards, Lydia, *How to Read A Dress-A Guide To Changing Fashion From The 16th Century to The 20th Century* (NY: Bloomsbury Publishing Plc., 2017).

Ferguson, George, *Sign and Symbols in Christian Art* (Londra. Oxford University Press, 1954).

Fischel, Anna vd., *Moda: Geçmişten Günümüze Giyim Kuşam ve Stil Rehberi* (İstanbul: Kaknüs Yayınları, 2015).

G. Houston, Mary, *Ancient Greek, Roman and Byzantine Costume* (New York: Dover Publications Inc., Mineola, 2003).

Grabar, Andre, *Christian Iconography* (ABD: Princeton University Press, 1968).

Impelluso, Lucia, *Nature and Its Symbols*, çev. Stephan Sartarelli (Los Angeles: Getty Publications, 2004).

Hamilton, Margot ve Peter A. Bucknell, *The Evolution of Fashion: Pattern and Cut from 1066 to 1930* (Londra: B.T. Batsford Ltd., 1967).

Lester, Katherine ve Bess Viola Oerke, *Accessories of Dress An Illustrated Encyclopedia* (New York: Dover Publications, Inc., Mineola, 2004)

Lucie-Smith, Edward, *Dictionary of Art Terms* (Londra: Thames and Hudson, 1991)

McClanan, Anne, *Representation of Early Byzantine Empresses: Image and Empire* (ABD: Palgrave Mc Millan, 2002).

Picard, Liza, *Elizabeth's London: Everyday Life in Elizabethan London* (St. Martin's Press, 2004).

Piltz, Elisabeth, "Orta Bizans Saray Kıyafeti". *Bizans Saray Kültürü* (Henry Maguire vd.) (İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2017).

Prokopius, *Gizli Tarih*, çev. Orhan Duru (İstanbul: Milliyet Yayınları, 1973)

Rublack, Ulinka, *Dressing Up Cultural Identity in Renaissance* (NY: Europe Oxford University Press, 2010).

Saltı, Stefani ve Renata Venturini, *The Life of Theodora* (Ravenna: Edizioni Stear, 1999).

Saltı, Stefani ve Renata Venturini, *The Life of Justinian* (Ravenna. Edizioni Stear, 1999).

Sherrow, Victoria, *Encyclopedia of Hair: A Cultural History* (Greenwood Press, 2006).

Welch, Evelyn, *Fashioning The Early Modern: Dress, Textiles, and Innovation in Europe 1500-1800* (NY: Oxford University Press, 2017).

Wilcox, R. Turner, *Dictionary of Costume* (Londra: B.T. Batsford Ltd., 1969).

http://en.chateauversailles.fr/discover/history/elisabeth-louise-vigee-brun#consecration

DİPNOTLAR

1 10. yüzyılda Constantine VII Porphyrogennetos'un (905-959) yazdırdığı *"De ceremoniis"* *Törenler Kitabı*'nda (*De Ceremoniis Aulae Byzantinae*) tüm bu giysiler ve giysilerin kombinasyon ve kullanım şekilleri ayrıntılarıyla açıklanmıştır.

2 Elisabeth Piltz, "Orta Bizans Saray Kıyafeti" *Bizans Saray Kültürü* (Henry Maguire vd.) (İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2017). s. 94.

3 Mor renkli ve altın işlemeli kumaşların yalnız saray mensuplarına ayrılması 4. yüzyılda İmparator Konstantin dönemine kadar giden bir uygulamadır.

4 McClanan bu gençler için "hadım" terimini kullanır. Yazara göre hadımlar Diocletian döneminden beri saray mahyeti içinde her zaman önemli olmuştur. Zaten bu iki hadımın Teodora'nın kadın mahyetleriyle aynı hizada betimlenmiş olmaları ve giyimlerindeki mor kumaşlar da mahyet içindeki önemlerini göstermektedir. Hadımlar asla imparator olamazlar. Bu nedenle de yönetim için bir tehdit oluşturmazlar. Bu panoda Teodora'nın hemen yanındaki genç hadımın Ermenistan'da doğmuş olan Narses olduğu sanılmaktadır.

5 Teodora (500-548) Bizans İmparatoru Justinianus'un karısı olarak İmparatoriçe ve aynı zamanda da Ortodoks kilisesinin bir azizesidir. Bizans sarayının o dönemdeki resmi tarihçisi Prokopius, Teodora için üç kitabında da değişik tanımlamalar yapar. *Justinianus'un Savaşları*'nda, imparatoriçeyi cesaretli ve etkileyici bir kişilik olarak tanımlarken, yaşadığı dönemde yayımlanmamış olan *Gizli Tarih*'te güzel fakat evliliğinden önce oynak bir hayat yaşamış, pek çok âşiği olmuş hatta tahşe bir kadından söz eder. Akıl kötülüğe çalışan, zevk ve safa düşkünü, inatçı ve kinci, para düşkünü, acımasız biri dir burada Teodora *Justinianus'ın Binaları* kitabındaysa çiftı dindar, hayırsever ve Teodora'yı yine çok güzel bir kadın olarak tanımlamıştır. Prokopius'un sarayın resmi tarihçisi olduğu ve *Gizli Tarih* kitabını yaşadığı dönemde ortaya çıkarmadığı/çıkaramadığı göz önüne alınırsa gerek Justinianus gerekse Teodora için hangi tanımlamaların doğru ya da en azından doğruluklar içerenler olduğunu anlamak kolaylaşır, ancak bugün pek çok tarihçi Prokopius'un özellikle *Gizli Tarih*'te yazdıklarına kuşkuyla yaklaşmaktadır. Kaynaklar, Teodora'nın güçlü kişiliği ve Justinianus üzerindeki etkilerinden uzun uzun bahseder. Teodora'nın karanlık geçmişi, fahişelik yaptığı dönemler, Maviler ve Yeşiller arasındaki kavgalarda ve Nika ayaklanması sırasında isyancılara karşı aldığı tavırlar ve Katolik kilisesi tarafından sapkın olarak görülen Monofizitleri desteklediği yine kaynakların sıkça yer verdiği olgulardır

6 Prokopius, *Bizans'ın Gizli Tarihi*, çev. Orhan Duru (İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları, 2001). s. 72.

7 Prokopius *Bizans'ın Gizli Tarihi* kitabında, Teodora'nın nasıl bir siyasi etkisi olduğunu, rakiplerine kurduğu tuzakları, çok çarpıcı örneklerle ve ayrıntılı olarak anlatır

8 Prokopius, age, s. 7

9 Rose-Magie Hagen ve Rainer Hagen, *What Paintins Say: 100 Masterpieces in Detail* (Taschen. 2016). s. 19.

10 Mor ve eflatun renklere sahip olmak nadide bir mücevhere sahip olmakla eş tutuluyordu. *Murex brandaris, m. trunculus* ve *purpura haemastoma* adlı kabuklu deniz hayvanlarının bazı cinslerinin salgı bezlerinde bulunan ve doğal hali soluk sarı renkte olan doğal boya, güneş ışınlarından etkilenerek önce yeşile, sonra kırmızıya ve nihayet mora dönüşüyordu. Kumaş üzerinde kalıcı bir renk oluşturabilmesi için önce su ve beklenilmiş idrarla karıştırılması, on gün kadar sürekli kaynatılması ve elde edilen çözeltinin tekrar idrar eklenerek balla indirgenmesi gerektiğinden değeri artmıştır. Ayrıntılı bilgi için bkz. İzzeddin Çalışlar. http://dunyalilar.org/tag/mor-renk/

11 Aias'ın kemeri mor renklidir, Troia savaşçılarının atlarının kuyrukları mora boyanmıştır, Odysseus'un düğün yatağı üzerindeki battaniyeler mor renklidir.

12 Eski Ahit'te Tanrı Musa'dan tapınağın perdeleri ve rahiplerin giysilerinde kullanılmak üzere "mavi, mor ve kırmızı renkte bir kumaş" getirmesini istemiştir. Kral Süleyman'ın, Kudüs Tapınağı'nı süslemeye mor kumaş sağlamak için Sur'dan (Tyre) ustalar getirdiği söylenir. Antik Roma'da, özgür doğan Romalı genç erkekler, yüksek rütbeli yöneticiler ve bazı din adamlarının giydiği *toga praetexta*, kenarlarında geniş mor bir bantla süslü. Cumhuriyet'te generallerin giydiği, İmparatorluk'taysa özel günlerde imparator ve konsüllerin giydiği *toga picta* tamamen mor renkte ve altın işlemeli giysilerdi. Geç imparatorluk döneminde mor öylesine kıymetlenmişti ki mor kumaş satışı bir devlet tekeli haline gelmişti ve kuralların en ufak ihlalinde ölüm cezası uygulanabiliyordu.

13 Andre Grabar, *Christian Iconography* (Princeton University Press, 1968), s 99

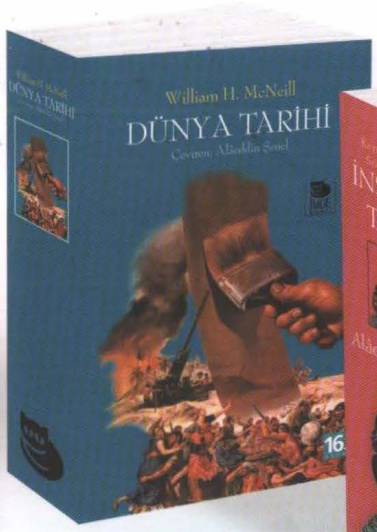
14 Yapı, Elizabeth dönemimn kır evi mimarisini en iyi yansıtan örnek olarak değerlendirilir. Sadece dekorasyonuyla değil aynı zamanda yapıldığı dönem için bile oldukça modern çözümler üretilmiş bir mimari plana sahiptir. 1959 yılında Ulusal Miras listesine alınarak kamuya açılmış olan Hardwick Hall'un koleksiyonları arasında 1600 yıllarına tarihlenen kumaşlar, 16. ve 17. yüzyıldan kalma halı ve mobilyalar bulunmaktadır.

15 Kıyafetlerin hiçbir şekilde yıkanamıyor olması nedeniyle içlerine yıkanabilir beyaz iç elbiseler giyiliyordu. Kimi modellerde bu iç elbiselerin süslü detayları kol, yaka ve göğüs açıklıklarında gözükür.

AJANS PRESS
Medyadaki Gözünüz
AJANS PRESS
medyaanalizi
İHTİYACINIZ OLAN TÜM NİTELİKLİ
BİLGİ ELİNİZİN ALTINDA!
Yerel, ulusal ve uluslararası medyada yer alan yüz binlerce haberi tüm dünyada takip eden
Ajans Press, ihtiyacınız olan nitelikli bilgiyi size sunarak; sektörel gündem ve medya analiz
raporlarını istediğiniz dilde hazırlar.
(0212) 370 11 00 www.ajanspress.com.tr info@ajanspress.com.tr

İMGE kitabevi

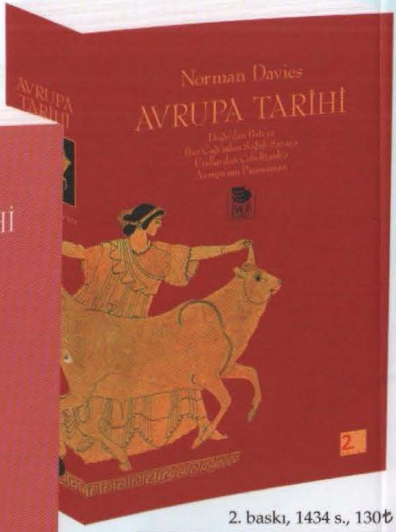
İMGE KİTABEVİ YAYINLARI

16. baskı, 872 s., 59₺

3. baskı, 1108 s., 92₺

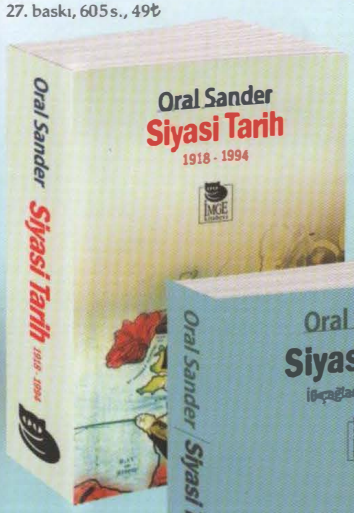
2. baskı, 1434 s., 130₺

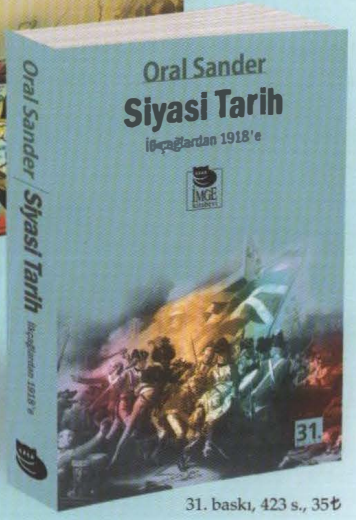
27. baskı, 605 s., 49₺

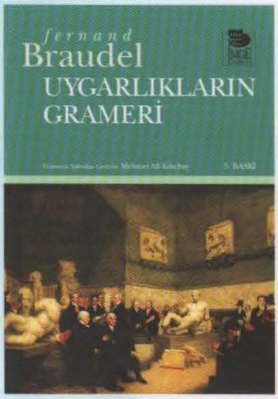
3. baskı, 671 s., 49₺

tarih okurlarının başucu kitapları

31. baskı, 423 s., 35₺

5. baskı, 613 s., 49₺

231 s., 19₺

İNTERNETTEN SİPARİŞLERİNİZ İÇİN
imge·com·tr
TÜRKİYE'NİN ve DÜNYANIN HER YERİNE